

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

А.В. Кулінська

**УПРАВЛІННЯ СКЛАДОВИМИ ФІНАНСОВОЇ
БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА
УКРАЇНИ: КОНЦЕПЦІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ**

МОНОГРАФІЯ

Одеса
2016 р.

УДК 336.132.1
ББК 65.26
К 90

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Одеського національного політехнічного університету (протокол № 1 від 06 вересня 2016 р.)

Рецензенти:

Аноній В.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри комерційної діяльності і підприємництва Львівського торговельно-економічного університету, м. Львів;

Крутова А.С. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, аналізу і страхування Харківського державного університету харчування та торгівлі, м. Харків;

Стрій Л.О. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва і торгівлі Одеського національного політехнічного університету, м. Одеса.

Кулінська Анжела Вікторівна

К 90 Управління складовими фінансової безпеки національного господарства України: концепція та методологія: [монографія] / А.В. Кулінська. – Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2016. – 386 с.

ISBN 978-966-413-145-X

В монографії досліджено теоретико-методологічні положення формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства і обґрунтовано доцільність розробки Державної стратегії розвитку фінансової безпеки. Розроблено концептуальні основи управління бюджетною безпекою, як індикатором ефективності бюджетної політики, і методичні підходи до оцінювання рівня боргової складової бюджетної безпеки. Запропоновано формування механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки країни як основи підвищення доходності суб'єктів підприємництва. Розроблено концептуальні основи зміцнення потенціалу фінансової безпеки учасників фондового ринку в контексті реструктуризації фінансового ринку України.

Монографія буде корисною для магістрів, аспірантів, науковців і фахівців, які займаються проблемами стратегічного управління складовими фінансової безпеки в умовах розвитку національного господарства України.

УДК 336.132.1
ББК 65.26

ISBN 978-966-413-145-X

© А.В. Кулінська, 2016
© Одеський національний політехнічний університет, 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА.....	8
1.1 Система управління національною безпекою України як основою забезпечення національної економіки держави.....	8
1.2 Закономірності та тенденції становлення комплексу національної економічної безпеки держави.....	27
1.3 Державна стратегія розвитку фінансової безпеки України.....	47
Висновки за 1 розділом.....	63
РОЗДІЛ 2 СИСТЕМНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТНОЮ БЕЗПЕКОЮ ЯК ІНДИКАТОРОМ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ.....	66
2.1 Вплив бюджетної політики на забезпечення фінансової стабільності та економічного розвитку держави.....	66
2.2 Бюджетна безпека як передумова досягнення стратегічних національних соціально-економічних інтересів.....	94
2.3 Розробка методичних підходів до оцінювання рівня боргової складової бюджетної безпеки України.....	115
Висновки за 2 розділом.....	135

РОЗДІЛ 3 ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ОСНОВИ ПІДВИЩЕННЯ ДОХОДНОСТІ СУБ'ЄКТІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА.....138

3.1 Реалізація стратегічних принципів грошово-кредитної політики в контексті банківської та валютної криз.....138

3.2 Економіко-організаційні положення забезпечення безпеки функціонування банківських установ в Україні.....166

3.3 Оптимальні умови формування валютної безпеки України як основи стабільності національної грошової одиниці.....192

Висновки за 3 розділом.....218

РОЗДІЛ 4 УПРАВЛІНСЬКІ ОСНОВИ ЗМІЦНЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ.....221

4.1 Пріоритетні напрями державної політики щодо розвитку сучасної інфраструктури фондового ринку України.....221

4.2 Дослідження фінансової безпеки учасників фондового ринку в контексті реструктуризації фінансового ринку України.....246

4.3 Шляхи забезпечення інвестиційної безпеки в системі антикризового управління суб'єктами господарювання.....264

Висновки за 4 розділом.....282

ВИСНОВКИ.....284

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....288

ДОДАТКИ317

ВСТУП

Одним із пріоритетних напрямів держави є забезпечення безпеки та її економічного компонента. В структурі останнього, враховуючи переважаючу роль фінансів в економіці національного господарства, значимий сегмент займає національна фінансова безпека.

Не можна стверджувати, що вказана тематика не досліджувалася раніше, але інтерес зріс з моменту економічних перетворень і системної кризи економіки України. Суттєвих результатів у вирішенні проблеми забезпечення фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного господарства досягли такі науковці, як О.В. Ареф'єва, О.І. Барановський, І.А. Белоусова, Л.О. Волощук, В.М. Гесьць, Б.В. Губський, М.М. Єрмошенко, О.А. Кириченко, В.І. Мунтіян, С.В. Науменкова, А.І. Сухоруков, С.В. Філіппова, Л.В. Фролова, О.Ю. Шевченко, І.О. Школьник та ін.

Вітчизняні вчені у своїх наукових працях комплексно підійшли до вирішення цієї проблеми, відобразили основні напрями забезпечення стабільності фінансового сектору національної економіки і різні аспекти функціонування та розвитку фінансової складової економічної безпеки України, але деяким теоретико-методологічним основам формування національної фінансової безпеки в умовах розвитку економіки країни приділено недостатньо уваги.

Це обумовлює актуальність розроблення нових концептуальних і методологічних засад стратегічного управління фінансовою складовою національної економічної безпеки, практичне запровадження яких сприятиме забезпеченню фінансової стабільності і підвищенню розвитку України, бо національна фінансова безпека має бути спрямована на оздоровлення фінансової системи, а на її основі національної економіки, збереження незалежності та недопущення захоплення національного господарства України іноземним капіталом.

В монографії обґрунтовано теоретико-методичні положення та розроблено рекомендації до концептуальних чи методологічних засад управління складовими фінансової безпеки в передумовах розвитку національного господарства України.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення концептуального і методологічного управління складовими фінансової безпеки економіки національного господарства України.

Предмет дослідження склали теоретико-методичні положення і прикладні аспекти концептуального та методологічного стратегічного управління складовими фінансової безпеки господарства України.

Задачі дослідження: визначення теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного господарства, обґрунтування системних основ управління бюджетною безпекою країни як індикатором ефективності бюджетної політики, формування механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки як підвищення доходності суб'єктів господарювання, розроблення управлінських основ зміцнення потенціалу фінансової безпеки фондового ринку України.

Основні положення та результати дослідження: закономірності та тенденції становлення комплексу національної економічної безпеки, механізм забезпечення розвитку фінансової складової економічної безпеки, концептуальна модель регуляторних дій щодо становлення комплексного підходу з розроблення бюджетної політики України на перспективу, методичні підходи з оцінювання рівня боргової складової бюджетної безпеки держави, генезис основних підходів до розуміння проблем реалізації стратегічних принципів грошово-кредитної політики, економіко-організаційні основи забезпечення безпеки функціонування банківських установ в країні, оптимальні умови формування валютної безпеки як стабільності національної грошової одиниці, концептуальна модель інституційного становлення або набуття необхідних якісних параметрів розвитку фондового ринку країни, механізм забезпечення розвитку інвестиційної складової національної фінансової безпеки та її суб'єктів господарської діяльності.

В першому розділі роботи досліджено теоретико-методологічні основи формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства, сутність і особливості реалізації яких розкриваються в системі управління національною безпекою, як основою забезпечення національної економіки країни, закономірностях і тенденціях становлення комплексу національної економічної безпеки та Державній стратегії розвитку фінансової безпеки України.

В другому розділі роботи досліджено системні основи управління бюджетною безпекою, як індикатором ефективності бюджетної політики України, значення яких полягає у впливі бюджетної політики держави на забезпечення фінансової стабільності або економічного розвитку, бюджетній безпеці як умови досягнення стратегічних національних соціально-економічних інтересів, а також розробці методичних підходів до оцінки рівня боргової складової бюджетної безпеки України.

В третьому розділі досліджено головні аспекти формування та реалізації складових механізму забезпечення функціонування грошово-

кредитної безпеки України, який є основою підвищення доходності суб'єктів господарської діяльності, як реалізація стратегічних принципів грошово-кредитної політики в контексті банківської і валютної кризи, економіко-організаційні основи забезпечення безпеки функціонування банківських установ в Україні та оптимальні передумови формування валютної безпеки національної економіки.

В четвертому розділі роботи обґрунтовано управлінські основи зміцнення потенціалу фінансової безпеки фондового ринку України, пріоритетні напрями державної політики щодо розвитку сучасної інфраструктури ринку цінних паперів в контексті реструктуризації фінансового ринку або шляхи забезпечення інвестиційної складової фінансової безпеки в системі антикризового управління суб'єктами господарської діяльності як концептуальні основи розробки фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного господарства.

Автор висловлює щире подяку рецензентам – професору Аполію Віктору Володимировичу, професору Крутовій Анжелікі Сергіївні, професору Стрій Любові Олексіївні за зауваження та пропозиції.

1.1 Система управління національною безпекою України як основою забезпечення національної економіки держави

Проблема безпеки держави останніми роками стала надзвичайно популярною і використовується настільки широко, що буває неможливим виділити сутність або межі застосування основних складових поняття «безпека». Тому виникла необхідність уточнити зміст поняття «безпека» країни на підставі ретроспективного аналізу спадщини найвидатніших представників філософської думки (табл. 1.1).

Проблема забезпечення безпеки особистості, суспільства і держави хвилювала мислителів, починаючи із найдавніших епох, щоправда, розглядалась переважно в контексті війни або миру. Для філософської думки Стародавнього Світу був характерний синкретизм – поєднання самодостатніх чи, навіть, несумісних або непорівнюваних явищ [118]. Тому погляди на роль держави у забезпеченні безпеки в суспільстві були близькими та спорідненими.

Але поступово з розвитком суспільства сила первісної єдності починає руйнуватися. Древні греки пов'язували безпеку із відсутністю війни, разом із тим, вони бачили в іноземцях ворогів та вважали їх або все, що їм належить, здобиччю. Так званий мир, що панував у Римській імперії, був пов'язаний з поневоленням народів. Він ґрунтувався на егоїзмі або військовій силі та своїм падінням довів неспроможність ідеї «всесвітньої держави» [119].

Після невдалої спроби створення «всесвітньої держави» в епоху Пізньої Античності формується негативне ставлення до війни, як до варварської справи, однак відбувається визнання корисності деяких її аспектів, які сприяють «локальній безпеці». Проти воєн та за стійкий мир виступили мислителі того часу – Овідій, Тібулл, Вергілій, Гораций,

Сенека [118]. Від мрій про мирне століття мислителі переходять до обґрунтування і встановлення справедливих відносин між однорідними, як правило, християнськими державами.

Встановлення християнством людської моральності, заперечення національних та суспільних відмінностей дало потужний імпульс до висунення ідеї «вічного миру» [82]. Як відомо, в період зародження християнство не схвалювало війну, вбачаючи гріх в позбавленні людини життя. Відомий теолог Августин Блаженний [115], критикував споживацькіорієнтовану цивілізацію, виступав проти насильства. Він вважав, що будь-яке насильство є наслідком зіпсованості людини, і тому воно варте презирства.

Якісно новий етап формування концепції безпеки пов'язаний з Відродженням. Народженню ідеї «вічного миру» сприяло перетворення війни у загрозу для народів Європи. Удосконалення зброї, створення армій і воєнних коаліцій, багаторічні війни, що продовжували роздирати європейські країни, змусили мислителів Відродження задуматися над проблемою взаємостосунків між країнами і шукати шляхи нормалізації. Відомим поборником ідеї миру і безпеки був нідерландський вчений-гуманіст Еразм Роттердамський [119]. На його переконання, саме мир, а не війна, сприятиме досягненню безпечного стану життя.

У XVII столітті, коли завершувалося становлення більшості держав Європи, окреслився етап обґрунтування ідеї «вічного миру» [82]. На відміну від «християнського миру» [84], який містить у собі релігійну нетерпимість та заклик до боротьби із невірними, проекти «вічного миру» відображали успіхи емпіричної філософії та раціоналістичний підхід. У таких проектах фігурував «державний інтерес» [82] у створенні миру та забезпеченні стійкої безпеки як реальної умови процвітання молодих держав.

Наукове ж обґрунтування даної проблеми в сучасному розумінні й певні напрями її вирішення містяться у працях Т. Гоббса та І. Канта [117, 120], точки зору яких на сутність безпеки є найбільш характерними в цьому контексті. Незважаючи на наукову популярність і методологічну значущість цих парадигм є необхідність надати їх характеристику для виявлення позитивних і негативних сторін щодо визначення можливості їх застосування у формуванні сучасної системи національної безпеки України. Т. Гоббс [117] підкреслював, що поки люди живуть без влади, котра тримає їх у страху, вони знаходяться в стані, який називається війною, і саме в стані війни, бо війна є не тільки бій чи дія, а проміжок часу, проявляється воля до боротьби.

Виходячи із рівності людей у природному стані, Т. Гоббс [117] наводить три причини неминучої війни: суперництво, недовіру або жадобу слави. Адже з «...рівності здібностей виникає рівність сподівань на досягнення цілей» [117, с. 369] тому, якщо двоє побажають володіти однією річчю, то ні у кого не буде, ані причини поступитися, ані права вимагати такої дії. Однак якщо людина створює яку-небудь річ сама, то вона не може бути впевненою у безпечному володінні цією річчю, адже існує небезпека домагань з боку інших. Крім того, кожна людина хотіла би викликати з боку інших ту повагу, яку вона сама відчуває до себе, нехай навіть застосувавши примушення.

У такому стані, як стверджує Т. Гоббс [117], у кожного є право на все, однак немає понять справедливого та несправедливого, немає власності, розмежування між моїм або твоїм. Кожна людина вважає своїм тільки те, що вона може добути й тільки доти, поки спроможна утримати це. Тут ніхто не може бути впевненим у збереженні власної безпеки, тому потрібне заснування інституту суверена, яким може виступати один чи декілька індивідів.

Як бачимо, точка зору Т. Гоббса є спірною та неоднозначною. Варто зауважити, що теорія не містить положень про міждержавні відносини, окрім включення до обов'язків суверена обов'язки щодо забезпечення безпеки, захисту підданих як від внутрішніх ворогів, так і від зовнішніх. Але очевидно, що світ не закінчується межами країни.

Іншої точки зору на проблему безпеки дотримується І. Кант [120], не обмежуючись рамками держави, а стверджуючи про необхідність створення колективної безпеки. Позитивним моментом філософського розуміння І. Кантом [120] проблеми безпеки є те, що він розглядає проблему у всесвітньо-історичному масштабі, не лише всередині країни, а й в плані міждержавних відносин у перспективі прогресуючого руху щодо встановлення безпечного громадянсько-правового стану і вічного миру між народами.

І. Кант [117] пропонує наступні рівні громадянського устрою: устрій людей у складі народу за державно-цивільним правом; устрій держав в їхньому відношенні одне до одного згідно із міжнародним правом; громадянський устрій згідно з всесвітньо-цивільним правом. На першому (внутрішньодержавному) рівні відносини індивідів припускають рівність сторін, реалізацію свободи, узгодженої зі свободою іншого. На другому (міждержавному) рівні учасниками відносин виступають держави, які повинні бути рівні незалежно від розмірів території або економічного розвитку, та які повинні вирішувати виниклі між ними

розбіжності договірним шляхом.

Ідея третього (всесвітнього) рівня полягає у тому, що індивіди повинні почувати себе «громадянами загальнолюдської країни». За цієї ідеї виключається сприйняття свого співвітчизника як такої ж людини, але іноземця, який менш гідного відношення. Причому, для забезпечення безпеки індивідів необхідною є наявність трьох рівнів. Поки хоч хто-небудь залишається в природному стані інші себе в безпеці почувати не можуть, бо індивіди, які знаходяться поза громадянським станом, не брали на себе зобов'язань, котрі гарантують іншим безпеку, та як й раніше нічим не обмежені.

Але незрозумілим залишається спосіб створення пропонованого устрою. І. Кант говорить про те, що у разі примусового встановлення стану той, у чіих руках влада, не дозволить, щоб народ пропонував йому закони. Тому, таке встановлення повинне бути добровільним. Тут І. Кант приводить два поняття: «розчленована єдність волі всіх» і «колективна єдність об'єднаної волі» [117]. Під першим розуміється бажання окремих людей жити в законному устрої за принципами волі. Під другим – ситуація, коли всі разом захочуть такого стану. У такому випадку виникають питання, по-перше, як визначити момент єдності колективної волі, а, по-друге, якими діями має бути підтверджена така воля, адже одного бажання буде недостатньо.

Таблиця 1.1 – Генезис методологічних підходів щодо розуміння проблеми безпеки (складено та систематизовано автором на засадах узагальнення джерел [82, 84, 115, 117-120])

Підходи	Зміст підходу
1	2
Синкретизм	Проблема забезпечення безпеки особистості, суспільства і держави хвилювала мислителів, починаючи з найдавніших епох, щоправда, розглядалась переважно в контексті війни та миру. Для філософської думки Стародавнього Світу був характерний синкретизм – поєднання самодостатніх чи, навіть, несумісних і непорівнюваних явищ [118]. Тому погляди на роль держави у забезпеченні безпеки в суспільстві були спорідненими
Неспроможність ідеї «всесвітньої держави»	Але поступово з розвитком суспільства сила первісної єдності починає руйнуватися. Древні греки пов'язували безпеку із відсутністю війни, разом із тим, вони бачили в іноземцях ворогів і вважали їх або все, що їм належить, здобиччю. Так званий мир, який панував у Римській імперії, був пов'язаний з поневоленням народів. Він ґрунтувався на воєнній силі і своїм падінням довів неспроможність ідеї «всесвітньої держави» [119]

Продовження табл. 1.1

1	2
Сприяння «локальній безпеці»	Після невдалої спроби створення «всесвітньої держави» в епоху Пізньої Античності формується негативне ставлення до війни, як до варварської справи, та відбувається визнання корисності деяких її аспектів, що сприяють «локальній безпеці». Проти воєн та за стійкий мир виступили мислителі того часу – Овідій, Тібулл, Вергілій, Горацій, Сенека та ін. [118]. Від мрій про мирне століття мислителі переходять до обґрунтування та встановлення справедливих відносин між однорідними, як правило, християнськими державами
Висунення ідеї «вічного миру»	Встановлення християнством загальнолюдської моральності, заперечення національних або суспільних відмінностей дало потужний імпульс щодо висунення ідеї «вічного миру». Як відомо, в період зародження християнство не схвалювало війну, вбачаючи гріх в позбавленні людини життя. Відомий теолог А. Блаженний [115], критикував споживацькі орієнтовану цивілізацію, виступав проти насильства. Він вважав, що будь-яке насильство є наслідком зіпсованості людини, й тому воно варте презирства
Народження ідеї «вічного миру»	Якісно новий етап формування концепції безпеки пов'язаний із епохою Відродження. Народженню ідеї «вічного миру» сприяло перетворення війни у загрозу для народів Європи. Удосконалення зброї, створення армій або воєнних коаліцій, багаторічні війни, що продовжували роздирати європейські країни, змусили мислителів Відродження задуматися над проблемою взаємовідносин між державами й шукати шляхи їх нормалізації. Відомим поборником ідеї миру і безпеки був нідерландський вчений-гуманіст Еразм Роттердамський [119]. На переконання, саме мир, а не війна, сприятиме досягненню безпечного стану життя і втіленню у життя цінностей людської культури
Обґрунтування ідеї «вічного миру»	У XVII ст., коли завершувалося становлення більшості держав Європи, окреслився етап обґрунтування ідеї «вічного миру» [82]. На відміну від «християнського миру» [84], який містить у собі релігійну нетерпимість та заклик до боротьби із невірними, проекти «вічного миру» відображали успіхи емпіричної філософії або раціоналістичний підхід. У таких проектах фігурував «державний інтерес» [82] у створенні міцного миру або забезпеченні стійкої безпеки як реальної передумови процвітання молодих держав.

Продовження табл. 1.1

1	2
	<p>Наукове ж обґрунтування проблеми в сучасному розумінні та певні напрями її вирішення містяться у працях Т. Гоббса і І. Канта [117, 120], точки зору яких на сутність національної безпеки є найбільш характерними в цьому контексті. Т. Гоббс [117] підкреслює, що поки люди живуть без влади, яка тримає їх у страху вони знаходяться в стані, який називається війною, й саме в стані війни, оскільки війна є не тільки бій або дія, а проміжок часу, проявляється воля до боротьби.</p> <p>Іншої точки зору на проблему безпеки дотримується І. Кант [120], не обмежуючись рамками держави, а стверджуючи про необхідність створення і впровадження системи колективної безпеки. Позитивним моментом філософського розуміння І. Кантом проблеми безпеки є те, що він розглядає проблему у всесвітньо-історичному масштабі, але не тільки всередині держави, а й в плані міжнародних та міждержавних відносин у перспективі прогресуючого руху до встановлення безпечного громадянсько-правового стану та вічного миру між народами світу</p>

Розвинені демократичні країни застосовують положення кантівської парадигми безпеки, стрижнем якої є принципи миру або всесвітнього громадянства шляхом побудови всесвітньої федерації і трансформації сучасної системи національних держав у відкриті утворення. Україна, як й більшість пострадянських країн трансформаційного типу, віддає перевагу гоббсівській парадигмі безпеки, згідно з якою мета і завдання нації – це забезпечення власної територіальної цілісності, національної єдності і національного виживання за допомогою створення чи розвитку власної держави.

Фундаментальні ідеї гоббсівського та кантівського підходів щодо безпечного існування особистості, суспільства або держави і способів забезпечення миру чи безпеки набули актуальності в сучасних умовах інтенсивного розвитку загальноєвропейського процесу в напрямку визнання і ствердження ідей права, принципів свободи та рівності.

Узагальнивши наведені підходи до розуміння проблеми безпеки, можна зробити висновок, що сьогодні подальші та адекватні реальній дійсності наукові розробки в області безпеки України без опори на класичну спадщину будуть сумнівними. Саме поєднання раціональних положень гоббсівської або кантівської теорій сприятиме формуванню того оптимального способу забезпечення безпеки, що буде прийнятним для сучасної України [244].

Щоб сформувати оптимальний варіант забезпечення безпеки на основі положень гоббсівської й кантівської теорій і впровадити його в існуючу систему, слід провести категоріальне осмислення національної безпеки і виявити недоліки, які перешкоджають її ефективній реалізації, що в майбутньому, на нашу думку, підсилить національну безпеку.

Активно розробка даної проблеми здійснюється з другої половини ХХ ст. З. Бжезинський [116], Г. Кіссінджер [206], Р. Макнамара [190], Ф. Фукуяма [206], С. Гантінгтон [116] та інші дослідники [244] всебічно аналізували проблему національної безпеки держав, систему загроз безпеці особистості і суспільства. Крім того, вченими Заходу та Сходу інтенсивно розробляється сучасна теорія національної безпеки.

За сучасних умов найбільш відомі праці із теорії національної безпеки входять у систему знань вітчизняних дослідників. Загальні та окремі проблеми національної безпеки країни знайшли відображення в наукових працях таких вчених, як А. Біденко [29], П. Біленчук [30], В. Богданович [39-40], В. Горбулін [81-84], О. Дзьобань [115-120], О. Іжак [177], А. Качинський [190], В. Ліпкан [253-256], А. Семенченко [381-384], Г. Ситник [390-392], З. Чуйко [458], Л. Шипілова [472] та ін.

В нестабільних умовах актуалізується необхідність конкретизувати зміст найбільш поширених категорій національної безпеки, підтвердити висновки щодо ключових дефініцій результатами досліджень, а також виділити найхарактерніші взаємозв'язки між складовими безпеки країни.

В українській мові поняття «нація» [390] тлумачиться часто, як синонім слів країна чи держава. Двокий зміст поняття «нація» передає й етимологічні відтінки похідному від нього поняттю «національний» [391]. Він може характеризувати явище, що відноситься до суспільно-політичного життя нації, а також вказувати на риси, котрі виражають характер нації, її своєрідність або індивідуальність, у тому числі й те, що вона має автономний суспільно-політичний устрій.

У цьому випадку поняття «національний» виступає синонімом до слова «державний» [392]. З огляду на те, що в даний час частка держави в економіці чи в інших сферах життєдіяльності суспільства скорочується, правомірним є використання поняття «національна безпека» [391]. Отже, словосполучення «національна безпека» може тлумачитися як (рис. 1.1):

а) безпека особистості, тобто населення держави, наприклад, як моноетносу, так і багатонаціонального народу, коли представники різних національностей виступають як співгромадяни;

б) безпека суспільства чи сукупності людей, об'єднаних історично обумовленими умовами спільної життєдіяльності;

в) безпека держави, тобто організаційно-правова форма об'єднання нації, що є засобом ведення спільних справ.

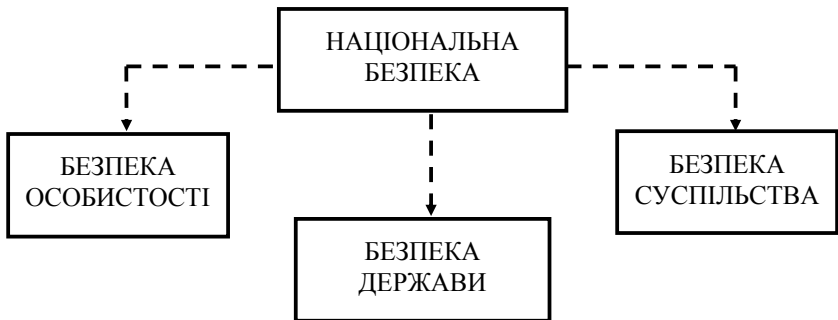

Рисунок 1.1 – Складові національної безпеки України
(авторська розробка)

Між складовими системи у вигляді особистості, суспільства або держави можливі як гармонійні відносини, так і неузгодженість інтересів, обумовлені характером пропонованих вимог. Тому загострений інтерес до теоретичних або практичних питань національної безпеки, на наш погляд, не випадковий та обумовлений рядом причин [244]:

по-перше, кризою внутрішньополітичної ситуації, в якій знаходяться пострадянські країни. Стан національної економіки, недосконалість організації державної влади або криміналізація суспільних відносин, загострення міжнародних або міжнаціональних відносин створюють широкий спектр внутрішніх та зовнішніх загроз безпеці особистості, суспільства і держави;

по-друге, причиною є необхідність визначення та опрацювання нових підходів до питань підвищення ефективності або оптимізації діяльності державних органів щодо забезпечення захищеності особистості, суспільства та держави від внутрішніх і, насамперед, зовнішніх загроз.

У сучасній системі поглядів на дану проблему окреслюються, як правило, два підходи щодо проблеми національної безпеки (табл. 1.2). Один з них можна іменувати як «західницький» [390]. Він поділяється українськими дослідниками, філософами і політологами. У фокусі даного підходу – це постановка проблеми безпеки особистості. На думку прихильників [244] підходу, безпека держави є не самоціллю, а лише функцією забезпечення безпеки конкретного індивіда. Але сприйняття даного підходу в чистому вигляді може призвести суспільство щодо крайнощів, які можуть спричинити негативні наслідки.

Таблиця 1.2 – Генезис підходів до розуміння проблем національної безпеки (*систематизовано автором на засадах узагальнення джерел [390-392]*)

Категорія	Підходи	
	«західницький»	«вітчизняний»
Національна безпека	безпека держави та суспільства є не самоціллю, а лише функцією забезпечення безпеки індивіда	висування на перший план безпеки держави та суспільства. У цьому випадку концепція полягає у прийнятті тези, що держава забезпечує безпеку особистості

З одного боку, як справедливо вважає Д. Белл [392], насадження цінностей західної цивілізації призводить до їхнього деформованого сприйняття, але з іншого – за певних умов воно здатне загальмувати розвиток національної самосвідомості громадян і являє собою загрозу безпеці суспільства або держави. Як наслідок, копіювання західних моделей економічного розвитку призвело та призводить до глибокої соціально-економічної кризи, зниження інвестиційної, інноваційної активності і науково-технічного потенціалу, розбалансування банківської системи, зростання зовнішнього та внутрішнього державного боргу.

Ще один наслідок недоцільного копіювання західних підходів до національної безпеки – серйозні прорахунки в різних сферах державної діяльності: послаблення системи державного регулювання і контролю, недосконалість правової бази і відсутність сильної державної політики сприяли зростанню злочинності, особливо її організованих форм, а також корупції.

Зміст другого підходу [255] полягає у висуванні на перший план безпеки держави і суспільства. У цьому випадку концепція полягає у прийнятті тези, що сильна держава забезпечує безпеку особистості. На нашу думку, такий підхід чреватий етатизмом, коли безпека держави та суспільства буде досягатися за допомогою безпеки особистості. У, свою чергу, вважається доцільним розуміти, що тільки гармонійне та збалансоване сполучення безпеки особистості, суспільства та держави здатне забезпечити національну безпеку.

Дослідження джерел, присвячених генезису методологічних підходів до розуміння проблем забезпечення безпеки, дозволило визначити, що важливою складовою національної безпеки є «безпека суспільства» [254]. Тому доцільно в цьому контексті розглянути поняття «суспільство» в його взаємозв'язку з поняттями «особистість», «держава» і «безпека».

Етимологію поняття «суспільство» дає В. Даль, визначаючи його як «...зібрання людей по-товариськи, по-братньому, пов'язаних з якими-небудь спільними умовами» [256, с. 22]. Таким є розуміння категорії на рівні повсякденної свідомості. К. Маркс вважав, що суспільство формують виробничі відносини у своїй сукупності, які знаходяться на певному ступені розвитку та мають своєрідний характер [253]. Тобто, під суспільством розуміється сукупність людей, що займаються історично сформованими формами спільної діяльності, об'єднаних спільними цілями та умовами життя.

Переходячи до аналізу взаємозв'язку суспільства та особистості, варто мати на увазі, що під особистістю [254] розуміється людина як соціальний суб'єкт. З одного боку, людина – це самостійна істота, з іншого – вона постійно є включеною у відносини з собі подібними, які володіють розумом і характером.

Держава є формою політичної організації суспільства. Арістотель, Платон та Цицерон [390] пояснювали сутність держави товариською природою людини. Ж.-Ж. Руссо [391] в державному порядку бачив продовження природного стану людини. Зібравшись для встановлення держави, люди ставлять перед собою наступне завдання: знайти форму об'єднання, яка б забезпечила безпеку особистості та суспільства так, щоб кожний з'єднувався із іншим, корився б тільки самому собі та залишався б настільки ж вільним, як й раніше.

Згодом вчені [244] дійшли висновку, що суспільства без держави не існує. Держава та суспільство знаходяться в безупинній взаємодії. Безпека країни досягається наявністю ефективного механізму управління діяльністю суспільних груп. Безпека суспільства припускає наявність інститутів, норм, розвинених форм суспільної свідомості, що дозволяють реалізувати права та свободи всіх груп населення і протистояти діям, котрі ведуть до розколу суспільства. Безпека особистості полягає у формуванні комплексу правових і моральних норм, суспільних інститутів, які дозволили б їй розвивати та реалізовувати значущі здібності або потреби, не відчуваючи протидії держави.

На засадах викладеного можна констатувати, що забезпечення всіх рівнів системи національної безпеки полягає в реалізації збалансованих інтересів особистості, суспільства і держави в економічній, соціальній, інформаційній, міжнародній й інших сферах національного господарства.

Крім того, визначення і уточнення сутності складових національної безпеки країни в сучасних умовах трансформації, котрі переживають більшість держав, дозволить на наступних етапах дослідження розробити

концептуальні положення щодо формулювання напрямів державної політики в сфері управління національною безпекою як основою забезпечення економіки національного господарства, реалізацію яких буде забезпечувати механізм функціонування національної безпеки України.

Тому, особливої уваги з точки зору методологічного опрацювання вимагає поняття «механізм забезпечення національної безпеки» [244], оскільки, по-перше, в сучасних дослідженнях в межах даної проблеми практично відсутні наукові доробки стосовно даного питання, та, по-друге, методологічна чіткість і однозначність розуміння суті поняття «механізм» дозволить уникнути проблем при впровадженні в практичну діяльність.

У зв'язку з цим, необхідно мати на увазі, що філософська теорія безпеки, як галузь досліджень, – різнорівнева структура, що призначена для відображення в поняттях різних за рівнем спільності «прошарків» дійсності. Тому в контексті дослідження стоїть завдання співвіднести один із одним різні поняття «механізму забезпечення національної безпеки», субординувати їх, розкрити їхні взаємопереходи і тим самим усунути понятійну протирічливість.

Система національної безпеки детермінована різними факторами – економічними, політичними або соціальними, які у своїй єдності та взаємозв'язку утворюють всю складність і багатоплановість процесів, які в ній протікають. У підходах щодо визначення сутності механізму національної безпеки мають місце спроби виявлення механізмів тих або інших процесів. Зокрема, Т. Парсонс [310] поряд із механізмом руйнування системи звертає увагу на механізм її функціонування та механізм інтегративної комунікації, котрий впливає, насамперед, на мотивацію суб'єктів системи, детермінуючи засоби їх здійснення.

У М. Вебера [310] розуміння механізму того або іншого процесу витікає з інтерпретації дії, найважливішим атрибутом якої він вважав «орієнтацію на іншого», що передбачає взаємне очікування відповідної поведінки всіх, хто бере участь у відносинах сторін. Найважливіші фактори функціонування механізму М. Вебер поєднував з тлумаченням сенсу дій суб'єктів.

Близькою до позиції Т. Парсонса є точка зору Ю. Хабермаса, який вважає, що в системі можна розрізнити «...механізми координування дій, які узгоджують між собою дії учасників, і механізми, які стабілізують неінтендовані зв'язки через функціональне пов'язування їх наслідків» [310, с. 17].

У вітчизняній філософській традиції поняття «механізм» достатньо часто використовується в суспільних науках та здебільшого виражає упорядковану діяльність. Оригінальне і нетрадиційне тлумачення суті механізму щодо розв'язання протиріч пропонує О.Г. Данільян, який розуміє його як «...механізм раціоналізації дій суб'єктів за допомогою законів, правил або економічної доцільності» [101, с. 24].

Така поліваріантність наукових підходів до розуміння сутності механізму функціонування національної безпеки країни через механізм руйнування структури, механізм стабілізації і механізм раціоналізації дій ускладнює пізнання об'єкта та створює труднощі у практичній його реалізації в існуючих передумовах. Тому в роботі є сенс теоретично обґрунтувати філософський підхід до поняття «механізму забезпечення національної безпеки», проаналізувати співвідношення складових із технологіями даного процесу в умовах ринкової трансформації.

При використанні дефініції «механізм» [244] слід мати на увазі, що об'єктами пізнання стають системи, в яких поряд зі стаціонарними елементами існують рухомі або процесуальні. Механізм забезпечення національної безпеки є яскравим прикладом систем із поліелементною структурою. Структура таких систем може бути названа процесуальною, оскільки вона характеризується розташуванням елементів не стільки у просторовому вимірі, скільки у часовому – у вигляді ступенів та стадій, які змінюють одна одну. Відповідно механізм процесуальних систем показує, яким чином з однієї стадії з'являється інша, утримуючи в собі зміст попередньої, та готуючи перехід до наступної.

Філософський контекст дослідження механізму забезпечення безпеки передбачає визначення його змісту (табл. 1.3). Методологічні підстави можуть бути різноманітними, але є сенс за основу взяти діалектичний підхід у поєднанні з синергетичним підходом [244]. Виходячи з цього, вважається недоцільним класичний підхід, що базується на обмеженні аналізу механізму дії об'єктивних законів лише формами зв'язків.

Перебуваючи у русі під впливом як зовнішніх, так й внутрішніх сил, механізм зазнає певних змін, які пов'язані з переходом елементів, структур або зв'язків із одного стану в інший, із виникненням або зникненням тієї чи іншої складової. Однак глибокі зміни виникають у системі, як правило, тоді, коли упорядкованість зв'язків, що становлять її внутрішню структуру, вже не може забезпечувати ефективність їх функціонування, можливість адаптуватися до змін внутрішніх і зовнішніх умов. У такому випадку, як зазначає О.Г. Данільян [101], протиріччя, котрі пронизують механізм, загострюючись до стану деструктивно-

конструктивних конфліктів, призводять до змін, які мають результатом утворення нової впорядкованості зв'язків і перехід її до нового стану.

Таблиця 1.3 – Понятійно-концептуальні положення забезпечення національної безпеки країни *(складено та систематизовано автором на засадах узагальнення джерел [101, 244, 310])*

Категорії	Зміст категорії
1	2
Зміни	Перебуваючи у русі під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх сил, механізм зазнає певних змін, котрі пов'язані з переходом структур і зв'язків із одного стану в інший, з виникненням або зникненням тієї чи іншої складової. Однак глибокі зміни виникають у системі, як правило, тоді, коли упорядкованість зв'язків, що становлять її внутрішню структуру, вже не може забезпечувати ефективність їх функціонування, можливість адаптуватися до змін внутрішніх і зовнішніх умов. У такому разі, як справедливо зазначає О. Данільян [101], протиріччя, які пронизують механізм, загострюючись до стану деструктивно-конструктивних конфліктів, призводять до змін, які мають своїм результатом утворення нової впорядкованості зв'язків, перехід її до нового якісного стану
Потреби	Розуміння механізму забезпечення національної безпеки країни в суспільствах транзитивного типу, як організованої діяльності, що носить цілеспрямований характер і переслідує певну мету, передбачає усвідомлення їх зумовленості. Основний зміст цих цілей, а також спрямованої діяльності, визначається потребами функціонування чи розвитку особистості, держави і суспільства, а також об'єктивними умовами (роль системи національної безпеки країни в суспільстві, розвиток суспільства і функціонування державних або суспільних інститутів) [310]
Вимоги	На підставі об'єктивного змісту цілей, а не тільки адекватності суб'єктів національної безпеки, формуються вимоги до створення сприятливих умов з реалізації механізмом забезпечення національної безпеки онтологічного призначення [244]. Результатом виступає реалізація вимог об'єктивних законів, які визначають взаємозв'язки суспільства (держави) і системи забезпечення національної безпеки
Результат	На основі усвідомлення інтересів суб'єкти безпеки формулюють мету щодо механізму забезпечення національної безпеки країни як ідеальний образ бажаного результату. Для досягнення поставленої мети серед наявних умов підшукуються відповідні засоби

Продовження табл. 1.3

1	2
Суб'єкти	Наступним кроком у дослідженні механізму забезпечення безпеки є виявлення суб'єктів в сфері безпеки, оскільки діяльність суб'єктів – діяльність інстанцій (індивідів чи груп), які, виходячи зі інтересів, її ініціюють. Іншими словами, суб'єкти в даному контексті, – це учасники в системі національної безпеки країни, які в процесі її здійснення реалізують програми, чи потреби яких, задовольняються її продуктами [310]
Умови реалізації	Діяльність в рамках механізму забезпечення національної безпеки є взаємодією суб'єкта й умов, в котрих він існує і самореалізується. Самореалізація, усвідомлювана суб'єктом, як мета діяльності, є можливістю. Перетворення можливостей в дійсність відбувається при наявності певних передумов шляхом перенесення активності суб'єкта на об'єкт. Якщо передумови дозволяють перетворитися самореалізації суб'єкта в безпеці з можливості в дійсність, це значить, що сукупність умов була в цілому сприятливою та безпечною [244]

Розуміння механізму забезпечення національної безпеки країни в суспільствах транзитивного типу, як організованої діяльності, що носить цілеспрямований характер і переслідує мету, передбачає усвідомлення їх зумовленості. Основний зміст цілей, а, відповідно, й спрямованої діяльності суб'єктів визначається потребами функціонування і розвитку особистості, держави або суспільства, а також об'єктивними умовами (роль системи національної безпеки в суспільстві, розвиток суспільства, функціонування державних інститутів).

На підставі об'єктивного змісту цілей, а не тільки адекватності суб'єктів національної безпеки, формуються вимоги щодо створення сприятливих умов з реалізації механізмом забезпечення національної безпеки свого онтологічного призначення [244]. Результатом виступає реалізація вимог об'єктивних законів, котрі визначають взаємозв'язки суспільства (держави) та системи забезпечення національної безпеки.

На основі усвідомлення інтересів суб'єкти безпеки формулюють мету щодо механізму забезпечення національної безпеки країни, як ідеальний образ бажаного результату. Для досягнення поставленої мети серед наявних умов підшукуються відповідні засоби.

Наступним кроком у дослідженні механізму забезпечення безпеки є виявлення суб'єктів в сфері безпеки, оскільки діяльність суб'єктів – це діяльність інстанцій (індивідів або груп), які, виходячи зі інтересів, її ініціюють. Іншими словами, суб'єкти в даному контексті, – учасники в

системі національної безпеки, які в процесі її здійснення реалізують програми, та потреби яких, задовольняються її продуктами [310].

Уточнимо, що діяльність в рамках механізму забезпечення безпеки є взаємодією суб'єкта та умов, в яких він існує або самореалізується. Ця самореалізація, що усвідомлювана суб'єктом, як мета діяльності, є можливістю. Перетворення можливості в дійсність відбувається тільки при наявності певних умов шляхом перенесення активності суб'єкта на об'єкт. Якщо умови дозволяють перетворитися самореалізації суб'єкта в сфері безпеки з можливості в дійсність, це значить, що сукупність умов була в цілому сприятливою та безпечною.

Звідси випливає важливий висновок, що у понятійному плані механізм національної безпеки є не стільки механізмом забезпечення інтересів суб'єктів, скільки механізмом забезпечення умов безпечного існування, тобто умов, на які суб'єкт впливає або над якими здійснює реальну владу. Механізм забезпечення національної безпеки країни замикається на процесі створення передумов, за яких реалізовувалися б інтереси особистості, держави або суспільства, здійснювалися би поставлені ними цілі, основою яких є цінності.

Комплексний аналіз стану національної безпеки з використанням спектру методологічних підходів довів, що основними компонентами механізму забезпечення національної безпеки в умовах трансформацій доцільно вважати [244]: цілі функціонування механізму, основою яких є інтереси національної безпеки; систему суб'єктно-об'єктних відносин; методи і засоби забезпечення безпеки. Саме таке розуміння механізму національної безпеки дозволить його розглянути як об'єкт управління, цілеспрямованого впливу (рис. 1.2).

Дослідження ідеологічних трактувань національних інтересів [3, 30, 472] склало підставу для визначення їх сутності у розумінні, що зводиться до забезпечення міжнародного іміджу і використання переваг у геополітичному просторі для національного процвітання і підвищення добробуту громадян, виокремлення складових національних інтересів та формулювання заходів, які спрямовані на ефективну їх реалізацію (додаток А, табл. А.1).

Крім того, аналіз механізму забезпечення передумов безпечного функціонування національної безпеки країни передбачає виділення та розгляд системи суб'єктно-об'єктних відносин, завдяки якій реалізуються національні інтереси. Система суб'єктів безпеки зумовлена специфікою інституцій національної безпеки, як соціально-політичної організації, цінністю інституцій національної безпеки України або їх місцем у

суспільстві транзитивного типу, а також їх можливостями щодо впливу на суспільні процеси [39].

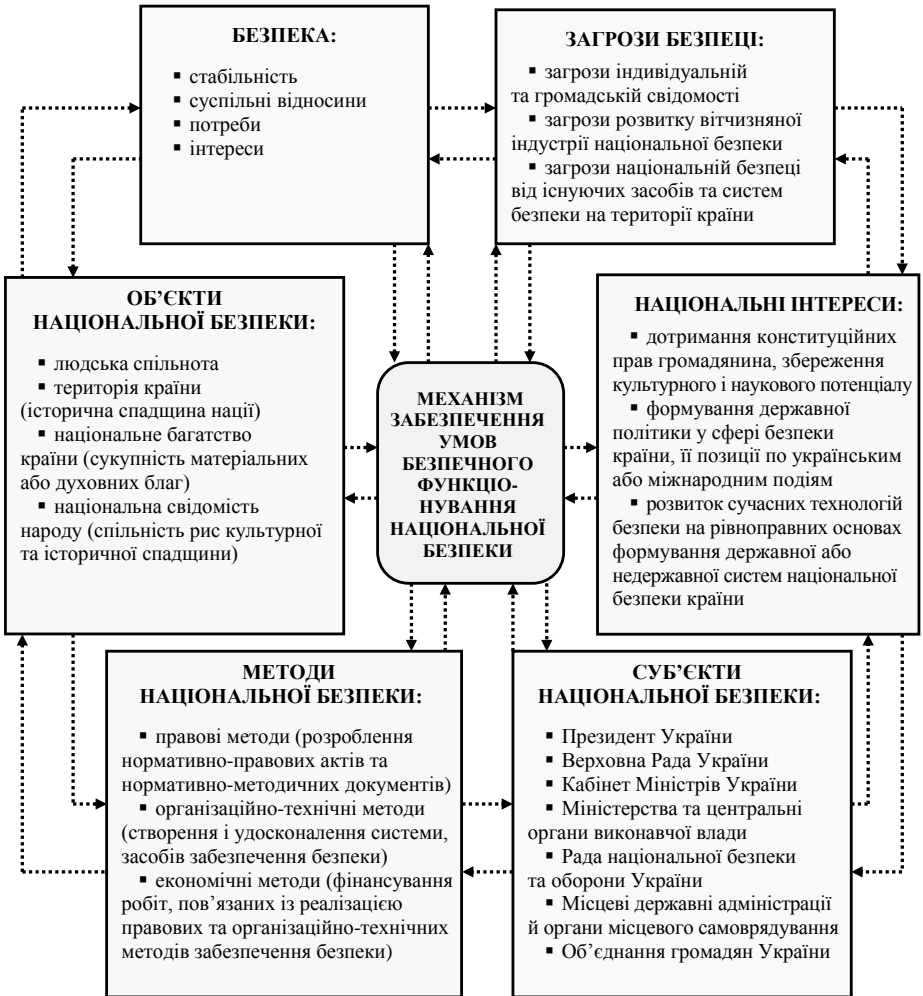

Рисунок 1.2 – Механізм забезпечення умов безпечного функціонування національної безпеки України (авторська розробка, вперше, оприлюднено в [244])

Але філософський аналіз свідчить, що при детальному розгляді проблеми під суб'єктом забезпечення національної безпеки розуміються суспільство, оскільки суб'єктом предметно-практичної діяльності може

виступати не тільки окрема людина або об'єднання людей (інститут), проте суспільство в цілому [289]. Суспільство як суб'єкт забезпечення національної безпеки має багаторівневу диференціацію: рівень органів державної влади, рівень суспільно-політичних і громадсько-політичних об'єднань, рівень творчих об'єднань громадян, рівень громадян.

На основі існуючих документів, які призначають відповідальних за управління системою національної безпеки, Конституції України та Закону України «Про основи національної безпеки України» № 964-IV від 19.06.2003 року [161, 215], визначено головні суб'єкти національної безпеки і уточнено перелік їх повноважень, від ефективності реалізації яких залежить забезпечення безпеки України (додаток А, табл. А.2).

Однак є лише один координаційний орган з питань національної безпеки – це Рада національної безпеки і оборони України. У статті 107 Конституції України [215] визначається особливий статус Ради національної безпеки і оборони України. Згідно із Законом України «Про Раду національної безпеки і оборони України» № 183/98 від 05.03.1998 року [157] головними функціями є внесення пропозицій Президенту щодо реалізації засад внутрішньої і зовнішньої політики у сфері національної безпеки, координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки у мирний час або при виникненні кризових ситуацій, що загрожують безпеці України.

Як показано, перша функція є аналітичною, її може виконувати не орган, визначений Конституцією України, а відповідне управління Адміністрації Президента або спеціальна установа. На практиці так є: право вносити пропозиції Президенту України щодо реалізації засад внутрішньої або зовнішньої політики у сфері національної безпеки мають різні структури, наприклад, Адміністрація Президента. Дві інші функції тільки розкривають пункт Конституції України та ставлять перед Радою національної безпеки і оборони України завдання – за будь-яких умов здійснювати контроль за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки.

Більш того, структурно-функціональний підхід дозволив звернути увагу на окремі важливі моменти. Так, Рада національної безпеки і оборони України має право подавати Президенту України пропозиції стосовно [215]: утворення, реорганізації і ліквідації органів виконавчої влади у цій сфері; надходження й опрацювання необхідної інформації, її збереження, використання в інтересах національної безпеки країни, аналізу на її основі тенденцій розвитку подій, які відбуваються в світі;

визначення потенційних або реальних загроз національним інтересам України.

Отже, Рада національної безпеки і оборони України опікується всіма питаннями, хоч реально не виписано механізми цієї діяльності. Зокрема, Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» [157] не встановлює відповідальності відділів у структурі Ради національної безпеки і оборони України, не фіксує таких елементів управління національною безпекою, як доповіді, збір інформації або відповідальність за дії. Це дозволяє говорити, що Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» є декларативним та розширює статтю Конституції України. Законодавець підійшов широко щодо визначення учасників забезпечення і управління безпекою країни. Національна безпека, в їх розумінні, це сукупність всіх проблем, що стосуються безпечного існування громадянина або суспільства. Проте Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» не говорить нічого про механізм ухвалення рішень у сфері безпеки.

Але внаслідок політичних змін, старі терміни мають наповнюватися новим змістом і тоді можна побачити, в якому напрямі буде розвиватися роль Ради національної безпеки і оборони України. Невирішеними лишилися такі питання, як відповідальність Ради національної безпеки і оборони України за рішення, порядок дій у випадку кризової ситуації, чітке визначення питань або пріоритетів національної безпеки країни. Поки ці питання лишаються чисто політичними, а не юридичними, Рада національної безпеки і оборони України буде консультативним органом, що сприяє наданню главі держави інформації, а також аналізує загрози та опікується кризовим менеджментом.

Відповідно до структури суб'єктів системи суб'єктно-об'єктних відносин у механізмі забезпечення національної безпеки формується багаторівнева диференціація об'єктів безпеки. Багаторівневність об'єктів процесу забезпечення національної безпеки держави має прояв [289]: у диференціації цінностей, як результату досягнення світу в різних формах і видах відображення дійсності (система цінностей суспільства взагалі, інституціональна система цінностей, етнокультурна система цінностей); диференціації діяльності щодо забезпечення національної безпеки за ступенем її загальності або спеціалізації; у диференціації носіїв механізму забезпечення національної безпеки; у диференціації умов, в яких здійснюється забезпечення національної безпеки (умови життєдіяльності системи взагалі та умови життєдіяльності конкретних інститутів національної безпеки).

Як видно, достатня різносторонність тлумачень об'єктів безпеки країни в сучасних умовах свідчить про їх різне якісне наповнення, що, в свою чергу, вимагає уточнення класифікації об'єктів процесу за певними якісними ознаками. У зв'язку з цим, здійснено узагальнення існуючих у вітчизняній теорії підходів до визначення об'єктів процесу за їх впливом на забезпечення безпеки України (додаток А, табл. А.3).

Отже, захист зазначених об'єктів національної безпеки необхідно вважати головним завданням суб'єктів національної безпеки країни, раціональне забезпечення яких можливо за рахунок ефективної реалізації методів процесу. Дослідження останніх років свідчать, що вибір методів і способів [384] діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки зумовлено: по-перше, закономірностями функціонування або розвитку суспільства на даному історичному етапі; по-друге, системою суб'єктно-об'єктних відносин в державі.

Оскільки система забезпечення національної безпеки відображає дієвість механізмів управління загрозами і небезпеками у різних сферах діяльності українського суспільства, тому, на нашу думку, механізм національної безпеки країни повинен включати правові, організаційно-технічні і економічні методи забезпечення безпеки. Враховуючи різність поглядів на визначення головних методів забезпечення національної безпеки, що ускладнює вирішення питання декомпозиції механізму національної безпеки, як складного об'єкту державного управління, запропоновано класифікацію ключових методів процесу забезпечення національної безпеки України (додаток А, табл. А.4).

Отже, складові в механізмі забезпечення передумов безпечного функціонування національної безпеки країни тісно взаємопов'язані і доповнюють один одного. Тому, використання лише частини методів або заходів діяльності не дозволить оптимально вирішити проблему забезпечення національної безпеки, особливо в існуючих передумовах трансформацій, оскільки може призвести до загострення протиріч у цій сфері. Лише поєднання і уміле використання суб'єктами методів та заходів забезпечення умов безпечного функціонування національної безпеки України забезпечить максимальну ефективність процесу.

Таким чином, сформувані повний алгоритм дій щодо реалізації механізму забезпечення умов безпечного функціонування національної безпеки країни неможливо, бо кожна ситуація є об'єктивно неповторною або розвивається у специфічних умовах. Втім, проведене дослідження підтвердило, що аналіз суб'єктно-об'єктних відносин, в результаті функціонування яких відбувається реалізація закономірностей розвитку

системи національної безпеки України, а також заходів по досягненню її цілей, дозволив розробити алгоритм взаємодії складових механізму національної безпеки країни та сформулювати оптимальні умови його безпечного функціонування.

Крім того, теоретико-методологічний аналіз досліджуваної проблеми надав підстави стверджувати, що механізм забезпечення безпечного функціонування національної безпеки України – спосіб забезпечення, відповідний потребам особистості, країни та суспільства, адекватний досягнутому рівню їх розвитку, систематизований в різних формах їх прояву, що визначає характер та спрямованість передумов безпечного функціонування і розвиток системи національної безпеки країни. Можна констатувати, що сутністю механізму забезпечення умов безпечного функціонування національної безпеки є комплекс дій суб'єктів системи, який спрямований на досягнення бажаного рівня безпеки України.

Розглянуті концептуальні підходи до суті механізму забезпечення умов безпечного функціонування національної безпеки країни в контексті даного дослідження дозволили отримати такі висновки та наукові результати, які визначають напрям подальших розробок.

Уточнено змістовне визначення сутності національної безпеки як основи забезпечення національної економіки України, яке, на відміну від існуючих, дозволило:

1) узагальнити методологічні підходи щодо розуміння проблем безпеки та акцентувати увагу на тому, що сьогодні адекватні реальній дійсності наукові розробки в області безпеки України без опори на класичну спадщину будуть сумнівними. У зв'язку з цим, запропоновано поєднати положення гоббсівської та кантівської теорій, що сприятиме формуванню оптимального забезпечення національної безпеки країни;

2) провести категоріальне осмислення суті поняття «національна безпека» і виявити недоліки, які перешкоджають її ефективній реалізації, що спрямоване на посилення забезпечення національної безпеки. Крім того, визначено сутність складових національної безпеки в сучасних умовах трансформації, що дозволяє розробити концептуальні положення із формулювання напрямів державної політики в сфері управління забезпеченням національної безпеки України.

Розвинуто теоретико-методологічні засади управління механізмом забезпечення умов безпечного функціонування національної безпеки України, що дало можливість:

1) провести дослідження структури суб'єктно-об'єктних відносин та заходів по досягненню цілей забезпечення національної безпеки,

що дозволило розробити алгоритм взаємодії складових національної безпеки України та сформулювати оптимальні умови його безпечного функціонування;

2) довести, що механізм забезпечення безпечного функціонування національної безпеки – це спосіб забезпечення, відповідний потребам особистості, країни або суспільства, адекватний досягнутому рівню їх розвитку, систематизований в різних формах їх прояву, що визначає характер і спрямованість умов безпечного функціонування і розвиток системи національної безпеки України.

Для більш глибокого розуміння даної проблеми та ефективного втілення її у практиці виникає потреба здійснити філософський аналіз основи механізму забезпечення передумов безпечного функціонування національної безпеки України – комплексу національної економічної безпеки в контексті мінливих умов трансформаційних змін, оскільки транзитивні умови й визначають особливості практичної реалізації розробленого механізму.

1.2 Закономірності та тенденції становлення комплексу національної економічної безпеки держави

Вивчення економічної категорії має тривалу історію дослідження. Вважається, що протягом кількох тисячоліть розвитку суспільних відносин сформувалося три головні концепції еволюції людства, які в результаті стали основою формування комплексу економічної безпеки [102, 203]: регрес (від вищого стану до нижчого); прогрес (від нижчого до вищого); цикли, в яких прогрес змінюється регресом, або навпаки. Однак поняття прогресу, регресу та циклів не єдині, на основі яких, описуються закономірності і тенденції становлення поняття «національна економічна безпека».

Нормальна ситуація для будь-якого суспільства характеризується врівноваженістю та збалансованістю системи, котра теоретично може тривати довго, проте на практиці рано або пізно рівновага системи порушується і вона переходить у спад або дисбаланс [203]. Впродовж п'яти століть кожне нове порушення цих балансів ставало сильнішим та в другій половині ХХ сторіччі становище стало катастрофічним. Як тільки баланс порушується, нормальна ситуація переходить у проблемну, котра характеризується наявністю певної суперечності, розриву між бажаним та дійсним.

Водночас, само по собі «назрівання», теж у відомому смислі норма, оскільки зовсім безпроблемного стану суспільства не буває, а «майже безпроблемне» свідчить тільки про крайній ступінь стагнації, коли відсутні будь-які стимули не тільки для розвитку взагалі, але навіть для функціонування [102]. У цьому значенні назрівання проблеми відіграє важливу конструктивну роль, потрібно швидше усвідомити проблему і знайти оптимальне її вирішення.

Якщо проблема за будь-якими причинами не вирішується або вирішується незадовільно, проблемна ситуація закономірно переростає в критичну чи кризову [243]. Криза – це переломний момент, коли процес ще оборотний, щоправда, якщо криза глибока або занедбана, то складніше «повернути ситуацію назад». Однак, якщо криза не подолана – ситуація перетворюється на катастрофічну [243], тобто коли система гине, чи на революційну [338], тобто коли система переходить в інший стан, який відрізняється від еволюційного процесу. В обох випадках передбачається встановлення зовсім нової системи або іншого стану системи, яка зазнала революційних перетворень.

Як видно, цикл «норма – проблема – криза – катастрофа – революція – норма» має не тільки онтологічне, але й гносеологічне значення, дозволяючи аналізувати і прогнозувати напрями становлення економічної безпеки для ухвалення управлінських рішень. Подолання кризових явищ в національній економіці країни об'єктивно пов'язане з підйомом функції державного управління – безпеки [338], що має брати на себе обов'язки головного суб'єкта подолання протиріч і загроз у структурі національних економічних відносин.

Історично проблема національної економічної безпеки виникла одночасно із формуванням державності, становленням національних інтересів взагалі і економічних інтересів зокрема. Тому в історії будь-якої держави можна знайти періоди, коли проблема або загострювалася, або ставала «непомітною», але вона ніколи не зникала з поля зору.

Серед безлічі факторів, які визначають підходи щодо вирішення проблеми національної економічної безпеки, виділяються два [425]. Перший – стан економіки країни і рівень її конкурентоспроможності. Другий – загострення конкуренції у світовому господарстві, боротьба за відповідне місце в економічному просторі. Звідси виходить, що у всіх випадках фактор часу відіграє вирішальну роль, тому що не можна забезпечити національну економічну безпеку взагалі. У визначений час або у визначених умовах знаходиться адекватне для цього періоду рішення даної проблеми для конкретної країни.

Принципово важливим є розкриття сутності проблеми, виявлення загроз національній економічній безпеці країни та розробка надійних або ефективних методів їх відбиття. Фіксація проблеми становлення національної економічної безпеки України в урядових документах та формування спеціальних державних установ, зайнятих забезпеченням цієї безпеки, є результатом проникнення в масову свідомість концепцій, сформованих в економічній теорії. Саме становлення еволюційної парадигми економічної теорії визначає закономірності або тенденції розвитку національної економічної безпеки України.

Як свідчать результати поглядів зарубіжних і вітчизняних науковців [24, 299, 316, 480] за останні півтора сторіччя утворилося три основні підходи щодо розуміння того, що треба вважати головною загрозою економічній безпеці та як з нею боротися: камералістська концепція зовнішньоекономічної безпеки (середина XIX століття), кейнсіанська концепція захисту від внутрішніх макроекономічних загроз (середина XX століття) та інституціональна концепція захисту від бар'єрів (кінець XX століття), що представлено у табл. 1.4.

Таблиця 1.4 – Еволюція формування парадигми національної економічної безпеки (*систематизовано автором на засадах узагальнення джерел [24, 235, 299, 316, 480]*)

Характеристики парадигми	Камералістська концепція	Кейнсіанська концепція	Інституціональна концепція
1	2	3	4
час виникнення, основоположник	1840-і роки, Фрідріх Ліст	1930-і роки, Джон Кейнс	1980-і роки, Ернандо де Сото
розуміння головної загрози економічній безпеці	конкуренція або інші дії іноземних держав	«провали» ринку – нестабільність росту, безробіття, інфляція	«провали» держави – адміністративні бар'єри
ціль боротьби за економічну безпеку	економічна незалежність	економічна та соціальна стабільність	«правління права» – захист прав власності
методи боротьби за економічну безпеку	протекціоністська торгова політика	державне регулювання виробництва, зайнятості та грошового обігу	зниження реєстраційних процедур, боротьба з бюрократизмом та корупцією

Основоположником дослідження еволюції економічної безпеки доцільно вважати німецького економіста XIX ст. Ф. Ліста [299], одного з перших критиків класичної економічної теорії. Представники цієї економічної школи (Т. Мальтус, Дж. Мілль, Д. Рікардо та А. Пігу) будували власні концепції на основі єдиної парадигми уявлень про те, що економіка здатна до саморегулювання та повного використання своїх ресурсів.

У монографії «Національна система політичної економії» Ф. Ліст [299] підійшов до класичної теорії не як до універсальної системи законів ідеального суспільства, а як до історичної і компаративістської науки. Відмовляючись від універсалізму класиків, Ф. Ліст довів, що вільна торгівля вигідна, насамперед, передовим націям. У результаті відстаючі нації, до яких належали германські держави, виявляються приречені на економічне відставання від передових.

Щоб захистити німецьку промисловість від конкуренції імпортованих товарів, Ф. Ліст вимагав проведення протекціоністської політики [299]. Це значить, що держава повинна брати під захист «своїх» підприємців, забезпечуючи їм захист від «чужих» за допомогою, насамперед, законів про обмеження імпорту і високих мит на ввезені з-за кордону товари. Хоча економічна теорія Ф. Ліста або інших камералістів не змогла пересилити популярність ідей класичної політекономії А. Сміта або його послідовників, вона все-таки вплинула на периферійні країни. Саме для цих країн був актуальний захист національних економічних інтересів від експансії розвинених країн Заходу.

Але якщо до XX ст. захист економічної безпеки був актуальний для периферійних країн, то в першій половині XX ст. існування загроз національній економіці усвідомили і нації розвинених країн. При цьому суттєво змінилося розуміння джерел цих загроз або шляхів боротьби з ними. Периферійні країни бачили загрози національній економічній безпеці ззовні, в конкуренції більш економічно сильних країн. Однак, коли ж під час великої депресії США та інші високорозвинені країни опинилися на порозі економічної катастрофи, то шукати в цьому підступ зовнішніх конкурентів було свідомо неможливо. Тому під захистом економічної безпеки держави стали розуміти протидію руйнівним для національної економіки впливам не лише ззовні, але і зсередини [235].

Нову парадигму економічної теорії, а також новий підхід щодо розуміння національної економічної безпеки сформулював в 1930-х роках англійський економіст Дж. Кейнс [480]. Головними небезпеками для національної економіки стали вважати не конкуренцію іноземних

товарів, а безробіття або економічну депресію. Дж. Кейнс розробив та впровадив фундаментальні зміни в економічну теорію, здійснивши принципово новий аналіз макроекономічних взаємозв'язків. У результаті вдалося довести необхідність втручання держави у функціонування ринкового господарства. Відповідно до якої ринкова економіка сама по собі не забезпечує повне використання ресурсів та для досягнення повної їх зайнятості необхідно застосовувати фіскальну або кредитно-грошову політику.

Але наприкінці ХХ ст. на роль пріоритетної економічної теорії більше претендує інституціоналізм – парадигма, яка акцентує увагу на економічних «правилах гри». Опублікована в 1989 році перуанським економістом Ернандо де Сото монографія «Інший шлях» [316] зробила переворот в уявленнях дослідників про роль або значення тіньової економіки в сучасному господарстві.

Основною причиною розростання неформального сектору де Сото вважав не відсталість та кримінальність мігрантів, нібито не здатних знайти місце в легальному секторі, а бюрократичну заорганізованість, яка перешкоджає розвитку конкурентних відносин. Насправді, легальна економіка обплутана меркантилістськими узами, у той час тіньовики встановлюють демократичний порядок, організовують господарство на принципах вільної конкуренції.

Держава не дозволяє вирішувати, що повинне вироблятися, вона залишає за собою право розвивати види економічної діяльності, які вважає вигідними. Ця політика створює адміністративні бар'єри – це неефективні правила, котрі регламентують реєстрацію або здійснення господарської діяльності, що вимагають від суб'єктів господарювання витрат часу або грошей [316]. Значення ідей де Сото для розуміння процесів, які відбуваються в Україні, важко переоцінити.

Країна страждає від нелегальної економічної діяльності, що дає привід аналітикам заявляти про деградацію національного господарства. Але якщо прийняти концепцію де Сото, то Україна страждає не стільки від надмірного, скільки від недостатнього розвитку ринкових відносин. У такому випадку, у розвитку неформального бізнесу треба бачити симптом не хвороби, а, скоріше, видужання. Проблема не в тому, як «припиняти» тіньову економічну діяльність, а в тому як добитися її формалізації [235].

Узагальнюючи існуючі підходи щодо формування парадигми національної економічної безпеки потрібно акцентувати увагу на тому, що сьогодні реальні загрози національній економіці України можуть

створюватися й зарубіжними конкурентами (на що звертав увагу Ф. Ліст), і «провалами ринку» (про що стверджував Дж. Кейнс), і «провалами держави» (як вважає де Сото).

Тому, при виборі пріоритетів у захисті національної економічної безпеки потрібно, в першу чергу, визначитися із тим, до якої групи держав у економіці, належить Україна. Для більш розвинених країн найбільш актуальний підхід Дж. Кейнса, а для менш розвинених – підхід де Сото. Оскільки Україна є країною і не периферії, і не «ядра», а напівпериферії, то в подальшому при розробленні концептуальних положень із формулювання напрямів політики в сфері управління національною економічною безпекою, для країни будуть актуальні, як камералістська версія, так і кейнсіанська версія економічної безпеки.

Не можна стверджувати, що вказана тематика не досліджувалась у радянський період, але інтерес зріс з моменту економічних перетворень і системної кризи економіки України. Суттєвих результатів у вирішенні проблеми забезпечення економічної безпеки країни досягли такі вчені-економісти як І.А. Белоусова [21], А.В. Бесчастний [24-26], О.Г. Білорус [34], В.М. Геєць [75], Б.В. Губський [95], Я.А. Жаліло [147], Н.О. Іванченко [175], О.А. Кириченко [194-195], В.І. Мунтіян [299], Г.А. Пастернак-Таранушенко [337-338], В.В. Третяк [425], В.Т. Шлемко [480] та ін.

Основним моментом в диспутах, присвячених темі економічної безпеки є те, що термін «національна економічна безпека» почав стрімко поширюватися, про це свідчить існування різних складових економічної безпеки. До цієї категорії включають такі складові, як енергетичну, екологічну, соціальну та безпеку фінансово-кредитної сфери, тобто до економічної безпеки включені майже всі складові національної безпеки. Але це широке трактування поняття «національна економічна безпека». На нашу думку, до економічної безпеки треба включити ті складові, які містять лише економічні відносини або базуються на них, що буде єдиним критерієм класифікації складових економічної безпеки.

З такої точки зору імпонує думка А.В. Бесчастного [25], який вважає, що до категорії «національна економічна безпека» доцільно відносити фінансову, внутрішньоекономічну та зовнішньоекономічну складові. На думку Я.А. Жаліло, «...національна економічна безпека – це стан економічної системи, який дозволяє їй динамічно розвиватися, ефективно вирішувати соціальні задачі і в якому держава має можливість виробляти чи втілювати в життя незалежну економічну політику» [147, с. 28]. На погляд І.А. Белоусової, «...національна економічна безпека –

це стан національної економіки країни та інститутів влади, при яких забезпечується захист національних інтересів, соціально направлений розвиток країни, достатній економічний потенціал при несприятливих варіантах розвитку внутрішніх або зовнішніх процесів» [21, с. 15].

Майже до середини ХХ ст. проблема національної економічної безпеки як явища в науковій теорії не піднімалася. Пік інтересу до наукового осмислення економічної безпеки на Заході припадає на кінець 80-х – початок 90-х років минулого століття. Це пояснюється валютною кризою 70-х років, борговою кризою 80-х років, розпадом Ради Економічної Взаємодопомоги на початку 90-х років, що призвело до інтеграції, зростання не просто залежності, а взаємозалежності між державами і посилення глобалізації світової економіки. У таких умовах одним з ключових завдань багатьох країн стало забезпечення економічної безпеки держави.

На сучасному етапі, що характеризується вченими [32, 79, 139], як епоха глобалізації, питання економічної безпеки не втратило гостроти, а, навпаки, актуалізувалося. Це зумовлено діалектичною суперечністю, котра проявляється, із одного боку, в поширенні процесів інтеграції, які призводять до взаємозалежності національних економік й розвитку глобального ринку, в умовах якого економічний ізоляціонізм не має сенсу; а, з іншого – виникає проблема розвитку суверенних країн та економічного самоутвердження їх на міжнародній арені.

В Україні 90-і роки ХХ ст. ознаменувалися вибухом інтересу з боку науковців і суспільних діячів до проблеми економічної безпеки. У практичному плані досягнуто певних успіхів, наприклад, поняття «національна економічна безпека» ввійшло до нормативно-правової лексики законодавчих документів і зайняло чітку позицію в дискусіях з економічних питань (додаток Б, табл. Б.1).

Крім того, напрацьовано категоріальний апарат із невластивих економічній науці термінів, сформовано методологічний інструментарій, який свідчить про створення окремої підгалузі наукового дослідження – науки, яка вивчає теоретико-методологічні положення забезпечення економічної безпеки держави та має назву «екосестейт» [194]. Проте, як й будь-якій молодій галузі науки, науці про економічну безпеку притаманний методологічний еkleктизм.

Вчені-економісти [26, 34, 95, 147, 195] не дійшли згоди щодо категорій науки, зокрема, щодо її ключового поняття – «економічна безпека». Останнє має визначення у схваленому Верховною Радою Законі України «Про основи національної безпеки України» № 964-IV

від 19.06.2003 року [161]. Крім формалізованого визначення поняття «національна економічна безпека», існують ще визначення поняття, які застосовані в нормативно-правовій базі або роботах фахівців, що представлено в рамках багатоаспектного підходу в додатку Б, табл. Б.2.

Отже, щоб відійти від багатоаспектного підходу до визначення поняття «національна економічна безпека» з метою уточнення сутності цієї економічної категорії в інтересах стратегічного її забезпечення в монографії сформульовано консенсусний підхід до визначення поняття «національна економічна безпека» з урахуванням аспектів кожного із перерахованих підходів. Аналіз визначень, наведених українськими економістами, та визначень, існуючих у нормативно-правових актах, дозволяє зробити висновок про те, що економічна безпека України є складним і багатоплановим суспільним явищем, що характеризується різними сутнісними ознаками та формами прояву.

У літературі для визначення національної економічної безпеки держави вживаються окремі комбінації поєднання описаних підходів, зокрема, існує як мінімум п'ять підходів до розуміння суті поняття «національна економічна безпека», що представлено у табл. 1.5. Цим зумовлюється відсутність консенсусного визначення національної економічної безпеки, бо інтереси, стабільність і надійність, відтворення і розвиток, незалежність – самостійні категорії, які не пересікаються, тому «нанизування» однієї категорії на іншу неможливе без конкретизації їх значення при формуванні підходу до визначення поняття «національна економічна безпека» [235].

Таблиця 1.5 – Підходи щодо розуміння поняття «національна економічна безпека» (авторська розробка на засадах систематизації джерел [24, 75, 95, 146, 195, 299, 338, 480], оприлюднено в [235])

Підхід	Зміст підходу
1	2
Перший (інтереси)	Користується найбільшою популярністю, бо національну економічну безпеку визначають як такий режим функціонування країни, при якому забезпечується невразливість і незалежність національних економічних інтересів по відношенню до зовнішніх або внутрішніх загроз, й ефективний розвиток національної економіки або соціальної сфери на основі їх реалізації
Другий (стабільність та надійність)	Акцентує увагу на підтриманні функціонування національної економічної системи та її елементів, стримуванні і подоланні дії факторів, котрі дестабілізують розвиток економіки України, й задоволенні необхідних економічних потреб суспільства

Продовження табл. 1.5

1	2
Третій (відтворення та розвиток)	Враховує здатність національної економіки до саморозвитку, економічної системи країни та її складових до відтворення, конкурентоспроможність національної економіки в міжнародних відносинах. Отже, національну економічну безпеку розглядають як систему факторів, які забезпечують незалежність економіки, її стабільність і стійкість, спроможність до самовдосконалення та оновлення
Четвертий (незалежність)	Визначення «економічної безпеки» за рахунок «незалежності» містить здатність самостійно розробляти і реалізовувати власну політику, захищати національні економічні інтереси, здійснювати державний контроль за ресурсами або власністю, залучати та утримувати капітал на своїй території, а також брати рівноправну участь у світовій торгівлі. Таке поняття «економічної безпеки» практично не фігурує в чистому вигляді, а входить складовою у визначення перших трьох підходів
П'ятий (структурний елемент безпеки)	Ілюстративним прикладом підходу є поняття «економічної безпеки», яке міститься у Концепції національної безпеки, де економічна безпека розглядається, як складова національної безпеки, до якої віднесені такі напрями політики: недопущення незаконного і нерационального використання коштів; контроль за експертно-імпортною діяльністю, що спрямована на підтримку важливих пріоритетів, і боротьба з протиправною діяльністю

Щодо першого підходу до розуміння суті поняття «національна економічна безпека», то позитивним моментом у визначенні є ознака стійкості режиму функціонування держави, а точніше національних економічних інтересів до негативного впливу внутрішніх та зовнішніх загроз.

Особливістю другого підходу до поняття «національна економічна безпека» є те, що він акцентує увагу на подоланні внутрішніх або зовнішніх факторів, котрі дестабілізують функціонування суб'єктів національного господарства, з метою зміцнення стану національної економічної системи та її складових.

Третій підхід передбачає такий економічний стан України, за яким вона забезпечена можливістю створення або розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому або зростання добробуту її мешканців. У зв'язку із цим, відповідні інститути економічної безпеки мають гарантувати позитивні

темпи економічного розвитку та здатність зберігати чи відновлювати виробництво національного господарства.

Головним аспектом четвертого підходу є те, що держава в особі суб'єкта національної економічної системи повинна самостійно визначати та реалізовувати економічні інтереси, тобто здійснювати контроль за національними ресурсами, залучати капітал і брати рівноправну участь у світовій торгівлі, прагнути стати рівноправним членом СОТ.

Щодо п'ятого підходу, то він йде, як структурний елемент безпеки, значення якого передбачає контроль за незаконним та нераціональним використанням коштів або боротьбу з суб'єктами господарства, котрі займаються протиправною економічною діяльністю. Безумовно, таке поняття економічної безпеки вузьке, склад економічної безпеки ширший за наведений у Концепції національної безпеки України.

Наведений перелік основних підходів до розуміння суті поняття «національна економічна безпека» дозволяє акцентувати увагу на тому, що запропонований консенсусний підхід до цієї економічної категорії на основі розглянутих п'яти підходів до її визначення, спрямований на усунення багатоаспектного підходу до дефініції з метою конкретизації сутності економічної безпеки України в інтересах стратегічного її забезпечення.

Інтеграція консенсусного підходу щодо визначення суті поняття «національна економічна безпека» країни дозволяє уточнити її сутність у наступний спосіб: «найбезпечніша» дефініція економічної безпеки країни полягає у виведенні її через поняття «стабільність» (надійність), яке певною мірою переплітається з поняттям «відтворення» (розвиток), тобто це такий стан національної економіки країни та її складових, що здатний забезпечити соціально-економічний розвиток, нейтралізувати внутрішні або зовнішні загрози її зміцненню, задовольнити необхідні економічні інтереси суспільства і врахувати особливість національної економіки до розширеного відтворення чи саморозвитку [253].

Як видно з наведеного визначення, національна економічна безпека має двовекторну спрямованість на: запобігання і нейтралізацію загроз, котрі заважають національним інтересам країни в економічній сфері, і забезпечення сталого розвитку економіки національного господарства України.

Українські вчені такі, як А.В. Бесчастний [24-26], Я.А. Жаліло [147], Н.О. Іванченко [175] і О.А. Кириченко [194-195] вважають, що загрози національній економічній безпеці країни – це явні або потенційні дії, які ускладнюють і унеможливають реалізацію економічних інтересів,

створюють небезпеку для економіки національного господарства або життєзабезпечення нації. Але у жодній з робіт українських або інших фахівців не порушується питання про розмежування наступних понять, як «загрози національній економічній безпеці» і «слабкість національної економічної безпеки».

Необхідно розуміти, від чого потрібно «захищатися», а потім вже визначатися, що заважає зробити даний захист ефективним. Це не означає, що на слабкості національної економічної безпеки не треба звертати увагу (саме в силу того, що вони роблять систему відкритою), однак ні в якому випадку не можна ототожнювати їх із загрозами.

Так, результати досліджень поглядів А.В. Бесчастного [26], Я.А. Жаліла [147], Н.О. Іванченко [175], О.А. Кириченко [194], І. Фішера [243], М. Фрідмана [243], Ф. Фукуями [243] та Дж. Хікса [243] дозволили визначити, що загрози національній економічній безпеці видозмінюються залежно від стану розвитку національної економіки та для кожної країни відрізняються характером або рівнем гостроти, тому складено в узагальненому вигляді класифікацію загроз системі економічній безпеці України за такими параметрами (рис. 1.3).

Оскільки для забезпечення національної економічної безпеки потрібен ефективний механізм визначення загроз національним інтересам, які створюють небезпеку економіці національного господарства країни, порушуючи процес суспільного відтворення, тому складена класифікація в узагальненому вигляді ключових загроз в економічній сфері безпеки України повинна полегшити її підтримання на належному рівні, а також дати можливість своєчасно розробляти і здійснювати практичні заходи щодо зниження негативного впливу загроз чи їх ліквідації через поняття того, які це загрози та що потрібно від них чекати.

Крім того, виходячи з консенсусного підходу до сутності поняття «національна економічна безпека» зрозуміло, що система економічної безпеки спрямована не тільки на забезпечення соціально-економічного розвитку країни та нейтралізацію внутрішніх чи зовнішніх загроз, а й на задоволення необхідних інтересів суспільства в економічній сфері господарства [235]. Тому визначення економічних інтересів також має першочергове значення, як й виявлення або нейтралізація загроз, при забезпеченні економічної безпеки, що є складовою цілісної системи національної безпеки країни. Слід зазначити, що економічні інтереси були і залишаються зараз головними рушійними силами.

У ролі гаранта захисту економічних інтересів господарства має виступати держава. Однак, в країні відсутні чітко визначені національні

економічні інтереси, не сформовано їх цілісну систему. Це дає змогу урядовцям різних рівнів виправдовувати будь-які дії, запевняючи, що вони відповідають економічним інтересам України. Як стверджують українські вчені-економісти і фахівці І.А. Белоусова [22], В.М. Геєць, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк [75], О.А. Кириченко, Ю.Г. Кім [194-195], В.В. Третяк, Т.М. Гордієнко [425] ця ситуація містить в собі значну загрозу національній економічній безпеці України. Тому для проведення подальшої аналітичної діяльності слід визначити національні економічні інтереси, дослідити їх взаємодію та співвідношення пріоритетності.

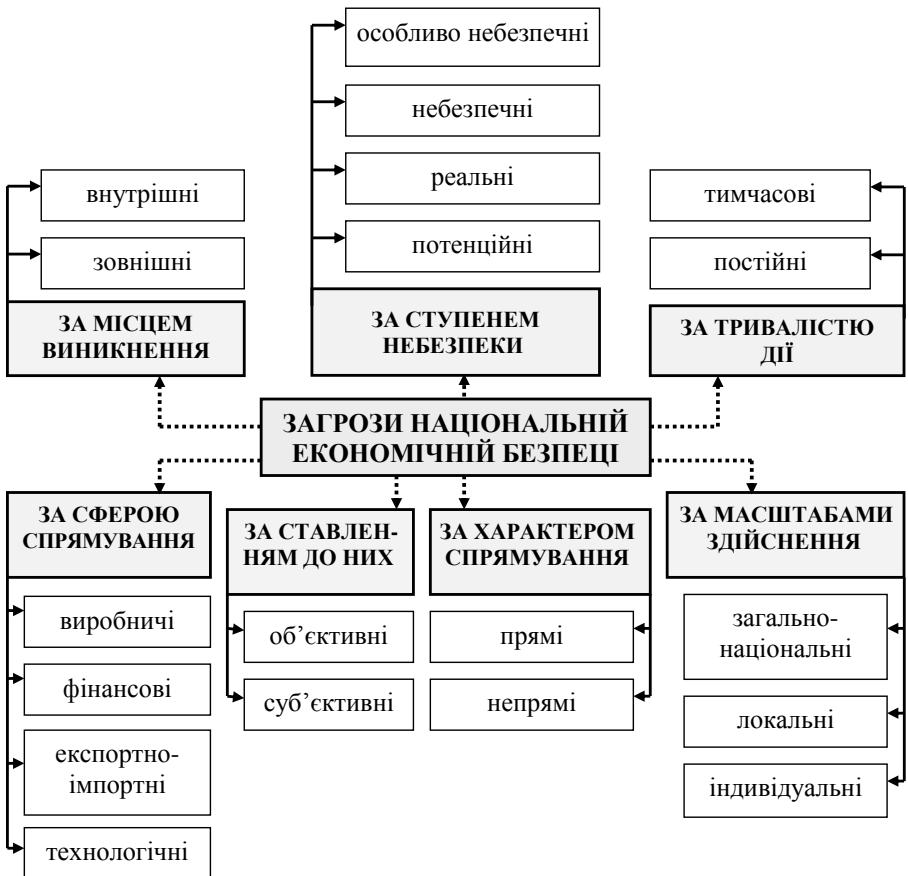

Рисунок 1.3 – Ключові загрози в економічній сфері національної безпеки України (класифіковано автором на засадах узагальнення джерел [26, 147, 175, 194, 243])

У зв'язку з цим, особливе значення при забезпеченні економічної безпеки як складової системи національної безпеки має визначення інтересів, бо від цього залежить ефективність реалізації концепції або стратегії національної економічної безпеки країни. Коло національних інтересів достатньо широке, тому, не намагаючись охопити всю систему національних інтересів, визначено пріоритетні національні інтереси України та складено в узагальненому вигляді класифікацію ключових національних економічних інтересів (додаток Б, рис. Б.1).

З класифікації видно, що національні економічні інтереси – це вихідний пункт визначення економічної політики країни, яка ще не є єдиним комплексом, що функціонує як складова світового господарства. Це суттєво гальмує реалізацію національних економічних інтересів України, котрі вимагають: припинення спаду національної економіки, досягнення економічної стабілізації або переходу до економічного зростання, технологічної модернізації економіки України та розвитку інфраструктури ринку або його складових, досягнення економічної незалежності України [243].

Починаючи з 2014 року не тільки не відбулося покращення або стабілізації економічного становища, а навпаки, ситуація ще більше загострилася і набула системного негативного характеру як на макро-, так й на мікрорівнях. Якщо економічна криза в 2014 році починалася у грошово-банківській сфері, а потім перекинулася на такі галузі, як будівництво, металургія, хімічна промисловість, машинобудування, то на початку 2015 року процеси падіння охопили торгівлю як внутрішню, так й зовнішню, інвестиційну галузь та сферу послуг (табл. 1.6).

У табл. 1.6 представлені дані, що свідчать як Україна зі своїм потенціалом максимально наблизилась до внутрішнього дефолту. Країна сьогодні має обмежені можливості самостійно підтримувати процес відтворення вже не тільки на рівні прирощення додаткового продукту, створення нового багатства, але й на рівні самозабезпечення.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [328] за підсумками 2015 року оцінює падіння валового внутрішнього продукту в 16,3 %, а падіння промисловості – в 20,5 %. Зазначається, що за 2015 рік обсяги виробництва в сільському господарстві знизилися на 9,3 %, а зростання споживчих цін склало 39,3 %. Обсяги експорту товарів знизилися на 35,4 %, однак падіння реальної заробітної плати склало 23,9 %.

У зв'язку зі спадом національної економіки Кабінет Міністрів України [327] затвердив два сценарії росту валового внутрішнього

продукту та інфляції. Йдеться про песимістичний або оптимістичний прогнози. Валовий внутрішній продукт в 2016 році за оптимістичним сценарієм збільшиться на 2 % при інфляції 12 %. Але макропрогноз містить також й песимістичний сценарій, згідно з яким спад валового внутрішнього продукту України складе 0,3 % при інфляції 15 %.

Таблиця 1.6 – Показники соціально-економічного розвитку країни за 2006-2015 роки, млн. грн. (складено автором за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [328] і результатами власних розрахунків)

Роки	ВВП України		ВВП України (в грн.) на душу населення		Споживчі витрати		Експорт товарів та послуг		Імпорт товарів та послуг	
2006	441452	-	9406,7	-	337879	-	227252	-	-223555	-
2007	544153	+23.3%	11665,6	+24.0%	424060	+77.9%	253707	+46.6%	-269200	-49.5%
2008	720731	+32.5%	15542,1	+33.2%	558581	+77.5%	323205	+44.8%	-364373	-50.6%
2009	948056	+31.5%	20545,7	+32.2%	758902	+80.0%	444859	+46.9%	-520588	-54.9%
2010	913345	-3.7%	19871,4	-3.3%	772826	+84.6%	423564	+46.4%	-438860	-48.0%
2011	1082569	+18.5%	23648,0	+19.0%	914230	+84.5%	549365	+50.7%	-580944	-53.7%
2012	1316600	+21.6%	28851,5	+22.0%	1105201	+83.9%	707953	+53.8%	-779028	-59.2%
2013	1408889	+7.0%	30928,6	+7.2%	1269601	+90.1%	717347	+50.9%	-835394	-59.3%
2014	1454931	+3.3%	32028,5	+3.6%	1350220	+92.8%	681899	+46.9%	-805662	-55.4%
2015	1566728	+7.7%	36495,9	+13.9%	1409772	+90.0%	770121	+49.2%	-834133	-53.2%

За оптимістичним сценарієм передбачається, що в 2017 році зростання економіки прискориться до 3,5 % при уповільненні інфляції до 8 %, а в наступні роки стабілізується на рівні 4 % при інфляції 5,5-5,2 %. Песимістичний сценарій передбачає: в 2017 році валовий внутрішній продукт збільшиться на 1 % при інфляції 10,3 %, але в 2018-2019 роках його зростання складе 3 %, а інфляція сповільниться до 7,6-5,8 % [328].

У той же час Міжнародний валютний фонд [288] при першому перегляді програми розширеного фінансування EFF погіршив прогноз падіння валового внутрішнього продукту в 2016 році до 9 %, а інфляції – до 45,8 %. Національний банк України [330] прогнозує падіння валового внутрішнього продукту до 9,5 % при інфляції 48 %, але Європейський банк реконструкції та розвитку [137] погіршив прогноз падіння валового внутрішнього продукту в 2016 році до 9 %. Крім того, темпи падіння економіки України є найвищими серед решти держав

світу з прогнозованим падінням валового внутрішнього продукту на 4 % до кінця 2016 року. Про це пише видання Bloomberg за результатами опитування, за даними якого, експерти дослідили ситуацію в 47 країнах світу [179].

Як свідчать результати аналітичної діяльності А.В. Бесчастного [26], Н.О. Іванченко [175] і Т.К. Кваші [243], реалізація національної безпеки України в економічній сфері господарства здійснюється за рахунок індикаторів безпеки, що передбачає відстеження, аналіз або прогнозування найважливіших показників економічного розвитку. При подальшому дослідженні закономірностей або тенденцій становлення комплексу національної економічної безпеки України особливу увагу слід зосередити на таких індикаторах економічного розвитку: валовий внутрішній продукт України, інфляція, дефіцит бюджету, економічне зростання, сальдо експорту-імпорту, державний борг, бо ці показники свідчать про тенденції розвитку або загрозові процеси в економіці.

В публікаціях останнього часу фахівці [4, 70, 135, 178] акцентують увагу не тільки на правильному визначенні індикаторів економічної безпеки, однак і на точному встановленні їх граничних значень. Оскільки їх наближення щодо допустимої величини свідчить про наростання загроз економічній стабільності, а перевищення їх граничних значень – про входження в зону нестабільності і, фактично, про реальну загрозу економічній безпеці національного господарства. Але економічну безпеку України доцільно розуміти ширше, як прогресуюче і динамічне явище, бо національна економіка не може розглядатися як щось статичне. Якщо в державі спостерігаються економічний розвиток і зростання, то рівень національної економічної безпеки зміцнюється або закріплюється, а його граничні значення зміщуються у бік вищих показників чи вводяться інші індикатори, які відображають новий рівень економічної безпеки.

В сучасній теорії проявляється ще суперечливість щодо визначення граничних значень індикаторів стану економічної безпеки України. Так, В.М. Геєць [75], В.І. Мунтіян [299], Г.А. Пастернак-Таранущенко [377], В.Т. Шлемко [480] в своїх дослідженнях відзначили, що динаміка граничних значень індикаторів стану національної економічної безпеки породжує труднощі для визначення, відтак вони навряд можуть бути визначені на певний термін, а тим більше, запозичені з досвіду інших країн.

Тому, в роботі досліджено основні тенденції прояву або розвитку загроз економічній безпеці країни, що загострились, викристалізувались чи, навіть, набули незворотного характеру для того, щоб потім на основі

отриманої інформації можна було скласти методику формулювання критеріїв та принципів забезпечення головної складової національної економічної безпеки – фінансової складової економічної безпеки країни (табл. 1.7).

Таблиця 1.7 – Тенденції прояву та розвитку загроз національній економічній безпеці (складено та систематизовано за результатами досліджень джерел [53, 74, 129-130, 276, 323, 347, 363-364, 465])

Індикатори	Обставини, які викликають загрози стану національної економічної безпеки
1	2
Девальвація національної валюти	<p>Через здешевлення гривні сукупна вартість потенціалу країни в рамках світового господарства зменшилася наполовину. Крім того, внаслідок девальвації національної валюти значно подорожчав імпорту товару, зокрема енергоносіїв, у перерахунку на гривні. У 2005 році влада заговорила про потребу зміцнення гривні, оскільки за роки її існування вона знецінилась у 3 рази. У 2008 році ініціатива ревальвації гривні повторилась, але на відміну від 2005 року погіршилася ситуація з платіжним балансом. Якщо в 2005 році було позитивне сальдо платіжного балансу 6,9 млрд. дол., то в 2008 році стало негативне – 13 млрд. дол. Тому в 2009 році при дефіциті платіжного балансу ревальвація гривні обернулася її девальвацією.</p> <p>Більш того, моментальна девальвація національної валюти, залежність від імпорту, війна та втрата території, підвищення комунальних тарифів або цін спричинили зростання та втрату довіри населення щодо гривні. Цикл кризи 2008-2010 років повторився, але з більшим розмахом. Гривня знецінилась на 93,5 % у 2014 році й на 34 % – у 2015 році. Бо підґрунтя для заміни активів було закладене ще кризою 2008-2010 років, цього разу небезпечна динаміка набрала більшої швидкості</p>
Рівень інфляції	<p>Високий рівень інфляції підриває купівельну спроможність, руйнує підприємницьке середовище або не дає розвиватися стратегічним проектам. Представники влади не ділилися своїми прогнозами щодо інфляції. І нещодавно голова Національного банку В. Гонтарева [330] озвучила думку із цього приводу: у 2016 році зростання споживчих цін складе 17 %, а інфляція не перевищить однознакового рівня. В. Гонтарева розповіла, що, за оцінками регулятора, у другому півріччі 2016 періоду очікується уповільнення інфляції, бо більшість інфляційних факторів спрацювали у першому півріччі. На рівень інфляції наступного року вплив матимуть показники року поточного, це й девальвація, яка проявилася в інфляції.</p>

Продовження табл. 1.7

1	2
	<p>Наступний шок, пов'язаний із подорожчанням житлово-комунальних тарифів. Трохи згладити ситуацію може те, що очікується непоганий врожай, а тому найближчим часом зростання цін на продукти харчування не очікується. Ще один шок – це опалювальний сезон. Ось три шоки, які призведуть до того, що в 2016 році отримаємо інфляцію на рівні 16-17 %</p>
<p>Запаси золото-валютних резервів Національного банку України</p>	<p>Золотовалютні резерви Національного банку зменшилися до \$ 5,6 млрд. Їх динаміка в поточному періоді обумовлена здійсненням платежів уряду і Національного банку України з погашення та обслуговування державного або гарантованого державою боргу в іноземній валюті.</p> <p>За даними Національного банку, інтервенції Національного банку України з продажу іноземної валюти склали 651,3 млн. дол., з яких 560,4 млн. дол. продано по адресних інтервенцій. Обсяг інтервенцій з купівлі валюти становив 144,7 млн. дол. При цьому в Національному банку України [330] відзначили, що обсяг резервів є достатнім для виконання зобов'язань та поточних операцій уряду в короткостроковій перспективі</p>
<p>Зовнішня та внутрішня заборгованість країни</p>	<p>У 2008 році зовнішня боргова залежність України виросла на 40 %, а внутрішня заборгованість – на 60 %. У 2010 році запозичення уряду шляхом випуску облігацій внутрішньої державної позики виросли в 2,5 рази й досягли 70 млрд. грн. До того ж головним покупцем облігацій внутрішньої державної позики став Національний банк України: пакет облігацій за рік виріс в 5 разів. Активними покупцями облігацій внутрішньої державної позики стали комерційні банки. Зважаючи на високу дохідність й незначні ризики (є ж гарантія уряду), комерційні банки скоротили кредитування економіки, а кошти направили на купівлю облігацій внутрішньої державної позики.</p> <p>Особливої уваги заслуговує ситуація із запозиченнями Міжнародного валютного фонду. За 10 років (1994-2004) країна отримала від Міжнародного валютного фонду 3,9 млрд. дол. та в 2005 році достроково погасила 1,6 млрд. дол. У 2009 році уряд країни знову запросив кредит Міжнародного валютного фонду та отримав згоду на 16,4 млрд. дол. – безпрецедентна для країни сума. У 2010 році кредит був наданий на погашення бюджетного дефіциту та на сплату державної заборгованості. Однак, за умовами Міжнародного валютного фонду, кредити надаються на підтримку платіжного балансу. За 2010-2012 роки заборгованість виросла в 25 разів [288].</p>

Продовження табл. 1.7

	2
	<p>У 2015 році загальний зовнішній борг країни склав майже 91 % валового внутрішнього продукту. Починаючи з 2005 року держава жила не за рахунок економіки, але за рахунок зовнішніх запозичень. Сьогодні 91 % залежності бюджету від валового внутрішнього продукту, це залежність держави від боргових зобов'язань, тоді як допустимий рівень за даними Міжнародного валютного фонду має складати не більше 60 %. За словами економістів, 10 % державного бюджету йде на обслуговування сплати відсотків по боргам, а в 2016 році Україна приростить 129 млрд. грн. боргу за рахунок долара [179]</p>
Рівень інвестиційних можливостей	<p>Важко назвати показник, який би краще характеризував ситуацію в економіці країни, ніж інвестиційний рівень. Спад інвестиційних можливостей – це сигнал початку фінансово-економічної кризи. Активне інвестування – це реальна ознака виходу з кризи. Це сталося й в Україні, але поки що в першому варіанті. Падіння темпів росту інвестицій в основний капітал господарства почалося у 2005 році. Уже тоді це було сигналом про насування економічної кризи, а далі сигнали тривожніші.</p> <p>У 2008 році обсяги інвестицій знижувалися щоквартально. Середній приріст інвестицій за період 2005-2010 роки склав 0,9 % або у 20 разів нижчий, ніж у 2000-2004 роки (20,7 %) [328]. Інвестиції скоротилися по всіх джерелах фінансування та найбільше – з боку приватних інвесторів.</p> <p>Експерти наголошують, що якщо говорити про виведення національної економіки з рецесії та її подальший розвиток, іншого джерела коштів, ніж інвестиції, не існує. Неможливо забезпечити стійке зростання лише за рахунок міжнародних позик. Але саме це намагається зробити уряд за допомогою кредитів Міжнародного валютного фонду.</p> <p>За інформацією Державної служби статистики України [326], у 2015 році у вигляді інвестицій в країну надійшло практично 46 млрд. дол. Жоден світовий банк не зможе надати кредит такого розміру. Це якщо не згадувати про те, що на ці гроші не нараховуються відсотки та їх не потрібно повертати. Крім того, інвестиції безпосередньо надходять у реальний сектор економіки та приносять економічний ефект: відраховуються податки, створюються робочі місця, сплачуються зарплати</p>

Отже, незважаючи на ситуацію в економічній сфері національної безпеки, яка знаходиться під впливом негативної тенденції прояву

розглянутих загроз індикаторам соціально-економічного розвитку, як істотна девальвація валюти, високий рівень інфляції, зменшення запасів валютних резервів, збільшення зовнішньої і внутрішньої заборгованості та спад інвестиційних можливостей, більшість вітчизняних експертів, науковців і фахівців, як А.В. Бесчастний [24-26], В.М. Геєць [75], О.А. Кириченко [194-195], В.І. Мунтіян [299], В.Т. Шлемко [480] налаштована оптимістично: українська економіка впала під впливом світових тенденцій і тепер, коли світ почав видужувати, економіці нікуди від цього дітися.

Щодо інших аспектів проблеми, то якщо успіхи українського експорту залежать від самопочуття інших країн, то швидкість видужання фінансового та банківського секторів в руках самих українців. Західні банки, які останнім часом активно ввійшли в український ринок, не всі покинули українські підрозділи. Без європейських банків, котрі продовжували вливати капітал в українських «дочок», в країні було б на десяток більше проблемних банків і ніяка допомога Міжнародного валютного фонду не допомогла б.

Водночас, для зміцнення позицій Національному банку України необхідно підвищити вимоги до роботи тимчасових адміністрацій у проблемних банках, адже гроші, видані на рекапіталізацію, йдуть не по призначенню. На думку В.Т. Шлемко [480], імовірність того, що друга хвиля світової фінансової кризи захлисне банківський сектор України, багато в чому залежить від Національного банку або його поведінки на фінансовому ринку. Найближчим часом немає надії на відновлення кредитування національної економіки, проте відсутність «очманілих» кредитних грошей в економіці національного господарства має допомогти приборкати інфляцію.

Деякі фахівці [99, 483] сподіваються, що динаміка економічної активності буде V – образною, припускаючи швидке повернення до росту. Однак В.М. Геєць [75] та В.І. Мунтіян [299] думають, що вона буде носити U – образний характер, тобто після швидкого зльоту протягом, принаймні, п'яти років ріст стане анемічним і без вираженої спрямованості. А на нашу думку є ризик W – образної рецесії з подвійним спадом. Вона трапиться, якщо уряд України через бюджетні дефіцити підніме податки, але не скоротить витрати або не прибере надлишки ліквідності, тим самим підірве процес відновлення.

Але українська економіка набагато пізніше інших країн почала входити в кризу і, відповідно, вихід із кризи був з деяким запізненням. До цього періоду варто додати ще пару років. На загальному негативному фоні багатьом українським суб'єктам господарювання вдалося добитися

грошових вливань у бізнес і реструктуризувати борги. Втім, українські бізнес-активи продовжують викликати великий інтерес у західного бізнесу. Він підкріплений зниженням їх вартості і девальвацією гривні. По оцінкам аналітиків [243] період з 2016 року по 2017 рік для компаній може стати часом активізації на ринку злиття або поглинань.

Незважаючи на те, що в монографії вже сформовано і реалізовано певний алгоритм дій щодо становлення комплексу економічної безпеки України, який складається з таких послідовних заходів, як інтеграція консенсусного підходу до визначення сутності поняття «національна економічна безпека», складання в узагальненому вигляді класифікації загроз економічній безпеці і виявлення негативної тенденції їх прояву на сучасному етапі розвитку основних індикаторів економічного розвитку держави, виникла потреба створення надійного механізму забезпечення фінансової складової економічної безпеки, як найбільш небезпечної, активної і визначальної в сучасних умовах національного господарства, який би й надалі блокував та ліквідував негативні наслідки дії системи загроз економічній безпеці України, національна економіка якої досі перебуває в процесі свого становлення та розвитку.

Таким чином, запропонований консенсусний підхід до розуміння поняття «національна економічна безпека» та уточнення сутності економічної безпеки України дозволили отримати такі висновки та наукові результати, які визначають напрям подальших розробок:

1) ідентифіковано економічну безпеку країни як стан національної економіки і її складових, що здатний забезпечити соціально-економічний розвиток України, нейтралізувати внутрішні або зовнішні загрози її зміцненню, задовольнити необхідні економічні інтереси суспільства і врахувати особливість національної економіки країни до розширеного відтворення та саморозвитку;

2) визначено, що складена в узагальненому вигляді класифікація ключових загроз в економічній сфері національної безпеки є однією з складових алгоритму дій щодо становлення комплексу економічної безпеки, що повинна полегшити її підтримання на належному рівні та дати можливість своєчасно розробляти і здійснювати практичні заходи щодо зниження впливу загроз або їх повної ліквідації через поняття того, які це загрози і що потрібно від них чекати;

3) визначено, що сформульовані пріоритетні економічні інтереси держави є складовою цілісної системи національної безпеки України, від яких залежить ефективність реалізації концепції і стратегії економічної безпеки держави;

4) доведено, що виявлення негативної тенденції прояву загроз на сучасному етапі розвитку індикаторів економічного розвитку акцентує увагу на необхідності створення надійного механізму забезпечення фінансової складової економічної безпеки, як найбільш небезпечної, активної і визначальної в сучасних умовах національного господарства, який би блокував або ліквідував негативні наслідки дії системи загроз економічній безпеці України.

Підтвердження або спростування цього припущення потребує подальших досліджень теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки України в умовах розвитку національного господарства.

1.3 Державна стратегія розвитку фінансової безпеки України

Одним із пріоритетних напрямів держави є забезпечення безпеки, у тому числі її економічного компонента. У структурі останнього, враховуючи переважаючу роль фінансів в національній економіці, значимий сегмент займає фінансова безпека країни. Фінансова складова національної економічної безпеки відображає готовність фінансової системи до надійного забезпечення потреб органів державної влади та інститутів ринкової економіки у розмірах, достатніх для підтримки необхідного рівня економічної безпеки країни. Але фінансова складова національної економічної безпеки держави є явищем, яке динамічно розвивається, і тому слід здійснити ретельний моніторинг традиційних проблем, а також вивчити проблеми, які виникають через посилення процесів реформування національної економіки країни, регіоналізації і глобалізації світової економіки, інтернаціоналізації фінансових потоків, що й обумовлює актуальність проведення цього дослідження.

Оскільки нехтування станом фінансової складової економічної безпеки України може призвести до таких катастрофічних наслідків: занепаду галузей національного господарства, банкрутства суб'єктів підприємництва і, зрештою, підриву системи життєзабезпечення країни з подальшою втратою її суверенітету. Тому фінансова безпека держави є багатоаспектним явищем, дослідженню якого присвячено багато робіт [146, 306, 398, 414-415, 467].

На думку А.І. Сухорукова [415], фінансова безпека держави – це стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної і податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх

і зовнішніх впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування економічної системи та її зростання.

С.М. Смирнов [398] пропонує під фінансовою безпекою України розуміти здійснення цілеспрямованого комплексу заходів до фіскальної та монетарної політик з метою досягнення стабільності національної фінансової системи і створення сприятливого інвестиційного клімату.

О.І. Барановський [15-16] комплексно підійшов до визначення сутнісних характеристик фінансової безпеки країни. На його думку, фінансову складову національної економічної безпеки України слід розуміти як:

важливу складову національної економічної безпеки, яка базується на незалежності, ефективності та конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери України. Фінансова безпека України відображається через систему критеріїв або показників її стану, які характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів або наявність необхідних золотовалютних резервів;

такий стан бюджетної, грошово-кредитної, валютної, банківської, податкової, інвестиційної та фондової систем, який характеризується стійкістю до внутрішніх або зовнішніх негативних впливів, здатністю запобігти фінансовій експансії або забезпечити фінансову стійкість та стабільність;

стан фінансових потоків в національній економіці України, що характеризується наявністю апробованих механізмів регулювання та саморегулювання;

така якість фінансових інструментів, яка запобігає впливу можливих прорахунків або прямих зловживань на фінансовий стан існуючих та потенційних клієнтів банківських установ, а також гарантує повернення вкладених фінансових ресурсів.

Крім того, О.В. Ареф'єва [6], Н.А. Гринюк [91], М.М. Єрмошенко [145-146], С.В. Науменкова [306] та О.Ю. Шевченко [466-467] у своїх наукових працях комплексно підійшли до вирішення цієї проблеми, відобразили основні напрями забезпечення стабільності фінансового сектору національного господарства та різні аспекти функціонування або розвитку фінансової складової національної економічної безпеки України.

Безумовно, позитивним фактором є те, що питання фінансової безпеки в Україні не залишаються без належної уваги з боку науковців, фахівців та державних органів влади країни. Проте деяким теоретико-методологічним аспектам функціонування фінансової безпеки держави

все-таки приділено недостатньо уваги. Так, вимагає більш глибокого осмислення питання розроблення оптимальної моделі стратегічного управління фінансовою складовою економічної безпеки [233].

Розробка оптимальної моделі стратегічного управління фінансовою складовою національної економічної безпеки країни передбачає, перш за все, класифікацію існуючих підходів до визначення сутності поняття «національна фінансова безпека», дослідження взаємопов’язаності складових цієї складної за внутрішньою будовою або ієрархічною декомпозицією структури та визначення загроз, котрі впливають на забезпечення розвитку фінансової складової національної економічної безпеки України. Тому наукове дослідження цієї актуальної проблеми доцільно почати з формування переліку існуючих підходів до розуміння поняття «національна фінансова безпека», що дозволить сформулювати консенсусне визначення цієї категорії для глибокого осмислення суті та значення для економічного розвитку України (табл. 1.8).

Таблиця 1.8 – Підходи щодо розуміння суті поняття «національна фінансова безпека» (*систематизовано за результатами досліджень джерел [146, 398, 467]*)

Підходи	Зміст
Ресурсно-функціональний підхід	національна фінансова безпека – захищеність інтересів суб’єктів господарювання на всіх відповідних рівнях фінансових відносин. Забезпеченість підприємств, галузей та секторів національної економіки України фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб або виконання зобов’язань [467]
Статичний підхід	національна фінансова безпека – такий стан системи, який характеризується збалансованістю і стійкістю щодо внутрішніх або зовнішніх негативних впливів, здатністю попередити зовнішню фінансову експансію і забезпечити ефективне функціонування економічної системи [146]
Нормативно-правовий підхід	національна фінансова безпека передбачає створення таких умов функціонування фінансової системи, за яких, по-перше, відсутня можливість спрямовувати фінансові потоки в незакріплені законодавчо-нормативними актами сфери використання, та, по-друге, до мінімуму знижена можливість зловживання фінансовими ресурсами [398]

Проаналізувавши існуючі підходи до визначення сутності поняття «національна фінансова безпека», зміст яких передбачає ресурсно-функціональний, статичний і нормативно-правовий напрям, на основі отриманої інформації можна сформулювати консенсусне визначення цієї категорії. На нашу думку, національна фінансова безпека України – забезпеченість суб'єктів господарювання ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб та виконання зобов'язань, що характеризується стійкістю до внутрішніх або зовнішніх негативних впливів, а також відсутністю можливості спрямовувати фінансові потоки в незакріплені нормативними актами сфери використання [242].

Оскільки фінансова складова національної економічної безпеки має бути спрямована на оздоровлення фінансової системи, а на її основі національного господарства України, збереження незалежності або недопущення захоплення господарства іноземним капіталом, тому проблема забезпечення фінансової стабільності сьогодні виходить за національні межі. Зараз існує тенденція, що зростає рівень інтеграції або консолідації фінансових ринків, зростають масштаби мобільності капіталу або посилюється інтенсивність його обігу. Як стверджує С.В. Науменкова, «...у світі сформувалися грандіозні потоки «світових грошей», що не підпорядковуються ні урядам країн, ні політичним інституціям. Вони не утворилися як прояв потреб виробництва, торгівлі чи споживання, головним їх джерелом є торгівля грішми» [308, с. 62].

У зв'язку з такою тенденцією, на даний момент не існує єдиної точки зору стосовно структури фінансової складової національної економічної безпеки. Так, О.І. Барановський [15] вважає за необхідне виділити в структурі фінансової безпеки такі складові: бюджетну та валютну безпеку, фінансову безпеку банків, страхового та фондового ринків. На думку О.Ю. Шевченко [466], в структуру фінансової безпеки потрібно включати наступні складові: бюджетну, грошово-кредитну, валютну, банківську і податкову. М.М. Єрмошенко пише, що «...оскільки фінансово-кредитна система України включає наступні складові, як грошово-кредитну, бюджетну, валютну, банківську, інвестиційну, фондову і страхову, то такій структурі повинна відповідати фінансова безпека» [144, с. 8].

Отже, питання забезпечення функціонування і розвитку стратегічної складової національної економічної безпеки України та дослідження взаємопов'язаності складових цієї складної за внутрішньою будовою і ієрархічною декомпозицією фінансової структури на сьогоднішній день є надзвичайно актуальним. І якщо раніше наукова думка зосереджувала

увагу лише на економічній безпеці, то сьогодні все більше науковців [58, 66, 277] наголошують на необхідності створення фінансової безпеки як окремого елемента національної економічної безпеки України, що має відповідати за безпеку сфери фінансових відносин.

Фінансові відносини з часом набувають все більшого значення в економіці національного господарства, тому виділення національної фінансової безпеки є цілком обґрунтованим кроком. На думку О.І. Барановського [16], у плановій економіці країни фінансові відносини традиційно відігравали підпорядковану роль до формування натурально-речових пропорцій, однак економічні реформи висунули фінансові питання функціонування народногосподарського комплексу на перший план. А відтак, почали вимагати нового осмислення залежності між складовими економічної політики держави, зокрема, вплив грошово-кредитної, бюджетної, валютної, податкової, інвестиційної політики на макроекономічну ситуацію і з'ясування положень фінансової складової національної економічної безпеки України.

Таким чином, ґрунтуючись на уточненні суті поняття «національна фінансова безпека» та інтенсифікації досліджень праць вітчизняних вчених-економістів у цьому напрямку за останні роки в монографії обґрунтовано і доведено, що стратегічна складова економічної безпеки – фінансова безпека є надзвичайно складною структурою, яку утворюють ряд підсистем, кожна з яких має власну структуру, зокрема: бюджетна, боргова, грошово-кредитна, валютна, фінансова безпека банківського сектору, інвестиційна та фінансова безпека фондового ринку України, що представлено в додатку В, табл. В.1.

Тому, розробка державної стратегії розвитку фінансової безпеки, а на її основі створення концепції розвитку національної фінансової безпеки повинні знаходити власне відображення в бюджетній, грошово-кредитній, банківській, борговій, валютній, інвестиційній та фондовій політиці національної економіки. В контексті вищесказаного потрібно зауважити, що стабільне функціонування складових фінансової безпеки України може бути забезпечено лише в ідеалі.

У зв'язку з тим, що стратегічна складова національної економічної безпеки України є складною за внутрішньою будовою та ієрархічною декомпозицією фінансовою структурою, вона повинна базуватися на ефективному механізмі забезпечення розвитку національної фінансової безпеки, що є системою організаційних й інституційно-правових заходів впливу, спрямованих на своєчасне попередження та ліквідацію загроз фінансовій безпеці України [238].

Як показали попередні підсумки основи формування фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного господарства країни, запропонований механізм забезпечення розвитку фінансової безпеки держави, сформований на основі конкретизації фінансових інтересів і систематизації реальних чи потенційних загроз, визначення об'єктів і суб'єктів фінансової безпеки, застосування засобів та способів забезпечення безпеки фінансового сектору національної економіки, має реалізовуватися на теоретико-методологічних аспектах формування фінансової складової економічної безпеки (рис. 1.4).

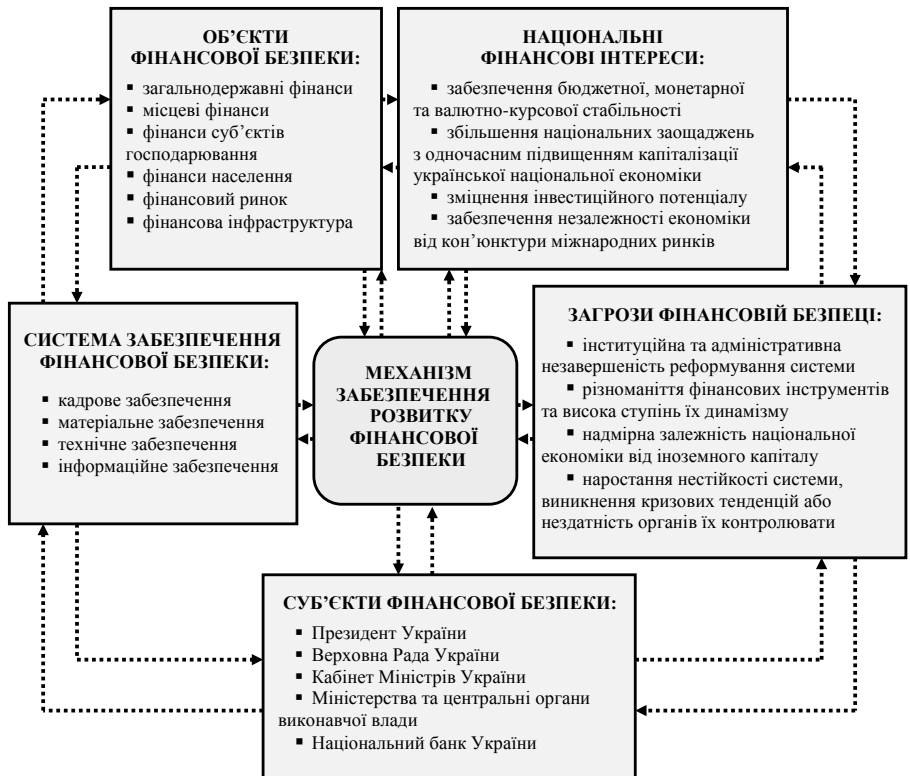

Рисунок 1.4 – Механізм забезпечення розвитку фінансової складової національної економічної безпеки України (авторська розробка, вперше, оприлюднено в [233])

Враховуючи нормативно-правові засади і концептуальні підходи щодо розуміння сутності національної фінансової безпеки в роботі

визначено, що об'єктами фінансової складової економічної безпеки є фінансова система України, а конкретніше – сфери і ланки [87]: суб'єкти господарювання, території і регіони, суспільство (його інтелектуальні і матеріальні цінності). Щодо суб'єктів забезпечення розвитку фінансової безпеки [201], то це Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, міністерства і центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Потрібно зазначити, що в жодному з розглянутих досліджень не акцентовано увагу на тому, що одне з основних завдань фінансової складової національної економічної безпеки країни полягає в здатності оптимального управління обов'язками інституційно-правових структур щодо забезпечення національної фінансової безпеки країни ефективна реалізація котрих, згідно систематизованої інформації [16, 87, 201], передбачає: забезпечення стабільності економічного розвитку України, зокрема, платіжно-розрахункової системи та фінансово-економічних параметрів; нейтралізацію впливу світових фінансових криз і навмисних дій інших держав, а також тіньових структур на розвиток господарства; запобігання конфліктам між владою різних рівнів з приводу розподілу або використання коштів бюджетної системи; запобігання злочинам та правопорушенням у фінансовому секторі національної економіки; оптимальне залучення та раціональне використання коштів іноземних запозичень для національної економіки; запобігання вивезу капіталів з реального сектору національного господарства за кордон.

Водночас, керувати такою складовою механізму забезпечення розвитку фінансової безпеки України, як національними інтересами у фінансовій сфері економіки в традиційній системі управління складно, оскільки в роботі зазначено, що розробка державної стратегії розвитку фінансової безпеки, окрім формулювання консенсусного визначення національної фінансової безпеки, дослідження і виявлення особливостей цієї складної за внутрішньою будовою та ієрархічною декомпозицією фінансової структури і формування механізму забезпечення розвитку стратегічної складової економічної безпеки країни, потребує визначення пріоритетних національних фінансових інтересів, що зроблено під час складання в узагальненому виді їх класифікації на засадах систематизації джерел [264, 320, 387, 476, 479] (рис. 1.5).

Як стверджує С.В. Науменкова та С.В. Міщенко [306], фінансові інтереси національної економіки представляють найскладнішу сукупність відносин між вітчизняними і міжнародними суб'єктами господарювання

із приводу створення або використання грошових фондів із метою виробництва, розподілу, обміну та споживання валового внутрішнього продукту, спрямованих на розвиток національного господарства, як цілісної та конкурентоспроможної системи, що задовольняє потреби населення і держави.

Рисунок 1.5 – Пріоритетні національні інтереси у фінансовій сфері національного господарства (класифіковано автором на засадах узагальнення джерел [264, 320, 387, 476, 479])

Але, крім складання в узагальненому виді класифікації пріоритетних національних інтересів у фінансовій сфері національного господарства, формування механізму забезпечення розвитку фінансової складової економічної безпеки України передбачає визначення джерел реальних або потенційних загроз національним фінансовим інтересам, а також наявних і необхідних ресурсів для їх нейтралізації. Формування дієвої структури національної фінансової безпеки передбачає систематизацію

подій, настання та здійснення яких прямо або опосередковано може становити загрозу безпеці фінансового сектору господарства України. Виходячи з цього, в монографії на основі інформації, отриманої під час узагальнення і дослідження наукових праць [37, 122, 349], складена класифікація джерел виникнення загроз фінансовій безпеці країни, що слід враховувати для ефективного забезпечення розвитку взаємодії складових національної фінансової безпеки України.

Узагальнюючи різні позиції [37, 122, 349] до визначення джерел реальних та потенційних загроз національним інтересам у фінансовій сфері національного господарства України, а також аналізуючи норми вітчизняного законодавства [163, 215, 301] в роботі з метою визначення необхідних ресурсів для їх нейтралізації всі основні джерела загроз розподілені на внутрішні та зовнішні (додаток В, рис. В.1).

На думку А.І. Сухорукова та С.Т. Пиріжкової [414] внутрішні загрози національним фінансовим інтересам породжуються в основному неадекватною фінансовою політикою, елементарними прорахунками державної влади, помилками і зловживаннями в управлінні фінансовою системою. Однак у сучасних умовах особливу роль все-таки відіграють зовнішні загрози.

Це особливо стало актуальним після наслідків світової фінансової кризи. Оскільки наслідками кризи є серія банкрутств провідних компаній, поширення кризи на реальний сектор світового господарства, падіння попиту на світових ринках та, як результат, обвал цін або стагнація провідних систем. Питання впливу кризового стану національної економіки на безпеку суб'єктів національного господарства привертає увагу зарубіжних та вітчизняних вчених-економістів. Фінансова криза як складова економічних циклів досліджувалася такими зарубіжними вченими, як Дж. Кейнсом [192], І. Фішером [124], М. Фрідманом [442], Дж. Хіксом [124] та ін.

Діяльність суб'єктів господарювання в умовах впливу кризового стану на безпеку фінансового сектору національної економіки країни розглянута в роботах таких вітчизняних фахівців, як О.І. Барановський [16], М.М. Єрмошенко [144-146], С.В. Міщенко [246], А.І. Сухоруков [414-415], О.Ю. Шевченко [466-467], котрі у власних дослідженнях відображають різні аспекти розвитку фінансової складової національної економічної безпеки.

В працях науковців [9, 60, 133, 234, 300, 314, 404, 413] поширеною є така думка, що кризова ситуація виникає на зламі будь-якої системи, коли на неї впливають зовнішні (економічні, виробничі, соціальні) та

внутрішні (брак коштів, низький рівень кваліфікації кадрів, недостатність достовірної інформації) фактори, які можуть призвести до руйнування або загибелі.

Щодо представників класичного напрямку, то вони характеризують світову фінансову кризу по-різному. Так, І. Фішер характеризує кризу: «...криза – це, коли точки зору серйозно змінюються» [124, с. 87]. Таке визначення кризи дозволяє припустити, що йдеться про тимчасовий інтервал, протягом якого відбувається реструктуризація підприємств. Дж.М. Кейнс [192] говорив про кризу, як про падіння виробничого потенціалу, скорочення господарської активності і масові звільнення.

М. Фрідман [442] назвав кризу рецесією, під даним поняттям він розумів фазу протягом якої відбувається спад господарської активності. А представники неокласичної школи, зокрема, Дж. Хікс [124] вважають, що криза є наслідком випадкових дій та шоків на економічну систему, що спричиняє дисбаланси у фінансових відношеннях суб'єктів процесів. При цьому акцентує увагу на тому, що характерною особливістю кризи є періодичність її появи.

Але незалежно від стану національної економіки слід пам'ятати, що фінансова криза є складовою циклічного розвитку міжнародної економіки. Фактично світ із періодичністю 10 років переживає цикл, що характерно для капіталістичного виробництва. За роки незалежності України її реальний валовий внутрішній продукт скоротився на 35,5 %. Згідно з даними Світового банку [378], це – найгірший результат у світі за останні 24 роки. Із 166 країн, котрі представили статистику валового внутрішнього продукту за 1991-2015 роки, він знизився в п'яти випадках. Україна випередила Молдову (- 29,2 %), Грузію (-15,4 %), Зімбабве (- 2,3 %) та Центральноафриканську Республіку (-0,94 %). Валовий внутрішній продукт інших країн світу збільшився.

Слід зазначити, що нинішній кризовий стан економіки України початок якої пов'язують із зміною політичної влади не більше ніж, нове сповзання до дна економічної ями, в яку Україна потрапила чверть століття тому. Останніми роками країна потрапила у велику залежність не лише від експорту та імпорту, а й від світової фінансової системи, отримавши від міжнародних фінансово-кредитних установ кредитів на десятки мільярдів доларів.

Проведені дослідження дозволили проаналізувати причини, які призвели безпеку фінансової сфери національної економіки спочатку до передкризового, а потім до кризового стану і визначити обставини, які впливають на зміцнення механізму забезпечення розвитку фінансової

безпеки та викликають загрози оздоровленню національної економіки, збереженню фінансової незалежності і захопленню економіки України за рахунок іноземного капіталу (табл. 1.9).

Таблиця 1.9 – Причини кризового стану національної економіки, які загрожують фінансовій безпеці країни (складено і систематизовано на засадах узагальнення джерел [9, 60, 133, 234, 300, 314, 413])

Перелік причин	Обставини, які призвели фінансову сферу національної економіки до кризового стану
1	2
<p>перша – зміна економічного курсу та зупинення реформ</p>	<p>З початку 2005 року влада різко змінила курс економічної політики, як наслідок, знизилась економічна активність суб’єктів господарювання в базових галузях національного господарства. Почалася реприватизація, переуступка активів, усунення з ринку одних учасників або просування інших. Посилився перерозподіл податкових, митних пільг та бюджетних преференцій.</p> <p>Різко лібералізували імпорт, скоротили підтримку експорту. Зросло податкове навантаження: фактично весь приріст валового внутрішнього продукту утворювався за рахунок чистих податків. Ці зміни в економічній політиці вже у 2005 році загальмували її розвиток. В обслуговуючій та соціальній сферах зупинено вже розпочаті програми ринкових реформ [60].</p> <p>Зупинилось запровадження інноваційної моделі розвитку постіндустріального укладу, моделі солідарної відповідальності країни та бізнесу, а також соціальної відповідальності останньої перед громадянами. Національна економіка України залишилася енергомісткою та з високою часткою проміжного споживання</p>
<p>друга – здійснення агресивної імпоротної політики</p>	<p>Влада завжди критикувала експортну залежність України, але вона нічого не зробила, щоб знизити експортну залежність або розширити внутрішній ринок. Більше того, вона зробила економіку імпортозалежною. В 2009 році внаслідок зростання імпорту та незростання експорту негативне сальдо стало 5,9 млрд. дол. США, що у співвідношенні до експорту становило 47,2 %. У подальші роки ситуація в цьому напрямі більше погіршилася. У 2013 році негативне сальдо зовнішньої торгівлі з Європейським Союзом сягнуло 10,8 млрд. дол. США або 53,2 % до експорту [328].</p> <p>Проте у першому півріччі 2014 року відбулося збалансування зовнішньої торгівлі України. Вперше після 2004 періоду сальдо зовнішньої торгівлі стало позитивним (3 млрд. дол.). Позитивна динаміка окреслилася практично з усіма країнами – торговими партнерами України, у тому числі, з Росією та Європейським Союзом, щоправда, з Європейським Союзом – істотніше</p>

Продовження табл. 1.9

1	2
<p>третя – тінізація національної економіки</p>	<p>З тінізацією економіки боролися давно, починаючи з середини 90-х років, й були результати, її рівень було знижено майже у 2 рази. З початком кризи рівень тінізації національної економіки, за даними уряду, підвищився до 36 % валового внутрішнього продукту, відкинувши країну на 10 років назад [404]. За даними Рахункової палати України, тінізація економіки національного господарства перевищує 40 % валового внутрішнього продукту. За оцінками Міжнародного валютного фонду та Світового банку – 50 % валового внутрішнього продукту, а за оцінками експертів – 60 %. За оцінками міжнародних рейтингових агентств, Україна посідає 146-е місце серед 180 досліджуваних держав за рівнем тінізації національної економіки [179].</p> <p>Тривають дискусії, наскільки впала національна економіка, а наскільки сховалася в тінь. Але вже зараз можна точно сказати, що й реальний спад національної економіки та її ховання у тінь – наслідки податкового навантаження. Міжнародна фінансова корпорація провела аналіз зручності податкових систем за такими критеріями: кількість податків, податкове навантаження, затрати часу на адміністрування податків. Україна посіла передостаннє місце з 181 обстеженої країни. Як свідчить Міжнародна фінансова корпорація, 36 країн поліпшили податкові системи, 21 країна знизила прибутковий податок, 12 – підвищили ефективність платіжних систем, а 8 – скоротили кількість податків [378]. В Україні навпаки: податкова система погіршилася, наприклад, податок на додану вартість гальмує розвиток підприємництва.</p> <p>Дискусії довкола податку на додану вартість ведуться давно. За його впровадження були не менше вагомі аргументи, чим сьогодні – за скасування: перший – податок на додану вартість є в країнах Євросоюзу і решті зовнішньоторговельних партнерів; другий – податок на додану вартість є бюджетоутворюючим податком, тому його скасування може спричинити бюджетний колапс. З першим запереченням можна погодитися, саме тому податок на додану вартість запровадили. Проблема в іншому. За останні роки Україна стала ближче до Європейського Союзу територіально, але економічно віддалилась. А стосовно другого аргументу існує категоричне заперечення [234].</p> <p>Влада 2005-2015 років зробила податок на додану вартість не бюджетоутворюючим, а боргоутворюючим податком. За 2015 рік заборгованість з відшкодування податку зросла у 1,5 рази і сягає близько 15 млрд. грн. Отже, цей податок фактично звівся до додаткового мита на імпорт</p>

Продовження табл. 1.9

1	2
четверта – руйнація бюджетної політики	<p>Немало зусиль докладено до того, щоб сформувати ефективну бюджетну політику. Перші бюджети незалежної України були недосконалі: неефективне і податкове законодавство, непрогнозована інфляція, слабкість банківської або грошово-кредитної систем. За таких умов не доводилося говорити про збалансованість і бездефіцитність бюджету. Але то був початок, тоді ніхто добре не знав, яким має бути оптимальний бюджет. До цього країна йшла близько 10 років. Потрібно було на ходу реформувати бюджетну політику, законодавчу базу і створювати відповідні організаційні структури [133].</p> <p>Напрацьований досвід, аналіз недоліків і шляхів їх усунення дали можливість вийти на прийняття «Бюджетного кодексу», що став програмним документом бюджетного процесу. З 2001 року бюджети стали збалансованими, з дефіцитом в допустимих межах, соціально та інвестиційно-орієнтованими. В Україні до 2005 року середньорічний показник дефіциту бюджету становив всього 0,6 %. Але після 2005 року напрацьований і закріплений у Бюджетному кодексі досвід бюджетотворення поступово був зруйнований [413].</p> <p>Останнім часом уряд пропонує проекти державного бюджету на нереальній макроекономічній базі, яка не враховує кризової ситуації, яка триває кілька років. Спад валового внутрішнього продукту галузей національного господарства, висока інфляція, девальвація гривні – очевидні речі. Проте уряд запропонував проекти бюджету на 2016 рік на безпідставно оптимістичних показниках. У бюджетній практиці виник цілий букет проблем: необґрунтованість складання державного бюджету, авансовий збір податків і платежів, неповернення заборгованості з податку на додану вартість, емісійне фінансування бюджету через різні засоби, форсування бюджетних надходжень шляхом запозичення із зовнішніх і внутрішніх державних боргів тощо. У результаті такої політики фінансово-економічні показники погіршилися</p>
п'ята – послаблення грошово-кредитної політики	<p>Одним з каналів, по якому світова фінансова криза прийшла в Україну, була банківська система. Проте проблема не в тому, що банківські установи стали провідником кризи, а в тому, що перед кризою в країні була вже послаблена грошово-кредитна політика. Штучно було розігріто грошовий і банківський ринок. Тому тут спрацював класичний принцип: спочатку бум, а потім обвал. Так сталося і в банківській системі України. Проблеми у банків почалися, коли вони відкрились для іноземного капіталу. Тривалий час присутність іноземного капіталу була на безпечному рівні [300].</p>

Продовження табл. 1.9

1	2
	<p>До 2008 року в руках іноземців було 20 українських банків і 12 % банківського капіталу країни [314]. У 2013 році показники зросли відповідно у 2 або 3 рази. Спочатку був кредитний бум, потім боргове цунамі, але згодом розчарування у банківській системі, й, як результат, зтяжна фінансова криза. По мірі того, як в українських банках росла іноземна експансія, росла зовнішня боргова залежність. За останні роки зовнішні запозичення банків виростили в 20 разів. Залучені з-за кордону ресурси вилились у кредитний бум. Кредитні зобов'язання населення виростили в 20 разів, а з урахуванням курсових втрат і вартості обслуговування кредитів – в 30 разів. Проте після 2014 року реальні прибутки населення збільшились лише в 1,5 разів [234]</p>

Опрацювання наведеної інформації дало надійні підстави щодо визначення головних причин, зокрема, зміна економічного курсу та зупинення реформ, здійснення агресивної імпортової політики, тінізація національної економіки, руйнація бюджетної політики та послаблення грошово-кредитної політики, які призвели фінансову сферу економіки до кризового стану, і виявлення обставин, які загрожують національній фінансовій безпеці України, що може проявитися у вигляді зниження фінансової стійкості суб'єктів національного господарства, втрати фінансової незалежності і допущення захоплення економіки країни за рахунок іноземного капіталу. Тому в таких умовах, у багатьох державах світу розробляється та реалізується комплекс антикризових заходів, спрямованих на зміцнення фінансової складової економічної безпеки в рамках антикризового фінансового управління, яке спрямоване на подолання кризи.

У 2010 році уряд країни розробив антикризову програму і оголосив про реалізацію масштабних інфраструктурних і інвестиційних проектів у базових галузях господарства. У програму було включено приблизно 100 проектів, розрахованих на 5 років, на суму близько 150 млрд. грн. Але Державна програма економічного розвитку України на 2010-2015 роки не була прийнята [232].

Крім того, існує ще одне питання, яке обговорювалося протягом останніх років та привертало увагу політиків, науковців або фахівців [67, 100, 343, 400]: чи робити реформи під час фінансової кризи. Насамперед треба виходити із того, що криза не лише завдає шкоди, але і руйнує неефективне, непотрібне, звільняє місце для нового. Саме у цій продуктивній функції кризи криється можливість або потреба

реформ. Реформи могли б конструктивніше спрямувати продуктивну функцію фінансової кризи.

З.В. Герасимчук та І.М. Вахович [60] зазначають, що фінансова криза показала важливість й невідворотність реформ та підготувала суспільну свідомість до цих процесів. Одиначні малобюджетні реформи, спрямовані на швидке поліпшення ситуації в галузі чи регіоні, не лише можливі, вони вкрай необхідні. В окремих секторах економіки країни є спокуса виходу з кризи шляхом повернення у докризову ситуацію, наприклад, металургійна або хімічна промисловість, але до цього не треба прагнути.

У зв'язку із цим, вибір стратегічного напрямку на забезпечення розвитку фінансової складової національної економічної безпеки має вирішальний вплив на подальшу долю країни як незалежної суверенної держави. Згадані причини та обставини, які призвели фінансову сферу економіки до кризового стану, зумовлюють потребу внесення змін до чинної Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері [242], а також підготовки до розроблення Державної стратегії розвитку фінансової безпеки України, що передбачає як поліпшення існуючих методичних підходів, так й створення на її основі нової процедури формування Концепції розвитку національної фінансової безпеки України.

Державна стратегія розвитку фінансової безпеки країни повинна ґрунтуватися на результатах системних наукових досліджень або можливостях комплексного вирішення проблеми захисту суспільства, людини та держави. З огляду на це, в роботі пропонується процедура опрацювання Державної стратегії розвитку фінансової безпеки країни, що включає таку послідовність основних етапів її методики розробки, зміст яких буде напрацьовано у наступних розділах (рис. 1.6).

Базуючись на теоретико-методологічних аспектах функціонування фінансової складової національної економічної безпеки України, та враховуючи думки, висловлені вченими-економістами або фахівцями, за підсумком проведених досліджень отримано наступні висновки та наукові результати:

1) проаналізовано існуючі підходи до визначення сутності поняття «національна фінансова безпека», зміст котрих передбачає ресурсно-функціональний, статичний або нормативно-правовий напрями, та на основі отриманої інформації сформульовано консенсусне визначення категорії, згідно з яким, національна фінансова безпека України – це забезпеченість суб'єктів господарювання ресурсами, достатніми для

задоволення потреб або виконання зобов'язань, яка характеризується стійкістю до внутрішніх чи зовнішніх негативних впливів, і відсутністю можливості спрямовувати потоки в незакріплені нормативними актами сфери використання;

Рисунок 1.6 – Етапи розроблення Державної стратегії розвитку фінансової безпеки України (авторська розробка на засадах систематизації джерел [217, 351, 460], оприлюднено в [242])

2) обґрунтовано і доведено, що стратегічна складова національної економічної безпеки – фінансова безпека є надзвичайно складною структурою, яку утворюють ряд підсистем, кожна з яких має власну структуру, наприклад, бюджетна, боргова, грошово-кредитна, валютна, безпека банківського сектору та інвестиційна безпека фондового ринку України, ґрунтуючись на уточненні сутності поняття «національна фінансова безпека» та інтенсифікації досліджень праць вітчизняних науковців або фахівців у цьому напрямку;

3) сформовано на основі конкретизації національних фінансових інтересів, систематизації реальних та потенційних загроз, визначення об'єктів або суб'єктів фінансової безпеки, застосування засобів або способів забезпечення безпеки фінансового сектору економіки країни механізм забезпечення розвитку фінансової складової економічної безпеки, який повинен реалізовуватися на теоретико-методологічних аспектах формування фінансової складової економічної безпеки країни;

4) проаналізовано причини, котрі призвели безпеку фінансової сфери національної економіки спочатку до передкризового, а потім до кризового стану, та визначено обставини, які впливають на зміцнення механізму забезпечення розвитку національної фінансової безпеки, або викликають загрози оздоровленню національної економіки України, збереженню фінансової незалежності і захопленню економіки за рахунок іноземного капіталу.

Висновки за 1 розділом

В першому розділі роботи досліджено теоретико-методологічні основи формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства, сутність і особливості реалізації яких, розкриваються в системі управління національною безпекою як основа забезпечення національної економіки країни, закономірностях і тенденціях становлення комплексу національної економічної безпеки держави та Державній стратегії розвитку фінансової безпеки України.

1. *Уточнено* змістовне визначення сутності національної безпеки як основи забезпечення національної економіки країни, яке, на відміну від існуючих, дозволило: 1) узагальнити методологічні підходи щодо розуміння проблем безпеки та акцентувати увагу на тому, що сьогодні адекватні реальній дійсності наукові розробки в області безпеки без опори на класичну спадщину будуть сумнівними. У зв'язку із цим, запропоновано поєднати положення гоббсівської і кантівської теорій,

що сприятиме формуванню оптимального забезпечення національної безпеки України; 2) провести категоріальне осмислення суті поняття «національна безпека» та виявити недоліки, котрі перешкоджають її реалізації, що спрямоване на посилення забезпечення національної безпеки. Крім того, визначено сутність складових національної безпеки в сучасних передумовах трансформації, що дозволяє в подальшому розробити концептуальні положення з формулювання напрямів політики в сфері управління забезпеченням національної безпеки України.

2. *Розвинуто* теоретико-методологічні засади управління механізмом забезпечення національної безпеки України, що дало можливість: 1) провести дослідження структури суб'єктно-об'єктних відносин і заходів по досягненню цілей забезпечення національної безпеки, що дозволило розробити алгоритм взаємодії складових механізму національної безпеки країни і сформулювати оптимальні передумови його забезпечення; 2) довести, що механізм національної безпеки – спосіб забезпечення, що відповідає потребам особистості, держави та суспільства, адекватний досягнутому рівню їх розвитку, систематизований в різних формах, який визначає спрямованість діяльності, функціонування та розвитку складових системи національної безпеки України.

3. *Визначено*, що складена в узагальненому вигляді класифікація ключових загроз в економічній сфері національної безпеки є однією з складових алгоритму дій щодо становлення комплексу економічної безпеки, яка повинна полегшити її підтримання на належному рівні та дати можливість своєчасно розробляти і здійснювати практичні заходи щодо зниження впливу загроз чи їх ліквідації через поняття того, які це загрози та що потрібно від них чекати.

4. *Доведено*, що виявлення негативної тенденції прояву загрози на етапі розвитку індикаторів соціально-економічного розвитку країни акцентує увагу на необхідності створення механізму забезпечення розвитку фінансової складової національної економічної безпеки, як найбільш небезпечної, активної або визначальної в сучасних умовах господарства, який би блокував та ліквідував негативні наслідки дії системи загроз економічній безпеці України.

5. *Запропоновано* механізм забезпечення розвитку фінансової складової національної економічної безпеки країни, який сформовано на основі конкретизації фінансових інтересів, систематизації реальних або потенційних загроз, визначення об'єктів та суб'єктів фінансової безпеки країни, застосування засобів та способів забезпечення безпеки фінансового сектору національної економіки, і має реалізовуватися на

теоретико-методологічних аспектах формування фінансової складової економічної безпеки України.

6. *Проаналізовано* причини, котрі призвели безпеку фінансового сектору національної економіки спочатку до передкризового, а потім до кризового стану, і *визначено* обставини, які впливають на зміцнення механізму забезпечення розвитку національної фінансової безпеки, та викликають загрози оздоровленню національної економіки, збереженню фінансової незалежності або захопленню національної економіки за рахунок іноземного капіталу.

2.1 Вплив бюджетної політики на забезпечення фінансової стабільності та економічного розвитку держави

У зв'язку з тим, що залишається проблема мобілізації бюджетних коштів для виконання функцій або боргових зобов'язань держави та відбувається процес втрати одних джерел фінансування бюджету і пошук інших, які би відповідали діючій системі господарювання, в країні бюджетна політика продовжує формуватися в умовах жорсткої економічної кризи, що не може не позначитися на характері її змін.

Вивчаючи вплив бюджетної політики на забезпечення стабільності й економічного розвитку України, в рамках розробки системних основ управління бюджетною безпекою країни як індикатором ефективності бюджетної політики, слід зазначити, що бюджетне регулювання може бути, з одного боку, засобом подолання «ринкових провалів», а з іншого – джерелом багатьох «державних провалів» [333].

Вищезазначене підтверджує необхідність і доцільність розробки нових підходів щодо формування механізму подолання «ринкових провалів» і розгляду негативних наслідків впливу бюджетної політики на економіку, коли вона виступає джерелом «державних провалів».

Значним є науковий внесок українських вчених, які багато в чому сприяли вирішенню проблеми розробки ефективної бюджетної політики. Це, в першу чергу, Т.П. Вахненко [57-59], В.Г. Дем'янишин [105-108], А.О. Спіфанов [142], І.В. Запатріна [169], І.О. Лютий [262, 265], К.В. Павлюк [333], Ю.В. Пасічник [336], А.О. Ходжаян [448], О.В. Царук [451], І.Я. Чугунов [457] та ін.

Незважаючи на різницю в підходах щодо визначення поняття «бюджетна політика», дослідники мають спільні думки, виходячи з взаємовпливу бюджетної політики та загального стану національної економіки України. Для того, щоб розробити нові концептуальні підходи щодо формування механізму подолання «ринкових провалів»

або розгляду наслідків впливу бюджетної політики на національну економіку країни, коли вона виступає джерелом «державних провалів», в роботі розглянуто та проаналізовано декілька типових підходів щодо визначення поняття «бюджетна політика» (додаток Г, табл. Г.1).

Таким чином, ґрунтуючись на типових поглядах вітчизняних фахівців із визначення сутності бюджетної політики держави в рамках багатоаспектного підходу, в монографії сформульовано три основних концептуальних підходів на яких зможуть базуватися системні основи управління бюджетною безпекою країни як індикатором ефективності бюджетної політики України (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Концептуальні підходи щодо розуміння поняття «бюджетна політика» (складено і систематизовано автором на засадах узагальнення джерел [57, 107, 142, 169, 265, 333, 448, 457])

Підходи	Зміст підходу
1	2
Формування щорічно збалансованого державного бюджету	Раніше збалансований бюджет вважався головною метою фінансової політики держави. Але детальний розгляд цього твердження свідчить, що такий стан державного бюджету суттєво знижує ефективність фіскальної політики, яка має антициклічну спрямованість. Це можна підтвердити такими типовими ситуаціями, котрі виникають у період кризи або зростання національної економіки. Так, в умовах інфляції щорічне балансування бюджету може лише приводити до її збільшення. За номінального підвищення грошових доходів автоматично збільшуються й податкові надходження щодо державного бюджету. Тому, щоб зменшити дохідну частину бюджету, необхідно понизити ставки оподаткування або збільшити витрати уряду, чи використовувати дані заходи одночасно. У будь-якому разі їх застосування призведе до посилення інфляції
Балансування державного бюджету не кожен рік, а в межах економічного циклу	Відповідно під час кризової фази уряд зменшує ставки оподаткування та збільшує державні витрати, спричиняючи дефіцит бюджету, однак під час фази зростання – збільшує податки та зменшує державні витрати. Позитивне сальдо державного бюджету, що виникає, може бути використане для покриття дефіциту бюджету минулого періоду, тобто балансування бюджету здійснюється не щорічно, а за більш тривалий період у кілька років. Але головною проблемою цієї концепції є можлива невідповідність між тривалістю кризової фази і фази зростання, так само, як і між розмірами дефіцитів або профіцитів бюджету в ці періоди

Продовження табл. 2.1

1	2
<p>Забезпечення збалансованого стану національної економіки в цілому, а не тільки державного бюджету</p>	<p>Досягнення макроекономічної стабільності і економічного зростання може супроводжуватись, як позитивним сальдо платіжного балансу, так й бюджетним дефіцитом, а, отже, збалансованість бюджету є другорядною проблемою. У той же час треба відзначити, що фінансова політика розвинених країн базується на концепції бюджетного дефіциту. Однак, незважаючи на існування певних економічно обґрунтованих меж, йому притаманна тенденція постійного збільшення та відсутність дієвих механізмів його подолання через значну залежність рішень уряду країни від настроїв у суспільстві – скорочення витрат або збільшення податків не вважаються популярними заходами</p>

Сформульовані концептуальні підходи щодо розуміння сутності бюджетної політики дають підстави узагальнити існуючі точки зору фахівців з бюджетних питань і виокремити найбільш важливі складові, що супроводжуватимуть процес формування або впровадження в дію системних основ управління бюджетною безпекою як індикатором ефективності бюджетної політики України (рис. 2.1).

Зазначені аспекти дають можливість сформулювати авторське визначення бюджетної політики країни як цілеспрямований комплекс юридичних, організаційних або економічних заходів уповноважених органів державної влади, котрі спрямовані на мобілізацію, розподіл, перерозподіл чи використання бюджетних ресурсів шляхом складання бюджетів, регулювання бюджетного процесу, управління бюджетним дефіцитом або організації бюджетного контролю для забезпечення соціально-економічного розвитку і реалізації стратегічних пріоритетів України.

Вочевидь, що сформульоване визначення сутності бюджетної політики держави поєднає не тільки послідовність етапів розроблення та реалізації, а й ретельне опрацювання функціонального або часового аспектів формування бюджетної політики України.

Для того, щоб розробити нові ефективні системні положення управління бюджетною безпекою країни як індикатором ефективності бюджетної політики, в роботі передбачено проведення послідовного комплексного аналізу функціонального аспекту формування бюджетної політики, що охоплює політику в сфері доходів бюджету і бюджетних витрат, політику щодо управління бюджетним дефіцитом і державним

боргом, а також політику міжбюджетних відносин країни [231]. Тому оцінювання впливу бюджетної політики держави на забезпечення фінансової стабільності і економічного розвитку потрібно починати з дослідження статей доходів та видатків державного бюджету, джерел їх формування та напрямів використання.

Рисунок 2.1 – Складові процесу формування і впровадження в дію бюджетної політики України (авторська розробка на засадах систематизації джерел [59, 105-106, 262, 336, 451])

Враховуючи те, що сьогодні податкова складова є одним із основних джерел доходів бюджету і забезпечення виконання державою своїх функцій, оскільки планування стратегічного розвитку України неможливо здійснити, спираючись на неподаткові надходження, навіть, враховуючи деяке зростання їх стабілізуючої ролі у кризовий або

посткризовий період. У зв'язку з цим, податкові надходження відіграють провідну роль у наповненні дохідної частини зведеного бюджету країни – майже 80 % доходів формується за рахунок таких бюджетоутворюючих податків, як податок на додану вартість, податок на доходи фізичних осіб та податок на прибуток підприємств, котрі складають більше 70 % усіх податкових надходжень [54]. І з введенням в дію Податкового кодексу з 01.01.2011 року податковий тиск на економіку посилюється.

Водночас, для податкової системи країни характерне переважання непрямого оподаткування над прямим. В Україні протягом останніх років непрямі податки займають від 52 % до 64 % податкових надходжень зведеного бюджету [56]. Це пояснюється значним рівнем тінізації національної економіки України при якому, як суб'єкти господарської діяльності, так і фізичні особи ухиляються від сплати податків шляхом неперед'явлення своїх реальних доходів до оподаткування. За різними експертними оцінками [231], рівень «тіньової» національної економіки в Україні складає 65-75 %.

Крім того, на думку В.Г. Дем'янишина [107] і І.В. Запатріної [169] ще одним фактором, який визначає співвідношення між прямими або непрямими податками є життєвий рівень основної маси населення країни. Низький рівень життя обмежує масштаби прямих податкових надходжень тому, як правило, переважання непрямих податків у структурі зведених бюджетів спостерігається у країнах, що розвиваються.

Вищезазначене підтверджує необхідність підтримки балансу між прямим та непрямим оподаткуванням. Використання усієї сукупності податків повинно виходити з принципів цілісності або системності оподаткування, а не механічного поєднання прямих і непрямих податків. Деякі фахівці [131, 186, 262, 451] розглядають тезу про поєднання прямих та непрямих податків, як один з принципів побудови сучасної податкової системи України.

Незважаючи на різноманітні погляди фахівців [54, 56, 222, 283] на сутність і принципи управління податковою складовою поповнення бюджету держави, ґрунтуючись на їх критичному аналізі і результатах власних досліджень [231], можна визначити, що одним із головних резервів підвищення рівня надходження податків до державного бюджету є виважене відношення до надання суб'єктам підприємницької діяльності права на пільги. Маневруванням податковими ставками, пільгами або змінами умов оподаткування держава створює умови для прискорення розвитку виробництва, галузей або територій, що сприяє вирішенню актуальних для суспільства проблем.

Станом на 01.01.2016 рік в країні нараховується 210 податкових пільг, що є втратами доходів бюджету. До прийняття Податкового кодексу в Україні діяло більше 300 пільг, що значно перевищує їх сьогоденішню кількість [354], тобто держава стала використовувати свої податкові резерви більш ефективно. Але, на наш погляд, у Податковому кодексі України не знайшли відображення наступні види податкових пільг, як зменшення (обмеження) бази оподаткування, застосування спеціальних методів податкового обліку або спеціальних податкових режимів, збільшення податкового (звітного) періоду, відстрочення та розстрочення сплати зобов'язань, хоча на сторінках цього законодавчого акту мова про них йдеться.

Окрім того, на думку А. Фещенко, П. Проноза та Н. Кузьминчука [439] діюча система пільгового оподаткування створює нерівномірне податкове навантаження на суб'єктів підприємницької діяльності або не є стимулюючим важелем розвитку національної економіки. Так, пільги із податку на додану вартість або податку на прибуток можуть застосовувати підприємства тільки окремих галузей (авіабудування, суднобудування чи деяких інших). Зниження ставки податку на прибуток не гарантує, що вивільнений ресурс буде спрямований в інвестиції та поповнення обігових коштів (при несприятливій макроекономічній чи політичній ситуації він буде виведений з економіки).

Також застосування потенційно ефективних фіскальних стимулів, як механізм прискореної амортизації обладнання, «податкові канікули» або низка інших є обмеженим, як результат, вивільняється незначний обсяг фінансових ресурсів [290]. Тобто, в питанні сприяння економічній активності суб'єктів господарської діяльності, стимулюючий потенціал податкової складової поповнення державного бюджету залишається не реалізованим, що безпосередньо впливає на функціональний аспект формування та функціонування бюджетної політики України в рамках забезпечення її фінансової стабільності та економічного розвитку.

Переходячи до оцінки ефективності політики в сфері бюджетних витрат, що є результатом стимулюючого потенціалу податкової складової поповнення державного бюджету, з категоріальної точки зору зазначимо, що не існує єдиної думки щодо цього питання. Зокрема, Ю.В. Пасічник розглядає видаткову частину державного бюджету, як «...витрати, котрі відображають соціально-економічні відносини, на основі яких здійснюється реалізація централізованих фінансів за напрямками, визначеними законом. Видатки місцевих бюджетів відображають ті самі соціально-економічні відносини, що видатки державного бюджету,

але на місцевому рівні та з урахуванням регіональних особливостей» [336, с. 212]. Наведене трактування не дає однозначності у питанні, що є первинним – бюджетні витрати чи соціально-економічні відносини.

Я.Я. Дьяченко уточнює, що «...видатки державного бюджету – соціально-економічні відносини, які виникають із приводу розподілу коштів централізованого фонду держави» [132, с. 18]. Але у даному трактуванні не враховується досить важлива функція, яка притаманна бюджетним видаткам – використання централізованого фонду економіки держави.

Тлумачення К.В. Павлюка розширює змістовність поняття «видатки бюджету», вказуючи на суб'єктів даних відносин, якими є «...з одного боку держава, а з другого – організації, установи та громадяни у ході використання централізованих фондів грошових ресурсів» [333, с. 98]. Зосереджуючи увагу тільки на використанні централізованих фондів грошових ресурсів, автор К.В. Павлюк випускає функцію розподілу, яка є первинною.

З проведеного аналізу видно, що з огляду на об'єктивну природу соціально-економічних відносин і розуміння сутності поняття «видатки бюджету» не викликає суттєвих суперечок у науковій думці. Однак соціально-економічні відносини є абстракцією, вони матеріалізуються у ході діяльності суб'єктів господарювання або опосередковуються рухом грошових коштів. Важливість твердження полягає у тому, що видатки бюджету, з однієї сторони, є об'єктивною категорією, а з іншої – свідомо діяльність підприємців. Якщо останнє відображає генезис соціально-економічних відносин через функції видатків, то їх силу та закони розвитку обумовлює сама об'єктивна складова.

Такого погляду додержуються науковці, які тлумачать видатки бюджету, як процес. Зокрема, на думку І.Я. Чугунова, Н.І. Костіної та Ю.О. Лупенко «...видатки бюджету представляють собою процес виділення чи використання фінансових ресурсів, котрі акумулюються у бюджетах усіх рівнів бюджетної системи, у відповідності до законів про бюджети на відповідний фінансовий рік» [457, с. 128]. У цьому трактуванні увага зосереджується на стадії виконання витрат.

Безперечно, підсумком дискусії є то, що з категоріальної точки зору видатки державного бюджету представляють собою соціально-економічні відносини між державою, юридичними і фізичними особами, котрі виникають при розподілі чи використанні ресурсів, реалізуються в об'єктивних процесах і проявляються за допомогою структурного різноманіття, динамічності та функціональної особливості.

Втім, сучасний погляд на соціально-економічну сутність витатків також вносить дискусійні питання. На думку фахівців Світового банку [378], високий рівень бюджетних витрат на державне споживання або трансферти негативно впливають на соціально-економічний розвиток, тоді як витатки, що направлені у продуктивні галузі національної економіки сприяють зростанню. Проте, слід зазначити, що фінансування виробництва у галузях економіки, котрі традиційно відносяться щодо продуктивних, необов'язково приносять очікувану віддачу у наслідок впливу різних зовнішніх факторів.

Аналіз теоретичних підходів до визначення соціально-економічної сутності витатків бюджету виявив різноманіття поглядів. Критично проаналізувавши і узагальнивши існуючі погляди в роботі пропонується під витатками бюджету розуміти соціально-економічні відносини, які виникають між розпорядчо-виконавчими органами державної влади, юридичними і фізичними особами з приводу розподілу та використання коштів бюджету для забезпечення потреб суспільства у благах з метою одержання результату від використаних бюджетних ресурсів [241].

Доведення актуальності запровадження оптимізації бюджетних витрат під впливом бюджетної політики на забезпечення фінансової стабільності та економічного розвитку держави потребує виявлення відповідних умов за результатами здійснення послідовних заходів із метою досягнення запланованих змін в системних положеннях управління бюджетною безпекою як індикатором ефективності бюджетної політики України, що є предметом наступних етапів наукового дослідження.

Оптимізація витаткової частини бюджету не може розглядатися у відриві від існуючих форм реалізації бюджетної політики – політика коригування державного бюджету з метою досягнення його балансу, стабілізаційна політика і політика фінансування дефіциту державного бюджету (рис. 2.2). Дослідження джерел [105, 142, 265, 385, 439], присвячених питанням розробки та реалізації політики коригування державного бюджету і політики фінансування дефіциту державного бюджету, дозволило визначити, що протягом багатьох років уряди зарубіжних країн вирішують проблему дефіциту бюджету, шукаючи шляхи його скорочення чи подолання, особливо в кризовий період.

Розглядаючи соціально-економічні наслідки дефіциту бюджету необхідно враховувати різні способи впливу дефіциту на розвиток національної економіки, які можуть бути позитивними, негативними чи взагалі наслідків може не бути. На нашу думку, дефіцит бюджету може бути додатковим стимулом соціально-економічного розвитку,

якщо він спонукатиме до раціонального використання бюджетних коштів, посилення бюджетної дисципліни і збільшення дохідної частини державного бюджету у майбутньому [241].

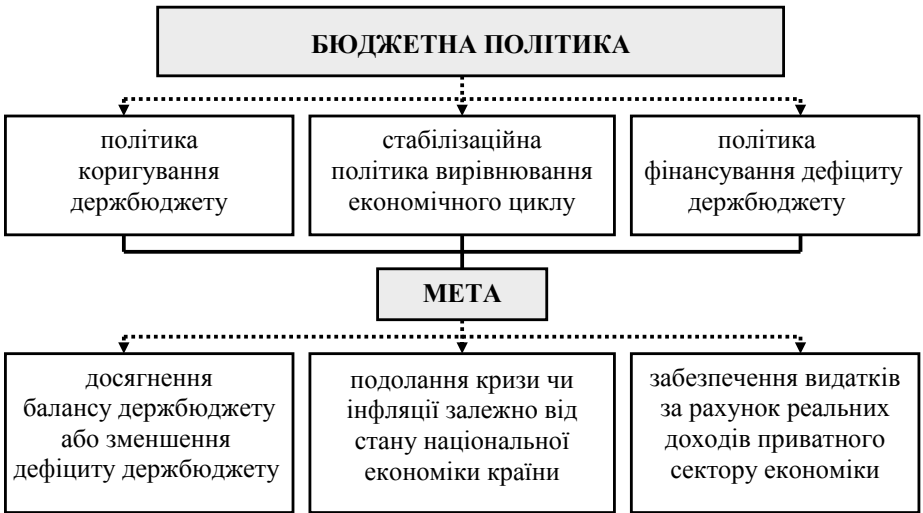

Рисунок 2.2 – Ключові форми реалізації бюджетної політики
(авторська розробка, вперше, оприлюднено в [231])

Тезу про позитивний вплив дефіциту бюджету на національну економіку підтримував Дж.М. Кейнс [192]. Розвиваючи теорію Дж.М. Кейнса, кейнсіанці стверджували про потребу збалансувати державний бюджет країни шляхом заміни дефіциту під час кризових ситуацій активним бюджетом (профіцитом) під час економічних піднесень. Дефіцит перетворився на один із реальних інструментів державного регулювання економіки. На основі кейнсіанської теорії сформувалося декілька концепцій, зокрема, концепція дефіцитного фінансування.

Однак, переважна більшість фахівців [8, 12, 55, 78, 151, 210] схиляються до думки, що бюджетний дефіцит має негативний вплив на соціально-економічні процеси. Він є свідченням марнотратства уряду країни, фактором фінансової нестабільності, показником посилення інфляційних втрат, причиною зниження ефективності податкової політики і підривом впевненості членів суспільства у майбутньому. У більшості країн світу, в тому числі в Україні, дефіцит бюджету набув хронічного характеру, що свідчить про існування причинно-наслідкового механізму.

Окрім того, на погляд І.О. Лютого і Л.М. Демиденко [265] дефіцит впливає на скорочення обсягу заощаджень у національному масштабі, що зумовлює зростання процентних ставок або меншу доступність кредитних ресурсів для секторів економіки. В результаті підвищується обмінний курс валюти, що спричиняє зменшення обсягів інвестицій та експорту, проте збільшення імпорту. Такий стан зумовлює дефіцит зовнішньоторгового балансу, внаслідок чого виникає дефіцит платіжного балансу країни.

Втім, узагальнення існуючої причинно-наслідкової діалектики дефіциту дозволило побачити, що дана економічна категорія може спричиняти негативні соціально-економічні ефекти, найгіршим із яких є фінансова нестабільність. В Україні динаміка бюджетного дефіциту за 2005-2015 роки характеризується такими даними [329] (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Динаміка дефіциту Державного бюджету України за 2005-2015 роки, % (складено автором за даними Міністерства фінансів України [329] та результатами власних розрахунків)

Роки	Доходи		Видатки		Дефіцит	
	тис. грн.	темп приросту (+ збільшення, - зменшення), %	тис. грн.	темп приросту (+ збільшення, - зменшення), %	тис. грн.	темп приросту (+ збільшення, - зменшення), %
2005	106.124.985,5	-	117.394.610,1	-	11.128.858,3	-
2006	127.516.631,0	+ 20,2	140.199.363,7	+ 19,4	13.245.666,9	+ 19,0
2007	157.287.046,0	+ 23,3	174.631.522,2	+ 24,6	15.715.729,0	+ 18,6
2008	231.931.966,7	+ 47,5	253.207.875,1	+ 45,0	25.020.179,1	+ 59,2
2009	245.309.356,4	+ 5,8	274.156.440,7	+ 8,3	31.563.026,1	+ 26,2
2010	254.995.704,1	+ 4,0	307.748.182,9	+ 12,3	33.344.427,9	+ 5,6
2011	303.875.487,7	+ 19,1	342.690.347,5	+ 11,4	35.343.000,0	+ 6,0
2012	373.960.236,2	+ 23,1	413.605.316,0	+ 20,7	38.807.222,1	+ 9,8
2013	351.164.635,3	- 6,1	419.843.834,9	+ 1,5	69.980.783,0	+ 80,3
2014	377.821.587,5	+ 7,6	441.587.118,6	+ 5,2	68.564.275,4	- 2,0
2015	516.980.130,3	+ 36,8	581.760.845,2	+ 31,7	75.955.680,3	+ 10,8

Грунтуючись на соціально-економічних наслідках дефіциту або стабільну тенденцію до збільшення його обсягу в середньому на 23,0 % за 2005-2015 роки можна зробити висновок, що дефіцитне фінансування національної економіки може бути вигідним та виправданим за умови, коли темпи приросту валового внутрішнього продукту країни будуть випереджати приріст обсягів видаткової частини державного бюджету та бюджетного дефіциту.

Узгодження наведених позицій дозволяє акцентувати увагу на тому, що збалансування державного бюджету та скорочення або подолання дефіциту бюджету потребує впровадження комплексу, як тактичних, так й стратегічних заходів, в рамках впливу бюджетної політики на забезпечення стабільності та економічного розвитку держави. У зв'язку з цим, в рамках розробки системних основ управління бюджетною безпекою як індикатором ефективності реалізації бюджетної політики, за допомогою дослідження особливостей функціонування складових процесу формування бюджетної політики в роботі систематизовано та обґрунтовано необхідність впровадження комплексу тактичних заходів щодо вирішення проблеми скорочення дефіциту (додаток Г, рис. Г.1).

Так, у світовій і вітчизняній практиці одним з загальноприйнятих тактичних заходів боротьби з бюджетним дефіцитом країни вважається застосування механізму секвестру бюджетних видатків. На думку В.Г. Дем'янишина [105-108], необхідність впровадження секвестру видатків пов'язана, з одного боку, з невиконанням планів мобілізації бюджетних доходів або суттєвим скороченням прибуткових джерел, а з іншого – перевищенням встановленого рівня бюджетного дефіциту, в результаті стає неможливим фінансування передбачених у бюджеті заходів. Як відомо, не підлягають секвестру захищені статті бюджету, перелік яких затверджує Верховна Рада України в Законі України «Про Державний бюджет України на відповідний рік» [51].

Щодо розроблення стратегічних напрямів боротьби з дефіцитом бюджету, то провідні вітчизняні фахівці з питань бюджетної політики [35, 204, 227, 274, 322, 335] вважають, що: по-перше, подолання дефіциту в умовах недостатньо розвинутої економіки національного господарства приречене на невдачу; по-друге, дефіцит не завжди є злом, яке треба викорінювати; по-третє, за будь-яких передумов бажано уникати емісії грошової маси для фінансування бюджетного дефіциту.

Тому в додатку Г, таблиці Г.2 сформульовано за результатами власних досліджень основні стратегічні напрями подолання дефіциту на макроекономічному рівні, що мають виконуватися за спеціально розробленою державною програмою, котра могла би бути складовою Концепції розвитку національної фінансової безпеки України, в рамках теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства, і передбачати розвиток національної економіки, збільшення дохідної частини державного бюджету і раціонального використання бюджетних видатків, що є предметом подальших наукових розробок.

Оскільки, як доведено, неминучим та закономірним наслідком існування бюджетного дефіциту є державний борг, котрий виникає в результаті запозичень у грошовій формі, прийняття боргів суб'єктів господарювання або безготівкового випуску боргових зобов'язань, то державний борг як економічна категорія потребує чіткої концептуальної, законодавчої і організаційно-правової регламентації, що детально буде розглянуто в монографії.

Ще недавно поняття «державний борг» у науці трактувалося як «негативне явище», притаманне капіталістичній економіці з негативними наслідками для країн-боржників. Проте, досвід багатьох країн світу свідчить про те, що державний борг у певних межах, не продукує негативних наслідків для національної економіки. Втім, на думку провідних вітчизняних фахівців з питань боргової політики, як Т.П. Вахтенко [57-59], О.Г. Горобець [86], Н.Я. Кравчук [223], А.О. Ходжаян [448] надмірний державний борг може призвести до серйозних наслідків, які супроводжуються виплатою значних грошових сум, скороченням заощаджень або витісненням приватних інвестицій запозиченнями, що уповільнює економічний ріст та призводить до зменшення доходів населення.

Крім того, узагальнення наукових праць щодо визначення впливу однієї з головних складових функціонального аспекту формування бюджетної політики на забезпечення фінансової стабільності або економічного розвитку дозволило акцентувати увагу на тому, що існує суттєва різниця між термінами «борг» та «заборгованість», яку можна трактувати так: борг – це поняття статичне, фіксований параметр, що визначає запаси грошових коштів на певну дату, але заборгованість – це сума приросту заборгованості за минулі або майбутні періоди. На відміну від боргу, заборгованість визначає не запаси грошових коштів, а потоки, які мають схильність до постійної зміни у часі.

Отже, як зазначає О.В. Царук [451], першопричиною боргу є позики в умовах нестачі або дефіциту бюджетних коштів, а вже після формування боргу виникає проблема заборгованості, котра виступає результатом нагромадження державного боргу або платежів за його обслуговування, на величину якої впливає сукупність факторів.

На нашу думку, урядовий попит, забезпечений позиками, повинен «оживити» підприємницьку діяльність та зумовити ріст національного доходу. У зв'язку з цим, на особливу увагу заслуговує запропоноване Дж.М. Кейнсом [192] положення про потребу збільшення бюджетних видатків, які фінансувалися би за рахунок позик. Послідовники Дж.

Кейнса назвали це принципом дефіцитного фінансування. На погляд Дж. Кейнса, бюджетні видатки можна фінансувати у борг, бо забезпечення ресурсами видатків збільшить схильність до споживання.

Більш того, необхідно зазначити, що на стадії залучення коштів позики регулюють податкове навантаження, що особливо важливо у період реформ, які супроводжуються пошуком фінансових джерел для зростаючих бюджетних видатків, потрібних соціально-економічному прогресу. Тому, державний борг розглядаються, як альтернативний вибір при вирішенні дилеми: збільшувати податковий тягар чи залучати позики. У поточному періоді надають перевагу борговому фінансуванню, послаблюючи навантаження на податкові чи інші доходні джерела. При цьому американський економіст Р. Барро [48] у теоремі нейтральності доводить, що внутрішні, але не зовнішні, позики – рівноцінний податкам спосіб залучення коштів без перенесення боргового тягара поточного періоду на платників податків у майбутньому.

Окремого розгляду заслуговує питання соціально-економічних наслідків зовнішнього державного боргу. Оскільки внутрішній борг не покладає фінансового тягара на майбутні покоління, бо внутрішній борг є суспільним активом, а виплати відсоткових платежів – трансферна проблема [197]: одні члени суспільства сплачують податки, однак інші отримують кошти у вигляді відсоткових платежів. Проте, зовнішній державний борг переносить борговий тягар на майбутні покоління, бо складається з зобов'язань перед нерезидентами, які виникають внаслідок міжнародних позик чи продажу фінансових активів за кордон.

Незважаючи на те, що залучення зовнішніх позик припускає надходження додаткових ресурсів, які дають поштовх економічному росту, проте зовнішня заборгованість дає можливість здійснювати більші сукупні витрати, ніж національний дохід, але поруч із надмірними витратами, незбалансованістю бюджету, неефективною податковою політикою зовнішній державний борг може спровокувати соціально-економічні наслідки.

Тому, теоретико-методологічний аналіз досліджуваної проблеми надав підстав стверджувати, що управління державним боргом повинно передбачати формування одного з напрямів фінансової системи, який потребує координації монетарної або фіскальної політики, узгоджених взаємовідносин Національного банку України та уряду країни з питань боргової політики, а також розроблення ефективних форм або методів зниження боргового тягара в контексті переходу від реструктуризації боргових зобов'язань щодо стратегічного менеджменту, що обумовлює

актуальність монографії.

Зокрема, як стверджує С. Фішер [48], у світі досі не розроблено єдиної теорії управління державним боргом, а тому в літературі підходи щодо формування політики управління заборгованістю є різними. Про диференціацію позицій можна судити з переліку концептуальних підходів і міркувань з цього питання, який був складений та систематизований на основі узагальнення джерел [58, 86, 223, 448, 451] (рис. 2.3).

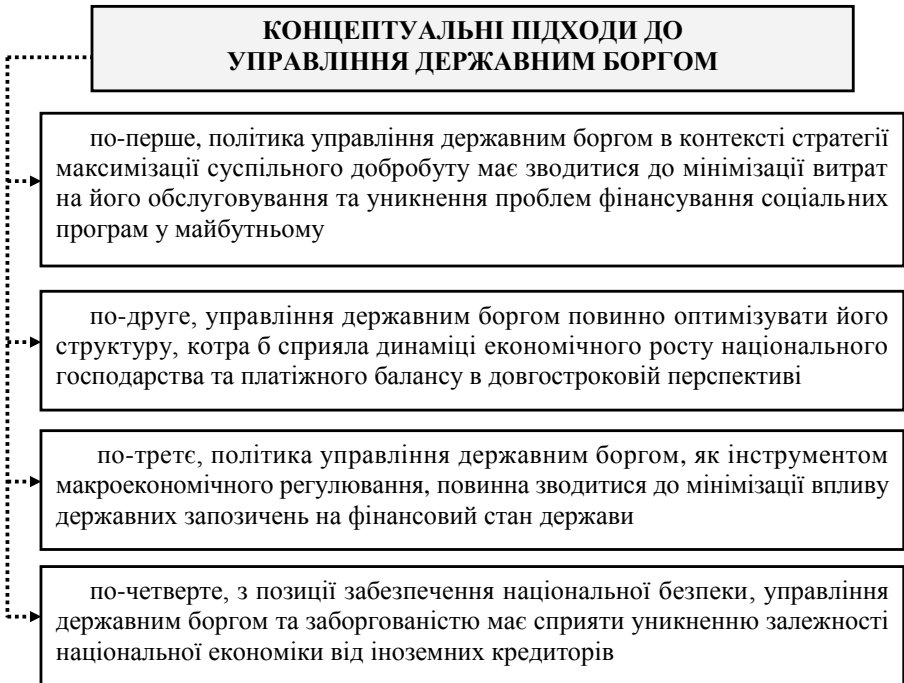

Рисунок 2.3 – Диференціація концептуальних підходів до управління державним боргом України *(класифіковано автором на засадах узагальнення джерел [58, 86, 223, 448, 451])*

Згідно з Маастрихтською угодою державний борг країни не може перевищувати 60 % валового внутрішнього продукту країни [341]. За методикою Світового банку [378] критичним рівнем державного боргу є 50 % валового внутрішнього продукту, а граничною межею коефіцієнта обслуговування державного боргу вважають 25 % валового внутрішнього продукту. На жаль, й нині в Україні не має загальноновизнаної методики розрахунку боргового тягаря, хоч вже зроблені перші кроки.

Так, у законопроекті «Про державний борг України» зроблено спробу здійснити процедуру управління державним боргом на основі переліку таких показників [241]: відношення державного боргу щодо валового внутрішнього продукту, відношення загальної суми зовнішнього боргу до валютної виручки від експорту товарів й послуг, відношення загальної суми річних боргових платежів до валютної виручки від експорту товарів та послуг і відношення загальної суми річних боргових платежів до валового внутрішнього продукту України.

Як видно, це не весь перелік індикаторів управління державним боргом, бо вони дають часткове уявлення про рівень зобов'язань, покладених на бюджетну систему держави, але це спроба переходу від неконтрольованого нарощування заборгованості до зваженого управління динамікою державного боргу країни. Тому, враховуючи специфіку стану державної заборгованості України, дуже важливо розробити комплексну систему показників, які, крім загальної платоспроможності і тимчасової ліквідності, включали б індикатори гранично безпечного боргового навантаження на державний бюджет країни, що є наступним етапом проведення дослідження в рамках розроблення методичних підходів до оцінювання рівня боргової складової бюджетної безпеки як основи методики формулювання критеріїв забезпечення фінансової складової економічної безпеки держави.

Сучасні тенденції розвитку теорії управління рівнем державного боргу України обумовлюють вирішення проблеми зниження боргового навантаження, ризику невиконання боргових зобов'язань і забезпечення платоспроможності держави за допомогою такого методу управління державною заборгованістю країни як реструктуризація (рис. 2.4).

Незважаючи на деякі зрушення в сфері управління державним боргом України, які відбулися протягом останніх років, необхідність оптимізації управління боргом є дійсно актуальною, оскільки за умов ринкової економіки складові бюджетної системи, із одного боку, є показниками економічного зростання національного господарства, а, з іншого, здійснюють вплив на процеси суспільного відтворення. Як свідчить наше дослідження, боргові зобов'язання має більшість країн світу, зокрема, в роботі проаналізовано динаміку державного боргу України за останні 10 років, що дає можливість спостерігати за ростом заборгованості в період кризи (рис. 2.5).

Аналіз динаміки державного внутрішнього та зовнішнього боргу України за 2005-2015 роки дозволяє визначити причини зростання заборгованості в 2014 році і на початку 2015 року [231]: безпрецедентна

політична криза, анексія АР Крим та тривалий військовий конфлікт на сході країни; рецесія, викликана перегрупуванням економічних зав'язків з міжнародними партнерами і руйнуванням інфраструктури чи об'єктів на частині території України; фінансування за рахунок запозичень дефіциту державного бюджету, зростання якого обумовлене в значній мірі збільшенням витрат на оборону та обслуговування державного боргу; необхідність потужної підтримки державних підприємств або банківських установ, зокрема, НАК «Нафтогаз України» тощо.

Рисунок 2.4 – Шляхи реструктуризації державного боргу та їх використання в Україні (авторська розробка, вперше, оприлюднено в [241])

Наведена динаміка державного внутрішнього і зовнішнього боргу України за досліджуваний період показує, що з 2015 року відбулось деяке зменшення загального обсягу державного боргу, приведеного в еквіваленті іноземної валюти. Дійсно, якщо за показниками 01.01.2015 року сукупний обсяг заборгованості України перед внутрішніми або зовнішніми кредиторами складав 69,81 млрд. дол. США, то станом на 01.01.2016 року – 67,66 млрд. дол. США [326].

Крім того, в структурі державного або гарантованого державою боргу за групами кредиторів найбільша частка належить власникам державних цінних паперів на внутрішньому ринку (35 %). В якості кредиторів держави виступають деякі українські установи, наприклад,

Національний банк України, АТ «Укресімбанк», АТ «Ощадбанк» та АБ «Укргазбанк». Національний банк України є власником 80 % випущених облігацій внутрішньої державної позики, тому його частка в структурі внутрішніх кредиторів держави є більшою.

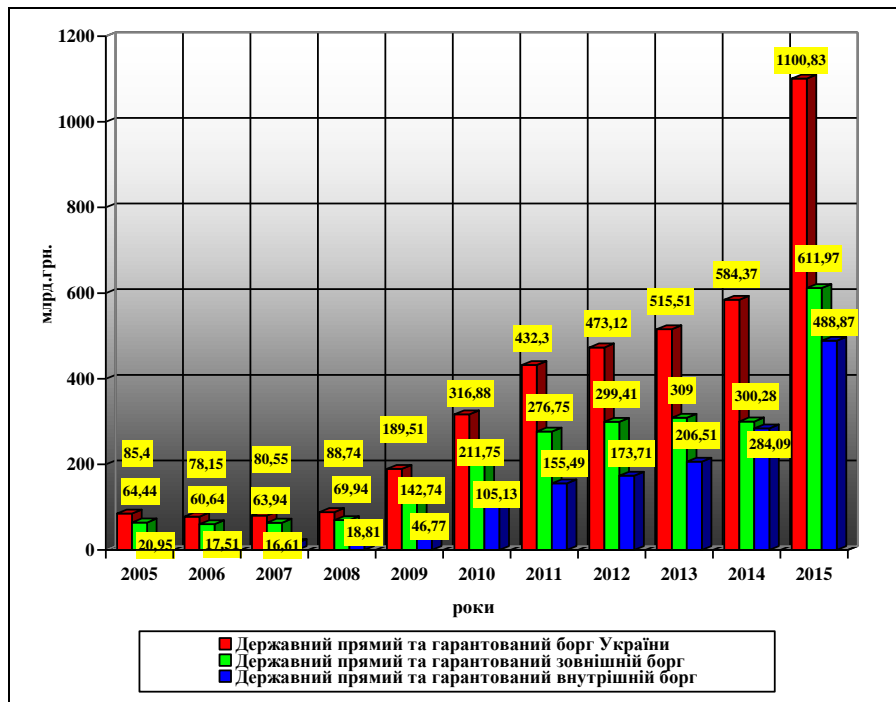

Рисунок 2.5 – Динаміка внутрішнього та зовнішнього боргу України за 2005-2015 роки, млрд. грн. (складено за даними Міністерства фінансів України [329] та результатами власних розрахунків)

Щодо структури українського боргу в розрізі валют погашення станом на 01.01.2016 року, то найбільшою складовою є державний борг, номінований у дол. США – 45,21 % (30,60 % станом на 01.01.2012 року). Вагомою є частка національної валюти – 31,53 % (36,15 % станом на 01.01.2012 року) і спеціальні права запозичення Міжнародного валютного фонду – 17,18 % (29,25 % станом на 01.01.2012 року). Зростання питомої ваги боргу, номінованого в іноземній валюті, означає збільшення витрат уряду з обслуговування боргових зобов’язань, що будуть номіновані в іноземній валюті. Для українських ринків це відобразиться у більшому скороченні валютної пропозиції та подальшій девальвації гривні [329].

Втім, на думку О.Г. Горобця [86], О.Д. Рожко [373] і О.В. Царука [451], якщо обсяги доходної частини держбюджету є недостатніми, то державні, зокрема, зовнішні, запозичення викликають дефіцит платіжного балансу і нарощування обсягів заборгованості, що, у свою чергу, потребує нових запозичень. Намагання уряду сплатити зовнішні зобов'язання за допомогою рестриктивної фіскальної політики можуть привести до вилучення значного обсягу фінансових ресурсів з обороту, результат від проведення якої піде на користь кредиторам.

В іншому випадку, коли уряд країни не має ресурсів щодо виплати державної заборгованості, він може взяти необхідні кошти в борг у Національного банку України, який через нестачу валютних резервів, теж змушений буде купувати іноземну валюту на валютному ринку, тобто «вкинути» в економічний оборот величезну суму національних грошей. Така емісія при низьких валютних запасах призведе до того, що залишки на кореспондентських рахунках банків збільшаться, а це посилить додатковий тиск на іноземну валюту.

Але, слід зазначити, що коли країна обтяжена заборгованістю, відмова від зовнішніх джерел фінансування або нарощування обсягів внутрішніх запозичень прирікає національну економіку на інфляцію. Зменшення зовнішньої заборгованості не повинно відбуватися за рахунок згортання інвестиційних процесів, інфляції та збільшення податкового тягара, бо негативним наслідком може стати гальмування економічного зростання. Найближчими роками через недовіру приватних інвесторів та кредиторів зовнішня боргова політика держави здійснюватиметься, насамперед, через співпрацю з іноземними урядами чи міжнародними фінансово-кредитними організаціями такими як Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку.

Тому, як свідчить проведене дослідження, у зв'язку із ростом державних запозичень та боргових зобов'язань виникає необхідність інтегрованого розгляду боргової проблеми, що є безальтернативною умовою формування системних основ управління бюджетною безпекою як індикатором ефективності бюджетної політики України [241].

Управління особливостями складових функціонального аспекту розробки бюджетної політики України, а точніше, статтями доходів та видатків державного бюджету і джерелами їх формування чи напрямками використання здійснює сукупність органів оперативного управління бюджетом. Відповідно до діючого національного законодавства такі органи оперативного управління бюджетом, як Міністерство фінансів України, Рахункова палата України, Державна фіскальна служба України,

Державна казначейська служба України, Державна фінансова інспекція України мають завдання в частині формування і реалізації бюджетної політики та виконують ряд функцій (додаток Г, табл. Г.3).

Ефективна реалізація повноважень учасників управління бюджетним процесом в Україні здійснюється за рахунок нормативно-правового регулювання бюджетних відносин. Центральне місце в нормативно-правовому полі нашої держави, що регламентує порядок здійснення бюджетного процесу, належить Конституції України [215], Закону України «Про Державний бюджет України» [327], бюджетним резолюціям Верховної Ради України, Бюджетному кодексу [51] та Податковому кодексу України [354].

Головною проблемою, що є логічним продовженням дослідження впливу бюджетної політики на забезпечення фінансової стабільності та економічного розвитку держави, є співвідношення бюджетного або податкового законодавства. На думку І.В. Запатріної [169] і І.Я. Чугунова [457], практика формування бюджетів підтверджує неузгодженість бюджетного законодавства з іншими нормативно-правовими актами, зокрема, з податковим законодавством.

Слід зазначити, що протягом останніх десяти років, в процесі реалізації бюджетної політики під впливом різноманітних факторів видно, що Бюджетний кодекс України [51] передбачає уточнення діючих і введення нових понять та термінів у сферу бюджетного законодавства, конкретизацію основних функцій розпорядників бюджетних коштів та уточнення норм Бюджетного кодексу щодо особливостей виконання бюджетів у разі несвоєчасного прийняття закону.

У 2010 році Кабінет Міністрів вніс на розгляд Верховної Ради України законопроект № 6495 «Про внесення змін щодо Бюджетного кодексу України» та законопроект № 7450 «Про внесення змін щодо Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України» [327], які передбачають приведення норм Бюджетного кодексу [51] у відповідність до Податкового кодексу України [354] або деяких інших законодавчих актів. У зв'язку з цим, з 01.01.2011 року в Україні набув чинності новий Бюджетний кодекс України.

Так, нова редакція Бюджетного кодексу України передбачала уточнення назв деяких податків та зборів і вилучення з тексту кодексу ряду податків та зборів у зв'язку з їх скасуванням. Цим законом також внесено декілька змін до інших нормативно-правових актів України, наприклад, щодо Закону України «Про акціонерні товариства», Закону України «Про Національний банк України» [158] і Закону України «Про

господарські товариства» [89] тощо. За оцінками Кабінету Міністрів України [327] нова редакція Бюджетного кодексу України регулює питання забезпечення надходжень та оптимізації бюджетних видатків. Особливо це актуально, коли світова фінансова криза ускладнила процес наповнення бюджетів усіх рівнів.

Втім, в процесі «бюджетної епопеї», яка триває вже кілька років, перед ухваленням головного кошторису України на 2016 рік парламент прийняв ще низку законів, котрі забезпечать основу для виконання бюджету. Серед них є нова версія Бюджетного кодексу, яка, як свідчать праці провідних вітчизняних фахівців [54, 227, 357, 406, 486] з бюджетних питань, має низку як позитивних, так й негативних нововведень:

по-перше, місцеві (обласні) бюджети отримають 25 % від рентної плати за видобуток корисних копалин загальнодержавного значення, окрім нафти і природного газу, а не 0 %, як було запропоновано влітку (до 2016 року частка складала 50 %). Як і в першому випадку, це краще, ніж пропонувалося, проте такий перерозподіл де-факто стає фактором централізації ресурсів та потоків;

по-друге, органам місцевого самоврядування дозволено розмішувати кошти «бюджетів розвитку» у державних банках (до цього ресурси місцевого бюджету, окрім тимчасово вільних, мали знаходитись лише на казначейських рахунках). Однак, якщо місцеві органи виконавчої влади наважаться на такий крок, то втратять можливість покривати касові розриви за рахунок Державної казначейської служби України;

по-третє, державним та комунальним вищим навчальним або культурним закладам дозволяється акумулювати кошти за надані послуги чи кошти від отриманих грантів на рахунках державних банків, завдяки чому, спрощується процедура використання цих коштів тощо.

Більш того, як видно з додатку Г, таблиці Г.4, низка положень ухваленого Бюджетного кодексу має цілком прогресивну суть. Хоча деякі з них виписані неідеально, але при належному доопрацюванні можуть стати хорошою основою для нової бюджетної системи. Однак, основна частина непродуманих положень нового Бюджетного кодексу України стосується децентралізації.

Оскільки, враховуючи те, що головні спірні питання Бюджетного кодексу України стосуються децентралізації влади тому, аналізуючи основні положення кодексу можна дійти до висновку, що хоча, на перший погляд, у Бюджетному кодексі України зроблено кілька кроків до децентралізації, однак, насправді, без відповідних змін щодо Закону України «Про місцеве самоврядування», ці зміни можуть призвести до

ще більшої централізації. Це буде залежати від розподілу повноважень між місцевими адміністраціями та місцевими радами в кожній області або районі.

На нашу думку, ліквідація найнижчого рівня самоврядування означатиме, що більшість людей не відчують децентралізацію на практиці, тобто вони не матимуть права голосу щодо організації базових послуг у населеному пункті чи районі міста, бо все буде вирішуватися на рівні району (міста), принаймні поки не будуть сформовані «об'єднані громади» [231], на що піде чимало часу. Тим не менше, прийняті зміни надають свободи місцевим органам, а, отже, можуть стати відправною точкою для реформи децентралізації.

Крім того, за передумов дефіцитності бюджетних коштів модель фінансового вирівнювання, що впроваджена Бюджетним кодексом [51], не відрізняється від попередньої більшою ефективністю та породжує нові проблеми в організації системи міжбюджетних відносин України. Тому теоретичне дослідження, аналіз фактичних результатів відносин між ланками бюджетної системи і вироблення практичних рекомендацій є передумовою вирішення проблем щодо формування системних основ управління бюджетною безпекою країни як індикатором ефективності бюджетної політики, що буде здійснено в наступних розділах.

У зв'язку з цим, перелічена низка спірних положень Бюджетного кодексу України змушує шукати нові інструменти у відносинах із платниками податків, значна кількість з яких, у випадку бездіяльності установ державної влади або посилення тиску, може спрямувати свої фінансові потоки повз казну.

Отже, одним з таких інструментів повинен стати Податковий кодекс України [354]. Податковий кодекс встановлює, змінює або скасовує податки та збори, дає їх перелік та порядок адміністрування, визначає платників податків, їх права та обов'язки, компетенцію і повноваження контролюючих органів, а також закріплює відповідальність за порушення податкового законодавства. На погляд сучасних провідних фахівців [68, 283, 284, 290, 461] до цього часу в країні податкове законодавство було доволі розмитим. Його основні положення стосувалися прав або обов'язків податкових органів, права ж платників податків не були взагалі систематизовані, а їх суть не розкрита. Податкове законодавство включало пункти, які дозволяли платникам податків тільки знайомитися з актами перевірки та оскаржувати рішення податківців.

Для вирішення цієї проблеми був прийнятий Податковий кодекс України [354], що вступив в дію з 01.01.2011 року. Документ встановлює

і регулює державні та місцеві податки чи збори, їх адміністрування, а також введене автоматичне відшкодування податку на додану вартість. Крім того, Податковий кодекс України залишає спрощену систему оподаткування, унеможливує юридичних осіб оптимізувати податки за допомогою приватних підприємців, а також зберігає рівновагу у відносинах з податковими чиновниками.

Згідно з Податковим кодексом України [354] оподаткування доходів фізичних осіб буде здійснюватися за ставкою 15 % для осіб із щомісячним доходом до 10 мінімальних зарплат і за ставкою 17 % для осіб із щомісячним доходом понад 10 мінімальних зарплат. Водночас, з 2011 року ставка податку на прибуток підприємств знизилася з 25 % до 23 %, з 2012 року – до 21 %, з 2013 року – до 19 %, з 2014 року – до 16 %, а податок на додану вартість знижено з 2014 року з 20 % до 17 %.

Але протягом кількох років, після прийняття документа, було не мало дискусій серед економістів щодо необхідності доопрацювання та внесення змін у Податковий кодекс для розширення можливостей розвитку малого і середнього бізнесу. Тому урядом в 2015 році прийнято рішення як необхідні кроки щодо результатів національної економіки, що представлено в додатку Г, табл. Г.5.

Так, після внесення змін до Бюджетного і Податкового кодексів проблеми бюджетної політики щодо забезпечення бездефіцитності бюджету, прозорості бюджетної політики або посилення бюджетної дисципліни в Україні привертають все більшу увагу фахівців із-за впливу складових функціонального аспекту формування бюджетної політики на забезпечення фінансової стабільності або економічного розвитку України в макроекономічному аспекті, визначивши її роль у розвитку суспільно-економічної системи.

Таким чином, ефективність впливу функціонального аспекту формування бюджетної політики на забезпечення фінансової стабільності та економічного розвитку держави в основі управління бюджетною безпекою як індикатором реалізації бюджетної політики залежить від сучасної системи управління її функціонуванням і розвитком. У зв'язку з цим, в монографії на основі розглянутих або досліджених складових формування бюджетної політики запропонована концептуальна модель регуляторних дій до становлення комплексного підходу з розроблення бюджетної політики України на перспективу як одна з умов досягнення стратегічних національних соціально-економічних інтересів України та розроблення методичних підходів щодо оцінювання рівня боргової складової бюджетної безпеки країни (рис. 2.6).

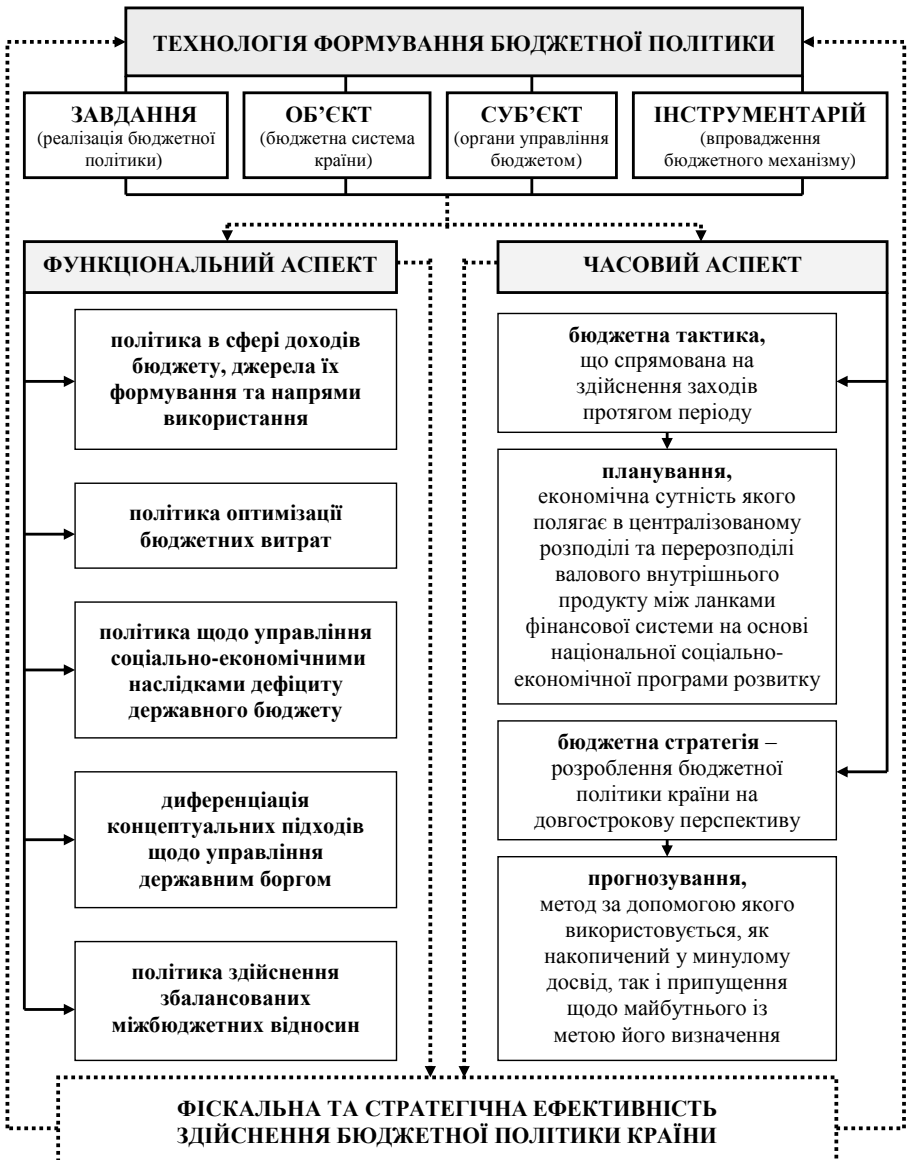

Рисунок 2.6 – Концептуальна модель регуляторних дій щодо становлення комплексного підходу з розроблення бюджетної політики України на перспективу (авторська розробка, вперше, оприлюднено в [241])

Доведено, що ефективність системи управління функціонуванням і розвитком бюджетної політики країни визначається рівнем виконання державного бюджету (фіскальна ефективність) або його впливом на соціально-економічну динаміку системи (стратегічна ефективність) [357]. Сучасні провідні фахівці [54, 56, 151, 214, 403, 486] відзначають, що якщо фіскальна ефективність застосовується в країні досить активно, то стратегічна ефективність бюджетної політики України не здобула належної уваги. З цієї точки зору потрібною є систематизація критеріїв ефективності бюджетної політики країни, дотримання яких дозволить щонайменше мінімізувати або повністю ліквідувати суперечливість та невизначеність пріоритетів розвитку економіки, що перешкоджає формуванню збалансованої бюджетної політики та є одним з факторів фіскалізації (рис. 2.7).

Щодо часового аспекту формування бюджетної політики України, то він, на нашу думку, повинен охоплювати бюджетну стратегію, тобто розроблення бюджетної політики на довгострокову перспективу, або бюджетну тактику, котра спрямована на здійснення заходів протягом визначеного періоду. Зрозуміло, що заходи тактичного характеру мають буди узгоджені з загальною соціально-економічною стратегією та не містити протиріч, що дуже часто ігнорується у сучасних українських реаліях.

Як вже було зазначено, однією із головних складових часового аспекту формування бюджетної політики України є основні етапи та методи розробки бюджетної тактики, як комплексу адаптивних заходів впливу держави на стан функціонування бюджетних взаємовідносин з метою надання параметрів, визначених завданнями бюджетної стратегії [131].

Доцільним є дослідження основи бюджетної тактики – планування, економічна сутність якого полягає в централізованому розподілі або перерозподілі валового внутрішнього продукту між ланками фінансової системи на основі національної соціально-економічної програми розвитку [357]. Під час вивчення змін до Бюджетного кодексу України визначено, що бюджетне планування здійснюється за програмно-цільовим методом, проте його застосування не є повномасштабним, бо використовуються лише окремі його елементи.

Як свідчить проведене дослідження, у зв'язку з фрагментарністю нормативно-правового регулювання елементів програмно-цільового методу та слабкістю вимог до відповідальності керівників бюджетних установ за ефективність використання бюджетних коштів, застосування

цього методу на рівні бюджету є здебільшого формальним, що стримує якісне формування системних основ управління бюджетною безпекою як індикатором ефективності бюджетної політики України.

Рисунок 2.7 – Критерії ефективності бюджетної політики України (класифіковано автором на засадах систематизації джерел [54, 56, 151, 214, 403, 486])

За оцінками Т.П. Вахненка [57-59], В.Г. Дем'янишина [107], І.О. Лютого [262] та Ю.В. Пасічника [336] програми, котрі складають міністерства, пишуться швидше за шаблоном, ніж розробляються, вони встановлюють розмиті індикатори ефективності виконання програм та при цьому продовжують витрачати кошти на штати. На рівні місцевих бюджетів використання даного методу стримується нестачею фахівців із необхідним рівнем кваліфікації для розроблення даних програм, а також постійними проблемами з невизначеністю обсягу трансфертів до моменту прийняття закону про державний бюджет країни. Крім того, за результатами досліджень доведено, що реалізація даного підходу на практиці зіштовхується з такими основними проблемами [241]:

недосконалість планування бюджетних програм розпорядниками коштів. Фактично для ефективної реалізації програмно-цільового методу необхідно запровадження в органах влади стратегічного планування. На жаль, на даному етапі мало міністерств упровадили стратегічне планування. При цьому ефективність такого впровадження не висока, оскільки немає розуміння зв'язків між стратегічним плануванням, фінансуванням та бюджетними програмами, що потребує подальших напрацювань;

визначення показників результативності програм, однак жодна бюджетна програма не має таких показників. У нормативних актах перераховані групи показників без акцентування уваги на методах їх визначення, крім показників ефективності в їх класичному вираженні без уточнень. Більш того, практично неможливо здійснити контроль за виконанням бюджетної програми, оскільки відсутні будуть базові показники, з якими повинні порівнюватися фактичні результати;

відсутність механізму відбору бюджетних програм для фінансування, але фактично такий відбір взагалі не проводиться. Навіть, якщо механізм відбору й існує, то він непрозорий, що викликає нарікання, як з боку розпорядників коштів, так й з боку громадськості. Сьогодні в умовах обмеженості ресурсів найчастіше проводиться не відбір програм для бюджетного фінансування, але зменшення його обсягу. Це негативно впливає, як на виконання бюджетних програм, так й на стан бюджету;

відсутність механізму моніторингу виконання бюджетних програм із боку держави. На сьогодні моніторингом виконання бюджетних програм займаються головні розпорядники ресурсів. Фактично, інше міністерство не володіє детальною інформацією, певна інформація існує тільки щодо проектів, які фінансуються за рахунок Міністерства фінансів України. Оскільки інформація про детальні плани бюджетних програм

та про їх виконання відсутня, то зробити будь-який аналіз неможливо. Відсутній також аналіз ризиків, як виконання робіт, так й реалізації ресурсів, і відсутнє прогнозування наслідків невиконання бюджетних програм.

Як відмічають А.О. Єпіфанов, І.І. Д'яконова або І.В. Сало [42], бюджет кожного року від початку та до кінця є новим документом, який складається за умов поточної реальності, не враховуючи стратегії розвитку як довгострокового курсу бюджетної політики, розрахованого на перспективу, котрий передбачає вирішення масштабних завдань, визначених загальнонаціональною стратегією соціально-економічного розвитку України. Отже, процес реалізації бюджетної стратегії в країні за існуючих умов господарювання наражається на серйозні труднощі, подолання яких вимагає фундаментальних наукових досліджень у сфері бюджетних відносин, що пояснює актуальність цього питання.

Потрібно зазначити, що бюджет планується на рік, в той час, як стратегічний розвиток держави та її складових потребує довгострокових фінансових планів. Як результат, фінансово-бюджетна або соціально-економічна стратегії держави розвиваються паралельними шляхами замість необхідного симбіозу. Держава фактично не має можливостей для проведення антициклічної політики і балансування дефіцитними та профіцитними бюджетами залежне від фази економічного циклу.

Враховуючи те, що основою бюджетної тактики є планування, потрібно зауважити, що основою розроблення бюджетної стратегії є прогнозування, метод за допомогою котрого використовується, як накопичений у минулому досвід, так і припущення щодо майбутнього з метою його визначення. На нашу думку, якщо прогнозування виконано якісно, результатом буде картина майбутнього, яку можна застосовувати як основу. Однак, як свідчать результати проведеного дослідження існування різних форм власності, а також методів господарювання, відсутність директивного управління виробництвом роблять непридатним для цього нормативний та цільовий метод бюджетного прогнозування, який був поширений за часів планової економіки [357].

Зокрема, в роботі рекомендовано при прогнозуванні бюджетної політики впроваджувати замість нормативного чи цільового методів прогнозування такі кількісні методи бюджетного прогнозування, як аналіз часових рядів (виявлення тенденцій минулого та продовження в майбутньому) і каузальне чи причинно-наслідкове моделювання (спроба спрогнозувати ситуацію шляхом дослідження статистичної залежності між різними факторами), якщо є підстави вважати, що діяльність у

минулому мала тенденцію, котру можна продовжити (додаток Г, рис. Г.2).

Отже, бюджетна стратегія в діалектичній єдності із бюджетною тактикою формують бюджетну політику країни. Методи бюджетного планування або прогнозування повинні діяти в комплексі з метою оптимізації бюджетних коштів, оскільки бюджетна тактика і стратегія, як способи формування та реалізації системних положень управління бюджетною безпекою країни, як індикатором ефективності бюджетної політики, на практиці мають спрацьовувати одночасно.

Підбиваючи підсумки впливу бюджетної політики України на забезпечення фінансової стабільності або економічного розвитку маємо констатувати, що отримано такі висновки та результати, які визначають напрям подальших розробок в контексті бюджетної безпеки як умови досягнення стратегічних національних соціально-економічних інтересів.

Проведено послідовний комплексний аналіз функціонального аспекту формування бюджетної політики, що охопив політику в сфері доходів бюджету та бюджетних витрат, політику стосовно управління дефіцитом або державним боргом, а також політику міжбюджетних відносин, що дозволило:

1) обґрунтувати необхідність впровадження комплексу тактичних заходів щодо вирішення проблеми скорочення бюджетного дефіциту в рамках розроблення системних основ управління бюджетною безпекою як індикатором ефективності реалізації бюджетної політики;

2) сформулювати за результатами досліджень стратегічні напрями подолання бюджетного дефіциту на макроекономічному рівні, що мають виконуватися за спеціально розробленою державною програмою, яка могла би бути складовою Концепції розвитку національної фінансової безпеки України, в рамках теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного господарства, або передбачати розвиток національної економіки, збільшення дохідної частини державного бюджету країни і раціонального використання видатків бюджету;

3) систематизувати на основі узагальнення джерел класифікацію концептуальних підходів до формування політики управління державним боргом України;

4) виявити залежність ефективності впливу функціонального аспекту формування бюджетної політики на забезпечення фінансової стабільності та економічного розвитку України в основі управління

бюджетною безпекою, як індикатором реалізації бюджетної політики, від сучасної системи управління її функціонуванням та розвитком, і сформуванати на основі досліджених її складових концептуальну модель регуляторних дій до становлення комплексного підходу з розроблення бюджетної політики України на перспективу, як одна із передумов досягнення стратегічних національних соціально-економічних інтересів і розроблення методичних підходів до оцінки рівня боргової складової бюджетної безпеки України;

5) дослідити часовий аспект формування бюджетної політики України, який охопив бюджетну стратегію, тобто розробку бюджетної політики на довгострокову перспективу, та бюджетну тактику, котра спрямована на здійснення заходів протягом визначеного періоду часу;

б) рекомендувати при прогнозуванні бюджетної політики країни впроваджувати замість нормативного і цільового методів прогнозування такі кількісні методи прогнозування, як аналіз часових рядів і каузальне або причинно-наслідкове моделювання, якщо є підстави вважати, що діяльність у минулому мала тенденцію, котру можна продовжити в майбутньому.

2.2 Бюджетна безпека як умова досягнення стратегічних національних соціально-економічних інтересів

Незважаючи на праці, присвячені вивченню функціонального або часового аспектів формування бюджетної політики та дослідженню її впливу на забезпечення фінансової стабільності і економічного розвитку, системні основи управління бюджетною безпекою як індикатором ефективності бюджетної політики не є остаточно сформованими або перебувають у безперервному розвитку, що не сприяє становленню системи бюджетної безпеки України як умови досягнення стратегічних національних соціально-економічних інтересів.

У зв'язку з цим, одним із головних завдань цієї наукової роботи є формування сучасного концептуального підходу до розуміння значення бюджетної безпеки в досягненні стратегічних соціально-економічних інтересів і розроблення механізму забезпечення розвитку складових бюджетної безпеки країни, що складе одну з теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства.

Отримані результати в процесі дослідження впливу бюджетної політики на забезпечення фінансової стабільності або економічного

розвитку і сформована концептуальна модель реалізації регуляторних дій щодо становлення комплексного підходу з розроблення бюджетної політики на перспективу повинні слугувати підґрунтям методологічного забезпечення бюджетної безпеки як умови досягнення стратегічних соціально-економічних інтересів України та розробки методичних підходів до оцінки рівня боргової складової бюджетної безпеки.

Доцільним є дослідження безпеки бюджетної політики країни, як такого стану складових бюджетної системи, при якому забезпечується збалансований розвиток і гарантований захист національної економіки, фінансової системи і сукупності відособлених, проте взаємопов'язаних сфер або ланок фінансових відносин, які відображають особливості мобілізації і використання ресурсів для задоволення економічних або соціальних потреб суспільства. Тому, на думку багатьох провідних фахівців із бюджетних питань [109, 114, 211, 336, 457], бюджетна безпека, як один із найважливіших факторів економічного розвитку держави, виступає своєрідним критерієм ефективності її бюджетної політики і організації та реалізації бюджетного процесу.

Визначено, що структура бюджетної безпеки виражає здатність держави за допомогою бюджету виконувати властиві їй функції або завдання, а також задовольняти потреби платників податків і одержувачів бюджетних ресурсів з урахуванням індивідуальних, корпоративних чи суспільних інтересів. Окрім того, посилення уваги щодо проблеми бюджетної безпеки країни обумовлено динамікою суспільних процесів, як в національному, так й у глобальному вимірах, а також зміною концептуальних підходів до визначення сутності поняття «безпека». Таким чином, на нашу думку, модифікація сутності безпеки зі сфери військово-політичних відносин у національну економіку визначається зростаючою роллю нових її параметрів, пов'язаних, насамперед, із економічним і фінансовим становищем держав, глобалізацією світової економіки, сучасними тенденціями в концентрації капіталу і виробництва в різних регіонах світу.

Теоретико-методологічні засади управління основами бюджетної безпеки як умовою досягнення стратегічних національних соціально-економічних інтересів розглянуто в працях, як зарубіжних вчених Ш. Бланкарта [35], Дж. Б'юкенена [48], Р. Дорнбуша [124], Л. Коженьовські [206], Дж. Стігліца [408], С. Фішера [356], так й вітчизняних фахівців О.І. Барановського [15], В.М. Геєця [75], В.Г. Дем'янишина [109], А.О. Спіфанова [142], М.М. Єрмошенка [144], В.І. Мунтіяна [299], К.В. Павлюка [333], А.І. Сухорукова [414-416] та ін.

Враховуючи різноманітні погляди фахівців [50, 63, 104, 109, 111, 114, 211, 259, 362, 444] на сутність і принципи управління бюджетною безпекою як індикатором ефективності державної бюджетної політики, ґрунтуючись на їх критичному аналізі і результатах власних досліджень, можна засвідчити опосередкований характер вивчення актуальних питань бюджетної безпеки країни в контексті досліджень основи формування фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного господарства.

Слід зазначити, що головні методологічні основи формування поняття «бюджетна безпека» визначено «Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», які затверджені Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 року [301], згідно якому під бюджетною безпекою країни розуміють такий стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості бюджетних коштів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції. На наш погляд, платоспроможність будь-якої країни, в тому числі й України, залежить від динаміки валового внутрішнього продукту, ефективності експортного потенціалу і структури міжнародної валютної ліквідності.

Тому, при формуванні сучасного концептуального підходу щодо розуміння значення бюджетної безпеки в досягненні стратегічних соціально-економічних інтересів і розробленні механізму забезпечення розвитку складових бюджетної безпеки України, що складе одну із теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства, потрібно починати з розгляду та оцінки одного з головних елементів забезпечення платоспроможності – валового внутрішнього продукту України.

Доведено, що за перші десять років незалежності України, через щорічне зменшення обсягів вітчизняного виробництва, країна втратила майже 60 % валового внутрішнього продукту [328]. Цей спад вдвічі перевищив глибину падіння економіки в роки Великої депресії. Від зазначеного шоку національна економіка, по суті, так і не оговталася ні кількісно, ні якісно. Тому сьогоднішня криза, початок якої пов'язують зі зміною політичної влади в країні, не більше ніж чергове сповзання до дна економічної ями, в яку країна потрапила чверть століття тому.

Як свідчать статистичні дані Державної служби статистики України, в 2000 році вперше виріс валовий внутрішній продукт на 5,9 % [326].

Проте наступні роки показали його нестійкість. Навіть у благополучні роки Україну лихоманило й темпи зростання валового внутрішнього продукту стрибали із 12,1 % (2004 рік) до 2,7 % (2005 рік) [326]. З початком глобальної рецесії Україна знову виявилася найслабшою в світі: у 2009 році національна економіка очолила список світових невдах, впавши на 14,8 %. Тоді глибина спаду українського валового внутрішнього продукту в сім разів перевищила середньосвітовий (- 2,1 %) [328].

Так, на думку сучасних провідних вчених М.М. Єрмошенка [144] та В.І. Мунтіяна [299], однією з причин колапсу стала технологічна деградація України. За роки незалежності країна втратила не просто окремі підприємства та наукові комплекси, а цілі галузі національного господарства. З вітчизняної промисловості зникли наступні галузі, як верстатобудування, приладобудування, мікроелектроніка, автоматика. Без їх складної або дорогої продукції вичерпалися доходи бюджету, зникли виробництва-суміжники, казна збідніла, розчинилися міжнародні очікування та національні перспективи.

Окрім того, як стверджують вітчизняні фахівці А.О. Єпіфанов, І.В. Сало [142] та В.М. Федосов [436], втративши технологічну базу, національна економіка опинилася прив'язаною до світової кон'юнктури на сировину. Це пояснює, чому стійкий економічний підйом в незалежній Україні припав на 2000-2007 роки. Причина цілком зрозуміла: в основі тодішнього зростання лежали не реформи, не особливий бізнес-клімат та не добра воля політиків, а незалежний від них зліт цін на сировину.

Саме це сприяло підвищенню валового внутрішнього продукту на 7,5 % на рік, що вдвічі переважало загальносвітову динаміку (+ 3,4 %) [328]. Завдяки цьому на Україну зійшла «сировинна благодать» [380]: потік іноземної валюти та інвестицій, ревальваційний тиск на гривню й її курсове посилення, зростання особистих доходів, бюджетних надходжень і міжнародних валютних резервів, збільшення банківського капіталу, кредитна експансія та будівельна лихоманка.

Однак, все сталося за пару місяців, коли впали світові ціни на сировину. У нашому випадку, їх річний приріст обрушився з + 64 % у третьому кварталі 2008 року до - 11 %, - 36 %, - 39 % у перших трьох кварталах 2009 року. Тоді валовий внутрішній продукт України і поставив антирекорд року, провалившись на - 14,8 % [328]. Пов'язані з ним проблеми не вирішені до с'хід пір: знецінення гривні, валютні борги, зовнішня заборгованість, залежність від Міжнародного валютного фонду, неплатоспроможність позичальників або їх банкрутство, безробіття та масове почуття безвиході.

Втім, згідно з даними Державної служби статистики України [326], у 2010-2011 роках відбувся черговий сплеск сировинної кон'юнктури, що тривав два роки. Але, економічна політика та його короткостроковість не дозволили ні розігнати зростання валового внутрішнього продукту України з середньорічних 4,7 %, ні розв'язати накопичені проблеми. Криза вітчизняної економіки почалася у 2012 році з відновленням сировинної рецесії і триває четвертий рік поспіль, що наведено на рис. 2.8 та рис. 2.9.

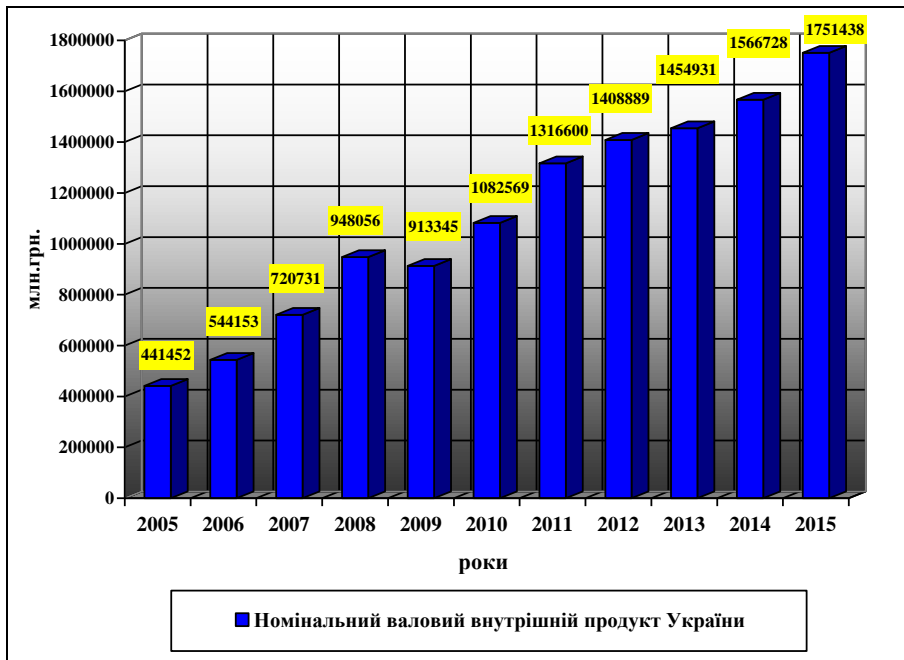

Рисунок 2.8 – Динаміка номінального валового внутрішнього продукту України за 2005-2015 роки, млн. грн. (складено автором за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [328] та результатами власних розрахунків)

Враховуючи це, можна із точністю стверджувати, що падіння валового внутрішнього продукту, бюджетні проблеми або девальвація національної валюти сталися й без військової інтервенції. Структурна вразливість економіки України, нестійкість її фінансової системи та пригнічені ціни на сировину не віщували нічого доброго, а анексія Криму та війна в Донбасі тільки посилили цей процес.

Рисунок 2.9 – Динаміка валового внутрішнього продукту України за 2005-2015 роки, % (складено автором за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [328] та результатами власних розрахунків)

На нашу думку, Україна потребує нової моделі управління національною економікою та проведення структурної трансформації бюджетоутворюючих галузей, чия сума сукупних товарів утворювала би реальний валовий внутрішній продукт України. У зв'язку із цим, проаналізуємо структуру валового внутрішнього продукту України за 2015 рік, сформовану з бюджетоутворюючих галузей, які виробляють поточний рівень сукупного суспільного продукту [247].

Структура валового внутрішнього продукту країни є незмінною протягом останніх 3-х років, тобто з 2013 по 2015 роки. За інформацією Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [328] сільське господарство, торгівля та промисловість займають найбільшу частку в загальному обсязі валового внутрішнього продукту країни. Найменшу частку в загальному обсязі валового внутрішнього продукту України традиційно займає будівництво і енергетика, а також мистецтво, спорт та культура (рис. 2.10).

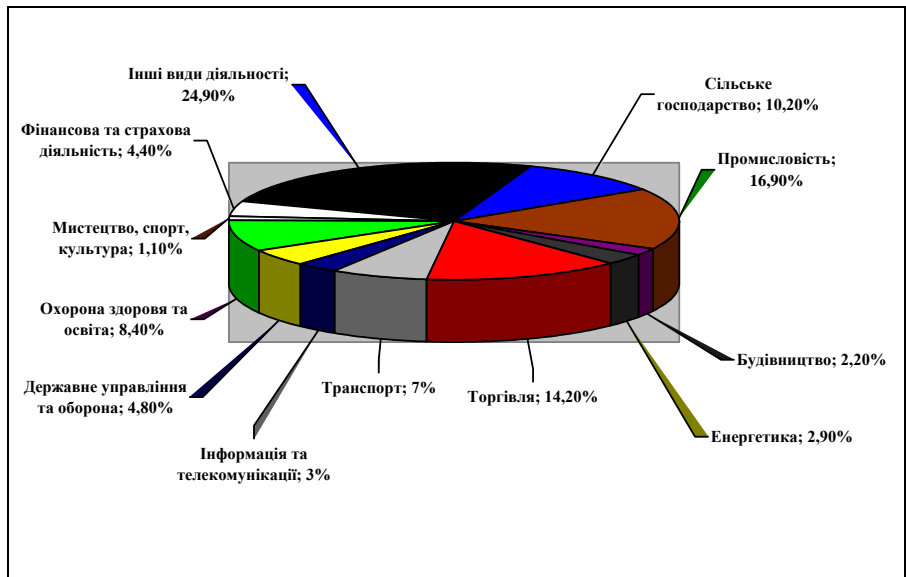

Рисунок 2.10 – Структура валового внутрішнього продукту України за основними видами економічної діяльності за 2015 рік, % (складено автором за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [328])

Але, як свідчать результати останніх досліджень, якщо хочемо отримати значні темпи щорічного приросту економіки країни, то тільки інтенсивний розвиток зазначених галузей не дасть такої можливості, потрібен ще й екстенсивний їх розвиток. Є потреба у розвитку нових бюджетоутворюючих галузей економіки, котрі б характеризувалися високою питомою вагою у валовому внутрішньому продукті України, затребуваністю продукції, високою технологічністю і доданою вартістю. Цими галузями, наприклад, можуть стати: енергетика, інформаційно-комунікаційна галузь, транспорт і міжнародне сполучення. Деякі з цих галузей володіють серйозним експортним потенціалом товарів і послуг, що допоможе, з часом, негативне сальдо платіжного балансу України перетворити на стабільно позитивне, таким чином посиливши системні основи управління бюджетною безпекою як індикатором ефективності бюджетної політики України [247].

Окрім динаміки валового внутрішнього продукту України на формування сучасного концептуального підходу до розуміння значення

бюджетної безпеки в досягненні стратегічних національних соціально-економічних інтересів і розроблення механізму забезпечення розвитку складових бюджетної безпеки України, який складе одну із теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного господарства, впливає і ефективність експортного потенціалу України як результат реалізації конкурентних переваг держави у світовому господарстві.

Доведено, що позитивне сальдо торгового балансу у зовнішній торгівлі є свідченням успішної економічної політики або реалізації її інноваційного потенціалу. Однак, загальне падіння попиту і гальмування зростання світової економіки зачепило торговельні операції всіх країн світу або торкнулося усіх реальних секторів економіки. Нажаль, для більшості країн світу, в тому числі й для України, ця небезпека вже перетворилася в загрозову реальність. Також, треба зазначити, що ступінь залежності країн, які розвиваються, від зовнішньої торгівлі за останні 10-15 років підвищився [111].

Крім того, з поширенням кризових явищ те, що було фундаментом для сталого економічного розвитку, сьогодні змінило напрям впливу. Залежність від зовнішніх ринків, коливання обмінного курсу валют та зниження споживчого попиту стали факторами значного ризику або ускладнюють боротьбу з фінансовою кризою.

Незважаючи на заяви експертів [149, 259, 444] про необхідність підтримки вільного руху товарів, послуг, капіталів, керівництво багатьох країн збудувало чимало торговельних бар'єрів. Так, КНР, підтримуючи систему «слабкого юаня», змінив механізми оподаткування зовнішньої торгівлі, щоб підтримати конкурентоспроможність своїх компаній та стимулювати збут їх продукції. У США розроблено пакет державної допомоги для вітчизняних компаній, що поставив іноземних виробників у нерівні умови. В'єтнам підняв імпортне мито в півтора рази, а Індонезія запровадила норми, згідно з якими імпортувати певні категорії товарів можна лише через п'ять портів.

За даними Світової організації торгівлі, кількість антидемпінгових дій за 2014-2015 роки зросла на 40 % [179]. Це негативний сигнал, який свідчить про поширення тенденцій, спрямованих проти вільного пересування товарів, послуг або капіталів. Втім, в Україні модель національної економіки, котра ґрунтується на застарілих технологіях, обумовлює випуск продукції з низьким рівнем доданої вартості або спричиняє зниження рівня конкурентоспроможності. Державна підтримка багатьох суб'єктів підприємницької діяльності надто обтяжлива для

бюджету країни, а механізми допомоги залишаються непрозорими. За останніми даними Міністерства економічного розвитку та торгівлі України [328] падіння обсягів експорту відбувалося за основними товарними групами – продукція машинобудування, металопродукція і продукція хімічної промисловості, крім деяких позицій агропромислового комплексу.

На нашу думку, однією з причин згортання економічної активності у провідних галузях національного господарства, які були основним джерелом надходжень до бюджету є невідповідна імпортоорієнтована модель розвитку країни. Отже, така позиція є небезпечною й потребує конструктивної критики. Насамперед тому, що в країнах, на які ми рівняємося, Великій Британії, США, Німеччині, Швеції, митні платежі становлять кілька відсотків дохідної частини державного бюджету, а в Україні – майже третину [245].

Замість підвищення експортного потенціалу країни, а це створення нових наукомістких виробництв, робочих місць і освоєння можливостей внутрішнього ринку, відбувалося створення нації «купи-продай». Це шлях до зникнення зі списку перспективних на користь країн-невдах. Слід зазначити, що в 1993-1997 роках експортний потенціал України був порівнянний із експортом Туреччини, Польщі та Чехії. Протягом 2012-2015 років обсяг експорту України катастрофічно скорочується і зараз складає 25-30 % від показників цих країн (Польща – 218 млрд., Туреччина – 176 млрд., Чеська Республіка – 147 млрд., Україна – 52 млрд. дол. США) [326].

За розрахунками Світового банку, частка високотехнологічного експорту в країнах, де національна економіка швидко зростає, досягає 40 %, у розвинених країнах – 25 %, але в Україні – лише 6 %, причому в останні роки спостерігається тенденція до зниження цього показника [378]. Як стверджують фахівці [149, 259, 294], видобування і вивезення сировини не лише виснажують землю або надра, вони перетворюють країну з майстра на підручного з усіма наслідками для кваліфікації та оплати праці. Тому вихід простий – зробити так, як було раніше, виробляти та експортувати, оскільки для України це природно, тим більше, що українська економіка національного господарства традиційно була експортоорієнтованою.

Аналізуючи ефективність експортного потенціалу України, що є однією з складових механізму забезпечення розвитку бюджетної безпеки як індикатора ефективності бюджетної політики держави, необхідно акцентувати увагу на пріоритетах експортної спеціалізації. Дослідженням

цього питання займалися експерти Інституту суспільно-економічних досліджень [247]. Використовуючи методику міжнародних економічних організацій, вони дійшли висновку, що сучасні галузі національної економіки можна поділити на чотири категорії: стратегічні, потенційні та поточні лідери, а також проблемні галузі.

На думку, експертів Інституту суспільно-економічних досліджень [247], до першої категорії сучасних галузей національної економіки можна віднести комп'ютерне програмування, виробництво машин та устаткування; до другої – фармацевтична промисловість і телекомунікації (електров'язок); до третьої – сільське господарство і хімічне виробництво; до четвертої – видобування і збагачення вугілля, текстильне виробництво. Отже, продукція з першої і другої категорій сучасних галузей економіки роблять український експорт наступальним та залучають інвестиції в країну. Саме, за рахунок знаходження перспективних сегментів ринку та їх преференційного розвитку сусідні країни й отримали результат.

Можна погодитися з висловлюванням І.О. Лютого [264] та Ю.В. Пасічника [336], що обіцянки Європейського Союзу з надання підтримки для української продукції через преференційний режим, виявились порожніми для найбільш економічно активної частини населення країни (можливо деструктивну роль відіграла політична нестабільність на сході країни). Так, в результаті за останні два роки обсяг експорту товарів та послуг зменшився вдвічі через скорочення у Росію, тоді як питома вага країн Європейського Союзу залишалася на тому ж рівні чи знизилася [326]. При цьому, заміщення ринків збуту для української продукції, так й не відбулося.

Аналіз даних, який пропонується Міністерством економічного розвитку і торгівлі України [328] свідчить, що українська економіка за своїм експортним потенціалом опустилась на рівень 2005 року – 30 млрд. дол. США. Ще в 2012 році обсяг експорту товарів або послуг із України встановив черговий рекорд, перевищивши значення 2008 року й досягнувши 64 млрд. дол. США [326], що створювало надійне джерело надходжень іноземної валюти в Україну (рис. 2.11). Втім, Україна втратила 25 млрд. дол. США в результаті згорання торгових відносин із Росією, які на Заході ніхто не компенсував. Ще 8 млрд. дол. США недоотримано в результаті скорочення поставок в Європейський Союз [328]. Якщо в 2012 році до Європи поставлено продукції на 16 млрд. дол. США, то в 2016 році цей показник склав 10 млрд. дол. США.

Отже, вищезазначене підтверджує відсутність адекватної бюджетної політики влади щодо інтеграції у світові економічні об'єднання, яка

спустила економіку і призвела до втрати виробничих потужностей, що позначилось на рівні доходів населення і девальвувало внутрішній ресурс для подальшого зростання.

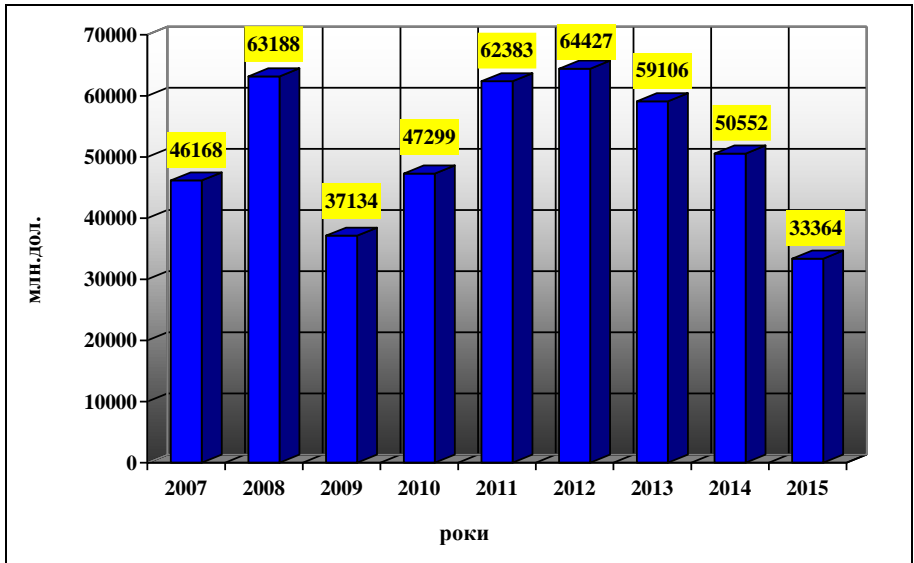

Рисунок 2.11 – Динаміка експорту української продукції за 2007-2015 роки, млн. дол. США (складено автором за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [328] та результатами власних розрахунків)

Крім того, країна має потужний науково-промисловий потенціал, який, на відміну від більшості країн, не має відповідної інституційної або фінансової державної підтримки для просування на світові ринки, через що, незважаючи на технічні і цінові переваги, не використовується повною мірою експортний потенціал високотехнологічних товарів українського виробництва на зовнішніх ринках. На нашу думку, сьогодні існує необхідність розроблення інституційного підходу до формування механізму реалізації державної фінансової підтримки експортного потенціалу, який забезпечить його нарощування або закріплення на традиційних і нових ринках збуту, що є одним з завдань, запропонованих в монографії, теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного господарства [245].

Іншим важливим складовим елементом механізму забезпечення розвитку бюджетної безпеки, котрий вплине на формування сучасного концептуального підходу до розуміння значення бюджетної безпеки в досягненні стратегічних національних соціально-економічних інтересів і складе одну з теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного господарства є міжнародна валютна ліквідність України.

Як відомо, міжнародна валютна ліквідність будь-якої країни, в тому числі й України, виступає засобом міжнародних платежів, який використовуються для покриття дефіциту платіжного балансу країни, та засобом валютної інтервенції, який є основним методом валютного регулювання. Потрібно акцентувати увагу на тому, що Національний банк України застосовує валютну інтервенцію для врівноваження попиту та пропозиції на іноземну валюту й обмеження рівня коливань курсу національної грошової одиниці.

Але, як стверджують А.О. Спіфанов, І.І. Д'яконова та І.В. Сало [141-142], використання валютних інтервенцій має певні межі, адже вони ефективні за незначної неврівноваженості платіжного балансу, що характеризується періодичною зміною активного і пасивного сальдо торгового балансу країни. Через обмеженість валютних резервів продаж іноземної валюти має чергуватися з її купівлею, бо інакше резерви можуть бути вичерпані. У зв'язку з цим держави, які мають дефіцит платіжного балансу, зокрема, Україна, замість валютних інтервенцій застосовують різні форми валютних обмежень.

Крім того, на погляд сучасних провідних вчених [282, 294, 352], в передумовах фіксованого валютного курсу проведення інтервенцій обмежене інфляційним знеціненням національної грошової одиниці. Зокрема, у разі падіння валютного курсу в результаті інфляційних процесів проведення інтервенції передбачає девальвацію валюти цієї країни або ревальвацію валют інших держав.

На нашу думку, часто валютні інтервенції використовуються не тільки із метою забезпечення стабільності валютного курсу, але й для підтримування його на заниженому рівні із метою підвищення конкурентоспроможності експорту. Це дає змогу експортерам отримувати від Національного банку України в обмін на іноземну валюту більшу кількість національної валюти та зберігати норму прибутку, продаючи товари за демпінговими цінами.

Із цієї точки зору, необхідно підвищення рівня міжнародної валютної ліквідності країни на основі активізації національної валютної

політики у сфері міжнародних валютних відносин, що передбачає функціонування національної валюти у міжнародному обороті через валютно-кредитні або фінансові організації.

Так, з приєднанням України у 1992 році щодо найвпливовіших валютно-кредитних і фінансових організацій – Міжнародного валютного фонду [288], Світового банку [378] і Європейського банку реконструкції та розвитку [137] розпочато інтеграцію країни у світовий фінансовий простір. Потім Уряд почав взаємодіяти й з іншими міжнародними організаціями Групи Світового банку [378] – Міжнародною асоціацією розвитку, Міжнародною фінансовою корпорацією та Багатостороннім агентством з гарантування інвестицій (додаток Д, табл. Д.1).

Аналізуючи досвід співробітництва держави з міжнародними фінансовими інститутами, потрібно відзначити, що існує необхідність удосконалення механізмів взаємодії. Враховуючи європейський вектор зовнішньої політики України, потрібно активно розвивати співпрацю з Європейським Союзом і іншими міжнародними організаціями, зокрема, з Європейською асоціацією вільної торгівлі.

Стосовно Європейської асоціації вільної торгівлі [136], то це зона вільної торгівлі, що об'єднує митні території європейських країн, які не вступили до Європейського Союзу, зокрема, Республіки Ісландія, Князівства Ліхтенштейн, Королівства Норвегії або Швейцарської Конфедерації. Європейська асоціація вільної торгівлі забезпечує країнам-членам режим вільної торгівлі товарами і послугами, а також гарантує вільний рух фінансових ресурсів або капіталів та фізичних осіб.

Проте співробітництво з країнами здійснюється на двох рівнях. Перший передбачає укладення двосторонніх угод про вільну торгівлю. Європейська асоціація вільної торгівлі уклала такі угоди з Болгарією, Ізраїлем, Македонією, Мексикою, Південною Кореєю, Румунією, Тунісом, Туреччиною або Хорватією. Втім, другий рівень співпраці передбачає укладення Європейською асоціацією вільної торгівлі спільних декларацій про співробітництво. Укладено спільні декларації про співробітництво з наступними країнами і регіональними організаціями, зокрема, Албанією, Алжиром, Єгиптом, Сербією, Чорногорією, Україною, Торговельно-економічним союзом країн Латинської Америки або Організацією співробітництва країн Перської затоки.

Визначено, що стратегічною метою Європейської асоціації вільної торгівлі є лібералізація торгівлі з партнерами шляхом укладення угод про вільну торгівлю і розвитку співпраці в рамках Світової організації торгівлі. Угода про торгівлю між Україною та країнами Європейської

асоціації вільної торгівлі ратифікована Законом «Про ратифікацію Угоди про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ, Угоди про сільське господарство між Україною та Королівством Норвегія, Угоди про сільське господарство між Україною та Ісландією і Угоди про сільське господарство між Україною та Швейцарською Конфедерацією» № 4091-VI від 7 грудня 2011 року [166].

Аналіз Закону України «Про ратифікацію Угоди про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ, Угоди про сільське господарство між Україною та Королівством Норвегія, Угоди про сільське господарство між Україною та Ісландією і Угоди про сільське господарство між Україною та Швейцарською Конфедерацією» [166] свідчить, що цілями Угоди, яка ґрунтується на торговельних відносинах між ринковими економіками, є: значне збільшення інвестиційних можливостей у сфері вільної торгівлі; досягнення лібералізації ринків державних закупівель; сприяння конкуренції в економіках, особливо це стосується відносин між Сторонами; забезпечення ефективного захисту прав інтелектуальної власності; сприяння гармонійному розвитку та розширенню світової торгівлі шляхом усунення бар'єрів в інвестуванні і торгівлі. Це головні аспекти створення вільної торгівлі, які Україна, як прихильник європейського вектора зовнішньої політики, має реалізувати на внутрішньому ринку.

Крім того, на нашу думку, слід ґрунтовно вивчити можливості інших валютно-кредитних і фінансових установ світового і регіонального масштабу на предмет використання їхніх можливостей для сприяння розвитку української економіки, зокрема, Організації Об'єднаних Націй з промислового розвитку [321] і Продовольчої та сільськогосподарської організації Організації Об'єднаних Націй [367].

Оскільки Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку [321] – спеціальна установа Організації Об'єднаних Націй, що створена у 1966 році, головна мета якої полягає у сприянні промислового розвитку і прискореній індустріалізації країн, які розвиваються, шляхом мобілізації ресурсів. До її складу входять 171 держава, Україна є членом організації з 1985 року. Оперативна діяльність Організації Об'єднаних Націй з промислового розвитку полягає в наданні технічної допомоги країнам, які розвиваються, у здійсненні проектів і розробці регіональних довгострокових стратегій економічного розвитку. Допоміжна діяльність Організації Об'єднаних Націй з промислового розвитку включає збір, узагальнення і публікацію інформації, проведення наукових досліджень, організацію конференцій з питань промислового розвитку.

Щодо іншої фінансової установи світового масштабу – Продовольчої та сільськогосподарської організації Організації Об'єднаних Націй [367], то її діяльність спрямована на зменшення проблеми бідності та голоду у світі шляхом сприяння розвитку сільського господарства і вирішення проблеми продовольчої безпеки – доступності харчування, необхідного для активного життя.

Заслуговують на увагу дії Продовольчої та сільськогосподарської організації Організації Об'єднаних Націй, які допомагають країнам готуватися до можливого виникнення кризового стану з продовольством і, у разі потреби, передбачають надання допомоги. Проекти Продовольчої та сільськогосподарської організації Організації Об'єднаних Націй щорічно залучають понад 2 мільярди пожертвувань від різних держав, які вкладаються в розвиток галузей сільського господарства.

Отже, узагальнення наведених даних до особливостей співпраці України з такими міжнародними валютно-кредитними та фінансовими організаціями, як Міжнародний валютний фонд, Європейський банк реконструкції та розвитку, Світовий банк, Міжнародна фінансова корпорація, Міжнародна асоціація розвитку, Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій та Європейська асоціація вільної торгівлі, а також вивчення можливостей співробітництва з іншими фінансовими інститутами світового масштабу для сприяння розвитку економіки – Організацією Об'єднаних Націй з промислового розвитку і Продовольчою та сільськогосподарською організацією Організації Об'єднаних Націй, як умови підвищення рівня міжнародної валютної ліквідності України в рамках складової механізму забезпечення розвитку бюджетної безпеки держави, що впливає на формулювання концептуального підходу до розуміння значення бюджетної безпеки в досягненні стратегічних соціально-економічних інтересів, свідчить про те, що співпраця країни з міжнародними валютно-кредитними або фінансовими організаціями протягом 1992-2015 років, незважаючи на існуючі проблеми, демонструє поглиблення процесу ринкових перетворень, прискорення розвитку трансформаційних процесів і намагання виведення економіки України на траєкторію сталого економічного зростання.

Так, з метою зменшення наслідків негативного впливу існуючих проблем на ефективність співпраці з валютно-кредитними і фінансовими інститутами світового або регіонального масштабу, в роботі на основі узагальнення даних щодо зміцнення та підвищення результативності співпраці з міжнародними фінансовими установами, запропоновано керівництву Уряду України вирішити наступні питання, які сприятимуть

досягненню макрофінансової стабілізації в контексті забезпечення економічного зростання, формуванню класичної моделі конкурентного середовища, захисту купівельної спроможності національної грошової одиниці, активізації інвестиційної діяльності в Україні і становленню та розвитку приватного підприємництва, що є необхідними умовами розроблення системних основ управління бюджетною безпекою як індикатором ефективності бюджетної політики України (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Стратегічні завдання державної політики в аспекті підвищення ефективності співпраці з міжнародними валютно-кредитними та фінансовими організаціями *(складено і систематизовано автором на засадах узагальнення джерел [63, 136, 137, 288, 321, 367, 378])*

Суб'єкти співпраці	Шляхи підвищення ефективності співпраці України з міжнародними інститутами
1	2
Кабінет Міністрів України	Провести аналіз цільового використання фінансових ресурсів, залучених від міжнародних валютно-кредитних чи фінансових організацій та сприяти формуванню Координаційної ради із питань співробітництва з міжнародними організаціями; розробити тактику та стратегію боргової політики держави, а саме, вдосконалити механізм управління державним боргом, збільшити питому вагу середньо- або довгострокових кредитів та мінімізувати вартість обслуговування державного боргу; сприяти законодавчому формуванню бюджету розвитку та Українського банку реконструкції та розвитку як фінансового інструмента реалізації політики економічного зростання на основі конкурсного кредитування інвестиційних проектів
Національний банк України у співпраці з Світовим банком та Європейським банком реконструкції та розвитку	Кабінету Міністрів України і Національному банку України у рамках співробітництва з Світовим банком та Європейським банком реконструкції та розвитку забезпечити пріоритетність спрямування зовнішніх ресурсів у реальний сектор економіки національного господарства із метою реалізації інноваційної моделі розвитку економіки, впровадження високих технологій, нарощування інвестиційного потенціалу України, підвищення конкурентоспроможності національного виробництва
Кабінет Міністрів України у співпраці з	Прискорити приведення національного законодавства країни у відповідність з принципами міжнародного права, забезпечити укладання потрібних міжнародних угод і конвенцій з проблем валютно-кредитних або фінансових відносин;

Продовження табл. 2.3

1	2
Верховною Радою України	вжити заходів щодо прийняття Закону «Про державний борг та гарантований державою борг» або правового забезпечення політики у сфері управління державним боргом, валютного регулювання та валютного контролю; запровадити ефективні механізми радикального поліпшення інвестиційного клімату на основі стабілізації національного законодавства та його адаптації до норм Європейського Союзу, вимог Світової організації торгівлі та ін.

Дослідження причинно-наслідкових зв'язків складових бюджетної безпеки України як динаміки валового внутрішнього продукту країни, ефективності експортного потенціалу і структури міжнародної валютної ліквідності України, дозволило визначити потенційні джерела загроз, які можуть перешкодити розробці механізму забезпечення розвитку складових бюджетної безпеки, як однієї з теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства, й на що необхідно акцентувати увагу при формуванні авторського концептуального підходу щодо розуміння значення поняття «бюджетна безпека країни» в досягненні стратегічних соціально-економічних інтересів України, що обумовлює актуальність цієї наукової роботи (рис. 2.12).

На погляд таких провідних вчених, як А.О. Єпіфанова [142], І.О. Лютого [264] і В.М.Федосова [436], потенційні джерела загроз складовим бюджетної безпеки України визначаються змістом відтворювальних процесів суб'єктів бюджетних правовідносин, ступенем узгодженості інтересів, тобто функціональною детермінованістю бюджетної політики України, концептуальними підходами щодо формування державного бюджету в умовах ринкової економіки та еквівалентністю розподілу бюджетних коштів.

На нашу думку, відсутність чітких цілей і результатів використання бюджетних коштів є однією з основних загроз, котрі впливають на забезпечення реалізації досліджених складових бюджетної безпеки та порушують механізм формування дохідної і видаткової частин бюджету. Крім того, аргументовано, що ключовим протиріччям у виникненні потенційних джерел загроз бюджетній безпеці України є антагонізм зростаючих суспільних потреб й обмеженості бюджетних коштів. Чим більше потреб у суспільстві залишаються незадоволеними внаслідок

обмеженості коштів, тим нижчим є рівень реалізації їх інтересів, але масштабнішим обсяг конфліктів або негативних впливів.

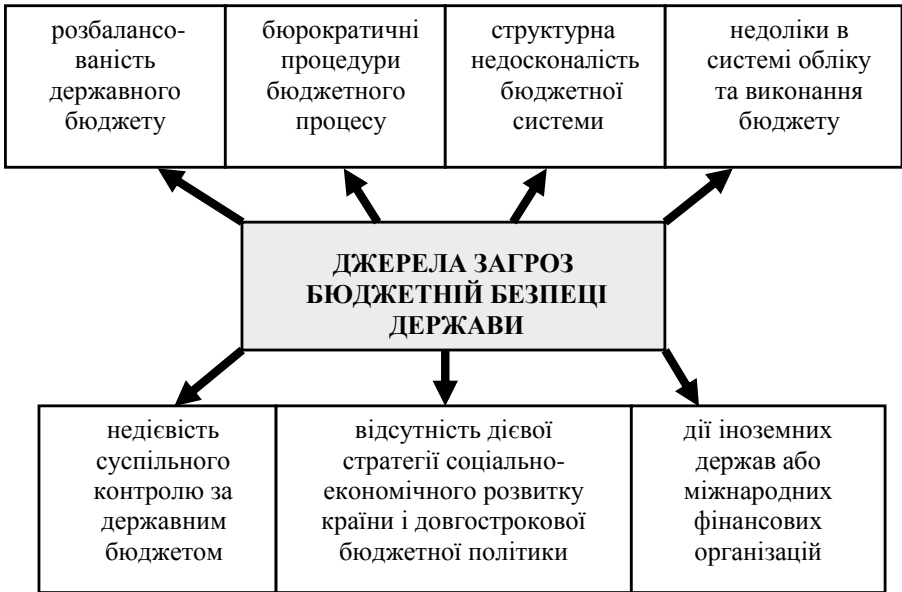

Рисунок 2.12 – Потенційні джерела загроз бюджетній безпеці України (класифіковано автором на засадах узагальнення джерел [50, 211, 294, 362, 444])

Тому, дослідження запропонованих в монографії таких складових бюджетної безпеки, як динаміки валового внутрішнього продукту, ефективності експортного потенціалу і структури міжнародної валютної ліквідності України, довело правомірність її розгляду як теоретико-методологічної основи формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства, невід’ємним атрибутом якої є механізм забезпечення розвитку складових бюджетної безпеки України, реалізація якого вплине на формування сучасного концептуального підходу до розуміння значення бюджетної безпеки в досягненні стратегічних соціально-економічних інтересів України, концентруючи в собі ключові вектори життя суспільства і трансформацію грошових відносин між державою, громадянами і бізнесом у суспільні блага, значні масштаби яких визначають актуальність бюджетного гарантування національної фінансової безпеки [247].

У зв'язку із тим, що аналіз розглянутих в рамках дослідження складових бюджетної безпеки показав існуючі проблеми в процесі забезпечення платоспроможності країни, зокрема, головними причинами зменшення обсягів валового внутрішнього продукту є наявність у країни технологічної деградації та загрози поглиблення технологічного регресу, відновлення сировинної рецесії або відсутність структурної трансформації бюджетоутворюючих галузей, відносно ефективності експортного потенціалу, то на позитивне сальдо торгового балансу України у зовнішній торгівлі впливає чимало торговельних бар'єрів, невідповідна імпортоорієнтована модель розвитку країни і відсутність пріоритетів експортної спеціалізації держави на світовому ринку, втім міжнародна валютна ліквідність України залежить від застосування різних форм валютних обмежень, посилення інфляційного впливу на знецінення національної грошової одиниці і підтримування валютного курсу на заниженому рівні з метою підвищення конкурентоспроможності експорту, то в такій ситуації з метою упорядкування та приведення до єдиного цілого отриманих результатів доцільним є формування механізму забезпечення розвитку складових бюджетної безпеки як індикатора ефективності бюджетної політики України, розроблення якого вплинуло на формулювання авторського концептуального підходу до визначення суті поняття «бюджетна безпека» в досягненні стратегічних національних соціально-економічних інтересів (рис. 2.13.).

Таким чином, запропонований в роботі механізм забезпечення розвитку бюджетної безпеки України, спрямований на упорядкування і приведення до взаємодії особливостей функціонування таких складових як динаміка валового внутрішнього продукту України, ефективність експортного потенціалу і структура міжнародної валютної ліквідності, дозволяє сформулювати концептуальний підхід до визначення сутності поняття «бюджетна безпека» в досягненні стратегічних соціально-економічних інтересів України, згідно якому, бюджетна безпека – це такий стан забезпечення платоспроможності України, що передбачає інтенсивний або екстенсивний розвиток бюджетоутворюючих галузей національної економіки, знаходження перспективних сегментів ринку і їх преференційний розвиток, а також підвищення міжнародної валютної ліквідності України на основі активізації валютної політики у сфері міжнародних валютних відносин із метою реалізації встановленого законодавством порядку складання, розгляду, затвердження і виконання бюджетів усіх рівнів.

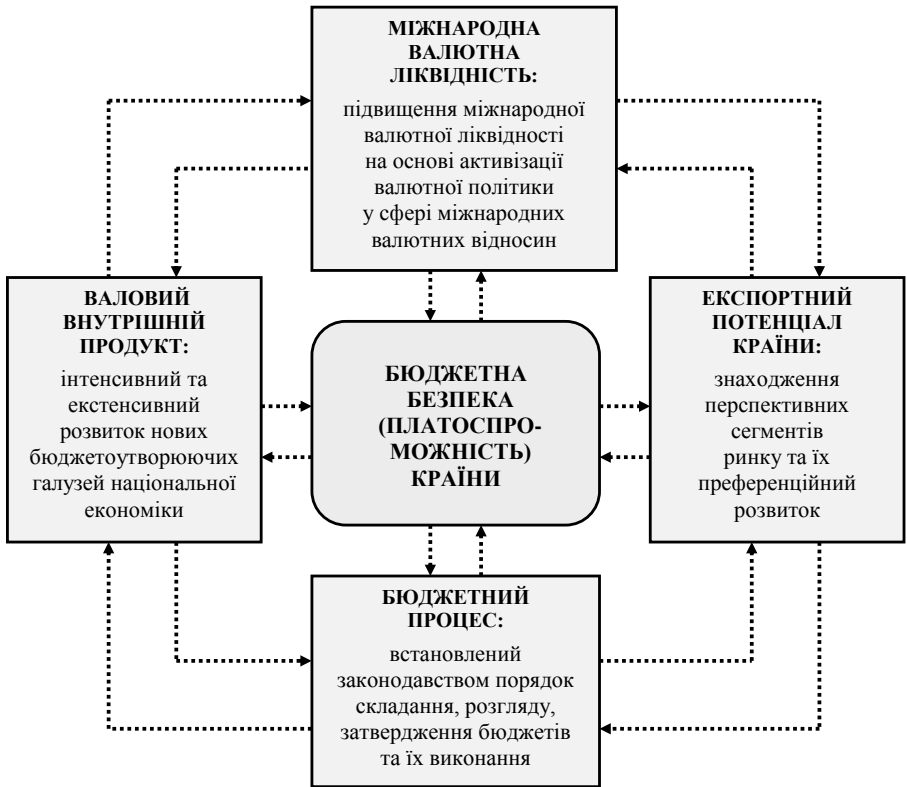

Рисунок 2.13 – Механізм забезпечення розвитку бюджетної безпеки як індикатор ефективності бюджетної політики України (авторська розробка, вперше, оприлюднено в [247])

Отже, запропонований концептуальний підхід щодо визначення сутності бюджетної безпеки України, що є передумовою досягнення стратегічних національних соціально-економічних інтересів в рамках системних основ управління бюджетною безпекою як індикатором ефективності бюджетної політики дозволив:

1) визначити потенційні джерела загроз, які можуть перешкоджати формуванню механізму забезпечення розвитку складових бюджетної безпеки країни як однієї з теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного господарства;

2) дослідити запропоновані в роботі такі компоненти бюджетної безпеки як динаміку валового внутрішнього продукту, ефективність експортного потенціалу України та структуру міжнародної валютної

ліквідності, що довело правомірність її розгляду як однієї з теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства, невід’ємним атрибутом якої є механізм забезпечення розвитку складових бюджетної безпеки України, реалізація якого вплине на формування сучасного підходу щодо розуміння значення бюджетної безпеки в досягненні стратегічних соціально-економічних інтересів, концентруючи в собі ключові вектори життя суспільства і трансформацію грошових відносин між державою, громадянами або бізнесом у суспільні блага, значні масштаби яких й визначають актуальність бюджетного гарантування фінансової безпеки;

3) проаналізувати в рамках дослідження складові бюджетної безпеки в результаті чого виявлено основні проблеми в забезпеченні платоспроможності України, зокрема, причинами зменшення обсягів валового внутрішнього продукту є наявність технологічної деградації і загрози поглиблення технологічного регресу, відновлення сировинної рецесії і відсутність структурної трансформації бюджетоутворюючих галузей, щодо ефективності експортного потенціалу, то на позитивне сальдо торгового балансу країни у зовнішній торгівлі впливає чимало торговельних бар’єрів, невідповідна імпортоорієнтована модель країни і відсутність пріоритетів експортної спеціалізації держави на світовому ринку, втім міжнародна валютна ліквідність України залежить від застосування форм валютних обмежень, посилення інфляційного впливу на знецінення грошової одиниці України та підтримування валютного курсу на заниженому рівні з метою підвищення конкурентоспроможності експорту, тому в такій ситуації в роботі з метою упорядкування або приведення до єдиного цілого отриманих результатів запропоновано механізм забезпечення розвитку складових бюджетної безпеки країни;

4) сформулювати концептуальний підхід до визначення сутності поняття «бюджетна безпека» в досягненні стратегічних соціально-економічних інтересів України, згідно якому, бюджетна безпека – це такий стан забезпечення платоспроможності України, що передбачає інтенсивний або екстенсивний розвиток бюджетоутворюючих галузей економіки України, знаходження перспективних сегментів ринку та їх преференційний розвиток, а також підвищення міжнародної валютної ліквідності держави на основі активізації валютної політики у сфері міжнародних валютних відносин із метою реалізації встановленого законодавством порядку складання, розгляду, затвердження і виконання бюджетів усіх рівнів.

2.3 Систематизація методичних підходів до оцінювання рівня боргової складової бюджетної безпеки України

Системні основи управління бюджетною безпекою як індикатором ефективності бюджетної політики в рамках теоретико-методологічних положень формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства не можуть розглядатися без методичних підходів щодо оцінювання рівня боргової складової бюджетної безпеки України.

Відмінною особливістю даної складової бюджетної безпеки країни як системної основи управління ефективністю державної бюджетної політики є то, що, як відомо, державні запозичення має більшість країн світу, а найбільший їх рівень – розвинуті. Виходячи із цього, факт наявності державного боргу не завжди є негативним явищем, а, навпаки, іноді він стає стимулюючим фактором розвитку національної економіки за рахунок збільшення вільної грошової маси, яку можна інвестувати у реальний сектор національного господарства. Однак, недостатньо вивченим залишається питання щодо визначення, коли наявність боргу є корисною, а коли він стає шкідливим явищем. Це питання намагаються дослідити і вирішити провідні вчені-економісти, використовуючи термін «боргова безпека» країни.

Тому проблема оцінювання рівня боргової складової бюджетної безпеки є предметом багатьох наукових досліджень і висвітлюється в працях, як вітчизняних, так й зарубіжних фахівців: О.І. Барановського [16], Т.П. Вахненко [59], В.С. Загорського [150], О.М. Карапетян [185], І.О. Лютого [265], С.М. Марченко [279], О.В. Озаріної [317], К.В. Павлука [333], Ю.В. Пасічника [336], О.Д. Рожка [373], А.О. Ходжаян [448], О.В. Царука [451], І.Я. Чугунова [457].

Дослідження наукових праць [185, 279, 317, 373], присвячених питанням оцінювання рівня боргової безпеки держави як системної основи управління головною складовою бюджетної безпеки України, дало можливість визначити наступні концептуальні засади, які пов'язані з особливостями управління державним боргом і його обслуговуванням, а також методологією оцінки рівня боргової безпеки України, але, на нашу думку, немає єдиної точки зору щодо факторів, які впливають на формування або забезпечення розвитку боргової складової бюджетної безпеки, систематизації показників-індикаторів боргової безпеки та їх граничних значень на засадах узагальнення методичних підходів, аналізу

сучасного боргового стану України і вдосконалення оцінювання його рівня, що й пояснює актуальність цього питання.

Незважаючи на численні праці, котрі присвячені узагальненню методичних підходів до оцінювання рівня боргової складової бюджетної безпеки України, більшість сучасних провідних вчених [150, 333, 451] під борговою безпекою розуміють критичний рівень заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності реалізації внутрішніх чи зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, що дозволяє зберегти стійкість фінансової системи щодо внутрішніх або зовнішніх загроз, забезпечити відносну незалежність України, зберігаючи при цьому економічну можливість самостійно здійснювати виплати без загрози втратити державного суверенітету та підтримуючи належний рівень платоспроможності і кредитного рейтингу України.

Аналізування методичних підходів щодо оцінювання боргової складової бюджетної безпеки, крім вивчення факторів, які впливають на формування або забезпечення розвитку боргової безпеки країни, та систематизації показників-індикаторів боргової безпеки і їх граничних значень на засадах вдосконалення оцінювання рівня боргового стану, потребує аналітичного дослідження сутності та значення державного боргу як загальної суми боргових зобов'язань з повернення отриманих або непогашених позик, які виникають внаслідок запозичення під час формування системних основ управління індикатором ефективності бюджетної політики, що є однією з теоретико-методологічних положень формування фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного господарства [236].

Відомо, державний борг і гарантований державою борг поділяють на внутрішній борг як сукупність зобов'язань держави перед своїми громадянами (резидентами), які придбали за готівку державні цінні папери та надали кредити в тій або іншій формі, що сплачується виключно в національній валюті, і зовнішній борг як різниця між сумою зовнішніх запозичень чи прийняття зобов'язань та сумою платежів із погашення державного боргу станом на певну дату, у тому числі, операції на цю дату, що підлягає сплаті у валюті, іншій ніж гривня.

Так, деякі провідні сучасні фахівці [265, 336, 448, 457] вважають, що до державного або гарантованого державою внутрішнього боргу відноситься борг, який утворюється при запозиченні коштів всередині країни, зокрема, фінансування бюджетного дефіциту, надання субсидій суб'єктам господарської діяльності, відшкодування виплат населенню,

заборгованість уряду за державними цінними паперами тощо, а до державного і гарантованого державою зовнішнього боргу відноситься борг, який виникає при отриманні кредитів від міжнародних валютно-кредитних або фінансових організацій, іноземних держав або урядів, юридичних та фізичних осіб-нерезидентів, що треба враховувати при систематизації підходів щодо оцінювання рівня боргової складової бюджетної безпеки України.

Також, як зазначають І.Я. Чугунов, Ю.О. Лупенко, Н.І. Костіна і І.О. Луніна [457], загальна сума державного і гарантованого державою боргу складається з витрат, пов'язаних з погашенням, обслуговуванням або управлінням державним боргом. Ці категорії роз'яснюються у статтях Бюджетного кодексу України [51] наступним чином: погашення державного боргу – виконання боргових зобов'язань перед кредиторами щодо сплати основної суми боргу, тобто суми позики, визначеної угодою, номінальної вартості державних цінних паперів; обслуговування державного боргу – це комплекс заходів держави з погашення позик, виплати відсотків за ними, уточнення і зміни передумов їх погашення; управління державним боргом – сукупність заходів щодо оптимізації боргу, його погашення або обслуговування, а також умов здійснення державного запозичення.

Окрім того, на думку С.М. Марченко [279] та О.В. Царук [451], для того щоб запобігти незворотним процесам в економіці країни, які зможуть вплинути на ефективність управління фінансовою безпекою національного господарства, оцінювати рівень боргового тягаря слід починати із розмежування понять: платоспроможність у широкому розумінні (загальна платоспроможність) та платоспроможність країни у вузькому розумінні (стан ліквідності).

Отже, платоспроможність країни у широкому розумінні чи загальна платоспроможність означає здатність країни-боржника залучати кошти або обслуговувати зовнішній борг, не порушуючи при цьому хід суспільного відтворювального процесу, котрий передбачає підтримку стабільних темпів економічного зростання. Для визначення загальної платоспроможності України в міжнародній практиці використовують показники, які порівнюють зовнішній борг з основними параметрами відтворювального процесу як динаміка валового внутрішнього продукту, норма нагромадження національного доходу, ефективність використання капітальних вкладень тощо.

Щодо платоспроможності у вузькому розумінні, то трактування платоспроможності країни-боржника у вузькому значенні, як стану

ліквідності, передбачає наявність у держави в даний момент чи період часу певної суми міжнародних платіжних засобів, достатньої для погашення поточних боргових зобов'язань. Оцінка стану ліквідності держави базується на порівнянні розмірів поточних платежів за боргом із наявними обсягами таких ліквідних ресурсів, як експортна виручка, золотовалютні резерви і резервна позиція в Міжнародному валютному фонді [368].

Таким чином, підсумовуючи наведені позиції, можна зробити наступний висновок, що якісною характеристикою боргової складової бюджетної безпеки є визначення загальної платоспроможності країни та стану ліквідності. Проте, як свідчать дослідження методичних засад оцінки загальної платоспроможності України або стану її ліквідності, наведених в працях [16, 184, 208, 261], світова практика для оцінки вказаних параметрів використовує близько двох десятків показників-індикаторів або ще більшу кількість їх граничних значень. Так, А.О. Ходжаян [448] або О.В. Царук [451] відзначають, що така кількість показників-індикаторів і граничних значень зумовлена різноманітністю методик, які використовуються для розрахунку, а також специфікою застосування певних макроекономічних показників, родом державної заборгованості або джерелами її погашення.

Тому, узагальнення ключових характеристик методичних підходів щодо оцінювання рівня боргової безпеки держави дало можливість сформулювати концептуальний підхід до визначення сутності боргової складової бюджетної безпеки у формуванні системних основ управління бюджетною безпекою як індикатором ефективності бюджетної політики, бо виконання умов боргової безпеки спрямовується на задоволення державних потреб у фінансових ресурсах із урахуванням того, що перевищення критичного рівня державної заборгованості може призвести до незворотних процесів щодо можливостей повернення боргів або їх обслуговування, до так званої «кризи ліквідності», та одновекторної економічної чи політичної залежності від кредиторів [236].

Отже, сформульований концептуальний підхід до визначення сутності боргової складової бюджетної безпеки України у розробці системних основ управління бюджетною безпекою як індикатором ефективності державної бюджетної політики передбачає, що це головна складова бюджетної безпеки, основу якої формує структура державного та гарантованого державою боргу, яку поділяють на внутрішні або зовнішні державні запозичення з урахуванням суми витрат, пов'язаних з погашенням, обслуговуванням чи управлінням державним боргом,

достатньої для інформаційного та нормативно-правового забезпечення платоспроможності України або її стану ліквідності, котра дозволить розробити соціально-економічну концепцію боргової стратегії країни.

Ключові положення сформульованого в монографії авторського підходу до розуміння сутності поняття «боргова безпека» є теоретико-методологічним підґрунтям до визначення головних факторів, котрі впливають на забезпечення сучасного боргового стану України, що, в свою чергу, сприятиме формуванню механізму забезпечення розвитку складових боргової безпеки країни як однієї з теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства (рис. 2.14).

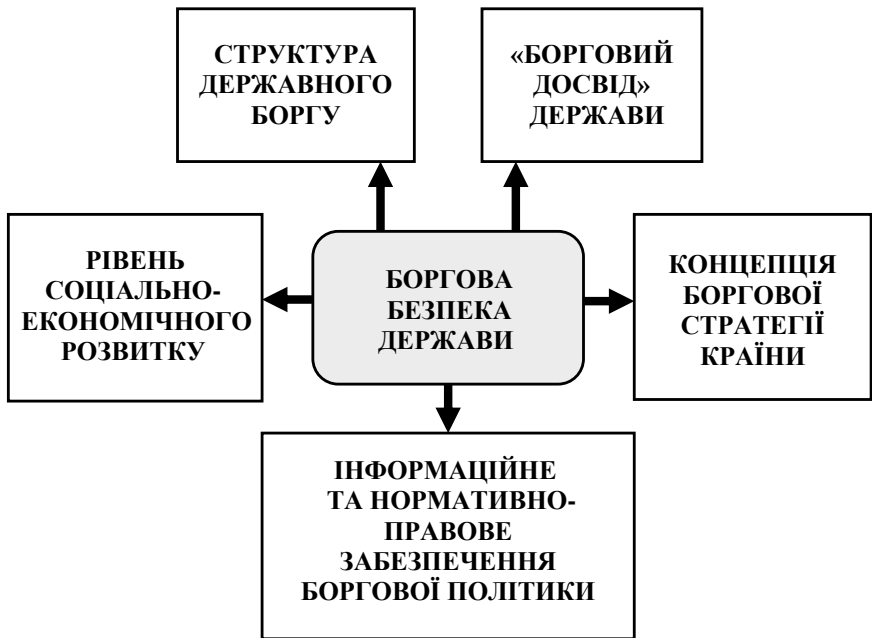

Рисунок 2.14 – Фактори, які впливають на формування та забезпечення сучасного боргового стану України (класифіковано автором на засадах узагальнення джерел [59, 150, 373, 451])

Окрім, визначення факторів, котрі впливають на забезпечення сучасного боргового стану України, що, в свою чергу, сприятиме формуванню механізму розвитку складових боргової безпеки України, як однієї з теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного

господарства, потрібно акцентувати увагу на тому, що така кількість показників і граничних значень, що зумовлена різноманітністю методик, котрі використовуються для їх розрахунку, специфікою застосування певних макроекономічних показників, класифікацією запозичень або джерелами її погашення, не сприяє їх систематизації та формуванню комплексного підходу щодо оцінювання рівня стану сучасної боргової безпеки держави.

Тому, на нашу думку, оскільки боргова структура бюджетної безпеки є складним і суперечливим явищем, а чинним законодавством не визначено угодженої і збалансованої системи боргових показників-індикаторів або їх граничних значень та не розроблено комплексного підходу до оцінювання рівня боргової безпеки, в роботі запропоновано дослідити показники-індикатори й їх граничні значення, які сформовані фахівцями Міжнародного валютного фонду [288], Світового банку [378], Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [328] із метою формулювання комплексного підходу щодо кількісного обґрунтування навантаження, що є одним з першочергових завдань дослідження.

Крім того, на погляд С.М. Марченко [279] та О.В. Царук [450], проблема полягає ще в тому, що система показників-індикаторів та їх граничних значень, котра підходить для оцінювання рівня боргової складової бюджетної безпеки однієї групи країн, може зовсім не підійти іншій, бо рекомендовані показники-індикатори або граничні значення різняться, як на національному, так й світовому рівні.

Відштовхуючись від цього, буде здійснена спроба, на основі отриманих результатів під час проведення аналізу існуючих показників-індикаторів або їх граничних значень, котрі розроблені вченими, як зарубіжних, так й національних фінансових інститутів, систематизувати методичні підходи щодо оцінювання рівня боргової безпеки країни, що дозволить брати участь у розробленні методики формулювання критеріїв чи принципів забезпечення національної фінансової безпеки держави як теоретико-методологічної основи формування фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного господарства, що буде виконано в наступних розділах монографії.

Якщо досліджувати рекомендовані показники-індикатори або їх граничні значення, котрі сформульовані фахівцями, як міжнародних, так й національних фінансових інститутів, то слід починати із системи міжнародних стандартів оцінювання рівня боргової складової бюджетної безпеки країни за назвою «Статистика зовнішнього боргу: керівництво для укладачів і користувачів», підготовлена під егідою Міжнародного

валютного фонду [288], що наведено в додатку Е, табл. Е.1. Як відомо, підготовка основи кількісного обґрунтування боргового навантаження під керівництвом Міжнародного валютного фонду за назвою «Статистика зовнішнього боргу: керівництво для укладачів і користувачів» почалася в 1999 році, котра заснована на досвіді, накопиченому в міжнародних валютно-кредитних або фінансових організаціях.

Розглянута методика оцінювання рівня боргового навантаження, що складена фахівцями Міжнародного валютного фонду, виконана на засадах системного підходу з використанням розрахункових показників-індикаторів, котрі характеризують здатність держави, юридичної або фізичної особи своєчасно і в повному обсязі виконувати зобов'язання як платоспроможність, ліквідність, заборгованість державного, фінансового і приватного секторів, але в цій ситуації, як вже було зазначено вище, система показників-індикаторів, що підходять для оцінювання рівня боргової безпеки однієї групи країни, може зовсім не підійти іншій, бо рекомендовані показники-індикатори різняться, як на національному, так й світовому рівні.

Тому, на нашу думку, слід акцентувати увагу на розробленні класифікації критеріїв оцінювання ступеня боргової залежності країни залежно від того, до якої групи країн в світовій економіці належить національна економіка, яка досліджується, то це держава із високим рівнем зовнішньої заборгованості, держава з середньою величиною зовнішнього боргу чи держава з найменшою зовнішньою заборгованістю, на основі якої буде аналізуватися рівень боргової безпеки України за допомогою запропонованої системи боргових показників-індикаторів, що складена фахівцями Міжнародного валютного фонду.

Ця пропозиція стосується і моделі, складеної фахівцями Світового банку [378], але розробники даної системи оцінювання стану боргової залежності удосконалили її таким чином, як вони відзначили, показники-індикатори оцінювання рівня боргової безпеки необхідно обмежувати пороговими чи граничними значеннями оптимального рівня державної заборгованості, бо до певного часу ситуація з борговим навантаженням на економіку України може перебувати під державним контролем, втім перевищення меж призведе до поглиблення і створення кризових явищ в економіці держави, тобто модель Світового банку сформульована на основі порогового підходу, який порівнює фактичні або статистичні показники боргової безпеки держави із встановленими пороговими значеннями, вектор та ступінь відхилення від яких, й визначає рівень боргового навантаження (додаток Е, табл. Е.2).

Зокрема, оцінити безпечність держави за рівнем заборгованості можна шляхом експертних оцінок, порівнюючи розрахункові показники-індикатори з їх граничними значеннями, котрі використовуються у відповідності із методикою Світового банку. Якщо хоча би один із індикаторів перевищує критичний рівень – 80 % поточної вартості погашення заборгованості до валового національного продукту і 220 % поточної вартості погашення заборгованості до експортного потенціалу, то країна відноситься до категорій з надмірною заборгованістю. Втім, коли критичного рівня не досягнуто, але співвідношення складає 3/5 показника, тобто 48 % поточної вартості погашення заборгованості до валового національного продукту і 132 % поточної вартості погашення державної заборгованості до експортного потенціалу, країна відноситься до категорій з помірною державною заборгованістю. Якщо ж, обидва співвідношення менші за 3/5 критичного значення, то рівень державної заборгованості вважається низьким.

Незважаючи на розглянуті методичні підходи щодо оцінювання боргового навантаження на економіку, зокрема, методика оцінювання боргової складової бюджетної безпеки країни за назвою «Статистика зовнішнього боргу: керівництво для укладачів і користувачів», складену фахівцями Міжнародного валютного фонду на засадах системного підходу, і мінімальну стандартну модель, складену фахівцями Світового банку на положеннях порогового підходу, в Україні вже зроблено важливий крок до систематизації методичних підходів до оцінювання рівня боргової складової бюджетної безпеки країни. Згідно з Наказом Міністерства економічного розвитку та торгівлі «Про затвердження Методичних рекомендацій до розрахунку рівня економічної безпеки України» [301] № 1277 від 29.10.2013 року затверджено рекомендації щодо розрахунку рівня складових економічної безпеки (табл. 2.4).

Але, слід зазначити, що методичні рекомендації до розрахунку рівня економічної безпеки України охоплюють всі структури безпеки національної економіки, зокрема, боргову складову бюджетної безпеки на основі факторного підходу, тому оцінювання боргового навантаження на національну економіку враховує декілька показників-індикаторів економічного розвитку як відношення державного або гарантованого державою боргу щодо валового внутрішнього продукту, відношення валового зовнішнього боргу щодо валового внутрішнього продукту, відношення дефіциту і профіциту бюджету до валового внутрішнього продукту, дефіциту і профіциту бюджетних та позабюджетних фондів загальнодержавного управління до валового внутрішнього продукту,

що вибірково характеризують стан внутрішнього ринку та акцентують увагу на потенціальних можливостях внутрішнього ринку України, бо порівнюємо показники-індикатори тільки з ключовим фактором, який має найбільший вплив на стан боргової залежності держави, тобто із валовим внутрішнім продуктом, але не з національним продуктом, як одним із основних макроекономічних показників стану національних рахунків, тому необхідно не забувати про можливості у сфері вільної торгівлі, сприяння гармонійному розвитку або розширенню торгівлі шляхом усунення бар'єрів в інвестуванні, отже, про європейський вектор зовнішньої політики ефективна реалізація котрого буде залежати від критеріїв оцінювання можливостей зовнішньоекономічного потенціалу України [236].

Таблиця 2.4 – Перелік показників-індикаторів та джерел вхідної інформації за складовими економічної безпеки України (складено та систематизовано за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [328])

Найменування показника-індикатора	Порядок розрахунку індикатора	Джерело вхідної інформації
1	2	3
1. Відношення державного та гарантованого державою боргу до валового внутрішнього продукту, %	обсяг державного та гарантованого боргу, млн. грн. / валовий внутрішній продукт, млн. грн. × 100	Статистичні матеріали по стану державного боргу України [Електронний ресурс]: Міністерство фінансів України. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/public/archive/main?cat_id=325755
2. Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до валового внутрішнього продукту, %	обсяг валового зовнішнього боргу, млн. дол. × середній курс гривні до долара / валовий внутрішній продукт, млн. грн. × 100	Валовий зовнішній борг України [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/ Середній курс гривні [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44446

Продовження табл. 2.4

1	2	3
3. Середньо-зважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики, %	-	<p>Дохідність облігацій внутрішньої державної позики на первинному ринку [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44580</p>
4. Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	<p>обсяг офіційних резервних активів, млн. дол. США / обсяг валового зовнішнього боргу, млн. дол. США × 100</p>	<p>Огляд депозитних корпорацій [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44579</p> <p>Валовий зовнішній борг України [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44466</p>
5. Відношення дефіциту / профіциту державного бюджету до валового внутрішнього продукту, %	<p>дефіцит державного бюджету, млн. грн. / валовий внутрішній продукт, млн. грн. × 100</p>	<p>Показники виконання Державного бюджету України [Електронний ресурс]: Міністерство фінансів України. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/public/archive/main?cat_id=77643</p>
6. Дефіцит / профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загально-державного управління, % до валового внутрішнього продукту	<p>(дефіцит сектору загально-державного управління, млн. грн. – дефіцит зведеного бюджету, млн. грн.) / валовий внутрішній продукт × 100</p>	<p>Показники виконання Державного бюджету України [Електронний ресурс]: Міністерство фінансів України. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/public/archive/main?cat_id=77643</p> <p>World economic outlook [Електронний ресурс]: Міжнародний валютний фонд. – Режим доступу: http://www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id</p>

Продовження табл. 2.4

1	2	3
7. Рівень перерозподілу валового внутрішнього продукту через зведений бюджет, %	доходи зведеного бюджету, млн. грн. / валовий внутрішній продукт, млн. грн. $\times 100$	World economic outlook [Електронний ресурс]: Міжнародний валютний фонд. – Режим доступу: http://www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id
8. Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	(обслуговування державного боргу, млн. грн. + погашення державного боргу, млн. грн.) / доходи державного бюджету, млн. грн. $\times 100$	Показники виконання Державного бюджету України [Електронний ресурс]: Міністерство фінансів України. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publis/archive/main?cat_id=77643

На нашу думку, зараз це дійсно необхідно, оскільки після аналізу сучасного боргового стану зрозуміло, що поточна економічна ситуація характеризується загрозливим зростанням боргового навантаження на національну економіку, що виступає одним із факторів гальмування сталого економічного розвитку. Так, Н.Я. Кравчук [223] та О.Д. Рожко [373] відзначають, що головними причинами збільшення обсягу боргу в 2014-2015 роках стали:

безпрецедентна політична криза, анексія Автономної Республіки Крим та тривалий військовий конфлікт на сході України;

економічна рецесія, викликана перегрупуванням економічних зав'язків з міжнародними партнерами та руйнуванням інфраструктури або промислових об'єктів на частині території України;

фінансування бюджетного дефіциту країни за рахунок державних запозичень, зростання котрого обумовлене збільшенням видатків на оборону та обслуговування державного боргу;

необхідність потужної державної підтримки державних суб'єктів господарської діяльності та банківських установ.

Згідно з даними Міністерства фінансів України [329], загальний обсяг державного і гарантованого державою боргу зберігає тенденцію до зростання протягом досліджуваного періоду. Протягом останніх 5

років сукупний обсяг державного боргу зріс більш ніж втричі до 1424,13 млрд. грн. (67,66 млрд. дол. США в еквіваленті). Разом із тим, обсяг внутрішнього боргу, номінований у національній валюті, за цей період збільшився щодо 508,15 млрд. грн. (+ 19,27 млрд. грн.). Показники зовнішнього боргу за даний же період також показали зростання на + 12 % до 43,52 млрд. дол. США. В структурі державного і гарантованого державою боргу за групами кредиторів країни найбільша частка належить власникам державних цінних паперів (35,1 %).

Це пов'язано з тим, що власне державні банки є єдиними покупцями облігацій внутрішньої державної позики на внутрішньому ринку, адже комерційні банки мають можливість придбавати валюту в обсязі не більше 0,1 % обсягу регулятивного капіталу за день. Втім, Національний банк України є власником 80 % випущених облігацій внутрішньої державної позики, тому його реальна частка в структурі внутрішніх кредиторів є значно більшою. Частка власників державних паперів на зовнішньому ринку України в загальній структурі державного боргу відповідає 29,6 % і відображає заборгованість за облігаціями зовнішньої державної позики 2005-2015 років на суму 383,16 млрд. грн. (18,28 млрд. дол. США в еквіваленті) [330].

Крім того, на нашу думку, враховуючи об'єктивне скорочення експорту, а також девальвацію національної валюти, що відповідним чином зменшило вартість частини валового внутрішнього продукту, яка виражена внутрішнім споживанням, можна говорити про падіння валового внутрішнього продукту приблизно вполовину тільки за рік. За даними Державної служби статистики України [326], за II квартал 2015 року обсяг валового внутрішнього продукту України скоротився на 17,2 %, а за IV квартал – на 14,7 % у порівнянні з показниками за аналогічні періоди попереднього року.

На погляд таких провідних вчених, як Т.П. Вахненко [57], К.В. Павлюк [333], А.І. Сухоруков та С.Т. Пиріжкова [414], якщо вдасться досягти зростання економіки національного господарства на 5-6 %, що є високим показником для країн з порівняним рівнем економічного розвитку, для відновлення докризових позицій може знадобитися більш ніж десять років, враховуючи продовження військових дій, загрозу їх ескалації та ефективність реформаторської політики.

Але, кілька проведених за останній час заходів з реструктуризації боргових зобов'язань України та торгова політика, котра стала більш виваженою, спричинили деяке зниження недовіри щодо українського ринку. Як відомо, у середньостроковій стратегії управління державним

боргом на 2013-2015 роки, затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2013 року № 320 [327], визначилися наступні планові індикатори на кінець 2013, 2014 або 2015 років відповідно: відношення обсягу державного боргу щодо внутрішнього валового продукту країни – на рівні не більш як 30,6 %, 30,9 % та 31 %; частка внутрішнього боргу – не менш як 50 %; середньозважений строк до погашення державного боргу – не менш як 5,1, 5,3 та 5,4 року.

Для довідки, за результатами 2015 року названі показники набули таких значень: відношення загального обсягу державного боргу щодо внутрішнього валового продукту – 96 %, частка внутрішнього боргу – 44 %, середньозважений строк до погашення державного боргу країни – 4,8 року [326]. Різка зміна умов сталого економічного розвитку та посилення необхідності у нових державних запозиченнях зумовили прийняття практичних заходів з регулювання державної заборгованості.

Тому, в квітні 2015 року за пропозицією Міністерства фінансів України [329] на засіданні Уряду країни затверджено перелік зовнішніх боргових зобов'язань щодо яких планується здійснення правочинів стосовно зміни умов запозичень і надано настанови для вжиття заходів учасниками процесу реструктуризації. Правочини стосовно зміни умов запозичень повинні забезпечити виконання Україною трьох кількісних зобов'язань держави перед Міжнародним валютним фондом [288] щодо досягнення конкретних показників, а саме:

заощадження на зовнішніх платежах за борговими зобов'язаннями, гарантованих державою, і суб'єктів господарської діяльності державного сектору економіки на суму 15 млрд. дол. США за період реалізації програми Міжнародного валютного фонду;

забезпечення до 2020 року співвідношення державний борг / валовий внутрішній продукт України на рівні не вище, ніж 71 % від валового внутрішнього продукту, і підтримання потреб у фінансуванні бюджету країни за борговими операціями в середньому на рівні 10 % від валового внутрішнього продукту (максимум 12 % від валового внутрішнього продукту в 2019-2025 роках).

Також, за результатом перемовин Міністерства фінансів України [329] із комітетом зовнішніх приватних кредиторів на чолі із Franklin Templeton 27.08.2015 року підписана угода з приводу реструктуризації частини зовнішнього державного боргу. Серед положень вищеназваної угоди з реструктуризації містяться такі: зниження основної суми боргу на 20 % або 3,8 млрд. дол. США; підвищення відсоткової ставки за борговими зобов'язаннями з 7,22 до 7,75 %; зміна терміну погашення

боргу (терміни перенесені з 2015-2023 років на 2019-2027 роки); емісія нових боргових цінних паперів, ставка дохідності по яких прив'язана до темпів зростання валового внутрішнього продукту України, про що зазначалося раніше.

Потрібно зазначити, що за оцінкою міжнародного рейтингового агентства Moody's [179], в довгостроковій перспективі збитки приватних кредиторів країни, які погодилися на реструктуризацію, у півтора рази перевищать розмір списання, закріпленого угодою, і складуть не 20 % від номіналу євробондів, як вказується в угоді, а 30-35 %.

Отже, аналізування сучасного боргового стану України за останні роки на засадах системного, порогового або факторного підходів до оцінювання рівня боргової складової бюджетної безпеки країни, дало уявлення щодо стану її боргової залежності від внутрішніх і зовнішніх запозичень і дозволило визначити ключові проблеми управління рівнем боргової безпеки, котрі перешкоджають систематизації методичних підходів щодо оцінювання рівня боргової безпеки, тобто зменшенню негативного впливу боргового навантаження на економіку України.

У зв'язку з цим, щоб уникнути наслідків зростаючої заборгованості та гарантувати стабільність управління борговою складовою бюджетної безпеки як індикатором ефективності бюджетної політики, в монографії запропоновано систему заходів щодо зменшення негативного впливу на формування і забезпечення боргової безпеки України, що, в свою чергу, дозволить врегулювати сучасний стан боргової безпеки держави, котрі, з одного боку, призведуть до зменшення ризиків зовнішньоборгового фінансування, а з іншого – зроблять національну економіку та суб'єктів підприємництва стійкішими до негативного впливу глобальних факторів, про що неодноразово згадувалося під час дослідження (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 – Заходи щодо зменшення негативного впливу на формування або забезпечення боргової безпеки України *(складено та систематизовано автором за результатами досліджень джерел [38, 65, 209, 258, 329, 330, 346, 463])*

Заходи	Економічний зміст та порядок проведення заходів щодо врегулювання стану боргової безпеки держави
1	2
Прискорення темпів накопичення міжнародних резервів	Нарощування міжнародних резервів України має відбуватися відповідно до обсягів приросту валового зовнішнього боргу (істотні розбіжності можливі тільки при формуванні дефіциту бюджету). За попередніми даними міжнародні резерви України на 01.01.2016 року становили 13 млрд. 148 млн. дол. США в

Продовження табл. 2.5

1	2
	<p>еквіваленті. З початку року обсяг резервів збільшився на 75 % чи на 5 млрд. 615 млн. дол. США [329].</p> <p>Нарощуванню резервів сприяло надходження від операцій swap з іноземними банками у сумі 650,5 млн. дол. США. Ще 9,5 млн. дол. США регулятор купив під час валютних аукціонів для поповнення резервів. Зростання міжнародних валютних резервів відбулося, незважаючи на необхідність здійснити платежі уряду із погашення та обслуговування державного чи гарантованого державою боргу в іноземній валюті.</p> <p>На ці цілі витрачено 129,5 млн. дол. США, окрім платежів на користь Міжнародного валютного фонду, у тому числі 34,5 млн. дол. США на обслуговування за облігаціями зовнішньої державної позики та державними цінними паперами. Також 55,5 млн. дол. США спрямовано на платежі Уряду і Національного банку України на користь Міжнародного валютного фонду.</p> <p>Крім того, в 2015 році Національний банк України проводив інтервенції для згладжування коливань на міжбанківському валютному ринку. Протягом місяця було продано 143,1 млн. дол. США: із них на аукціонах – 130,4 млн. дол. США; за адресними інтервенціями – 12,7 млн. дол. США [330]. Наразі обсяг міжнародних резервів України є достатнім для виконання зобов'язань або поточних операцій Уряду та Національного банку України</p>
<p>Зростання обсягів національного експорту</p>	<p>Треба реалізувати комплекс заходів зовнішньоекономічної політики, спрямованих на зростання обсягів національного експорту та стримування експансії імпорту споживчих товарів або послуг. Зміцнення торговельного балансу та накопичення достатнього обсягу фінансових ресурсів зменшуватиме ступінь вразливості платіжного балансу до несприятливих тенденцій у сфері руху міжнародних капіталів.</p> <p>У цьому контексті треба зазначити, що правила Світової організації торгівлі не перешкоджають розвитку нормальної системи митного контролю (перекриттю каналів для «чорного» і «сірого» імпорту), а також наданню підтримки національним експортерам у формі страхування ризиків або кредитування експортних контрактів, лобіювання їх інтересів на політичній арені. Більш того, ці правила передбачають запровадження особливих умов оподаткування (на обмежений період часу) для молодих галузей національного господарства [346]</p>

Продовження табл. 2.5

1	2
Здійснення зваженої політики регулювання доходів населення	Розвиток політики стрімкого зростання реальних доходів, не забезпечених зростанням реального валового внутрішнього продукту, вестиме до поглиблення негативного сальдо поточного рахунку платіжного балансу країни (через нарощування імпорту товарів) або може стати пусковим механізмом дестабілізації фінансової системи країни при зменшенні нетто-надходження іноземного капіталу [209]. Треба враховувати, що збільшення дефіциту бюджету потребуватиме залучення додаткових коштів для його фінансування, що може виявитися проблематичним при погіршенні кон'юнктури міжнародного ринку капіталів та зниженні довіри внутрішніх інвесторів до уряду України
Недопущення підвищення номінального курсу гривні	<p>Девальвація долара на світових валютних ринках і номінальна девальвація гривні до євро, російського рубля та інших валют породжує спокусу «підтягнути» курс гривні і продемонструвати її «силу». Однак, із точки зору забезпечення довгострокових інтересів і гарантування стабільності в період розбалансування світових фінансових ринків, такий варіант валютно-курсової політики не є раціональним. Україна має негативне сальдо, як поточного рахунку платіжного балансу, так й торговельного балансу, у разі ревальвації гривні дисбаланси наростатимуть, що небажано за умов уповільнення динаміки надходження іноземних капіталів [38].</p> <p>Стійкий дефіцит поточного рахунку платіжного балансу є відображенням низької конкурентоспроможності вітчизняних виробників, нездатних задовольнити зростаючий внутрішній попит і завоювати ніші світового ринку. А низький обмінний курс національної валюти, як доведено, є одним із основних важелів підтримання національної конкурентоспроможності, коли держава та суб'єкти ринку не здатні задіяти інші важелі (структурні, інноваційні, зовнішньополітичні та ін.)</p>
Стимулювання розвитку внутрішнього ринку капіталів	Стимулювання функціонування внутрішнього ринку капіталів підвищить зацікавленість учасників фінансового ринку країни у використанні гривневих інструментів. В даному випадку корисним бути досвід інших країн із перехідною економікою та країн, які розвиваються. Після руйнівних фінансових криз кінця 1990 року уряди держав почали проводити операції, спрямовані на зниження заборгованості в іноземній валюті, і вживати заходи для розвитку внутрішнього ринку позикових капіталів. Найбільшого прогресу в розвитку ринку державних внутрішніх запозичень досягли Бразилія, Китай, Мексика, Туреччина та ПАР. У країнах із ринками, котрі формуються,

Продовження табл. 2.5

1	2
	внутрішній ринок державних боргових зобов'язань зріс від 10,3 трлн. дол. у 2007 році до 42,5 трлн. дол. США – у 2015 році [329]
Посилення контролю за фінансовим станом державних підприємств	Посилення контролю за фінансовим станом державних підприємств-позичальників на зарубіжних ринках сприятиме їх оздоровленню. Як доведено, зовнішні позики державних підприємств генерують системні ризики. Неспроможність підприємства виконати зовнішні зобов'язання із високою ймовірністю перекине доступ до зовнішнього фінансування для інших суб'єктів господарювання, що зможе викликати ланцюгову реакцію корпоративних дефолтів, та призвести до дестабілізації фінансової системи України. А тому проблема обслуговування зовнішніх боргів державними організаціями заслуговує на найпильнішу увагу уряду
Запровадження нормативу адекватності капіталу	Запровадження нормативу адекватності капіталу (нормативу платоспроможності) відображає здатність банку своєчасно та в повному обсязі виконати зобов'язання за торговельними, кредитними чи іншими операціями грошового характеру. Чим вище значення показника адекватності капіталу, тим більша частка ризику, що її приймають на себе власники банку, або навпаки, чим нижче значення показника, тим більша частка ризику, що її приймають на себе кредитори банку. Норматив адекватності регулятивного капіталу встановлюється щодо запобігання надмірному перекладанню банком кредитного ризику та ризику неповернення активів на кредиторів банку. Для розрахунку адекватності капіталу банку його активи, що деталізовані до рівня об'єктів обліку, які відображаються на окремих синтетичних рахунках, поділяються на п'ять груп за ступенем ризику і підсумовуються з урахуванням коефіцієнтів ризику, які складуть 0 %, 10 %, 20 %, 50 %, 100 % [258]
Проведення рефінансування Національним банком України довгострокових кредитів комерційних банків	Гроші мають випускатися в обіг під сформовані банками активи інвестиційного спрямування, котрі попереджатиме утворення девальваційного нависання зовнішньоборгових зобов'язань корпоративного сектора та сприятиме активізації інвестиційної діяльності в національній економіці. Створення дієвої системи рефінансування Національним банком України комерційних банків має спиратися на наявність надійного забезпечення у вигляді державних цінних паперів. У цьому контексті першочергового значення набуває переорієнтація позикової діяльності уряду з зовнішнього фінансового ринку на внутрішній, поліпшення інвестиційних якостей державних облігацій та формування бази інституційних інвесторів [65]

Далі увага концентрується на вдосконаленні оцінювання рівня боргової складової бюджетної безпеки України, оскільки в процесі дослідження сучасного боргового стану України доведено, що поміж розмаїття методичних підходів щодо оцінки рівня боргової безпеки держави, не вистачає ряду результативних показників-індикаторів за допомогою яких можна було би виявити і показати існуючі прогалини при визначенні рівня боргового навантаження на національну економіку, і запропоновано декілька результативних показників для використання під час оцінки боргового стану України (рис. 2.15).

Підсумовуючи результати, можна відзначити, що дослідження систематизації методичних підходів щодо оцінювання рівня боргової складової бюджетної безпеки економіки національного господарства на засадах теоретико-методологічних положень таких ключових питань як визначення факторів, котрі впливають на формування та забезпечення боргової безпеки країни, аналізування показників-індикаторів боргової безпеки або їх граничних значень як основи кількісного обґрунтування рівня боргового навантаження, оцінка сучасного боргового стану на принципах системного, порогового і факторного підходів, що дозволили визначити ключові проблеми управління борговою безпекою країни, і необхідність вдосконалення оцінки рівня боргової безпеки держави на основі результативних показників-індикаторів, за допомогою яких можна виявити і показати існуючі прогалини при визначенні рівня боргового навантаження на економіку національного господарства України, дало можливість сформулювати концептуальний підхід до визначення суті боргової складової в розробці системних основ управління бюджетною безпекою як індикатором ефективності бюджетної політики, а на його основі сформувати механізм забезпечення розвитку боргової безпеки України, який є одним із ключових завдань теоретико-методологічних положень формування фінансової складової національної економічної безпеки в передумовах функціонування або розвитку національного господарства (рис. 2.16).

Узагальнення ключових положень систематизації методичних підходів до оцінювання рівня боргової складової бюджетної безпеки України, як системної основи управління бюджетною безпекою, що є індикатором ефективності державної бюджетної політики економіки національного господарства України, та поглядів сучасних провідних фахівців із бюджетних питань, дозволило отримати такі висновки і наукові результати:

ОЦІНКА БОРГОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ

Навантаження нетто-боргових виплат на державний бюджет і валютні надходження. Нетто-боргові виплати враховують лише фактичні виплати з обслуговування та погашення державного та гарантованого державою боргу

Динаміка курсу національної грошової одиниці. Відомо, що навіть за умови відсутності подальшого залучення позикових коштів, зовнішній державний борг при суттєвих темпах девальвації національної грошової одиниці буде зростати, як в абсолютних показниках (в національній валюті), так і у відносних (відношення до валового внутрішнього продукту, доходів державного бюджету). При визначенні стану боргової безпеки потрібно не тільки враховувати рівень державної заборгованості, але аналізувати грошово-кредитну політику країни, яка має безпосередній вплив на рівень державної заборгованості

Співвідношення державного боргу і обсягів грошової маси. Відношення загальної суми державного боргу до «найширшого» агрегату грошової маси М3 на початку 2016 року складало 196 %. Таке співвідношення державного боргу України до грошової маси призводить до позбавлення платіжними засобами суб'єктів реального сектора економіки, оскільки грошова маса переважно спрямовується на обслуговування державного боргу. За вказаним співвідношенням країна знаходиться в набагато гіршому становищі порівняно з країнами, які мають розвинену ринкову економіку. Зокрема, у Швейцарії відношення суми державного боргу до грошової маси становить 18 %, в Японії – 75 %, в Іспанії – 59 %, у Великобританії – 47 %

Співвідношення міжнародних резервів і зовнішнього боргу показує, чи може держава використати свої резерви, чи достатньо їх для погашення державного зовнішнього боргу. Якщо мова йтиме про заборгованість держави тільки перед Міжнародним валютним фондом, то ця заборгованість може бути повністю погашена. Однак, за підрахунками аналітиків, у разі повернення боргу Міжнародному валютному фонду, обсяг резервів опуститься нижче критичного рівня, а це, у кінцевому результаті, може спровокувати нестабільність національної валюти. Якщо ж звернутися до світової практики, то вона переконливо свідчить про те, що за останні два роки валютні резерви Національного банку України (13,3 млрд. дол. США) є мізерними у порівнянні, наприклад, з Польщею – 105 млрд. дол., Індією – 309 млрд. дол., Бразилією – 381 млрд. дол., Японією – 1267 млрд. дол., Єврозоною – 863 млрд. дол. США

Співвідношення валютних резервів і короткострокових зовнішніх зобов'язань. Такий обсяг короткострокових зовнішніх зобов'язань у поєднанні з недостатніми міжнародними валютними резервами, як правило, є першою ознакою фінансової нестабільності й кризи тимчасової ліквідності. Остання, за таких умов, не обов'язково переростає у валютну кризу, однак, зазвичай, є однією з передумов її виникнення

Рисунок 2.15 – Результативні показники щодо підвищення рівня оцінювання боргового стану України (авторська розробка на засадах систематизації джерел [45, 61, 143, 251, 334], оприлюднено в [236])

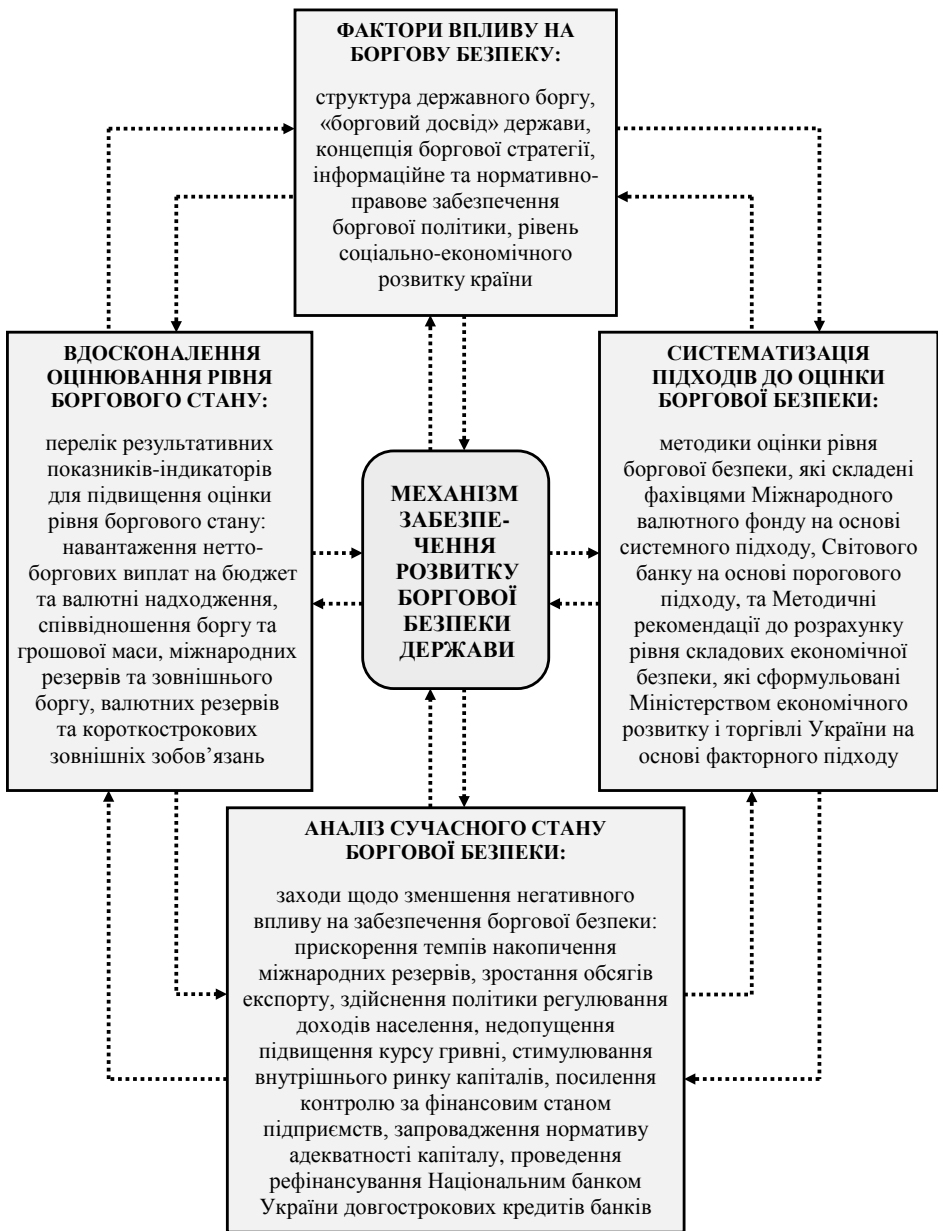

Рисунок 2.16 – Механізм забезпечення розвитку боргової складової бюджетної безпеки України (авторська розробка, вперше, оприлюднено в [236])

1) сформульовано концептуальний підхід щодо визначення суті боргової безпеки України у формуванні системних основ управління бюджетною безпекою країни як індикатором ефективності бюджетної політики, який передбачає, що це складова бюджетної безпеки основу якої формує структура державного та гарантованого державою боргу, котру поділяють на внутрішні або зовнішні державні запозичення з урахуванням суми витрат, пов'язаних із погашенням, обслуговуванням чи управлінням боргом, достатньої для інформаційного і нормативно-правового забезпечення платоспроможності країни і стану ліквідності, котра дозволить розробити концепцію боргової стратегії;

2) визначено фактори, які впливають на забезпечення сучасного боргового стану України, що, в свою чергу, сприятиме формуванню механізму забезпечення розвитку складових боргової безпеки як однієї з теоретико-методологічних основ формування фінансової складової національної економічної безпеки в передумовах функціонування або розвитку національного господарства;

3) визначено проблеми управління рівнем боргової безпеки країни, що перешкоджають систематизації методичних підходів до оцінювання рівня боргової безпеки України, тобто зменшенню негативного впливу боргового навантаження на економіку, під час аналізування сучасного боргового стану за останні роки на засадах системного, порогового та факторного підходів до оцінювання рівня боргової безпеки України;

4) доведено, що поміж розмаїття методичних підходів до оцінки рівня боргової безпеки, не вистачає ряду результативних показників-індикаторів за допомогою яких можна було би виявити або показати прогалини при визначенні рівня боргового навантаження на економіку національного господарства, і запропоновано декілька результативних показників для використання під час оцінки боргового стану України;

5) сформовано механізм забезпечення розвитку боргової безпеки, який є одним із завдань методики формулювання критеріїв і принципів забезпечення фінансової складової економічної безпеки країни, на основі сформульованого концептуального підходу до визначення суті боргової складової в розробленні системних положень управління бюджетною безпекою як індикатором ефективності бюджетної політики України.

Висновки за 2 розділом

В другому розділі роботи досліджено системні основи управління бюджетною безпекою як індикатором ефективності бюджетної політики

України значення яких полягає у впливі бюджетної політики держави на забезпечення фінансової стабільності або економічного розвитку, бюджетній безпеці як передумови досягнення стратегічних національних соціально-економічних інтересів, а також розробці методичних підходів до оцінки рівня боргової складової бюджетної безпеки України.

1. *Виявлено* залежність ефективності впливу функціонального аспекту формування бюджетної політики на забезпечення фінансової стабільності та економічного розвитку України в основі управління бюджетною безпекою, як індикатором реалізації бюджетної політики, від сучасної системи управління її функціонуванням та розвитком, і *сформовано* на основі досліджених її складових концептуальну модель регуляторних дій до становлення комплексного підходу з розроблення бюджетної політики України на перспективу, як одна із передумов досягнення стратегічних національних соціально-економічних інтересів і розроблення методичних підходів до оцінки рівня боргової складової бюджетної безпеки України.

2. *Рекомендовано* при прогнозуванні бюджетної політики країни впроваджувати замість нормативного і цільового методів прогнозування такі кількісні методи прогнозування, як аналіз часових рядів і каузальне або причинно-наслідкове моделювання, якщо є підстави вважати, що діяльність у минулому мала тенденцію, котру можна продовжити в майбутньому.

3. *Проаналізовано* в рамках дослідження складові бюджетної безпеки в результаті чого виявлено основні проблеми в забезпеченні платоспроможності України, зокрема, причинами зменшення обсягів валового внутрішнього продукту є наявність технологічної деградації і загрози поглиблення технологічного регресу, відновлення сировинної рецесії і відсутність структурної трансформації бюджетоутворюючих галузей, щодо ефективності експортного потенціалу, то на позитивне сальдо торгового балансу країни у зовнішній торгівлі впливає чимало торговельних бар'єрів, невідповідна імпортоорієнтована модель країни і відсутність пріоритетів експортної спеціалізації держави на світовому ринку, втім міжнародна валютна ліквідність України залежить від застосування форм валютних обмежень, посилення інфляційного впливу на знецінення грошової одиниці України та підтримування валютного курсу на заниженому рівні з метою підвищення конкурентоспроможності експорту, тому в такій ситуації в роботі з метою упорядкування або приведення до єдиного цілого отриманих результатів *запропоновано* механізм забезпечення розвитку складових бюджетної безпеки країни.

4. *Сформульовано* концептуальний підхід до визначення сутності поняття «бюджетна безпека» в досягненні стратегічних соціально-економічних інтересів України, згідно якому, бюджетна безпека – це такий стан забезпечення платоспроможності України, що передбачає інтенсивний або екстенсивний розвиток бюджетоутворюючих галузей економіки України, знаходження перспективних сегментів ринку та їх преференційний розвиток, а також підвищення міжнародної валютної ліквідності держави на основі активізації валютної політики у сфері міжнародних валютних відносин із метою реалізації встановленого законодавством порядку складання, розгляду, затвердження і виконання бюджетів усіх рівнів.

5. *Визначено* проблеми управління рівнем боргової безпеки країни, що перешкоджають систематизації методичних підходів до оцінювання рівня боргової безпеки України, тобто зменшенню негативного впливу боргового навантаження на економіку, під час аналізування сучасного боргового стану за останні роки на засадах системного, порогового та факторного підходів до оцінювання рівня боргової безпеки України.

6. *Доведено*, що поміж розмаїття методичних підходів до оцінки рівня боргової безпеки, не вистачає ряду результативних показників-індикаторів за допомогою яких можна було би виявити або показати прогалини при визначенні рівня боргового навантаження на економіку національного господарства, і *запропоновано* декілька результативних показників для використання під час оцінки боргового стану України.

7. *Сформовано* механізм забезпечення розвитку боргової безпеки, який є одним із завдань методики формулювання критеріїв і принципів забезпечення фінансової складової економічної безпеки країни, на основі сформульованого концептуального підходу до визначення суті боргової складової в розробленні системних положень управління бюджетною безпекою як індикатором ефективності бюджетної політики України.

3.1 Реалізація стратегічних принципів грошово-кредитної політики в контексті банківської та валютної криз

З точки зору пріоритетів розробки механізму грошово-кредитної безпеки країни як основи підвищення доходності суб'єктів національного господарства, успіх реалізації стратегічних принципів грошово-кредитної політики в контексті банківської або валютної криз та забезпечення її позитивного впливу на розвиток національного господарства багато в чому залежать від наявності ефективної системи державного управління і скоординованості дій державних регуляторів, як на рівні формування фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного господарства країни, так і на рівні прийняття тактичних операційних рішень.

Як відомо, розгортання кризових явищ в українській економіці виявило гострі кути або проблемні питання в реалізації стратегічних принципів грошово-кредитної політики країни в контексті банківської і валютної криз, які знижують її ефективність як інструмента політики макростабілізації та розвитку національного господарства. Крім того, сформовані складові інституційного забезпечення грошово-кредитної політики держави та впроваджені сучасний інструментарій грошово-кредитної політики Національного банку України [330] характеризується досить низькою ефективністю.

Також дискусійним залишається питання щодо забезпечення ефективності в досягненні стратегічних принципів грошово-кредитної політики в контексті банківської або валютної кризи, ефективності використання її інструментів і адекватності цих інструментів існуючим економічним умовам. Стрибокподібні зміни валютного курсу, значні інфляційні очікування, високі процентні ставки є наслідком низької ефективності функціонування системи державного управління грошово-

кредитною політикою країни. У зв'язку із цим, перед даним науковим дослідженням постає важливе завдання – це формування механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки країни як основи підвищення доходності суб'єктів національного господарства, що є однією із теоретико-методологічних положень формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства.

Вагомим дослідницьким внеском у розробці механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки України як основи підвищення доходності суб'єктів національного господарства є результати В.В. Батрименко [18], О.А. Кириченка, С.В. Мелесика [196], М.І. Макаренка, І.І. Д'яконової, Ф.О. Журавкі [273], І.А. Нідзельської [311], А.І. Сухорукова, С.Т. Пиріжкової [414], В.М. Федосова, В.М. Опаріна, С.В. Львовчіна [436]. Безумовно, суттєве значення для дослідження реалізації стратегічних принципів грошово-кредитної політики в контексті банківської або валютної криз має внесок таких закордонних класиків економічної думки, як Дж.М. Кейнса [192], І. Фішера [124], М. Фрідмена [442], Дж. Хікса [48] та ін.

Звісно, щоб розробити ефективний механізм забезпечення грошово-кредитної безпеки України як основи підвищення доходності суб'єктів національного господарства необхідно спочатку дослідити теоретико-методологічні положення реалізації стратегічних принципів грошово-кредитної політики країни в контексті банківської і валютної криз. На нашу думку, під грошово-кредитною політикою (монетарною політикою) розуміють комплекс взаємозв'язаних і скоординованих на досягнення певних цілей заходів щодо регулювання грошового ринку, які проводить держава через свій центральний банк.

Так, деякі експерти [237] відносять до стратегічних принципів грошово-кредитної політики будь-які заходи держави, які стосуються грошової сфери економіки, включаючи ті, які здійснюються без участі центрального банку. Наприклад, це заходи, які спрямовані на зміну рівня оподаткування, структури бюджетних витатків тощо. Але такий підхід надто широкий і не дає можливості виявити специфіку політики і використати властиві їй механізми з найбільшим ефектом.

Однак, існують й надто вузькі тлумачення грошово-кредитної політики, наприклад, як сукупності заходів держави щодо забезпечення оптимального валютного курсу [313]. За такого підходу суть грошово-кредитної політики зводиться до одного з можливих варіантів розвитку регулятивного процесу, коли за тактичну ціль політики вибирається стабілізація валютного курсу. Інші можливі варіанти його розвитку

залишаються поза увагою, що збіднює механізм або результативність грошово-кредитної політики України.

У зв'язку з цим, за висновком провідних українських економістів, як М.І. Макаренка або І.І. Д'яконової [273], найбільш прийнятним є визначення, яке відносить до стратегічних принципів грошово-кредитної політики ті заходи або дії регулятивного характеру, які здійснюються безпосередньо центральним банком або за його участю, і реалізуються через грошовий ринок у всіх його різновидах, включаючи валютний. У такому трактуванні грошово-кредитна політика України виступає як системний і організаційно-оформлений регулятивний механізм зі своїми специфічними цілями, інструментами та роллю у розробці фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного господарства, що є головним завданням цієї наукової роботи.

У сучасній системі поглядів на цю проблему окреслюються, як правило, два підходи щодо розуміння проблем реалізації стратегічних принципів грошово-кредитної політики в контексті банківської і валютної криз – кейнсіанський та монетаристський (табл. 3.1). Кейнсіанський підхід [192] до визначення суті цього актуального питання виходить із того, що ринковій економіці властива розбалансованість і нерівномірність відтворювального процесу, що зумовлює низьку ефективність монетарних факторів регулювання, особливо на коротких часових інтервалах, та вимагає більш прямого або потужного втручання держави в процеси, зокрема, через механізм фіскально-бюджетної політики.

Проте, представники сучасного монетаризму [442] відновили ідею класичної теорії про здатність ринкової економіки до саморегулювання та на цій підставі в центр уваги знову поставили монетарну політику. Практичні рекомендації представників монетаризму зводяться, передусім, до проведення жорсткої монетарної політики в основу якої потрібне брати сформульоване М. Фрідманом [442] «грошове правило», або максимального обмеження прямого чи адміністративного втручання у процеси суспільного відтворення, лібералізації ринку, підприємницької діяльності тощо.

Аналіз визначень, наведених українськими вченими й експертами, і визначень, існуючих у нормативно-правових актах, дозволяє зробити висновок про те, що реалізація стратегічних принципів грошово-кредитної політики в контексті банківської або валютної кризи є багатоплановим суспільним явищем, котре характеризується різними сутнісними ознаками та формами прояву, і зумовлюється відсутністю консенсусного визначення цього поняття.

Таблиця 3.1 – Генезис основних підходів до розуміння проблем реалізації стратегічних принципів грошово-кредитної політики країни (систематизовано на засадах узагальнення джерел [124, 192, 442])

Категорія	Підходи	
	кейнсіанський	монетаристський
Грошово-кредитна політика	<p>Дж.М. Кейнс стверджував, що економіка може надовго «зависнути» у стані заниженого випуску або безробіття, бо механізм відновлення повного використання ресурсів робочої сили та матеріально-речового капіталу діє недосконало. Вихід із цього становища він вбачав у державному втручанні для підвищення сукупного попиту, а інструментом втручання – це грошово-кредитні важелі економіки. Вирішального значення у структурі сукупного попиту кейнсіанська теорія надає інвестиційному. На інвестиції найсильніший вплив має відсоткова ставка, бо вона є витратами на отримання кредиту для фінансування рішень. Отже, використовуючи методи грошово-кредитної політики, країна має можливість впливати на рівень відсоткової ставки, а через неї – на рівень інвестицій, забезпечуючи таким способом повне використання ресурсів</p>	<p>Монетаристи впевнені, що ринкова економіка є стійкою і ринковий механізм забезпечує самостійне відновлення економічної рівноваги. Вирішальне значення в розвитку виробництва, на їхню думку, належить грошам. Згідно з цією точкою зору, на швидкість обігу грошей впливає очікуваний рівень інфляції та відсоткова ставка. Крім цього, монетаристи виявили зв'язок між зростанням грошової маси, реального та номінального валового внутрішнього продукту, що дає можливість через зміну темпів зростання грошей впливати на виробництво. На їхню думку, головним об'єктом регулювання має бути не відсоткова ставка, а темпи зростання грошей. Тому центральний банк має проводити передбачувану політику і забезпечувати зростання грошової маси</p>

Отже, щоб конкретизувати сутність цієї економічної категорії в процесі формування механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки як складової підвищення доходності суб'єктів господарювання, в роботі запропоновано відійти від багатоаспектного до консенсусного підходу до розуміння проблем реалізації принципів грошово-кредитної політики України в контексті криз.

Тому в роботі сформульовано консенсусний підхід до визначення суті поняття «грошово-кредитна політика» з урахуванням особливостей кожного із розглянутих підходів, що передбачає: «грошово-кредитна (монетарна) політика – комплекс взаємопов’язаних та скоординованих заходів країни регулятивного характеру, які здійснюються безпосередньо Національним банком України чи за його участю, і реалізуються через складові механізми фіскально-бюджетної політики за рахунок наявних операційних важелів, дотримуючись при цьому середньострокових орієнтирів, забезпечуючи прозорість політики, поєднуючи незалежність у виконанні головної конституційної функції з узгодженістю дій інших органів державної влади» [237, с.79].

Як вже зазначалось, вирішальна роль у розробці або реалізації грошово-кредитної політики належить Національному банку України, бо він несе відповідальність перед суспільством за стан монетарної сфери. Як передбачено ст. 100 Конституцією України, Рада Національного банку розробляє засади грошово-кредитної політики і здійснює контроль за проведенням [215]. Під час дослідження і узагальнення джерел [158, 263] систематизовано засади грошово-кредитної політики Національного банку України для виявлення таких суперечливих дій, котрі зможуть вплинути на реалізацію стратегічних принципів грошово-кредитної політики в контексті криз, та на що потрібно акцентувати увагу при формуванні механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки як основи підвищення доходності суб’єктів господарювання (додаток Ж, рис. Ж.1).

Крім того, ефективна реалізація основних стратегічних принципів грошово-кредитної політики України в процесі формування механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки країни як основи підвищення доходності суб’єктів національного господарства залежить від динаміки показників грошово-кредитної політики Національного банку України, які характеризують монетарну діяльність центрального банку країни. Так, в дослідженні наведено і проаналізовано звіт Національного банку України за 2008-2015 роки (табл. 3.2; 3.3; 3.4).

Таким чином, щоб підвести результати діяльності Національного банку України за 2008-2015 роки (табл. 3.2) та оцінити вплив динаміки показників його грошово-кредитної політики за останні 8 років (табл. 3.3; 3.4) на розробку механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки як складової підвищення доходності суб’єктів господарювання в процесі формування національної фінансової безпеки України, в монографії запропоновано розрахувати середньорічний темп зростання і приросту

показників грошово-кредитної політики Національного банку України за допомогою середньгеометричного статистичного методу (табл. 3.5; 3.6):

$$\overline{T} = \sqrt[n]{T_1 \times T_2 \times T_3 \times T_4 \times T_5}. \quad (3.1)$$

Таблиця 3.2 – Балансовий звіт Національного банку України за 2008-2015 роки, млн. грн. (складено, систематизовано та розраховано за даними Національного банку України [330])

Назва показника	Період							
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Активи:								
Монетарне золото і СПЗ	4144	5942	7254	8202	9252	8021	14426	19789
Готівкові кошти та депозити	115327	98020	122401	101454	60562	58148	17340	165296
Цінні папери, крім акцій	135888	165352	206362	225187	233830	254593	418771	575586
Акції та інші форми участі в капіталі	187	217	219	234	400	554	559	334
Кредити	72632	91332	78650	78222	82520	82808	126099	117888
Інша дебіторська заборгованість	20159	18144	31604	29152	31261	17759	32042	114402
Нефінансові активи	7790	9249	10233	10965	12284	11757	14448	13814
Усього	356128	388257	456721	453416	430108	433639	623683	1008994
Пасиви:								
Готівкові кошти, випущені в обіг	167538	170536	200092	209565	222786	261870	304811	308237
Депозити	85039	91944	124999	120787	91904	82893	107819	324213
Цінні папери, крім акцій	2809	3421	9441	5529	334	3126	19609	89845
Інша кредиторська заборгованість	2713	16271	17187	17699	17156	16622	47079	91700
СПЗ, отримані в порядку розподілення	1015	1020	999	1002	1001	1006	1861	2709

Продовження табл. 3.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Акції та інші форми участі в капіталі	97905	105005	104 002	98838	96928	68122	142505	161007
Усього	356128	388257	456721	453416	430108	433639	623683	1008994

Таблиця 3.3 – Динаміка активів грошово-кредитної політики Національного банку України за 2008-2015 роки, % (систематизовано і розраховано автором за даними Національного банку України [330])

Назва показника	Темп зростання, %	Роки							
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Активи:									
Монетарне золото і СПЗ	ланцюговий	100,0	143,4	122,1	113,1	112,8	86,7	179,9	137,2
	базисний	100,0	143,4	175,0	197,9	223,3	193,6	348,1	477,5
Готівкові кошти та депозити	ланцюговий	100,0	85,0	124,9	82,9	59,7	96,0	29,8	953,3
	базисний	100,0	85,0	106,1	88,0	52,5	50,4	15,0	143,3
Цінні папери, крім акцій	ланцюговий	100,0	121,7	124,8	109,1	103,8	108,9	164,5	137,4
	базисний	100,0	121,7	151,9	165,7	172,1	187,4	308,2	423,6
Акції та інші форми участі в капіталі	ланцюговий	100,0	116,0	100,9	106,8	170,9	138,5	100,9	59,7
	базисний	100,0	116,0	117,1	125,1	213,9	296,3	298,9	178,6
Кредити	ланцюговий	100,0	125,7	86,1	99,5	105,5	100,3	152,3	93,5
	базисний	100,0	125,7	108,3	107,7	113,6	114,0	173,6	162,3
Інша дебіторська заборгованість	ланцюговий	100,0	90,0	174,2	92,2	107,2	56,8	180,4	357,0
	базисний	100,0	90,0	156,8	144,6	155,1	88,1	158,9	567,5
Нефінансові активи	ланцюговий	100,0	118,7	110,7	107,2	112,0	95,7	122,9	95,6
	базисний	100,0	118,7	131,4	140,8	157,7	150,9	185,5	177,3
Усього активів	ланцюговий	100,0	110,6	117,6	99,3	94,9	100,8	143,8	161,8
	базисний	100,0	110,6	128,2	127,3	120,8	121,8	175,1	283,3

Таблиця 3.4 – Динаміка пасивів грошово-кредитної політики Національного банку України за 2008-2015 роки, % (систематизовано і розраховано автором за даними Національного банку України [330])

Назва показника	Темп зростання, %	Роки							
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Пасиви:									
Готівкові кошти, випущені в обіг	ланцюговий	100,0	101,8	117,3	104,7	106,3	117,5	116,4	101,1
	базисний	100,0	101,8	119,4	125,1	133,0	156,3	181,9	184,0
Депозити	ланцюговий	100,0	108,1	136,0	96,6	76,1	90,2	130,1	301,0
	базисний	100,0	108,1	147,0	142,0	108,1	97,5	126,8	381,3

Продовження табл. 3.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Цінні папери, крім акцій	ланцюговий	100,0	121,8	276,0	58,6	6,0	935,9	627,3	458,2
	базисний	100,0	121,8	336,1	196,8	11,9	111,3	698,1	3198,5
Інша кредиторська заборгованість	ланцюговий	100,0	599,7	105,6	103,0	96,9	96,8	283,2	194,8
	базисний	100,0	599,7	633,5	652,4	632,4	612,7	1735,3	3380,0
СПЗ, отримані в порядку розподілення	ланцюговий	100,0	100,5	97,9	100,3	99,9	100,5	185,0	145,6
	базисний	100,0	100,5	98,4	98,7	98,6	99,1	183,3	266,9
Акції та інші форми участі в капіталі	ланцюговий	100,0	107,3	99,0	95,0	98,1	70,3	209,2	113,0
	базисний	100,0	107,3	106,2	101,0	99,0	69,6	145,6	164,5
Усього пасивів	ланцюговий	100,0	109,0	117,6	99,3	94,9	100,8	143,8	161,8
	базисний	100,0	109,0	128,2	127,3	120,8	121,8	175,1	283,3

Таблиця 3.5 – Середньорічний темп зростання і приросту активів грошово-кредитної політики Національного банку України за 2008-2015 роки, % (розраховано за даними Національного банку України [330])

Показники	Середньорічний темп зростання, %	Середньорічний темп приросту, %
1	2	3
Активи:		
Монетарне золото та СПЗ	125,0	+ 25,0
	231,5	+ 131,5
Готівкові кошти та депозити	105,3	+ 5,3
	64,2	- 35,8
Цінні папери, крім акцій	122,9	+ 22,9
	200,2	+ 100,2
Акції та інші форми участі в капіталі	108,6	+ 8,6
	178,4	+ 78,4
Кредити	107,1	+ 7,1
	127,0	+ 27,0
Інша дебіторська заборгованість	128,1	+ 28,1
	158,5	+ 58,5
Нефінансові активи	108,5	+ 8,5
	150,1	+ 50,1
Усього активів	116,3	+ 16,3
	144,5	+ 44,5

Таблиця 3.6 – Середньорічний темп зростання і приросту пасивів грошово-кредитної політики Національного банку України за 2008-2015 роки, % (розраховано за даними Національного банку України [330])

Показники	Середньорічний темп зростання, %	Середньорічний темп приросту, %
1	2	3
Пасиви:		
Готівкові кошти, випущені в обіг	109,0	+ 9,0
	140,1	+ 40,1
Депозити	121,0	+ 21,0
	141,7	+ 41,7
Цінні папери, крім акцій	163,9	+ 63,9
	218,6	+ 118,6
Інша кредиторська заборгованість	165,3	+ 65,3
	477,1	+ 377,1
СПЗ, отримані в порядку розподілення	115,0	+ 15,0
	124,6	+ 24,6
Акції та інші форми участі в капіталі	107,4	+ 7,4
	109,6	+ 9,6
Усього пасивів	116,0	+ 16,0
	144,2	+ 44,2

Як видно з таблиці 3.5 заходи, які впроваджено та реалізовано в процесі функціонування Національного банку України за 2008-2015 роки мали в цілому позитивний вплив на реалізацію стратегічних принципів грошово-кредитної політики країни в контексті банківської і валютної криз, результатом чого є середньорічний темп приросту таких активів грошово-кредитної політики Національного банку України [330] за 2008-2015 роки, як монетарного золоту та СПЗ на + 25,0 %, цінних паперів на + 22,9 %, готівкових коштів та депозитів на + 5,3 %, кредитів на + 7,1 %, іншої дебіторської заборгованості на + 28,1 % та нефінансових активів на + 8,5 %.

Втім, як свідчать зроблені розрахунки, за даними Національного банку країни [330] за 2008-2015 роки, відбувався не лише середньорічний приріст активів грошово-кредитної політики Національного банку країни за 2008-2015 роки, але і значне зростання пасивів, зокрема, готівкових

коштів, випущених в обіг, на + 9,0 %, депозитів на + 21,0 %, цінних паперів на + 63,9 %, іншої кредиторської заборгованості на + 65,3 %, СПЗ, отриманих в порядку розподілення, на + 15,0 %, акцій або інших форм участі в капіталі на + 7,4 %, що необхідно враховувати при розробки механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки як основи підвищення доходності суб'єктів національного господарства, оскільки за допомогою пасивних операцій Національного банку формуються ресурси комерційних банків, котрі необхідні їм понад власний капітал для забезпечення нормальної діяльності, підтримання ліквідності на належному рівні та отримання запланованого доходу.

Підсумовуючи проведений аналіз балансового звіту Національного банку України (за методологією грошово-кредитної статистики) за 2008-2015 роки, можна констатувати, що антикризові заходи Національного банку України спрямовані на вирішення двох задач цього наукового дослідження – розробка економіко-організаційних основ забезпечення безпеки функціонування банківських установ в країні та оптимальних умов реалізації валютної безпеки як основи стабільності національної грошової одиниці, що є теоретико-методологічними положеннями формування фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного господарства [237].

Як відомо, залежно від результативності реалізації стратегічних принципів грошово-кредитної політики в контексті банківської і валютної кризи в процесі розробки механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки країни як основи підвищення доходності суб'єктів національного господарства Національним банком України приймається рішення щодо формування інструментарія його монетарної політики.

На думку провідних українських експертів з питань таргетування в грошово-кредитній політиці країни, як М.І. Макаренко, І.І. Д'яконова або Ф.О. Журавка [273], останнім часом при реалізації стратегічних принципів грошово-кредитної політики Національний банк України використовує певний інструментарій, який охоплює: визначення норм обов'язкових резервів, процентну політику, рефінансування комерційних банків, операції з цінними паперами на відкритому ринку, підтримання курсу національної валюти і регулювання імпорту та експорту капіталу (рис. 3.1).

Тому, в монографії систематизовано і проаналізовано інструменти грошово-кредитної політики Національного банку, від ефективності реалізація яких залежить доцільність формування механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки України як основи підвищення доходності

суб'єктів господарювання під час розробки теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства.

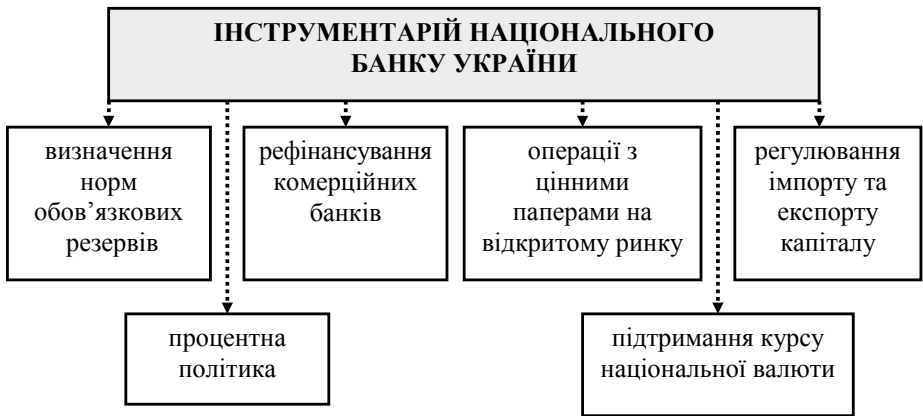

Рисунок 3.1 – Інструментарій Національного банку України
(авторська розробка на засадах систематизації
[47, 127, 441])

Отже, за характером впливу на грошово-кредитну сферу політика резервних вимог – інструмент безпосереднього втручання регулятивного органу у функціонування банківської системи. Доведено, що підвищення норми резервних вимог призводить до зростання бездохідних активів або відповідно до зниження прибутку. Намагаючись компенсувати втрачений прибуток, банки підвищують вартість кредитів, знижують процентні ставки за депозитами, здійснюють реструктуризацію пасивів, що призводить до зниження ефективності використання залучених коштів [309].

Крім жорсткого адміністративного впливу, політика обов'язкових резервних вимог може використовуватися Національним банком, як засіб антициклічної та антиінфляційної політики. Резервні вимоги, що пов'язані з показниками грошової маси, або їхня взаємодія з іншими макроекономічними показниками відбувається через трансмісійний механізм впливу змін грошової пропозиції на реальний сектор економіки. Так, враховуючи наступні властивості резервних вимог, Національний банк України з метою стимулювання, зокрема, інвестиційної активності суб'єктів господарювання, проводить політику, котра спрямована на зниження норм резервних вимог, проте тимчасове збільшення норми

резервування спричинює зниження інфляційного тиску, що сприяє стабільності курсу національної валюти.

Більш того, як стверджують І.І. Д'яконова та Ф.О. Журавка [273], резервні вимоги використовуються Національним банком України, як інструмент регулювання банківської ліквідності. Одним із показників, що характеризує ліквідність, є залишки коштів (резервів) на рахунках комерційних банків у Національному банку України. Регулюючи стан банківських рахунків, Національний банк України діями намагається підтримувати оптимальну суму коштів на цих рахунках. Так, підвищення Національним банком України норми резервування призводить щодо скорочення надлишкових резервів у розпорядженні комерційних банків, тобто до скорочення ліквідності. Однак, зниження, навпаки, збільшує вільну ліквідність, розширює можливості комерційних банків України до проведення активних операцій.

На нашу думку, політика резервних вимог Національного банку може мати стимулювальну спрямованість. Маневруючи елементами механізму обов'язкового резервування, Національний банк України може стимулювати розвиток комерційних банків, банківських операцій, фінансових інструментів тощо [237].

Стосовно іншого інструмента монетарної політики Національного банку країни, зокрема, процентної політики, то це інструмент грошово-кредитного регулювання національної економіки полягає в тому, що Національний банк України визначає рівень процентних ставок за ломбардними або обліковими кредитами, які він надає комерційним банкам у порядку рефінансування їхніх активних операцій.

Так, на погляд експертів [62, 407, 484], змінюючи рівень облікової ставки, Національний банк України впливає на пропозицію грошей. Підвищення рівня облікової ставки веде щодо подорожчання кредитів Національного банку України для комерційних банків. У цьому випадку банки прагнуть компенсувати втрати, викликані зростанням ставки, тобто подорожчанням кредиту, шляхом підвищення ставок за кредитами, яких вони надають позичальникам, тобто суб'єктам національного господарства. Проте, зниження Національним банком України рівня облікової ставки має зворотний вплив, що стимулює зростання попиту на кредити з боку комерційних банків, веде щодо зростання обсягів рефінансування, збільшує грошову базу, розширює пропозицію грошей.

Крім того, необхідно акцентувати увагу на тому, що процентна політика Національного банку України впливає на динаміку змін курсу національної валюти через стимулювання припливу або відпливу

короткострокових капіталів, які переміщуються між країнами у пошуку найбільш прибуткового розміщення. Підвищення Національним банком України облікової ставки стимулює приплив короткострокових капіталів у країну з тих країн, де облікова ставка нижча, та сприяє поліпшенню стану платіжного балансу чи зростанню обмінного курсу національної валюти. У разі зниження Національним банком України ставки має місце відплив капіталів із країни у ті країни, де облікова ставка вища, що зумовлює падіння обмінного курсу національної валюти.

За даними Національного банку України [330], в умовах високих темпів інфляції, котрі супроводжували початкові стадії реформування національної економіки, грошово-кредитна політика, яку здійснював Національний банк була фактором зростання пропозиції грошей та розкручування інфляційної спіралі. Протягом 2003-2013 років в країні спостерігалася в цілому позитивна динаміка основних макроекономічних показників – це зростання реального обсягу валового внутрішнього продукту, сповільнення темпів інфляції та курсова стабільність. Тому ситуація, яка склалася на грошовому ринку, дала змогу Національному банку України поступово знижувати облікову ставку (рис. 3.2).

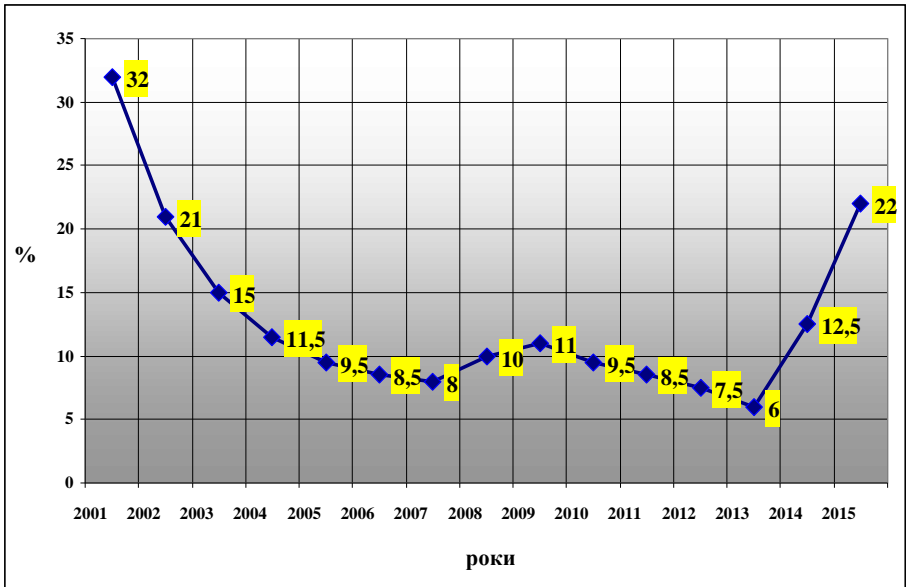

Рисунок 3.2 – Динаміка облікової ставки Національного банку України (складено автором за даними Національного банку України [330] та результатами власних розрахунків)

Але, незважаючи на зусилля Національного банку країни в умовах, котрі склалися в економіці на сучасному етапі, вартість банківських кредитів все ще залишається високою та більше ніж удвічі перевищує облікову ставку Національного банку України.

Водночас, рефінансування банків країни як інструмент грошово-кредитної політики, тісно пов'язане з процентною політикою, але має власні ознаки, які базуються на функції Національного банку України як «кредитора в останній інстанції». Відомо, що комерційні банки звертаються до нього за кредитом найчастіше у разі появи тимчасового дефіциту первинних резервів.

О.А. Кириченко і С.В. Мелесик [196] акцентують увагу на тому, що такі позики комерційні банки просять, як правило, на короткий строк та одержують у порядку переобліку комерційних векселів або під заставу цінних паперів. Надаючи названі кредити, Національний банк України збільшує первинні резерви комерційних банків, а, отже, і загальну суму грошей в обігу.

Як уже зазначалося, серед основних інструментів грошово-кредитної політики важливе значення має політика, котру проводить Національний банк України як кредитор в останній інстанції. В країнах з розвинутими ринковими відносинами центральний банк надає кредити комерційним банкам і фінансово-кредитним установам, рефінансуючи їхні активні операції, тобто здійснюючи переоблік комерційних векселів і надаючи ломбардний кредит.

Отже, Національний банк України використовує зазначені види кредитування, проте на початку своєї діяльності у ролі центрального банку Національний банк України застосовував як адміністративні, так й ринкові методи кредитування. Причому Національний банк України кредитував, як безпосередньо дефіцит державного бюджету, так й надавав централізовані кредити певним секторам національної економіки, тобто опосередковано покривав недостачу ресурсів для фінансування державного сектора національної економіки. У зв'язку з цим, в роботі на основі узагальнення джерел [287, 372, 484] систематизовано методи рефінансування Національним банком України комерційних банків із метою визначення стратегічних принципів реалізації грошово-кредитної політики в контексті кризи при формуванні механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки України як основи підвищення доходності суб'єктів господарювання (рис. 3.3).

Тому, останнім часом центральні банки держав із розвинутою економікою віддають перевагу такому інструменту грошово-кредитної

політики як реалізація операцій із цінними паперами на відкритому ринку. Слід зазначити, що ці операції Національного банку України зумовлюють зміну резервів банків, котрі, у свою чергу, позначається на обсязі і вартості банківських кредитів. Національний банк України продає цінні папери зі свого портфеля, коли йому треба стабілізувати і зменшити масу грошей в обігу, стримати зростання платоспроможного попиту, сприяти підвищенню рівня процентної ставки та в кінцевому підсумку знизити інфляцію.

Рисунок 3.3 – Політика рефінансування Національним банком України комерційних банків (класифіковано автором на засадах узагальнення джерел [287, 372, 484])

Так, В.В. Батрименко [18], І.А. Нідзельська [311] і А.І. Сухоруков [414] вважають, що позитивні аспекти цього інструменту грошово-кредитної політики полягають у тому, що Національний банк України самостійно визначає обсяг, час або напрям здійснення операцій на відкритому ринку, що дозволяє йому повністю контролювати процес. Зокрема, наслідки проведення операцій на відкритому ринку легко піддаються коригуванню.

У зв'язку з важливістю вказаного інструмента грошово-кредитної політики Національного банку України щодо реалізації стратегічних принципів грошово-кредитної політики в контексті банківської або валютної криз, в монографії складено механізм реалізації операцій на відкритому ринку, що робить його привабливим щодо забезпечення грошово-кредитної безпеки України як основи підвищення доходності суб'єктів господарювання (рис. 3.4).

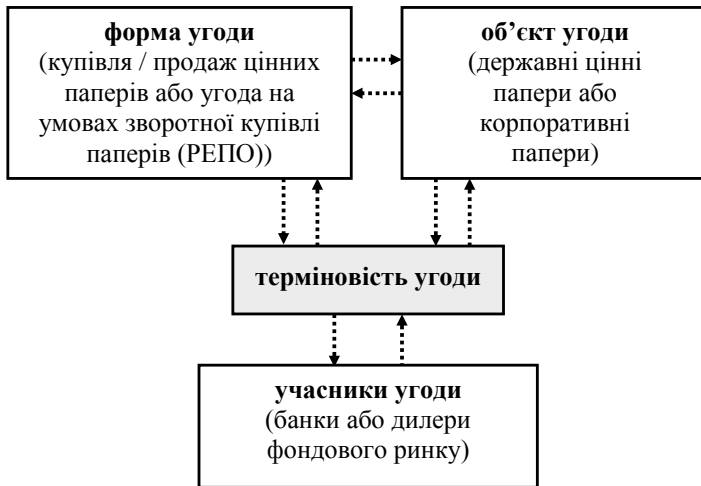

Рисунок 3.4 – Механізм проведення операцій з цінними паперами на відкритому ринку (авторська розробка, вперше, оприлюднено в [237])

На нашу думку, зростання попиту на цінні папери, зокрема з боку Національного банку України, призводить до зростання їх ринкової вартості та одночасно до падіння фактичної доходності, що, звичайно, спонукає власників цінних паперів (комерційні банки, інституційних інвесторів або населення) щодо їх продажу. І навпаки, якщо зростає пропозиція цінних паперів, зокрема з боку Національного банку, то це призводить до зниження цін на цінні папери і підвищення їх фактичної доходності, що, у свою чергу, стимулює інвесторів вкладати гроші в цінні папери.

Ключовою ознакою наступного інструмента грошово-кредитної політики Національного банку України – політики підтримання курсу національної валюти є то, що він охоплює операції із управління валютними резервами держави. Доведено, якщо на валютному ринку попит на іноземну валюту, котра є базовою для визначення курсу

національної валюти, перевищує пропозицію, це може призвести до падіння курсу національної валюти, тобто девальвації. Щоб цього не допустити, Національний банк України продає частину валютного резерву, урівноважуючи попит з пропозицією і відповідно підтримуючи курс валюти.

Втім, до купівлі іноземної валюти на валютному ринку країни Національний банк України вдається тоді, коли пропозиція на таку валюту перевищує попит і це може призвести до ревальвації валюти. На думку В.М. Федосова або В.М. Опаріна [436], й девальвація, й ревальвація національної валюти – відхилення від сталого економічного процесу, тому Національний банк прагне або зовсім не допускати цих явищ, або регулювати курс національної валюти в межах заздалегідь визначеного валютного коридору.

Як будь-яка ціна, валютний курс відхиляється від вартісної основи під впливом попиту і пропозиції валюти, співвідношення яких залежить від багатьох факторів, котрі відображають зв'язок валютного курсу з іншими економічними категоріями – це вартістю, ціною, грошима, процентом, платіжним балансом та ін. Тому, в монографії на засадах узагальнення джерел [263, 273, 441], упорядковано та класифіковано основні фактори впливу на взаємозв'язок валютного курсу із іншими економічними категоріями, бо від результатів їх реалізації залежить доцільність і ефективність формування механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки країни як основи підвищення доходності суб'єктів національного господарства (рис. 3.5).

Крім того, різкі коливання валютного курсу України посилюють нестабільність міжнародних економічних, зокрема, валютно-кредитних або фінансових відносин, викликають негативні соціально-економічні наслідки, бо зниження валютного курсу скорочує реальну заборгованість у національній валюті і збільшує тягар зовнішніх боргів, виражених в іноземній валюті.

Втім, при підвищенні курсу валюти внутрішні ціни стають менш конкурентоспроможними, ефективність експорту знижується, що може призвести до стагнації експортних галузей національного господарства. Як результат, стимулюється приплив у країну іноземних і національних капіталів, збільшується вивезення прибутків на капіталовкладення [47].

У зв'язку з цим, Національному банку доводиться здійснювати регулювання імпорту або експорту капіталу, що передбачає реєстрацію імпорту та експорту капіталу, установлення максимальних і мінімальних розмірів ставок за іноземними депозитами в українських комерційних

банках, установлення для осіб, які мають борги перед нерезидентами, обов'язкового безпроцентного вкладення певної частини від суми цих боргових зобов'язань в уповноважених банках України.

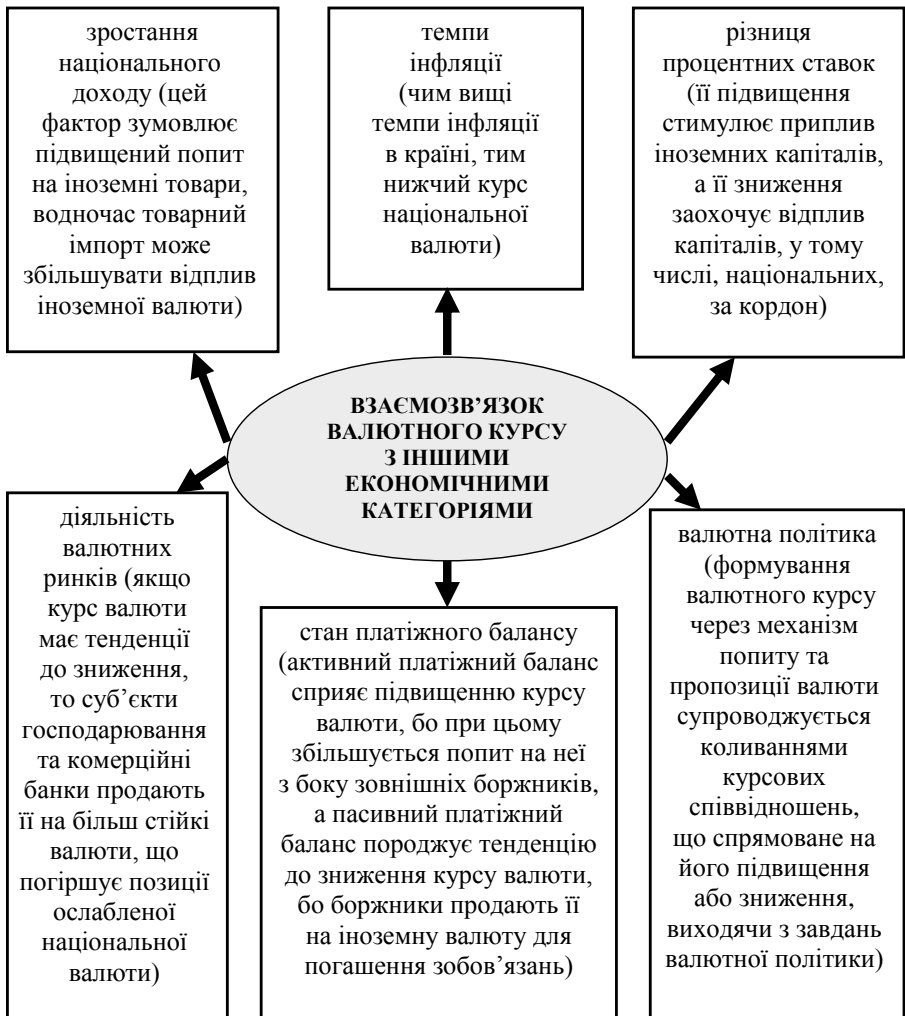

Рисунок 3.5 – Взаємозв'язок валютного курсу з іншими економічними категоріями (класифіковано автором на засадах узагальнення джерел [263, 273, 441])

Але, на нашу думку, відчутно впливають на стан грошового обігу в Україні іноземні фінансові інвестиції, які вкладаються в національні

цінні папери зі спекулятивними цілями. Так, це стосується капітальних вкладень іноземними інвесторами свого капіталу в боргові зобов'язання країни. Якщо привабливість цінних паперів знижується, відбувається відплив іноземного капіталу з України, що провокує зниження курсу національної валюти.

Як результат, виникає необхідність вживання з боку Національного банку України певних заходів, серед яких, підвищення процентної ставки або рівня доходності емітованих державою цінних паперів. Водночас, Національний банк України не має допускати відпливу за кордон національної валюти, що може виникнути внаслідок відносно заниженої процентної ставки в Україні [237].

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що в роботі досліджено та визначено особливості функціонування або суперечливі аспекти реалізації деяких інструментів грошово-кредитної політики Національного банку України як складової механізму забезпечення розвитку грошово-кредитної безпеки України, що буде враховано в процесі розроблення теоретико-методологічних положень фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку господарства.

Як зазначають провідні експерти [127, 273, 309], для успішної реалізації розглянутого інструментарію грошово-кредитної політики необхідна наявність відповідної інституційної основи, ключовими складовими якої є банківська система і грошовий ринок України. Слід зазначити, що розробка механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки як основи підвищення доходності суб'єктів національного господарства, ставить ряд вимог до банківської системи щодо рівня розвитку її інфраструктури та якості функціонування.

На наш погляд, розвитку банківської системи України як однієї з складових інституційної основи реалізації монетарної політики держави перешкоджають численні об'єктивні та суб'єктивні фактори. Зокрема, О.А. Кириченко і С.В. Мелесик [196] до об'єктивних факторів відносять: низькі доходи переважної більшості населення України, не відновлена повною мірою довіра населення до комерційних банків, відсутність належної структури гарантування банківських вкладів, значна питома вага збиткових підприємств, колосальна частка наявного грошового обігу (за результатами минулого року – майже 2/5 усієї грошової маси). З урахуванням цього можна говорити, що в державі немає відносно стабільних джерел надходження ресурсів у комерційні банки.

Щодо суб'єктивних факторів, які гальмують розвиток банківської системи, то за оцінкою А.І. Сухорукова та С.Т. Пиріжкової [414], це

вузькість асортименту пропонованих банківських послуг, наявність проблемних кредитів, відсутність кредитних історій, наявність проблем, які пов'язані з ліквідністю застав. Крім того, як стверджують експерти [311, 407, 485], комерційні банки не сприяють зміцненню та розвитку реального сектора національної економіки країни, що значною мірою зумовлено, як їхньою неготовністю надавати довгострокові кредити, так й нестійкістю функціонування підприємств, відсутністю реальних структурних перетворень в економіці національного господарства, як результат, кредитними ризиками. Не зважаючи на помітну за останні роки тенденцію щодо зниження, кредитні ставки комерційних банків усе ще перевищують дисконтну ставку Національного банку України.

Також, слід акцентувати увагу на тому, що в окремих випадках комерційні банки відчують відсутність належної нормативно-правової бази. Наприклад, це стосується захисту прав кредиторів, формування спостережних рад комерційних банків, стимулювання підвищення капіталізації та збільшення обсягів залучення коштів фізичних або юридичних осіб, недопущення перекладання на комерційні банки не властивих їм функцій контролюючих органів [484]. Водночас, деякі нормативно-правові акти, котрі регламентують банківську діяльність, мають переважно організаційно-адміністративний характер і тому навряд чи можуть дати бажаний ефект у справі неухильного або стабільного розвитку банківської системи країни як головної інституційної основи впровадження монетарної політики України.

І останнє, на чому хотілося би зупинитися, попри зняття обмеження на участь іноземного капіталу в банківському секторі України і вимог щодо мінімальної величини статутного капіталу комерційних банків із іноземною участю, низка регулятивних вимог до руху капіталу все ще розглядаються як такі, що ускладнюють доступ на ринок банківських послуг України і вихід українських комерційних банків на ринки інших країн, що більш детально буде розглянуто в п. 3.2 монографії.

За результатами узагальненого аналізу розвитку інфраструктури та якості функціонування банківської структури як ключової складової інституційної основи грошово-кредитної політики країни, запропоновано першочергові кроки у справі підвищення рівня банківської системи, що і буде враховано в процесі розробки механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки як інструмента підвищення доходності суб'єктів національного господарства (додаток Ж, рис. Ж.2).

Що стосується грошового ринку як другого елементу інституційної основи грошово-кредитної політики країни, то він створює середовище,

в якому формується і функціонує інструментарій монетарної політики держави. Для того, щоб зрозуміти, як грошовий ринок країни впливає на реалізацію стратегічних принципів грошово-кредитної політики та її інструментів в контексті банківської або валютної криз, в роботі на основі отриманої інформації досліджено і виявлено ті головні вимоги, яким грошовий ринок як економічна категорія повинен відповідати під час розробки механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки як основи підвищення доходності суб'єктів національного господарства, зокрема [237]:

досягнення високого рівня структуризації грошового ринку, за якого успішно функціонують усі складові – кредитний ринок із сегментами ринку грошей і ринку капіталу, міжбанківський ринок, ринки державних або корпоративних цінних паперів, валютний ринок;

вільний доступ комерційних банків України на будь-який сектор грошового ринку;

лібералізація секторів грошового ринку для забезпечення вільного переміщення грошей, вільного доступу на ринки суб'єктів господарської діяльності, формування реального співвідношення попиту і пропозиції і забезпечення реального зв'язку між цінними індикаторами – ставкою банківського процента, доходом з цінних паперів або обмінним курсу валют;

наявність зовнішньоекономічних зв'язків України, забезпечення конвертації національної валюти, а також проведення реальної курсової політики.

Однак, в процесі дослідження формування або функціонування грошового ринку України як складової інституційної основи реалізації монетарної політики визначено, що в економічній літературі не існує чіткого тлумачення суті поняття «грошовий ринок» [313], котре часто підміняється поняттям «фінансовий ринок» [397]. Це пов'язано з тим, що термін «грошовий ринок» в Україні практично не досліджений або не проаналізовано його сегменти у взаємозв'язку. Так, у законодавстві йдеться передусім про «ринок цінних паперів», а специфіка інших сегментів грошового ринку не визначається взагалі. Раніше поняття «грошовий ринок» розглядали або як ринок позичкових капіталів, або як ринок короткострокових фінансових активів.

На погляд І.О. Лютого [268] з таким підходом можна погодитися, якщо термін «фінансовий ринок» трактувати широко – це особливий сектор ринку, на якому формуються і балансуються попит і пропозиція на всі види фінансових активів, а, значить, і на гроші. Саме такої точки

зору дотримується англійські економісти Л. Харріс [446] та Дж. Хікс [48], які ставлять знак рівності між грошовим та фінансовим ринками і з цих позицій аналізують кейнсіанську та класичну моделі грошового ринку. Ототожнює грошовий ринок з фінансовим і багато інших вчених-економістів [140, 397, 441]. Втім, В.В. Батрименко [18], І.А. Нідзельська [311], А.І. Сухоруков або С.Т. Пиріжкова [414] розглядають грошовий ринок як самостійний механізм за допомогою якого урівноважуються попит та пропозиція на гроші.

У зв'язку з тим, що складна сутність та багатоликість існування грошового ринку істотно ускладнюють розуміння його функціонування та реалізації, тому в роботі сформовано механізм функціонування та реалізації інституційної моделі грошового ринку країни, що відображає взаємозв'язки між суб'єктами грошового ринку, котрий реалізуються через потоки грошей або їх інструментів.

У загальному вигляді механізм функціонування або реалізації інституційної моделі грошового ринку країни можна подати як схему потоків грошей або їх інструментів між трьома основними групами суб'єктів господарювання: тими, що заощаджують гроші; тими, що запозичують гроші; посередниками (рис. 3.6). Проте, на нашу думку, ефективне регулювання грошового ринку через інструментарій грошово-кредитної політики України неможливо без одного із ключових або найскладніших явищ ринку грошей – попиту на гроші. В Україні, де тільки формується механізм функціонування і реалізації інституційної моделі грошового ринку як основи забезпечення грошово-кредитної безпеки, вивчення попиту на гроші набуває особливого значення.

Як свідчать результати дослідження, на відміну від попиту на товарних ринках, що формується як потік куплених товарів за певний період, попит на гроші виступає як запас грошей, який прагнуть мати у своєму розпорядженні суб'єкти господарювання на певний момент. Якщо запас грошей розглядати, як елемент багатства, яким володіють суб'єкти господарювання, то попит на гроші можна трактувати, як їхнє бажання мати певну частину свого портфеля активів в ліквідній формі. Такий підхід до вивчення попиту на гроші впроваджений Дж. Кейнсом [192], котрий назвав трактування попиту на гроші теорією переваги ліквідності. За такого трактування попиту на гроші це явище набуває значення в практиці управління грошовою сферою та забезпечення її безпеки як основи підвищення доходності суб'єктів господарювання.

Крім того, наявність попиту на гроші означає, що в його межах суб'єкти господарювання триматимуть гроші в себе, не «викинуть» їх

на товарний, валютний чи фондовий ринки і не порушать сформовану там рівновагу. Тому, зростання попиту на гроші розширює можливості емісії грошей, її зростання не зашкодить ринкам, буде безінфляційним, призведе щодо підвищення рівня монетизації національної економіки. Враховуючи важливість цього елемента грошового ринку як складової інституційної основи реалізації грошово-кредитної політики України для формування механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки, в роботі з'ясовано мотиви, які заохочують суб'єктів господарювання нагромаджувати гроші та визначено фактори, котрі впливають на ці мотиви, а значить – на динаміку попиту на гроші [237]: зміна обсягів виробництва та обсягів національного доходу, накопичення багатства, швидкість обігу грошей, зміна норми процента, фактор інфляції.

Рисунок 3.6 – Механізм функціонування та реалізації інституційної моделі грошового ринку України (авторська розробка на засадах узагальнення джерел [18, 140, 268, 311, 397, 441])

Але, необхідно звернути увагу на те, що з'ясовані та визначені закономірності руху попиту на гроші можна вважати класичними в тому плані, що вони визнані в економічній літературі, як об'єктивно діючі в розвинутій економіці. Доведено, що найповніше вони можуть проявитися в умовах стабільної і добре розвинутої банківської системи, розвинутого ринку цінних паперів, лібералізованого ціноутворення, вільного руху грошей по каналах обороту, низької ризиковості операцій тощо. Все це забезпечує економічним суб'єктам можливість найповніше реалізувати свою мотивацію до накопичення запасів грошей. Втім, за економічних передумов, що склалися сьогодні в Україні, мотиви, які заохочують суб'єктів господарювання накопичувати гроші, і фактори, які впливають на ці мотиви, а значить – на динаміку попиту на гроші, перебувають в процесі змін і становлення. Тому, всі класичні фактори впливу на попит на гроші діють у деформованому вигляді, що слід мати на увазі в процесі формування механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки національної економіки (додаток Ж, табл. Ж.1).

Отже, вивчення механізму попиту на гроші має значення щодо практики регулювання грошового обороту, як у сучасних передумовах формування механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки, що є основою підвищення доходності суб'єктів національного господарства, де його закономірності по суті деформовані, так і на перспективу, бо є одним з теоретико-методологічних положень формування національної фінансової безпеки економіки України, що й обумовлює актуальність цього наукового дослідження.

Другою силою, що у взаємодії з попитом визначає кон'юнктуру грошового ринку, є пропозиція грошей, суть якої полягає в тому, що суб'єкти господарювання в будь-який момент мають у розпорядженні запас грошей, які вони можуть за сприятливих обставин спрямувати в оборот. Доведено, якщо фактичний запас грошей індивіда перевищує його попит на гроші, але це можливо при зростанні альтернативної вартості зберігання грошей, то цей індивід пропонуватиме частину свого запасу грошей на ринок до продажу. І навпаки, при перевищенні попиту над наявним запасом індивід буде купувати їх на ринку або іншими способами задовольняти попит [372]. Тому, на цьому рівні пропозиція і попит чергуються – при зростанні рівня процента суб'єкт господарювання виступатиме на грошовому ринку з пропозицією грошей, а при зниженні – з попитом на гроші.

Також, слід зазначити, що на макроекономічному рівні пропозиція грошей формується по-іншому. Вважається, що суб'єкти господарювання

одночасно не можуть запропонувати на ринку грошей більше від наявного у них запасу грошей, бо фактична маса грошей в обороті є природною межею пропозиції грошей. Ніякі стимулюючі фактори не можуть збільшити пропозицію грошей понад цю межу. Якщо ж виникає потреба збільшити пропозицію понад межу, що можливо при зростанні сукупного попиту на гроші, то це можна зробити тільки додатковою емісією грошей в оборот [273]. Втім, визнання емісії вирішальним фактором зміни пропозиції грошей надає останній характеру екзогенного явища, рух якого визначається не внутрішньоекономічними процесами та мотивацією суб'єктів господарювання, а зовнішніми факторами, які лежать у сфері банківської діяльності. Посилаючись на екзогенність пропозиції грошей, деякі вчені-економісти і фахівці [313, 407] роблять спроби відірвати рух пропозиції грошей від руху попиту, надати йому самостійного значення. На наш погляд, подібний підхід загрожує розривом двох складових грошового ринку – це попиту та пропозиції, втратою об'єктивних меж зміни пропозиції грошей, переходом на позиції суб'єктивізму та волюнтаризму в грошово-кредитній політиці України.

З огляду на викладене, в монографії визначено об'єктивні межі пропозиції грошей, тобто емісії грошей, оскільки важливо правильно визначити співвідношення пропозиції або попиту як двох складових грошового ринку України: яка з них є первинною, а яка – вторинною. Оскільки із двох сил грошового ринку попит на гроші змінюється, передусім, під впливом об'єктивних факторів, які формуються всередині сектора національної економіки, а пропозиція грошей має переважно екзогенний характер, то тільки попит на гроші може бути первинним фактором у взаємодії з пропозицією грошей. Остання повинна у динаміці орієнтуватися та прилаштовуватися до зміни попиту на гроші. Тільки за цієї умови вплив суб'єктивного фактора на кон'юнктуру грошового ринку буде мінімізованим, а зміни ключових індикаторів ринку (маса грошей, рівень процента та рівень інфляції) будуть об'єктивними і не матимуть руйнівних наслідків [237].

Отже, є підстави вважати, що ті фактори, які визначають зміну попиту на гроші, у підсумку визначають межі зміни пропозиції грошей. Спробу знайти інші фактори, які визначають обсяг пропозиції грошей, не зачіпаючи попиту на гроші, відкривають шлях до вольових рішень у монетарній політиці. Але будь-які емісійні вливання можуть бути виправдані необхідністю фінансово забезпечити певні «гострі» потреби суспільства, інвестування та підтримання пріоритетних виробництв.

На думку М.І. Макаренка, І.І. Д'яконової та Ф.О. Журавка [273] визнання попиту на гроші об'єктивною межею для пропозиції грошей, а самої пропозиції – результатом діяльності комерційних банків, може створити враження, що завданням грошово-кредитної політики країни банківської системи є дійсно технічне «підтягування» грошової маси до попиту на гроші при зміні його обсягу. Проте це лише поверхове, загальне враження. За ним криється складний процес зростання маси грошей (грошової пропозиції), на який, окрім рішень Національного банку України, впливає значна кількість інших факторів, котрі можуть деформувати пропозицію грошей порівняно із визначеними цілями, відхиляючи її від попиту на гроші.

Тому, в процесі дослідження на основі систематизації джерел [140, 309, 372] визначено головні фактори, котрі впливають на формування обсягу грошової пропозиції порівняно з визначеними цілями, відхиляючи її від попиту на гроші, та вирішено розглядати кожний із цих факторів як самостійний елемент впливу на обсяг пропозиції грошей (додаток Ж, рис. Ж.3).

На нашу думку, аналіз факторів впливу на пропозицію грошей свідчить, що їх остаточний обсяг формується зусиллями чотирьох груп суб'єктів: Національного банку України, комерційних банків, а також вкладників і позичальників. Це робить управління пропозицією грошей складним завданням. Щоб вивести пропозицію грошей на запланований рівень, не досить відповідно відрегулювати грошову базу, для цього необхідно ще забезпечити мультиплікативне зростання депозитів під впливом усіх факторів.

Проведення в роботі підсумкової оцінки реалізації стратегічних принципів грошово-кредитної політики країни в контексті банківської чи валютної криз і узагальнення висновків за результатами попередніх етапів аналізу, свідчить про необхідність складання концептуальної моделі інституційного забезпечення грошово-кредитної політики країни і реалізації інструментарію грошово-кредитної політики Національного банку через багатоаспектність її функціонування, що ускладнює або деформує розуміння сутності монетарної політики країни з огляду на результативність або ефективний вплив на національну економіку, бо монетарна політика є не просто одним із компонентів забезпечення грошово-кредитної безпеки України як основи підвищення доходності суб'єктів господарської діяльності, а однією з теоретико-методологічних положень формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства (рис. 3.7).

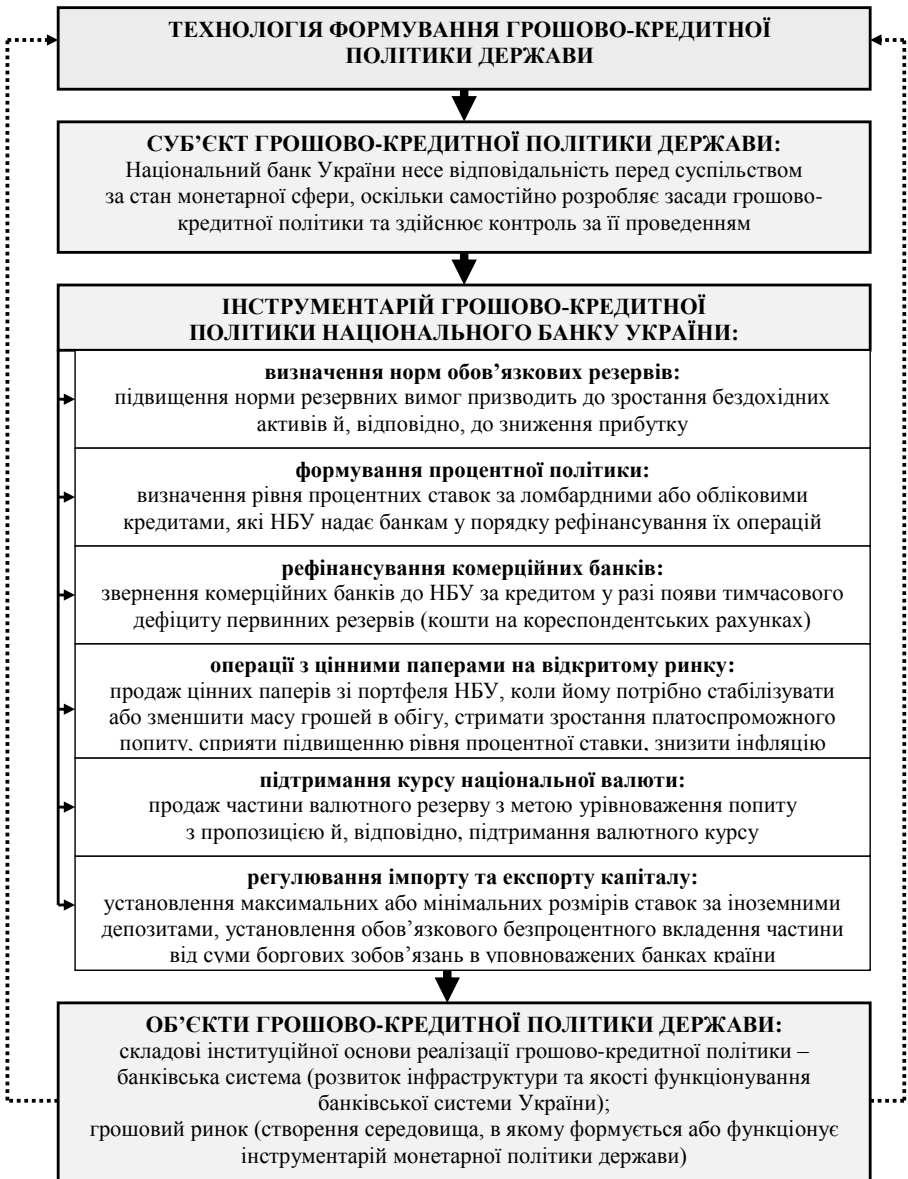

Рисунок 3.7 – Концептуальна модель інституційного забезпечення грошово-кредитної політики та впровадження інструментарію грошово-кредитної політики Національного банку України (авторська розробка, оприлюднено в [237])

Таким чином, дослідження реалізації стратегічних принципів грошово-кредитної політики країни в контексті банківської і валютної криз, як необхідної умови формування механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки України, з метою підвищення доходності суб'єктів національного господарства підсумовують такі висновки і результати:

1) сформульовано консенсусний підхід до визначення сутності поняття «грошово-кредитна політика» з урахуванням особливостей кожного з розглянутих підходів, який передбачає, що грошово-кредитна (монетарна) політика – комплекс взаємопов'язаних та скоординованих заходів країни регулятивного характеру, які здійснюються безпосередньо Національним банком України та за його участю, і реалізуються через складові механізму фіскально-бюджетної політики країни за допомогою операційних важелів, дотримуючись середньострокових орієнтирів, забезпечуючи прозорість політики, поєднуючи незалежність у виконанні конституційної функції з узгодженістю дій інших органів влади;

2) визначено, що антикризові заходи Національного банку України спрямовані на вирішення таких основних задач цього дослідження – це розроблення економіко-організаційних основ забезпечення безпеки функціонування банківських установ в Україні та оптимальних умов реалізації валютної безпеки як стабільності національної грошової одиниці, що є теоретико-методологічними положеннями формування фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного господарства;

3) запропоновано першочергові кроки у справі підвищення рівня банківської системи України, що буде враховано в процесі формування механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки як інструмента підвищення доходності суб'єктів господарювання, за результатами аналізу розвитку інфраструктури та якості функціонування банківської системи як складової інституційної основи грошово-кредитної політики держави;

4) сформовано механізм функціонування і реалізації інституційної моделі грошового ринку, який відображає взаємозв'язки між суб'єктами грошового ринку України, котрі реалізуються через потоки грошей або їх інструментів у зв'язку із тим, що складна сутність та багатолічність існування грошового ринку держави ускладнюють розуміння суті його функціонування та реалізації;

5) розроблено концептуальну модель інституційного забезпечення грошово-кредитної політики і впровадження інструментарію грошово-кредитної політики Національного банку України через багатоаспектність

її функціонування, що ускладнює або деформує розуміння сутності монетарної політики з огляду на результативність та ефективний вплив на економіку національного господарства.

3.2 Економіко-організаційні положення забезпечення безпеки розвитку банківських установ в Україні

Ситуація, що склалася в розробці економіко-організаційних основ безпеки розвитку банківських установ в країні свідчить про прорахунки концептуального характеру, оскільки банківська діяльність як один із найважливіших секторів економіки, що здійснює суттєвий вплив на всі ключові його складові, не має обґрунтованого теоретичного або методологічного системного відображення.

Так, на погляд фахівців банківської справи [17, 128, 198, 389], поки що недостатньо досліджено наступні поняття, як «система банківської безпеки», «економічна безпека банківської установи» та «фінансова безпека банківської установи», відсутні науково обґрунтована концепція та механізм забезпечення розвитку банківської безпеки, класифікація потенційних джерел загроз банківській безпеці України, ґрунтовна характеристика економічних або фінансових регуляторів забезпечення безпеки розвитку банківських установ в Україні, що й буде виконано в цьому розділі монографії, як один із етапів проведення дослідження, присвяченого розробці теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного господарства.

Доведено, що банківська сфера країни характеризується високою ризикованістю в порівнянні з іншими секторами національної економіки, бо ця особливість обумовлена специфікою тих функцій, які виконує кожний суб'єкт банківської діяльності. Банківські установи мають багато партнерів, клієнтів, позичальників фінансовий стан яких безпосередньо впливає на їх положення. Крім того, банківська діяльність різноманітна та включає операції залучення, зберігання та транспортування коштів, надання різних видів фінансових послуг, випуск або покупку цінних паперів, видачу кредитів, факторинг тощо [228].

Тому, в наукових публікаціях останніх років приділяється багато уваги проблематиці функціонування банківських установ в Україні, аналізу кризових явищ в банківському секторі і заходам щодо ліквідації наслідків, численним шляхам вдосконалення їх роботи. Таке зростання уваги до комплексу вказаних питань пояснюється тим, що економіко-

організаційні основи забезпечення безпеки розвитку банківських установ в Україні, не дивлячись на інтенсивне зростання їх масштабів, не задовольняють потреби економіки України в повному обсязі, не стали умовою для формування потужного механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки країни як основи підвищення доходності суб'єктів господарювання, а, навпаки, стали каталізаторами банківської кризи.

Слід зазначити, ще до початку банківської кризи вітчизняними вченими та практиками [94, 174, 202, 409] висловлювались думки про зростання ризиків у банківській системі, наприклад, через агресивну кредитну політику банківських установ. На даний момент банківська криза держави стала абсолютною реальністю, як у світовому, так й в національному масштабах, що робить негативний вплив на реальний сектор національної економіки. Саме через це, було вирішено провести дослідження економіко-організаційних положень забезпечення безпеки розвитку банківських установ країни як однієї з складових формування механізму забезпечення розвитку грошово-кредитної безпеки з метою підвищення доходності суб'єктів національного господарства.

У зв'язку з цим, вивченню аспектів економіко-організаційних основ забезпечення безпеки розвитку банківських установ в країні, присвячені наукові праці таких провідних фахівців банківської справи, як В.В. Батрименка [18], В.М. Геєця [75], М.І. Диби та Є.С. Осадного [121], О.А. Кириченка та С.В. Мелесик [196], І.А. Нідзельської [311], А.В. Сидорової та М.А. Жмайло [389], Л.М. Стрельбицької [409].

На думку одних експертів [18, 196, 389], банківська система країни може вважатися однією з самих захищених систем, про що свідчать жорсткість норм сертифікації Національного банку України, домінування державних силових структур у питаннях технічної оснащеності установ або відносно небагата, у порівнянні з деякими зарубіжними країнами, статистика фінансових злочинів. Інші фахівці банківської справи [75, 121, 311, 409, 433] вважають, що економіко-організаційні положення забезпечення безпеки розвитку банківських установ в країні вимагають серйозних реформ, починаючи від законодавчого забезпечення або державного регулювання банківської діяльності, і закінчуючи системою підготовки кадрів, а також функціями і повноваженнями служб безпеки банківських установ.

Отже, поняття «банківська безпека держави» розглядається по-різному, а, точніше, експерти і вчені-економісти по-різному розставляють акценти. Як вважає О.А. Кириченко, «...банківська безпека країни – це система заходів, що забезпечує захищеність інтересів власників, клієнтів,

працівників і керівництва банку від зовнішніх і внутрішніх загроз» [198, с. 42]. На думку О. Кириченко [198], рівень захищеності характеризується здатністю банку протистояти спробам, як прямого несанкціонованого проникнення в приміщення банку зі злочинною метою, так й спробам завдати шкоди банку з боку конкурентів шляхом втручання в діяльність, набуття впливу на банк із метою здійснення фінансових махінацій, відмивання «брудних грошей», незаконних переказів їх за кордон.

На погляд І. Нідзельської [311], питання забезпечення банківської безпеки в країні є актуальними не лише безпосередньо для суб'єктів, а також й для решти учасників ринкових відносин. Безумовно, в першу чергу, вказаним питанням опікуються власники банківських установ, акціонери, котрі турбуються про розвиток бізнесу та несуть за нього матеріальну, моральну або соціальну відповідальність. Економіко-організаційне забезпечення безпеки банківських установ в країні турбує й клієнтуру, тобто юридичних або фізичних осіб, які є вкладниками, позичальниками кредитів і користувачами банківських послуг. З огляду на це, І.А. Нідзельська [311] підкреслює, що забезпечення безпеки функціонування та розвитку банківської установи необхідно розуміти, передусім, безпеку банку як організації і безпеку банківських операцій.

Зокрема, розглядаючи безпеку розвитку банківської установи через призму організації, слід акцентувати увагу, як на її зовнішньому, так й внутрішньому середовищі. Зовнішнє середовище, в котрому змушена функціонувати банківська установа, рекомендується розглядати, як результат впливу дій з боку клієнтів, партнерів, конкурентів та органів влади, а внутрішнє середовище банку формується діями персоналу в особі спеціалістів або менеджерів його відділів, неформальних груп, а також адміністрації організації або його власників. Часто фоном для цього є некомпетентність спеціалістів та менеджерів банку, навмисні дії або бажання працівників збагатитися за допомогою можливостей банківської установи, у тому числі за рахунок зговору з клієнтурою, а також із потенційними конкурентами.

Відносно безпеки банківських операцій, то вона представляє не менший інтерес, оскільки стосується сутності банківської діяльності і безпосередньо пов'язана з забезпеченням безпеки розвитку банківських установ. Особливий інтерес становлять технологія професійних порушень і використання діючого порядку або правил, недоліків або порушень у банківській установі в особистих інтересах персоналу і його власників, а також в інтересах конкуруючих банків та небанківських організацій [409].

М. Жмайло [389] трактує безпеку розвитку банківської установи як: стан стійкої життєдіяльності, за якого забезпечується реалізація банківської мети або основних її інтересів, захист від внутрішніх або зовнішніх дестабілізуючих факторів незалежно від умов функціонування банку; властивість своєчасно або адекватно реагувати на всі прояви внутрішнього і зовнішнього середовища банківської установи; здатність протистояти посяганням на діяльність та імідж банківської установи, створювати ефективний захист від загроз.

Розглянувши підходи щодо визначення суті поняття «банківська безпека», представлені провідними фахівцями банківської справи [121, 196, 389], можна зробити висновок, що ефективна реалізація економіко-організаційних основ безпеки розвитку банківських установ залежить від виконання послідовних заходів щодо забезпечення безпеки, котрі класифіковано на засадах систематизації джерел (рис. 3.8).

Рисунок 3.8 – Організація ефективної системи банківської безпеки в Україні (класифіковано автором на засадах систематизації джерел [121, 196, 389])

На нашу думку, враховуючи важливість економіко-організаційних основ забезпечення безпеки розвитку банківських установ для розробки механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки як підвищення доходності суб'єктів господарювання, механізм забезпечення розвитку системи банківської безпеки України повинен базуватися на теоретико-методологічних основах формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства, структурних або функціональних аспектах безпеки розвитку банківської установи і реалізації стратегічних принципів грошово-кредитної політики України в контексті банківської кризи [228].

Для того, щоб перейти від багатоаспектного до консенсусного підходу щодо розуміння суті поняття «система банківської безпеки» і сформуванню науково обґрунтовану концепцію і механізм забезпечення розвитку системи банківської безпеки в країні, в роботі сформульовано основні методологічні підходи на основі яких зроблено комплексний аналіз економічних або фінансових регуляторів забезпечення безпеки розвитку банківських установ, що є одним із етапів проведення цього актуального дослідження (табл. 3.7).

Таблиця 3.7 – Генезис методологічних підходів щодо розуміння проблеми організації ефективної системи банківської безпеки України (систематизовано автором на засадах узагальнення джерел [75, 311, 409, 456])

Категорія	Підходи		
	дуалістичний	системно-цільовий	критеріальний
Система банківської безпеки	дослідження системи банківської безпеки в Україні на основі цього підходу передбачає аналіз антикризового потенціалу чи потенціалу розвитку банківських установ	даний підхід розглядає систему банківської безпеки в Україні, як багатоступеневу систему, орієнтовану на досягнення кінцевого результату – підвищення рівня соціально-економічного розвитку	основний підхід до вивчення системи банківської безпеки полягає в оцінці адекватності потенціалу банківського сектора національної економіки сформованому рівню банківських ризиків

Застосування критеріального підходу щодо розуміння проблеми організації ефективної системи банківської безпеки дозволило виявити основні критерії забезпечення безпеки розвитку банківських установ в Україні – стабільність економічної та фінансової безпеки банківської установи. В літературі поширено визначення економічної банківської безпеки, як сукупності охорони комерційної та банківської таємниці, однак в понятійному аспекті її значення визначається предметом всієї банківської безпеки, бо будь-які банківські втрати мають економічні наслідки.

Наприклад, О.А. Кириченко і С.В. Мелесик [196] зазначають, що сутність економічної безпеки в банківській системі України полягає в ефективному використанні ресурсів щодо запобігання загроз установам та створення передумов стабільного функціонування або максимізації прибутку. При цьому, науковці вважають, що рівень економічної безпеки банківської установи визначається тим, наскільки ефективно їх службам вдається запобігати погрозам і усувати збитки від негативного впливу зовнішніх факторів на банківську систему.

На погляд Л.М. Стрельбицької або М.П. Стрельбицького [409], економічна безпека банківської системи країни передбачає такий стан, за яким її фінансова стабільність і репутація не можуть бути підірвані цілеспрямованими діями певної групи осіб, організацій чи ситуацією, котра складається всередині та поза банківського сектору національної економіки.

С. Яременко [485] розглядає економічну банківську безпеку як такий стан, який забезпечує стабільність або економічний розвиток банківського сектору економіки, гарантований захист його фінансових або матеріальних ресурсів, здатність адекватно та без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої чи зовнішньої ситуації. При цьому, він акцентує увагу на тому, що економічна безпека банківської установи, як головної складової економічної банківської безпеки, обумовлена прагненням банківських установ щодо збільшення прибутку, гострою конкурентною боротьбою, обмеженістю фінансових ресурсів й джерел їх формування, нестабільною економічною ситуацією, несподіваними змінами або підвищеним ризиком проведення банківських операцій в сучасних умовах.

Підсумовуючи вищесказане можна зробити висновок, що безпека банківської системи України передбачає забезпечення передумов для ефективного проведення банківською установою операцій і здійснення угод, раціонального використання кредитних або фінансових ресурсів,

надійного транспортування готівки і цінностей, правильної експлуатації техніки або обладнання банків, що стало підґрунтям для розроблення системи обов’язкових умов успішної реалізації економічної безпеки банківської системи України (рис. 3.9).

Рисунок 3.9 – Система обов’язкових умов успішної реалізації економічної безпеки банківської системи України (авторська розробка на засадах узагальнення джерел [94, 174, 196, 409])

Отже, враховуючи основні сутнісні характеристики економічної безпеки банківської системи країни, що визначено в процесі наукового дослідження, та обов’язкові передумови її успішної реалізації, котрі

систематизовано на засадах узагальнення вказаних джерел, в монографії сформульовано концептуальний підхід до розуміння сутності поняття «економічна безпека банківської установи», як складової економічної безпеки банківської системи країни, згідно з яким, економічна безпека банківської установи – це результат досягнення стану захищеності економічних інтересів банківської установи, які проявляються в ході реалізації її цілей та завдань, і полягає в формуванні сприятливих умов для реалізації всіх передбачених статутом видів банківської діяльності [228].

Як відомо, існуючий стан економічної безпеки банківської системи або її банківських установ далекий від вимог, котрі пред'являються сучасним етапом соціально-економічного розвитку суспільства. Не дивлячись на зусилля, які роблять органи державної влади, а також суб'єкти банківської діяльності під час реалізації стратегічних принципів грошово-кредитної політики в контексті банківської кризи, що було досліджено і доведено в п. 3.1 наукової роботи, періодично виникають кризи з широким діапазоном наслідків – від локальних до світових.

Тому, щоб визначити стратегічні орієнтири рівня економічної безпеки банківської системи країни і наскільки ефективно банківським установам вдається запобігати загрозам або усувати збиток від впливу на банківський сектор національної економіки, в монографії на засадах систематизації джерел [94, 174, 196, 409] сформульовано класифікацію факторів, які викликають загрози забезпеченню економічної безпеки в банківській системі, що, в свою чергу, може сприяти попередженню більшості проблем, які перешкоджають і просто ускладнюють економіко-організаційні положення забезпечення безпеки розвитку банківських установ в країні в процесі формування механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки як підвищення доходності суб'єктів господарської діяльності (додаток К, рис. К.1).

На нашу думку, підтримка економічної безпеки в банківській системі на відповідному рівні або постійне вдосконалення – головна складова стратегічного управління економіко-організаційними основами безпеки розвитку банківських установ в країні. Як свідчать результати комплексного аналізу економічних регуляторів забезпечення банківської безпеки, найрезультативнішим способом оцінки стратегічних рішень по управлінню економічною безпекою банківських установ є трьохрівнева система показників, що складена як ключовий елемент розроблення методики формування критеріїв і принципів забезпечення фінансової складової економічної безпеки національного господарства [228].

Запропонована трьохрівнева система показників оцінювання рішень по управлінню економічною безпекою банківських установ передбачає на верхньому рівні системи інтегральний показник рівня економічної безпеки банківської системи України, на другому – основні показники ефективності банківської діяльності, на третьому – первинні показники, які фігурують у балансах і платіжних документах установ (табл. 3.8).

Таблиця 3.8 – Трьохрівнева система показників оцінки стратегічних рішень по управлінню економічною безпекою банківських установ (складено автором за підсумками власних досліджень)

Системні рівні	Показники оцінки стратегічних рішень по управлінню економічною безпекою банківської установи
1	2
Перший – інтегральний показник оцінки рівня економічної безпеки банківської системи країни	<p>Рівень економічної безпеки банківської установи можливо оцінити одним кількісним показником, який може базуватися на таких параметрах, як показник прибутковості, ліквідності, темпів росту та достатності капіталу.</p> <p>В даному випадку інтегральний показник відіграє як би роль незалежного експерта, оскільки він може дати зведену оцінку рівня економічної безпеки банківської системи країни, зокрема, прибутковості, ліквідності, темпів росту, достатності капіталу.</p> <p>Крім того, запропонована величина має цінність не лише, як інтегральна оцінка економічної безпеки банківської установи, а, в першу чергу, як показник черговості постановки, реалізації та вирішення управлінських завдань банківської системи.</p> <p>Визначено, що, знаючи динаміку інтегрованого показника оцінки рівня економічної безпеки банківської системи, який об'єднує інформацію про прибутковість банківських операцій, ліквідність банківських активів та темпи росту банківського капіталу, керівництво банківської установи, по-перше, може бути вчасно поінформованим про стан банківської справи в конкурентній боротьбі на ринку, а, по-друге, може завчасно, тобто до виникнення надзвичайних ситуацій, підготуватися до можливих потрясінь в банківському секторі економіки</p>
Другий – основні показники ефективності банківської діяльності	<p>Трьохрівнева система показників оцінювання стратегічних рішень по управлінню економічною безпекою банківських установ на другому рівні передбачає застосування основних показників ефективності банківської діяльності, зокрема, які були запропоновані та розглянуті на першому рівні системи – ліквідності, прибутковості, темпів росту, достатності капіталу.</p> <p>Крім того, слід акцентувати увагу на тому, що отримана за їх допомогою інформація – це вихідні дані для розрахунків аргументів інтегрального показнику оцінки рівня економічної безпеки банківської системи України</p>

Продовження табл. 3.8

1	2
Третій – первинні показники, які фігурують у балансах та платіжних документах банківських установ	Третій рівень системи показників оцінювання стратегічних рішень по управлінню економічною безпекою банківських установ формують первинні показники, які використовують, як вихідну інформацію для дослідження ретроспективного та фактичного стану банківських установ, потрібного для аналізу процесу виконання стратегічних рішень

Таким чином, запропонована комбінація розглянутих і досліджених складових економічної безпеки банківської системи, що складається з підходу щодо визначення сутності економічної безпеки в банківській системі країни, системи основних умов успішної реалізації економічної безпеки банківської системи, класифікації факторів, котрі викликають загрози забезпеченню економічної безпеки в банківській діяльності, трьохрівневої системи показників оцінювання рішень по управлінню економічною безпекою банківських установ і концептуального підходу до розуміння поняття «економічна безпека банківської установи», як складової економічної безпеки банківської системи країни, дозволила сформуванню механізму забезпечення економічної безпеки банківської системи України, який спрямований на підвищення рівня управління економічною безпекою банківських установ або швидку адаптацію до мінливих умов конкурентної боротьби в банківському секторі економіки, що є обов'язковим елементом формування механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки країни як підвищення доходності суб'єктів господарювання (рис. 3.10).

Щодо другої складової забезпечення безпеки функціонування та розвитку банківських установ, то в жорстких конкурентних умовах найбільш важливою та складною є проблема забезпечення фінансової складової економічної безпеки банківського сектору економіки, оскільки фінансова складова – результат функціонування системи банківської безпеки країни, високий рівень якої визначається успішністю її дій.

На нашу думку, забезпечення фінансової безпеки як банківської системи в цілому, так й окремих складових, тобто банківських установ, враховуючи її особливе значення для економіко-організаційних основ забезпечення безпеки розвитку банківських установ в Україні, – це складна та багатогранна проблема, якій необхідно приділяти постійну

увагу, бо питання фінансової безпеки банківської системи країни та її структур не отримали належного наукового відображення в публікаціях провідних фахівців із банківських справ.

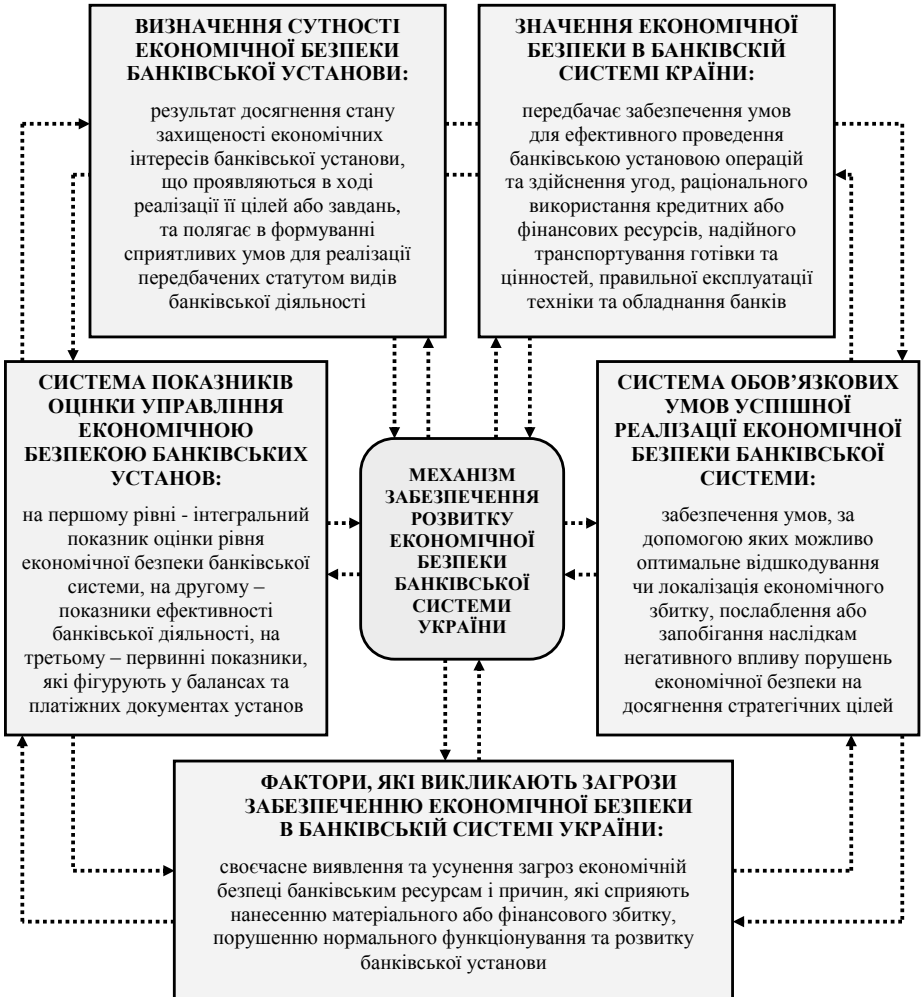

Рисунок 3.10 – Механізм забезпечення розвитку економічної безпеки банківської системи України (авторська розробка, вперше, оприлюднено в [228])

У зв'язку з цим, на погляд провідних науковців [141, 202, 447], фінансову складову економічної безпеки банківської системи потрібно розглядати в двох підходах: по-перше, з точки зору фінансових наслідків

її діяльності для країни в цілому, а, по-друге, з точки зору недопущення та відвернення потенційних або явних загроз фінансовому стану всього банківського сектору національної економіки, Національному банку України або банківським установам. Так, С.І. Ткаченко [424] розуміє фінансову безпеку банківської системи країни як комплекс заходів по досягненню максимально можливої платоспроможності та фінансової стійкості банківської установи, ліквідності балансу, ефективної системи банківського капіталу та найбільш прибуткових напрямів капітальних вкладень, що досягається шляхом комплексного аналізу, тактичного і стратегічного планування, запобігання можливим загрозам фінансового характеру.

Крім того, із точки зору наслідків реалізації фінансової безпеки банківської системи для економіко-організаційних основ забезпечення безпеки розвитку банківських установ в країні, як підтверджують Л.М. Стрельбицька та М.П. Стрельбицький [409], фінансове здоров'я й, як результат, безпека банківської системи багато в чому залежить від економічних нормативів, котрі регламентують діяльність банківських установ, обґрунтованості і безумовного їх дотримання, бо суперечливість і недосконалість нормативів збільшує кількість проблемних структур.

Тому, в монографії під час аналізу існуючої системи економічних нормативів, котра безпосередньо впливає на формування фінансової складової економічної безпеки банківської системи або її структур, систематизовано умови забезпечення безпеки банківської діяльності, дотримання і ефективна реалізація яких дозволить усунути ті недоліки, які перешкоджають фінансовій безпеці розвитку банківських установ і банківської системи України в цілому (рис. 3.11).

На погляд багатьох фахівців із банківської справи [17, 174, 271, 487], в сучасних ринкових умовах основним критерієм забезпечення безпеки розвитку банківських структур, а, відтак, фінансової складової економічної безпеки банківського сектору національної економіки, є рівень прибутковості банківських активів, тобто відповідно до умов забезпечення фінансової безпеки банківської діяльності – раціональне та ефективне управління структурою банківських активів або пасивів.

Щодо забезпечення фінансової безпеки розвитку банківських установ, то найважливішим показником їх фінансової стійкості або стабільності є питома вага залучених коштів громадян у загальному обсязі залучених коштів банку. Отже, саме ці показники, зокрема, рівень прибутковості банківських активів або питома вага залучених коштів громадян у загальному обсязі залучених коштів банку, є основними

індикаторами фінансової складової економічної безпеки банківської системи з урахуванням ризиків, не дотримання і не виконання яких є потенційною загрозою втрати ліквідності і платоспроможності установ.

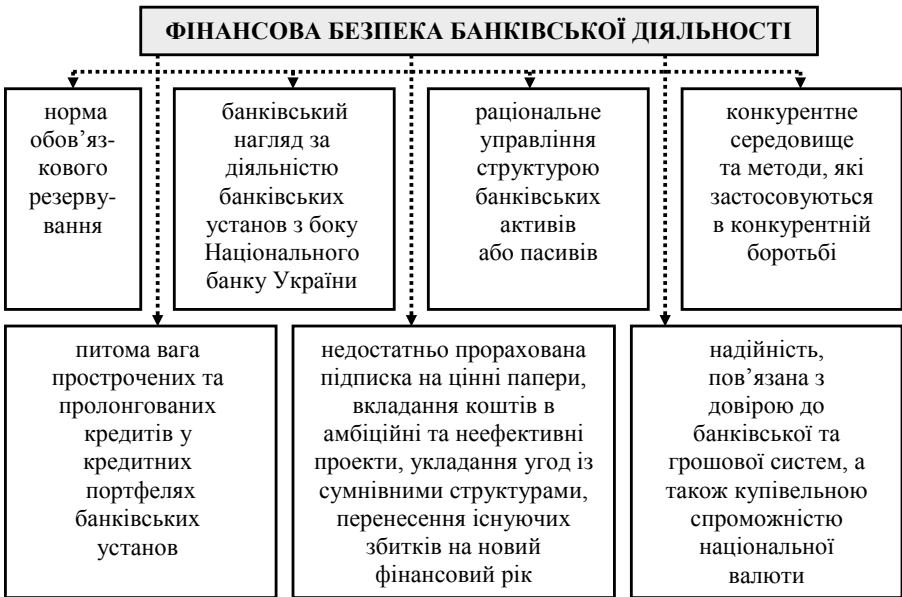

Рисунок 3.11 – Умови забезпечення фінансової безпеки розвитку банківських установ та банківської системи (авторська розробка на засадах систематизації джерел [17, 141, 174, 202, 271, 447, 487])

У зв'язку із цим, в монографії із метою посилення економіко-організаційних положень забезпечення фінансової безпеки розвитку банківських установ в Україні до можливих загроз і кризових ситуацій, виокремлено головні показники оцінки фінансової безпеки банківської системи або її установ, які стануть основою розроблення методики формування критеріїв і принципів забезпечення фінансової складової економічної безпеки національного господарства України, що є одним з актуальних завдань наукового дослідження (додаток К, рис. К.2).

Втім, під час розробки теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного господарства необхідно акцентувати увагу не лише на нормативах, встановлені Національним банком України, а враховувати індикатори оцінювання рівня фінансової безпеки банківського сектору національної економіки та його структур, розроблені та запропоновані

для впровадження в банківську діяльність міжнародними фінансово-кредитними організаціями, західними науковцями та іншими органами виконавчої влади, тому в роботі вивчено та узагальнено зарубіжний й вітчизняний досвід цих методик для вирішення проблеми, пов'язаної з обґрунтуванням консенсусного методичного підходу щодо розрахунку рівня фінансової складової економічної безпеки банківської системи України або її установ.

Отже, досліджено і проаналізовано систему індикаторів фінансової стабільності, розроблених фахівцями Міжнародного валютного фонду [288], для фінансових систем різних країн світу, зокрема, банківської діяльності України, котра має можливість забезпечити безперервний виробничий процес суб'єктів господарювання, що характеризує її спроможність підтримувати рівновагу або відновлювати стан після потрясінь, та посилення диспропорцій або відхилень від безпечних параметрів, спричинених кризовими явищами як спадом економіки, фінансовою кризою і трансформацією економіки (додаток К, рис. К.3).

Водночас, фундаментальними дослідженнями в галузі оцінювання фінансової складової економічної безпеки банківської системи або її установ, слід визнати розроблення західних науковців, які здійснили узагальнення зарубіжного досвіду фінансових або банківських криз. Так, Б. Айхенгрін, А. Роуз та К. Віплосц [48] при дослідженні причин виникнення банківських криз виокремили такі: внутрішня економічна політика, зовнішні макроекономічні умови, політика обмінного курсу, структура фінансової системи, недосконалість контролю і регулювання. Виходячи з виділених факторів, сформульовано групи індикаторів – провісників банківської кризи (додаток К, рис. К.4).

Втім, врахування О.І. Барановським [17], українських реалій розвитку банківського сектора економіки призвело щодо формування погляду, за яким стійкість банківської системи може характеризувати фактичний стан виконання вітчизняними банківськими установами, встановлених Національним банком України, нормативів і дотримання порогових значень індикаторів фінансової безпеки. Запропоновані автором показники безпеки банківської діяльності або співвідношення фактичного і порогового значення можуть показати справжню ситуацію на фінансовому ринку, наприклад, це показники приросту грошової маси, обсягу готівки у відсотках до валового внутрішнього продукту, рівень доларизації грошового обігу, обсяги іноземної валюти готівкою до національної валюти готівкою, кредитні надходження або вартість банківських кредитів.

Також, проблемами обґрунтування методичних підходів щодо оцінювання стану і розрахунку рівня банківської складової фінансової безпеки суб'єктів національної економіки України, наприклад, установ банківського сектору, займаються фахівці Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [328]. Тому, в монографії вивчено перелік індикаторів або джерел вхідної інформації за банківською складовою фінансової безпеки національної економіки для того, щоб виявити складності та неточності при розрахунку або визначенні показників (табл. 3.9).

Таблиця 3.9 – Класифікація індикаторів та джерел інформації за банківською складовою фінансової безпеки країни (складено за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [328])

Найменування індикатора	Порядок розрахунку	Джерело вхідної інформації
1	2	3
1. Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам, %	прострочена заборгованість за кредитами, млн. грн. / кредити надані, млн. грн. $\times 100$	Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798
2. Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %	кредити, надані резидентам, млн. грн. / депозити, залучені депозитними корпораціями від резидентів, млн. грн. $\times 100$	Грошово-кредитна статистика [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44579
3. Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	-	-

Продовження табл. 3.9

1	2	3
4. Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, разів	(кредити, надані резидентам строком від 1 до 5 років, млн. грн. + кредити, надані резидентам строком понад 5 років, млн. грн.) / (депозити, залучені від резидентів строком від 1 до 5 років, млн. грн. + депозити, залучені від резидентів строком понад 5 років, млн. грн.)	-
5. Рентабельність активів, %	-	Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798
6. Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, %	-	Звітна форма та довідкові дані з компіляції індикаторів фінансової стійкості [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44575
7. Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %	обсяг активів п'яти найбільших банків за розмірами активів, млн. грн. / активи банків, усього, млн. грн.	Дані фінансової звітності банків України [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097

За результатами аналізу визначено, що розглянуті та досліджені системи індикаторів оцінки та розрахунку рівня фінансової безпеки банківської сфери і структур, які розроблені і сформульовані фахівцями Міжнародного валютного фонду, західними і вітчизняними науковцями, а також експертами Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, мають як позитивні, так негативні моменти. На нашу думку, позитивними моментами є: спроба розробки критеріїв відбору показників та формування системи індикаторів; застосування системного підходу до формування економіко-організаційних основ забезпечення безпеки розвитку банківських установ; спроба врахування структурних коливань через галузеву і секторальну структуру національного господарювання; введення в практику періодичності розрахунку показників на кварталні або річні основі.

Що стосується недоліків, то як показують виявлені суперечливі і негативні тенденції у вирішенні цього питання, то найбільш важливими на даний момент є такі негативні моменти: занадто широкий спектор показників, як результат, дублювання один одного, а їх різновекторна динаміка не дає змоги визначити загальну тенденцію щодо фінансової стабільності безпеки банківської системи або її установ та підкреслює кількісне перевантаження; розглянутий перелік індикаторів практично не передбачає ні одного показника, який би стосувався безпосередньо банківської діяльності; значну частину показників неможливо і вкрай складно розрахувати або проаналізувати у вітчизняних економічних передумовах; бракує порогових значень досліджених показників, що пояснюється різними економічними або фінансовими умовами [228].

Тому, результати досліджень, одержані під час виконання цього наукового завдання, будуть враховані в процесі розроблення методики формулювання критеріїв і принципів забезпечення фінансової складової економічної безпеки України як важливої теоретико-методологічної основи формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства.

Але, крім того, на сьогодні відсутній ще єдиний підхід щодо визначення факторів активації загроз фінансовій складовій економічної безпеки банківських установ, як головних складових банківського сектору національної економіки. Зокрема, О.А. Кириченко [198] вважає, що найбільшу загрозу безпеці діяльності банківських установ становлять наступні негативні явища, як недостатня якість банківських капіталів, занадто ризикова кредитна політика керівників банків, недосконала система депозитного страхування, недостатній рівень ліквідності активів,

низький рівень кредитоспроможності суб'єктів реального сектору економіки України та невідповідність діяльності банківських установ міжнародним стандартам.

Так, С.І. Ткаченко [424] відзначає, що загрозами фінансовому забезпеченню безпеки розвитку банківської системи та її структур є: низький рівень капіталізації банківської системи країни й обмеженість ресурсної бази банківських установ; характер спрямованості кредитної діяльності банківської системи; низький рівень залучення іноземної валюти та готівки у національній валюті, що знаходиться у населення; практична відсутність системи депозитного страхування, як вкладів населення, так й депозитів суб'єктів підприємництва в банківських установах; не виправдано високі обсяги коштів банківських установ, заощаджених у вигляді викуплених у держави облігацій внутрішньої державної позики, зокрема, й реструктуризованих урядом України у конвертовані облігації внутрішньої державної позики.

Втім, С. Яременко [485] під загрозами фінансовим регуляторам безпеці банківського сектору економіки або його структур розуміє потенційно можливі і реальні дії зловмисників і конкурентів, здатних завдати банківським установам матеріальний та моральний збиток, що створює небезпеку для функціонування і розвитку банківських структур відповідно до їх завдань або інтересів. У зв'язку із цим, С. Яременко диференціює загрози банківській безпеці на: економічні (корупція, недобросовісна конкуренція); фізичні (пограбування, виведення з ладу, неефективна експлуатація); інтелектуальні (розголошення і неправомірне використання банківської інформації або інтелектуальної власності, соціальні конфлікти та ідеологічні диверсії).

Отже, щоб зменшити негативний вплив загроз на забезпечення фінансової складової економічної безпеки банківської системи або її установ, в монографії опрацьовано інформацію, котра дає можливість узагальнити численні джерела формування як зовнішніх, так внутрішніх загроз банківській сфері національного господарства України, напрями їх реалізації, об'єкти їх дії або можливі наслідки для вдосконалення економіко-організаційних положень забезпечення безпеки розвитку банківських установ в країні, що є обов'язковою умовою формування механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки держави як основи підвищення доходності суб'єктів господарювання (додаток К, рис. К.5).

Особливо це актуально зараз, коли основною макроекономічною роллю банківської сфери є акумуляція і перерозподіл тимчасово вільних фінансових ресурсів для забезпечення потреб інституційних секторів

національної економіки України. Оцінку ефективності функціонування вітчизняної банківської системи або забезпечення безпеки розвитку банківських установ в умовах зростаючої експансії іноземних банків до банківського сектору економіки і загострення конкуренції в ньому можна провести, розраховуючи середньорічний темп зростання або приросту основних показників діяльності банківських установ України за 2008-2015 роки за допомогою середньогеометричного статистичного методу за формулою 3.1 (табл. 3.10; 3.11; 3.12):

Таблиця 3.10 – Основні показники діяльності банківських установ України за 2008-2015 роки, млн. грн. *(складено, систематизовано та розраховано автором за даними Національного банку України [330])*

Назва показника	Період							
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Кількість банків	175	184	182	176	176	176	180	163
1.1. з них: з іноземним капіталом	47	53	51	55	53	53	49	51
1.2. у т.ч. зі 100 % іноземним капіталом	17	17	18	20	22	22	19	19
2. Активи банків	599396	926086	880302	942088	1054280	1127192	1278095	1316852
2.1. Готівкові кошти та банківські метали	18313	20668	21725	26749	27008	30346	36390	28337
2.2. Кошти в Національному банку України	19120	18768	23337	26190	31310	33740	47222	27554
2.3. Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках	26293	40406	51323	67596	78395	99472	78106	99752
2.4. Кредити надані, з них:	485368	792244	747348	755030	825320	815327	911402	1006 358
2.4.1. кредити, що надані суб'єктам господарювання	276184	472584	474991	508288	580907	609202	698777	802582
2.4.2. кредити, що надані фізичним особам	153633	268857	222538	186540	174650	161775	167773	179040

Продовження табл. 3.10

1	2	3	4	5	6	7	8	9
2.5. Вкладення в цінні папери	28693	40610	39335	83559	87719	96340	138287	168928
3. Пасивні банків	599396	926086	880302	942088	1054280	1127192	1278095	1316852
3.1. Капітал, з нього:	69578	119263	115175	137725	155487	169320	192599	148023
3.1.1. статутний капітал	42873	82454	119189	145857	171865	175204	185239	180150
3.2. Зобов'язання банків, з них:	529818	806823	765127	804363	898793	957872	1085496	1168829
3.2.1. кошти суб'єктів господарювання, з них:	111995	143928	115204	144038	186213	202550	234948	261372
3.2.1.1. строкові кошти суб'єктів господарювання	54189	73352	50511	55276	74239	92786	104722	102527
3.2.2. кошти фізичних осіб, з них:	163482	213219	210006	270733	306205	364003	433726	416371
3.2.2.1. строкові кошти фізичних осіб	125625	175142	155201	206630	237438	289129	350779	319121

Таблиця 3.11 – Динаміка основних показників діяльності банківських установ України за 2008-2015 роки, % (систематизовано і розраховано за даними Національного банку України [330])

Назва показника	Темп зростання, %	Роки							
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Кількість діючих банків	ланцюговий	100,0	105,1	98,9	96,7	100,0	100,0	102,3	90,6
	базисний	100,0	105,1	104,0	100,6	100,6	100,6	103,0	93,1
1.1. з них: з іноземним капіталом	ланцюговий	100,0	112,8	96,2	107,8	96,4	100,0	92,5	104,1
	базисний	100,0	112,8	109,0	117,0	112,8	112,8	104,3	109,0
1.2. у т.ч. зі 100 % іноземним капіталом	ланцюговий	100,0	100,0	105,9	111,1	110,0	100,0	86,4	100,0
	базисний	100,0	100,0	105,9	117,6	129,4	129,4	111,8	111,8

Продовження табл. 3.11

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2. Активи банків	ланцюговий	100,0	154,5	95,1	107,0	112,0	107,0	113,4	103,0
	базисний	100,0	154,5	146,9	157,2	175,9	188,1	213,2	219,7
2.1. Готівкові кошти та банківські метали	ланцюговий	100,0	112,9	105,1	123,1	101,0	112,4	120,0	77,9
	базисний	100,0	112,9	118,6	146,1	147,5	165,7	198,7	154,7
2.2. Кошти в Національному банку України	ланцюговий	100,0	98,2	124,3	112,2	120,0	107,8	140,0	58,3
	базисний	100,0	98,2	122,1	137,0	163,8	176,5	247,0	144,1
2.3. Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках	ланцюговий	100,0	153,7	127,0	131,7	116,0	126,9	78,5	127,7
	базисний	100,0	153,7	195,2	257,1	298,2	378,3	297,1	379,4
2.4. Кредити надані, з них:	ланцюговий	100,0	163,2	94,3	101,0	109,3	98,8	111,8	110,4
	базисний	100,0	163,2	154,0	155,6	170,0	168,0	187,8	207,3
2.4.1. кредити, що надані суб'єктам господарювання	ланцюговий	100,0	171,1	100,5	107,0	114,3	104,9	114,7	115,0
	базисний	100,0	171,1	172,0	184,0	210,3	220,6	253,0	290,6
2.4.2. кредити, що надані фізичним особам	ланцюговий	100,0	175,0	82,8	83,8	93,6	92,6	103,7	106,7
	базисний	100,0	175,0	145,0	121,4	113,7	105,3	109,2	116,5
2.5. Вкладення в цінні папери	ланцюговий	100,0	141,5	96,9	212,4	105,0	109,8	143,5	122,2
	базисний	100,0	141,5	137,1	291,2	305,7	335,8	482,0	508,7
3. Пасиви банків	ланцюговий	100,0	154,5	95,1	107,0	112,0	107,0	113,4	103,0
	базисний	100,0	154,5	146,9	157,2	176,0	188,1	213,2	219,7
3.1. Капітал, з нього:	ланцюговий	100,0	171,4	96,6	119,6	112,9	108,9	113,7	76,9
	базисний	100,0	171,4	165,5	198,0	223,5	243,4	276,8	212,7
3.1.1. статутний капітал	ланцюговий	100,0	192,3	144,6	122,4	117,8	102,0	105,7	97,3
	базисний	100,0	192,3	278,0	340,2	400,9	408,7	432,1	420,2
3.2. Зобов'язання банків, з них:	ланцюговий	100,0	152,3	94,8	105,1	111,7	106,6	113,3	107,7
	базисний	100,0	152,3	144,4	151,8	169,6	180,8	205,0	220,6
3.2.1. кошти суб'єктів господарювання, з них:	ланцюговий	100,0	128,5	80,0	125,0	129,3	108,8	116,0	111,2
	базисний	100,0	128,5	103,0	128,6	166,3	180,9	209,8	233,4
3.2.1.1. строкові кошти суб'єктів господарювання	ланцюговий	100,0	135,4	69,0	109,4	134,3	125,0	112,9	98,0
	базисний	100,0	135,4	93,2	102,0	137,0	171,2	193,3	189,2

Продовження табл. 3.11

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3.2.2. кошти фізичних осіб, з них:	ланцюговий	100,0	130,4	98,5	129,0	113,1	118,9	119,2	96,0
	базисний	100,0	130,4	128,5	165,6	187,3	222,7	265,3	254,7
3.2.2.1. строкові кошти фізичних осіб	ланцюговий	100,0	139,4	88,6	133,1	115,0	121,8	121,3	91,0
	базисний	100,0	139,4	123,5	164,5	189,0	230,2	279,2	254,0

Таблиця 3.12 – Середньорічний темп зростання або приросту показників діяльності банківських установ України за 2008-2015 роки, % (розраховано за даними Національного банку України [330])

Показники	Середньорічний темп зростання, %	Середньорічний темп приросту, %
1	2	3
1. Кількість діючих банків	098,9	- 1,1
	101,0	+ 1,0
1.1. з них: з іноземним капіталом	101,1	+ 1,1
	111,0	+ 11,0
1.2. у т.ч. зі 100 % іноземним капіталом	101,6	+ 1,6
	114,7	+ 14,7
2. Активи банків	111,9	+ 11,9
	177,4	+ 77,4
2.1. Готівкові кошти та банківські метали	106,5	+ 6,5
	146,8	+ 46,8
2.2. Кошти в Національному банку України	105,4	+ 5,4
	149,8	+ 49,8
2.3. Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках	120,9	+ 20,9
	267,5	+ 167,5
2.4. Кредити надані, з них:	111,0	+ 11,0
	171,4	+ 71,4
2.4.1. кредити, що надані суб'єктам господарювання	116,5	+ 16,5
	210,8	+ 110,8
2.4.2. кредити, що надані фізичним особам	102,2	+ 2,2
	124,7	+ 24,7

Продовження табл. 3.12

1	2	3
2.5. Вкладення в цінні папери	128,8	+ 28,8
	282,1	+ 182,1
3. Пасиви банків	111,9	+ 11,9
	177,4	+ 77,4
3.1. Капітал, з нього:	111,4	+ 11,4
	209,9	+ 109,9
3.1.1. статутний капітал	122,9	+ 22,9
	341,4	+ 241,4
3.2. Зобов'язання банків, з них:	112,0	+ 12,0
	173,0	+ 73,0
3.2.1. кошти суб'єктів господарювання, з них:	112,9	+ 12,9
	158,4	+ 58,4
3.2.1.1. строкові кошти суб'єктів господарювання	109,6	+ 9,6
	140,9	+ 40,9
3.2.2. кошти фізичних осіб, з них:	114,3	+ 14,3
	186,4	+ 86,4
3.2.2.1. строкові кошти фізичних осіб	114,2	+ 14,2
	189,3	+ 89,3

Динаміка основних показників банківської діяльності в Україні за 2008-2015 роки свідчить, що основними критеріями забезпечення безпеки розвитку банківських установ є показники, які за останні 8 років збільшилися в декілька разів, тим самим вплинувши на реалізацію стратегічних принципів грошово-кредитної політики країни в контексті банківської кризи, що обов'язково враховано в процесі формування механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки як підвищення доходності суб'єктів господарювання. В роботі [228] визначено п'ять ключових загроз фінансовій безпеці банківської системи України, які найбільш точно характеризують сучасний стан і особливості розвитку банківських установ, зокрема:

по-перше, середньорічний темп зменшення кількості національних банківських установ на – 1,1 % за рахунок збільшення іноземних банків на + 1,1 % і банківських установ зі 100 % іноземним капіталом на + 1,6 % відповідно сприяє переходу потенційних вкладників до іноземних конкурентів, які мають більш сприятливі передумови для

отримання максимального прибутку на території країни, і загостренню конкурентної боротьби між ними у зв'язку з погіршенням ставлення клієнтів до банківського сектору національної економіки України;

по-друге, значне зростання середньорічного темпу розповсюдження мережі кореспондентських рахунків, які відкриті в інших банківських установах на + 20,9 %, свідчить про високий рівень тривоги керівництва банківських установ щодо наявності загроз підтриманню ліквідності на такому рівні, що би забезпечував безперерйне й у повному розмірі проведення розрахунків із іншими установами, особливо з платежів клієнтури, оскільки комерційний банк повинен у будь-який момент зуміти задовольнити вимоги клієнтів про зняття грошей з рахунків або здійснення платежів за їх дорученнями;

по-третє, в умовах економічного спаду середньорічний темп росту обсягу кредитних ресурсів банківських установ має тенденцію щодо збільшення на + 11,0 %, особливо кредитів, наданих банками суб'єктам господарювання на + 16,5 %, що зумовило необхідність зосередитися на реструктуризації або очищенні балансів, що, в свою чергу, стане стримувати активність банківських установ на кредитному ринку. В цих умовах банківські структури, які мають крашу якість активів або вільні кредитні ресурси, зможуть перерозподілити ринок на свою користь, залучаючи високоякісних клієнтів, які працюють в експортних галузях або мають попит на кредити;

по-четверте, зростання середньорічного темпу вкладень в цінні папери на + 28,8 % характерно для більшості фінансових установ, які інвестують активи у цінні папери, бо приносить, зокрема, банківським структурам певний прибуток у вигляді процентів або слугує гарантією швидкого перетворення в гроші у випадку потреби, що актуально в умовах макроекономічної нестабільності;

по-п'яте, середньорічний темп росту зобов'язань установ на + 12,0 % акцентує увагу на збільшенні вимог щодо активів банківських структур, що зобов'язує їх сплатити фіксовану суму коштів у визначений час у майбутньому, тим самим загрожуючи забезпеченню безпеки розвитку банківських установ в Україні.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження і посилаючись на висловлювання фахівців банківської справи, в монографії доцільно підкреслити, що незважаючи на наявність необхідних умов забезпечення фінансової безпеки розвитку банківських установ і банківської системи країни в цілому, достатню кількість індикаторів оцінювання фінансової безпеки банківської системи та установ, розроблених і запропонованих

щодо впровадження в банківську діяльність міжнародними фінансово-кредитними організаціями, науковцями й іншими органами виконавчої влади, та виявлені джерела загроз банківському сектору національного господарства в плані попередження їх виникнення або реалізації, на сьогоднішньому етапі розвитку економіко-організаційних положень забезпечення безпеки банківських установ, більшість показників-індикаторів не в змозі ефективно відобразити таку складну економічну категорію як фінансову безпеку банківських установ.

Тому, в монографії сформульовано концептуальний підхід щодо визначення поняття «фінансова безпека банківської установи», який передбачає, що сутність фінансової складової економічної безпеки банківської установи України полягає в забезпеченні організаційно-управлінських, технічних та профілактичних заходів, котрі спрямовані на якісний захист інтересів, прав або обов'язків банківської установи, що гарантує збільшення статутного капіталу, підвищення ліквідності банківських активів, забезпечення зворотності кредитних ресурсів та збереження фінансових або матеріальних цінностей.

Отже, розроблений підхід до розуміння суті поняття «фінансова безпека банківської установи» є методологічною основою щодо розробки механізму забезпечення розвитку фінансової безпеки банківської системи і вирішення тактичних або стратегічних завдань практичної реалізації складових, що є одним із ключових елементів механізму забезпечення розвитку грошово-кредитної безпеки України як основи підвищення доходності суб'єктів національного господарства (рис. 3.12).

Таким чином, дослідження тенденцій економіко-організаційних основ забезпечення безпеки розвитку банківських установ в Україні реалізовано на засадах системного підходу в декілька етапів, де на першому етапі – визначено особливості взаємодії складових механізму забезпечення розвитку економічної безпеки банківської системи, який спрямований на підвищення рівня управління економічною безпекою банківських установ та їх швидку адаптацію до мінливих передумов конкурентної боротьби в банківському секторі національної економіки, а на другому етапі – методологічні аспекти формування механізму забезпечення розвитку фінансової безпеки банківської системи країни і вирішення тактичних та стратегічних завдань практичної реалізації його складових, котрий стане одним із головних елементів механізму забезпечення розвитку грошово-кредитної безпеки України як основи підвищення доходності суб'єктів господарювання, що підсумовує такі висновки та результати:

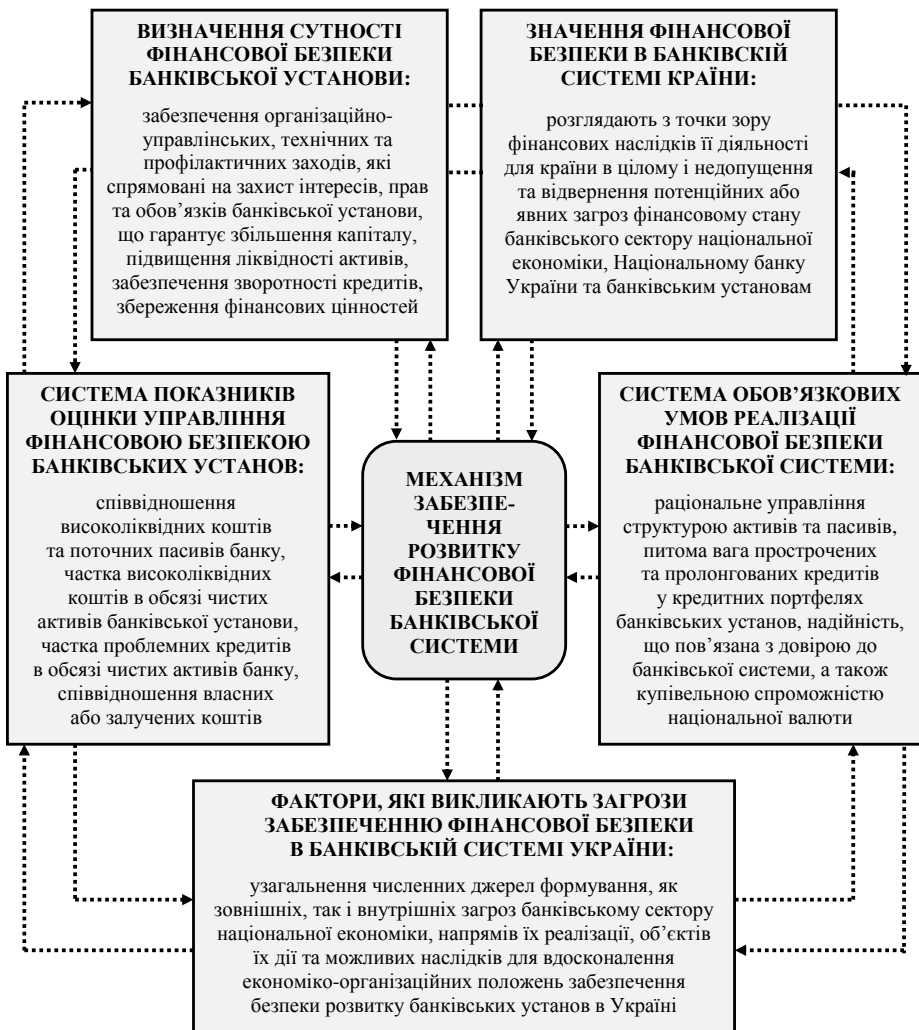

Рисунок 3.12 – Механізм забезпечення розвитку фінансової безпеки банківської системи України (авторська розробка, вперше, оприлюднено в [228])

1) сформульовано концептуальний підхід до розуміння поняття «економічна безпека банківської установи», як складової економічної безпеки банківської системи економіки України, враховуючи сутнісні характеристики економічної безпеки банківської системи держави, що визначено в процесі дослідження, або обов'язкові умови її успішної реалізації, які систематизовано на засадах узагальнення джерел;

2) класифіковано фактори, які викликають загрози забезпеченню економічної безпеки в банківській системі, що, в свою чергу, може сприяти попередженню більшості проблем, котрі перешкоджають чи ускладнюють економіко-організаційні положення забезпечення безпеки функціонування банківських установ під час формування механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки як підвищення доходності суб'єктів національного господарства України;

3) запропоновано трьохрівневу систему показників оцінювання рішень по управлінню економічною безпекою банківських установ, що передбачає на першому рівні системи інтегральний показник рівня економічної безпеки банківської системи, на другому – показники ефективності банківської діяльності в країні, а на третьому – первинні показники, які фігурують у балансах і платіжних документах установ, як елемент розробки методики формулювання критеріїв та принципів забезпечення фінансової складової економічної безпеки господарства;

4) визначено ключові загрози фінансовій безпеці банківської системи України, котрі характеризують сучасний стан та особливості функціонування банківських установ;

5) виокремлено головні показники оцінювання фінансової безпеки банківської системи та її установ, котрі стануть основою розроблення методики формулювання критеріїв і принципів забезпечення фінансової складової економічної безпеки національного господарства, з метою посилення економіко-організаційних основ забезпечення фінансової безпеки розвитку банківських установ до загроз чи кризових ситуацій;

б) сформульовано концептуальний підхід до визначення поняття «фінансова безпека банківської установи», який передбачає, що суть фінансової складової економічної безпеки банківської установи полягає в забезпеченні технічних, профілактичних і організаційно-управлінських заходів, які спрямовані на якісний захист інтересів, прав та обов'язків банківської установи, що гарантує збільшення статутного капіталу, підвищення ліквідності банківських активів, забезпечення зворотності ресурсів та збереження фінансових або матеріальних цінностей.

3.3 Оптимальні умови формування відповідного рівня валютної безпеки, необхідного для підтримання стабільності національної грошової одиниці

Найскладнішою та найважливішою функціональною складовою механізму забезпечення розвитку грошово-кредитної безпеки України як підвищення доходності суб'єктів господарювання є відповідний

рівень валютної безпеки, необхідний для підтримання стабільності національної грошової одиниці. Як відомо, в передумовах розширення ринкових відносин значення валютної складової грошово-кредитної безпеки економіки національного господарства невимірно посилюється, збільшуються масштаби та обсяги валютних операцій, зростає кількість суб'єктів валютних відносин, бо стійкість національної валюти або її конвертованість – одна із теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного господарства.

Але, не лише недосконалість українського валютного законодавства, а й фактична відсутність до недавнього часу національної валюти (в істинному розумінні цієї економічної категорії), належного обсягу або складу валютних резервів, нормального валютного паритету, умови введення конвертованості національної валюти, продуманої валютної політики країни, дієвого валютного контролю й обґрунтованого курсу національної грошової одиниці призводять до безсистемності в цій дуже важливій для реалізації стратегічних принципів грошово-кредитної політики сфері.

Тому, тільки деяким передумовам формування відповідного рівня валютної безпеки України, потрібного для підтримання стабільності національної грошової одиниці, присвячені роботи вітчизняних науковців або експертів, зокрема, О.І. Барановського [17], Д.О. Беляєва [27], С.Я. Боринця [46], Н.О. Кухарської [250], В.І. Мунтіяна [299], В.М. Пилипчука [347], В.Л. Плєскач, А.В. Кулик [351], Ю. Сколотяного, О. Дубинського [394], Є.В. Степанюка [407], А.І. Сухорукова, С.Т. Пиріжкової [414] та ін.

Втім, визначено, що оптимальні умови формування відповідного рівня валютної безпеки економічних відносин в Україні залежать від вирішення таких актуальних проблем як формулювання концептуального підходу до визначення сутності поняття «валютна безпека», виявлення основних джерел загроз валютній складовій грошово-кредитної безпеки національного господарства, аналіз використання порогових значень індикаторів і показників, які конкретизують стан валютного забезпечення і, як результат, розроблення механізму забезпечення розвитку складових валютної безпеки України, оскільки однією із передумов успішного формування фінансової складової економічної безпеки національного господарства є стабільність та конвертованість національної валюти.

Як свідчать результати дослідження, результативність взаємодії складових механізму забезпечення розвитку валютної безпеки економіки

знаходиться під впливом обов'язкових чотирьох умов – забезпечення стабільності національної грошової одиниці, що зміцнює інтеграцію України до світової економічної системи та максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках; формування гнучкого режиму курсоутворення, який би створив оптимальні передумови для вітчизняного експорту та масштабного припливу в Україну іноземних інвестицій; ступінь забезпеченості національної економіки валютними коштами, достатнього для збереження позитивного сальдо платіжного балансу; виконання міжнародних зобов'язань і накопичення потрібного обсягу валютних резервів [246].

Таким чином, враховуючи систему обов'язкових умов успішної розробки і функціонування механізму забезпечення розвитку валютної складової грошово-кредитної безпеки країни як підвищення доходності суб'єктів підприємництва, в монографії досліджено та проаналізовано економічні категорії, які, на нашу думку, зможуть сформувати такий рівень валютної безпеки економічних відносин в країні, що необхідний для підтримання стабільності національної грошової одиниці як одна з теоретико-методологічних положень формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства.

Отже, основною складовою механізму забезпечення розвитку валютної безпеки економіки національного господарства є валютне регулювання, яке спрямоване, насамперед, на організацію міжнародних розрахунків і визначення порядку здійснення операцій з іноземною валютою та валютними цінностями. Як відомо, основним документом, котрий регламентує валютну сферу сучасної національної економіки, залишається Декрет Кабінету Міністрів «Про систему валютного регулювання та валютного контролю» № 15-93 від 21.01.1993 року (редакція станом на 27.09.2014 рік) [103], який встановлює режим здійснення валютних операцій на території України, визначає загальні принципи валютного регулювання, повноваження органів державної влади чи фінансових установ в регулюванні валютних операцій, права і обов'язки суб'єктів валютних відносин, порядок здійснення контролю та відповідальність за порушення законодавства.

Крім того, фахівці з валютних операцій [46, 250, 407] відзначають, що в основі валютного законодавства України є принцип обмеження використання іноземної валюти в господарському обігу та в грошових зобов'язаннях, які підлягають оплаті лише в гривнях. Оплата грошових зобов'язань в іноземній валюті дозволяються у випадках, встановлених законодавством країни. Так, розрахунки між резидентами і нерезидентами

в межах торговельного обороту здійснюються в іноземній валюті через уповноважені банківські установи – банки, які отримали генеральну ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій, відповідають спеціальним вимогам загального характеру або вимогам, які стосуються конкретних напрямів вказаних валютних операцій.

Але, на погляд Ю. Сколотяного і О. Дубинського [394], специфікою країни є те, що іноземна валюта циркулює всередині держави паралельно із національною, що не характерно для країн із сучасною ринковою економікою. Українська гривня на власній території постійно вступає в конкуренцію з набагато сильнішою і ліквідною іноземною валютою – це американським долларом, а в останні роки – із євро. Щоб у таких умовах національна валюта могла утримувати позиції або повноцінно виконувати функції грошей, зокрема, слугувати засобом накопичення, рівень валютної безпеки країни має бути стабільним і передбачуваним, регулюванням якого може займатися Координаційний орган з вирішення проблем функціонування складових фінансової безпеки України, як одна з теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки національного господарства.

Не може не позначитися на формуванні оптимального рівня валютної безпеки держави й друга складова механізму забезпечення розвитку валютної безпеки економіки – валютна політика, що об'єднує здійснювані державою економічні, організаційні або правові заходи у сфері валютних відносин, які пов'язані з використанням національної валюти у світовому господарстві при обміні результатами праці економік, а також використанням іноземної валюти на території України з метою реалізації стратегічних завдань економічного розвитку [246].

Щоб зрозуміти, які умови потрібні для розроблення ефективного механізму функціонування і розвитку внутрішнього валютного ринку, недопущення недобросовісної конкуренції його суб'єктів, гарантування захисту валютних інтересів на зовнішніх ринках, забезпечення фінансової і макроекономічної стабільності як основи формування оптимального рівня безпеки валютної сфери в економіці країни в роботі узагальнено, досліджено та виявлено особливості реалізації системи заходів, котрі визначають спрямованість регулятивного впливу держави у валютній політиці економічних відносин (рис. 3.13).

Але, увага до комплексу економічних, організаційних і правових заходів у сфері валютних відносин викликана тим, що від реалізації, зокрема, залежить успішне вирішення стратегічних (зростання валового внутрішнього продукту держави, рівня зайнятості, стабілізація ціни),

тактичних (вплив на такі монетарні індикатори як масу грошей в обороті і рівень відсоткової ставки), специфічних (забезпечення збалансованості платіжного балансу або стабільних джерел надходження іноземної валюти на національний ринок, високого рівня конвертованості або стабільності курсу національної грошової одиниці) цілей валютної політики, котрі здійснюють істотний вплив на формування валютної безпеки економічних відносин в Україні [250].

Рисунок 3.13 – Комплекс заходів у сфері валютних відносин, здійснюваних державою *(систематизовано автором на засадах узагальнення джерел [27, 351, 393-394, 468])*

Крім того, на оптимальні умови формування відповідного рівня безпеки валютної сфери в національній економіці впливає ще одна складова механізму забезпечення розвитку валютної безпеки держави – існуючий рівень валютної системи, як організаційно-правова форма

реалізації валютних відносин у межах певного економічного простору, внутрішня єдність якої багато в чому залежить від ефективної взаємодії її елементів, які систематизовано в додатку Л, таблиці Л.1.

Втім, під час дослідження особливостей функціонування складових елементів національної валютної системи України як основи механізму забезпечення розвитку валютної безпеки економіки визначено, що ефективна реалізація валютної системи або її вплив на оптимальні передумови формування відповідного рівня безпеки валютної сфери в національній економіці залежить від результативності впровадження та використання такого комплексу валютних інструментів, як курсова та облікова політика Національного банку України, девізної політики (валютна інтервенція), регулювання сальдо платіжного балансу країни, формування і використання золотовалютних резервів, ключові аспекти економічного розвитку котрих будуть використані при розробленні теоретико-методологічних положень формування фінансової складової економічної безпеки національного господарства в наступних розділах монографії (рис. 3.14).

Рисунок 3.14 – Комплекс інструментів та методів впливу на формування відповідного рівня безпеки валютної сфери в економіці (класифіковано на засадах узагальнення джерел [17, 27, 347])

Доведено, що курсова політика країни полягає в цілеспрямованому проведенні заходів із метою корекції валютного курсу національної грошової одиниці. Якщо необхідно знизити обмінний курс національної валюти, то Національний банк України здійснює політику девальвації, що, на думку С. Боринця, сприяє підвищенню конкурентоспроможності національного виробництва в передумовах інноваційного розвитку, посиленню торговельних позицій на світовому ринку і стимулюванню експорту [46].

Ю. Сколотяний [393] відзначає, що політика девальвації негативно впливає на позиції імпортерів, бо їм доводиться купувати іноземну валюту за вищим курсом, що може спровокувати зростання ціни на імпортні товари, або втрати імпортерів повністю перекриють виграш експортерів за рахунок інфляційного зростання цін. Тому, послаблення національної валюти вигідно українським експортно-орієнтованим суб'єктам підприємницької діяльності з таких секторів національної економіки, як металургія, машинобудування, хімічна промисловість та сільське господарство. Окрім того, експортна виручка забезпечує підприємства твердою валютою, в котрій вони мають потребу щодо обслуговування зовнішніх зобов'язань, знижуючи схильність кредитним ризикам.

Так, на думку експертів [212, 281, 312], українські сталеливарні підприємства укладають угоди про постачання залізної руди та коксу, фіксуючи ціни в доларах, і тому навряд чи отримають суттєві переваги від девальвації гривні. З іншого боку, вітчизняні виробники залізної руди, вугілля або коксу, витрати яких виражені в гривні, а продають продукцію за цінами, прив'язаними до долара, отримають переваги від зниження курсу національної валюти.

Стосовно машинобудування, то виробники залізничних вагонів, авіадвигунів, нафтогазового устаткування експортують свою продукцію в США. Але, багатьом з цих компаній доводиться імпортувати значну долю виробничих ресурсів, і дія девальвації гривні на їх діяльність буде обмеженою.

Інша ситуація в хімічній промисловості України. Незважаючи на те, що хімічні компанії отримують більшу частину прибутку за рахунок експортних контрактів, але їм доводиться імпортувати значну частину виробничих ресурсів, що, звичайно, веде до збільшення витрат, тому сумарна дія курсових змін на підприємства обмежена. Отже, імпортери страждають від зниження курсу гривні, однак експортери, виробничі витрати яких виражені в національній валюті, виграють в цій ситуації.

Також, країна є найбільшим експортером сільськогосподарської продукції та внутрішні ціни на агропродукцію часто прив'язані до курсу долара. У зв'язку із цим, девальвація гривні забезпечує певні переваги аграрним підприємствам. Наприклад, виробники соняшникової олії несуть значну частину виробничих витрат в гривні та можуть повернути на свою користь зміну валютного курсу. Що стосується інших виробників цього сектора національного господарства, то навіть незначна частка експорту може зіграти позитивну роль, забезпечивши їх іноземною валютою для погашення зовнішніх зобов'язань [307].

Втім, якщо необхідно підвищити обмінний курс національної валюти, то Національний банк України впроваджує політику ревальвації, яка стимулює розвиток імпорту товарів, оскільки імпортери для своїх платежів за кордоном купують іноземну валюту за нижчим курсом. Крім того, можливо збільшиться пропозиція на товарних ринках, що позитивно впливатиме на стабільність цін та скорочення виробничих витрат на підприємствах з великим обсягом споживання імпортованих енергії, сировини або комплектуючих. Але, експортери за політики ревальвації зазнаватимуть втрат та якщо компанії не є «споживачами імпорту», то можуть послабити свої конкурентні позиції на світовому ринку.

За останні роки навколо можливого зміцнення курсу національної валюти точиться чимало розмов і суперечок. Одні фахівці з валютних операцій [307, 468] впевнені, що для ревальвації гривні існують умови, наприклад, наводяться аргументи про суттєве послаблення долара на фінансовій арені світу і надлишкову пропозицію цієї іноземної валюти на національному валютному ринку. Інші [46, 299, 351], навпаки, дотримуються точки зору, що поспішати з процесом зміцнення валюти не потрібно, бо це може зашкодити національному виробнику, а, отже, вітчизняній економіці.

Стає очевидним, що у випадку зміцнення національної валюти серйозних втрат зазнають національні експортери. А враховуючи той аспект, що рахунок йде на мільйони гривень, не важко зрозуміти, що й втрати будуть суттєвішими. Водночас, у разі ревальвації національної валюти, вітчизняні товари стануть менш конкурентоздатними на ринках завдяки зростанню цін на них. А коли конкурентоздатність переважної частини національної продукції на зовнішніх ринках залишає бажати кращого, то подібний сценарій більше ускладнює поточну ситуацію в Україні. За таких умов дефіцит торгового балансу держави, який на сьогодні в країні й так є відчутним, буде надалі зростати.

За даними Державної служби статистики України [326], негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами (без тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та зони проведення антитерористичної операції) за січень-червень 2016 року склало 731 млн. дол. США проти негативного сальдо в 254,9 млн. дол. США за аналогічний період 2015 року. При цьому за січень-червень 2016 року експорт товарів склав 4 млрд. 722 млн. дол. США, проте імпорт – 5 млрд. 453 млн. дол. США. Порівняно з січнем-червнем 2015 року, як в експорті, так й в імпорті, відбулося скорочення поставок на 21,3 % і 12,8 % відповідно (на 1 млрд. 274,6 млн. дол. США та 798,5 млн. дол. США відповідно).

Коефіцієнт покриття експортом імпорту склав 0,87 (у січні-червні 2015 року – 0,96). Зовнішньоторговельні операції проводилися із партнерами з 194 країн. Обсяг експорту товарів у країни Європейського Союзу становив 2 млрд. 97,6 млн. дол. США, чи 44,4 % від загального обсягу експорту, та зменшився порівняно з січнем-червнем 2015 року на 2,1 %. Імпорт продукції з держав Європейського Союзу склав 2 млрд. 454 млн. дол. США, чи 45 % від загального обсягу, і зменшився проти січня-червня 2015 року на 1,9 % [328].

Зрозуміло, що це негативно позначиться на макроекономічних показниках країни. Доведено, збільшення обмінного курсу національної валюти допомагає боротися зі страшним економічним ворогом уряду – це зниженням інфляційного потенціалу економіки. В передумовах інтенсивної інфляції останніх років, яка не в останню чергу викликана надмірною пропозицією іноземної валюти на ринку, ревальвація здатна трохи пригальмувати інфляційні процеси. Інтенсивне надходження іноземної валюти в Україну, зокрема, завдяки грошовим переказам трудових мігрантів, вимагає від уряду України емітувати національну валюту в розмірах, які дали змогу забезпечити відносну рівновагу між національною та іноземною валютою, яку за неї можна придбати.

Отже, зрозуміло, що емісія національної валюти спричиняється не стільки завдяки росту виробничих потужностей і зростанню випуску готової продукції, скільки через надмірне засилля національного ринку іноземною валютою. А це й є однією із головних причин розвитку інфляційних процесів, які останнім часом панують в державі.

Аналіз даних, що пропонується Державною службою статистики України [326] свідчить, що інфляція в 2016 році може перевищити прогнозовані Урядом 12 % і скласти 20-25 %. Крім того, деякі експерти [246] зазначають, що при рівні інфляції в 2015 році 45 % порівняно зі зростанням на 24,9 % у 2014 році, ціни на товари зросли нерівномірно

і, в першу чергу, це стосується товарів повсякденного попиту, зокрема, продуктів харчування. По цій групі товарів інфляція складала минулого року 50-70 % [326]. Інфляція в минулому році досягла максимального значення за останні 20 років. Експерти зі валютних операцій пов'язують це зі стрімким падінням купівельної спроможності (рис. 3.15).

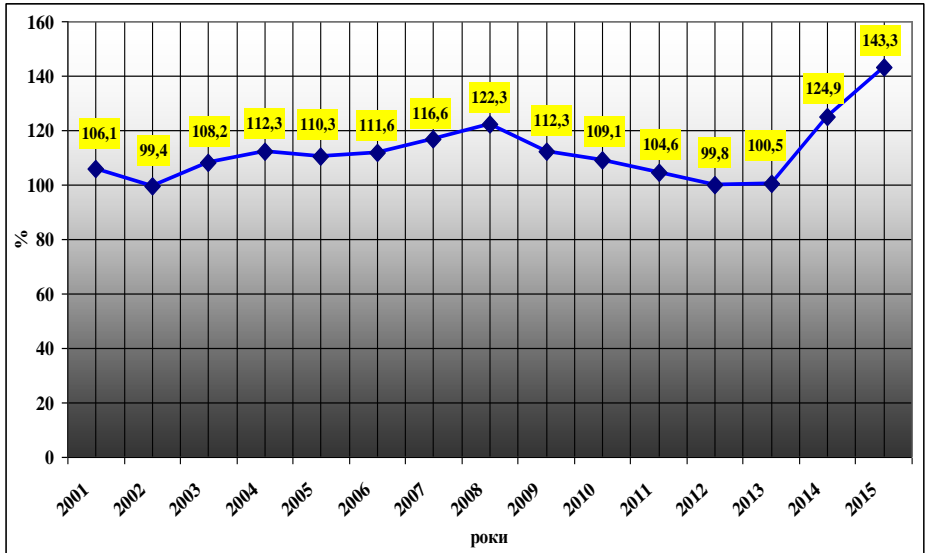

Рисунок 3.15 – Динаміка індексів споживчих цін на товари та послуги у 2001-2015 роках, % (складено автором за даними Державної служби статистики України [326] та результатами власних розрахунків)

Під час розробки оптимального рівня безпеки валютної сфери економіки національного господарства України як основи стабільності національної валюти треба акцентувати увагу на тому, що в різних країнах підхід до формування валютно-курсової динаміки залишався завжди зваженим і був направлений на поступове підвищення гнучкості валютного режиму. Зокрема, найбільші держави-лідери при акумуляції валютних резервів не допускали різких курсових коливань і надмірне їх наповнення не ставало приводом щодо адміністрування режимів.

На нашу думку, якби йшлося про поступове, проте послідовне зниження активності Національного банку України на внутрішньому валютному ринку і збільшення гнучкості валютно-курсової динаміки, напевно, оцінка його дій була би абсолютно іншою. Але, Національний

банк України зайняв вичікувальну позицію, що підсилило невизначеність або поширення панічних настроїв серед населення, які підштовхували до здачі іноземної валюти за заниженим курсом [246].

Таким чином, враховуючи сумніви в можливостях Національного банку України забезпечити стабільність або прогнозованість валютно-курсової динаміки, а також важливість зменшення інфляційного потенціалу щодо забезпечення розвитку безпеки валютної складової грошово-кредитної політики, в процесі дослідження руйнівних наслідків інфляційної політики або динаміки її процесів, в науковій роботі сформульовано систему заходів зі зменшення інфляційного потенціалу національного господарства як одну з теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного господарства (рис. 3.16).

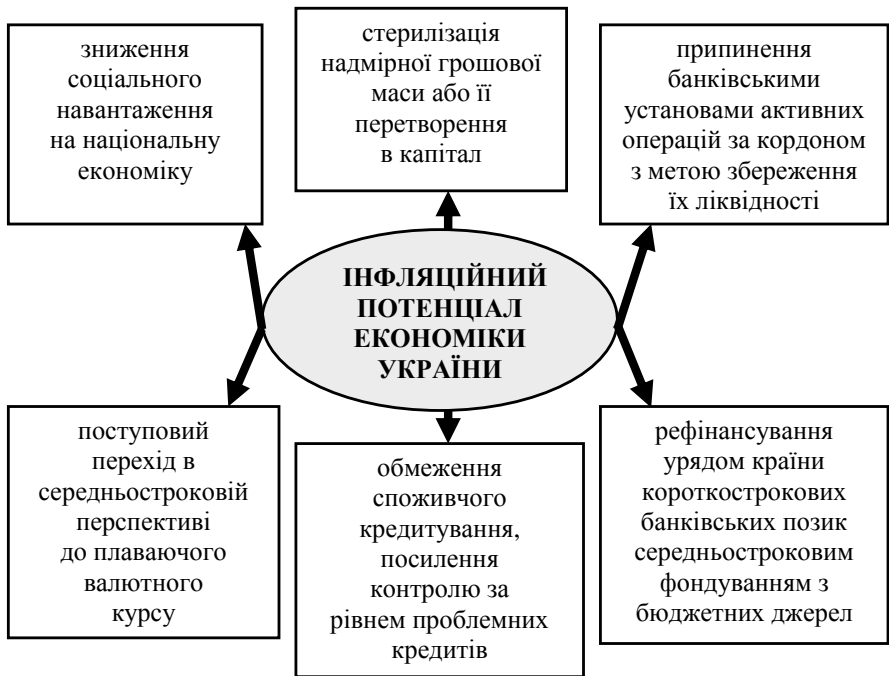

Рисунок 3.16 – Система заходів щодо зменшення інфляційного потенціалу національної економіки (класифіковано автором на засадах узагальнення джерел [20, 281, 312, 358])

Щодо облікової або дисконтної політики Національного банку України як одного із інструментів реалізації національної валютної

системи, який є основою механізму забезпечення розвитку валютної безпеки національної економіки країни, то її значення для формування відповідного рівня безпеки валютної сфери полягає в цілеспрямованому підвищенні та зниженні облікової ставки Національного банку України і відповідній зміні ставок депозитного або позичкового відсотків.

Доведено, якщо відсоткові ставки збільшуються, то зменшується грошова маса в обороті, знижується відплив вільних капіталів за кордон або зростає приплив іноземної валюти із-за кордону. Все це сприяє зростанню курсу національної валюти або зміцненню її позицій на валютному ринку. При зниженні облікової ставки Національного банку процес впливу на ринок відбувається у зворотному напрямі [468].

На погляд С.Я. Боринця [46], за допомогою облікової ставки Національний банк України встановлює для суб'єктів національного господарства орієнтир щодо вартості залучених, розміщених грошових коштів на відповідний період, й є основною відсотковою ставкою, яка залежить від процесів, що відбуваються в макроекономічній, бюджетній сферах економіки або на грошово-кредитному ринку, динаміку якої за 2001-2015 роки наведено на рис. 3.17.

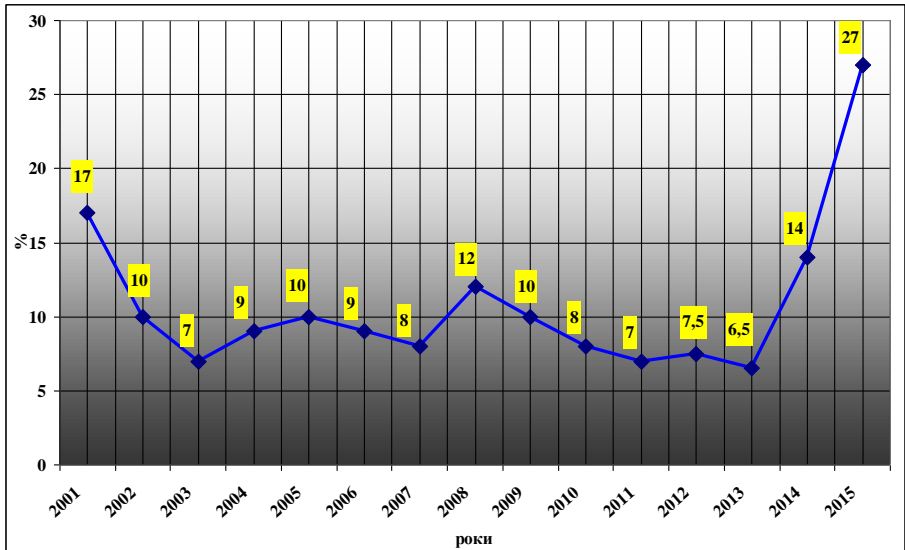

Рисунок 3.17 – Динаміка облікової ставки Національного банку України у 2001-2015 роках, % (складено автором за даними Державної служби статистики України [326] та результатами власних розрахунків)

Проаналізувавши думки експертів [250, 351, 394] щодо впливу облікової ставки Національного банку на формування оптимальних передумов розвитку валютної безпеки економічних відносин, що є елементом механізму забезпечення розвитку грошово-кредитної безпеки як підвищення доходності суб'єктів господарювання визначено, що результативність облікової політики залежить від ефективності її застосування у випадках, коли цього потребує поточна економічна ситуація (додаток Л, рис. Л.1).

Одним з наслідків впливу облікової політики на формування рівня безпеки валютної сфери національної економіки є відповідна зміна ставки депозитного відсотка, що компенсує ризик, який мають вкладники за зберігання грошових коштів, цінних паперів, інших матеріальних цінностей на рахунках, в депозитаріях, сховищах банківських структур. Втім, як стверджують Ю. Сколотяний і О. Дубинський [394], депозитна відсоткова політика покликана, насамперед, забезпечувати вигоду кредиторам від розміщення вільних ресурсів, а також можливість використання позичальниками ресурсів, які зберігаються у них, для проведення різного роду фінансових операцій при мінімальних витрат.

Щоб ставка депозитного відсотка передбачала об'єктивність при встановленні відсотків по усім видам депозитів або обґрунтованість відповідних відсоткових ставок, бо це підтримує ліквідність клієнта (кредитора) і банківської структури (позичальника), в науковій роботі визначено фактори, які впливають на здійснення депозитних операцій та управління залученими коштами, що враховано в процесі розробки механізму забезпечення розвитку валютної безпеки національного господарства як один із головних аспектів формування фінансової складової економічної безпеки національного господарства (рис. 3.18).

Однак, в передумовах посилення кризових явищ в національній економіці важливо враховувати зміну ставки позичкового відсотка на фазах економічного циклу. Як відзначають фахівці з валютних операцій [17, 299, 407], це впливає із того, що ставка позичкового відсотка залежить, насамперед, від кругообігу функціонуючого капіталу в різних сферах економіки національного господарства, а тому закономірності руху обумовлені циклічними коливаннями виробництва. Скорочення виробництва під час кризових явищ в економіці супроводжуються гострою нестачею позичкового капіталу та, як підсумок, підвищенням норми відсотка. Адже в цей час вкладники, щоб уберегти заощадження і грошові капітали від знецінення, намагаються їх отоварити, що веде до відносного зменшення вкладів.

Рисунок 3.18 – Фактори впливу на здійснення депозитних операцій та управління залученими ресурсами (класифіковано автором на засадах узагальнення джерел [46, 281, 307, 358])

Зокрема, у період застою, коли частина продуктивного капіталу суб'єктів господарювання набуває грошової форми, нагромадження позичкового капіталу випереджає нагромадження активного капіталу, знижується норма прибутку і позичкового відсотка. Таким чином, для періодів пошавлення національного господарства або економічного піднесення характерним є те, що зростає попит на кредитні ресурси при недостатніх обсягах позичкового капіталу, а тому ставка позичкового відсотка підвищується.

Для того, щоб зрівноважити різкі коливання ставки позичкового відсотка, які не сприяють розробці механізму забезпечення розвитку валютної безпеки як оптимальної умови стабільності національної валюти, в монографії вивчено сукупність факторів та виокремлено ключові елементи, які, на нашу думку, безпосередньо впливають на формування відповідного рівня валютної безпеки економічних відносин (додаток Л, рис. Л.2).

Але, результати проведеного дослідження дозволили визначити, що крім зрівноваженого підвищення та зниження ставок депозитного чи позичкового відсотків і цілеспрямованої зміни їх базисної основи, тобто облікової ставки Національного банку України, на формування механізму забезпечення розвитку валютної безпеки національного господарства як теоретико-методологічної основи фінансової безпеки національної економіки країни, впливає ще один інструмент валютного регулювання, який забезпечує відповідний рівень безпеки економічної сутності валютної системи, – це девізна політика, яка формує обмінний курс національної валюти через купівлю-продаж іноземної [246].

Як видно, девізна політика проводиться у формі інтервенцій. Щоб зупинити падіння курсу національної валюти та зростання курсу іноземної валюти, Національний банк України повинний збільшити продаж іноземної валюти на ринку, піднявши цим її пропозицію до наявного попиту. Втім, щоб зупинити підвищення курсу національної валюти і падіння курсу іноземної валюти, Національний банк України повинен зменшити продаж або збільшити купівлю останньої. Все це свідчить про те, що застосовуючи то один, то другий з цих інструментів Національний банк України може тривалий час підтримувати ринок та курс у стані рівноваги, проте, як стверджують В.Л. Плєскач та А.В. Кулик [351], для цього необхідно мати достатній обсяг валютних резервів.

На думку фахівців з валютних операцій [20, 212, 393, 468], валютні інтервенції впливають не тільки на кон'юнктуру валютного ринку та динаміку валютного курсу, а і на кон'юнктуру ринку грошей і товарних ринків. Адже продаж іноземної валюти за національну призводить до зменшення маси грошей в обороті і пропозиції грошей, що спричинює скорочення платоспроможного попиту. Тому, на нашу думку, щоб уникнути негативного впливу результатів валютної інтервенції на реальний сектор національної економіки, одночасно із операціями валютної інтервенції слід проводити на відкритому ринку операції протилежного спрямування: у разі продажу іноземної валюти на ринку, на таку ж суму на відкритому ринку купують цінні папери, однак при купівлі іноземної валюти продають цінні папери.

Крім того, інтервенції можуть проводитися й для стимулювання експортних операцій. Для реалізації цієї валютної операції Національному банку України, як головному органу валютного регулювання в країні, може ставитися завдання забезпечити штучне заниження курсу валюти. Завдяки цьому експортери в обмін на виручену валюту отримують

більше коштів у національній грошовій одиниці та збільшать власну норму прибутку або, підтримуючи цю норму на незмінному рівні, забезпечать реалізацію продукції за кордоном за нижчими цінами, підвищуючи свою конкурентоспроможність.

Отже, подальше дослідження та оцінка механізму проведення валютних інтервенцій, котрий передбачає залучення до відповідних операцій на валютному ринку уповноважених банківських установ, які виконують роль первинних дилерів на ринку, поширюючи ефект від валютних інтервенцій Національного банку України через власні операції зі своїми клієнтами або іншими банківськими структурами на загальну динаміку обмінного курсу, дозволили визначити та виділити наступну систему джерел проведення валютних інтервенцій в Україні, як короткострокові кредити, продаж цінних паперів, розміщених в іноземній валюті, своп-угоди або золотовалютні резерви, особливості реалізації яких буде враховано при формуванні оптимального рівня безпеки валютної системи національної економіки України [246].

Водночас, використання девізної політики для створення умов формування валютної безпеки національної економіки як стабільності національної грошової одиниці або підвищення доходності суб'єктів національного господарства має обмеження. Це пов'язано, насамперед, з тим, що валютна інтервенція може мати тільки тимчасовий характер, бо розміри офіційних золотовалютних резервів України є, як правило, обмеженими. А це означає, що продаж іноземної валюти з резервів має обов'язково чергуватися з купівлею, інакше золотовалютні резерви надто швидко будуть вичерпані.

Як зазначалось вище, одним із головних джерел забезпечення реалізації валютних інтервенцій девізної політики, є золотовалютні резерви України, які призначені для вирішення особливо важливих або проблемних завдань їй, насамперед, внутрішньої чи зовнішньої стабільності національної грошової одиниці за рахунок запасів золота і грошових ресурсів, які номіновані у вільно конвертованій валюті, що є власністю держави, тобто суспільства. Як свідчить більшість джерел [27, 250, 312] золотовалютні резерви в Україні понині мають наступну структуру активів, як цінні папери, що оплачуються в іноземній валюті, спеціальні права запозичення, монетарне золото, іноземна валюта у вигляді банкнот, монет або грошові кошти на рахунках за кордоном, резервна позиція в Міжнародному валютному фонді, інші визнані на міжнародному рівні активи за умови забезпечення їх надійності або ліквідності, що впливає на взаємодію складових валютної системи.

Дослідження джерел поповнення або ефективності управління золотовалютними резервами дозволило зробити наступні висновки, що необхідний для країни обсяг золотовалютних резервів для забезпечення оптимальних умов формування безпеки валютної системи національної економіки розраховують, виходячи із суми виплати за зовнішніми позиками і кредитами, а також прогнозованого негативного платіжного балансу експортно-імпортних операцій. Але, як визначено, недостатня реакція керівництва Національного банку України, як єдиного зберігача державного золотого запасу дорогоцінних металів або дорогоцінних каменів, на загрози динаміці ключових компонентів валютно-курсової політики в умовах системної кризи, що є підтвердженням узаконеного монополізму та важкої ситуації в забезпеченні розвитку банківських установ в Україні, негативно позначилося на стабільності національної валюти і, як підсумок, підвищенні доходності суб'єктів господарської діяльності.

Як підкреслює Д.О. Беляєв [27], у ринково розвинутих країнах валютні резерви розміщені в найбільш надійних банківських установах або інвестуються на вигідних для власника, тобто держави, умовах в іноземні фінансові активи. Крім того, практично в усіх розвинутих країнах світу золотовалютні резерви є власністю держави, а точніше суспільства. Жодний центральний банк не може заявляти абсолютні права на повне та безконтрольне управління або розпорядження, а тим більше володіння цим найбільш ліквідним різновидом національного багатства, як це відбувається в Україні.

Так, деякі фахівці з валютних операцій [17, 347, 351] акцентують увагу на тому, що зростання золотовалютного запасу країни до обсягів, котрі перевищують оптимальний рівень, ринково розвинуті держави розглядають як недолік, ніж позитивне явище. У фінансовій теорії існує таке поняття, як «коефіцієнт Ренді» [46], за яким обсяг золотовалютних резервів повинен складати не більш, як 30 % державного бюджету. У зв'язку з цим, ринково розвинуті держави формують золотовалютні резерви в мінімальних розмірах (рис. 3.19).

Винятком є Китайська Народна Республіка або Японія, валютні резерви яких сьогодні є найбільшими у світі. Але, в Японії золотовалютні резерви не перевищують 10 % валового внутрішнього продукту країни (близько \$ 1 трлн.). Що стосується золотовалютних резервів Китайської Народної Республіки, то вони стрімко збільшуються або дорівнюють понад \$ 1,9 трлн. Китайська економіка демонструє безпрецедентні темпи зростання, що дозволяє формувати авангардні золотовалютні резерви і

розміщувати їх у США, вкладаючи в найбільш високоліквідні активи поки що найпотужнішої держави світу [179].

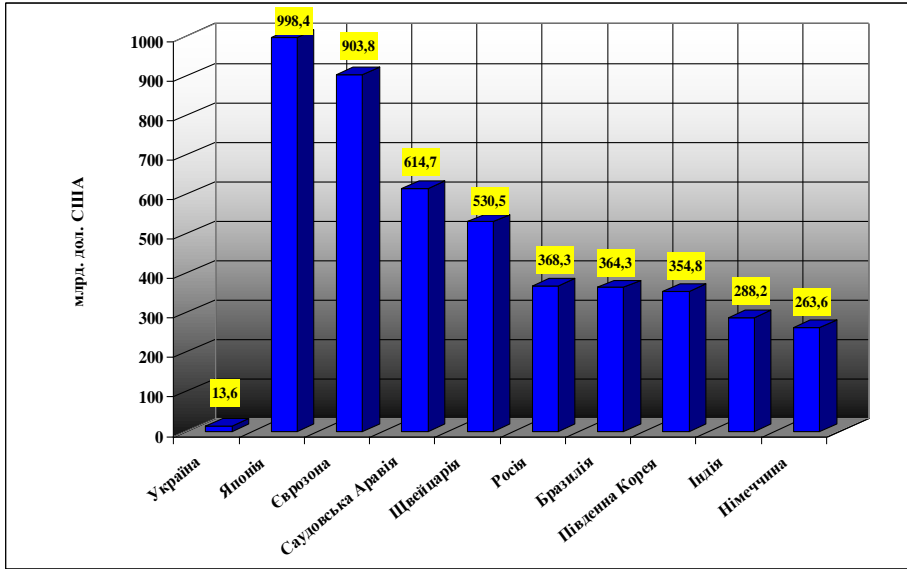

Рисунок 3.19 – Розподіл золотовалютних запасів у різних державах світу, млрд. дол. США (складено автором за даними Національного банку України [330])

За даними Національного банку України [330], міжнародні резерви України на 01.01.2016 рік становили 13 млрд. 538 млн. дол. США або порівняно з 01.01.2015 роком зросли в 2,4 рази за рахунок розміщення облігацій внутрішньої державної позики, деномінованих в доларах США. Але, у 2011 році Національний банк України мав золотовалютні резерви у понад 38 млрд. дол. США – це рекордний показник за всю історію незалежності держави. У 2012 році резерви Національного банку України склали 23,143 млрд. дол. США, а у 2013 році – 20,415 млрд. дол. США.

Як видно з наведених даних, відбувається зменшення валютних резервів, що пояснюється необхідністю здійснювати валютні аукціони для згладжування надмірних коливань курсу національної валюти, спрямовувати кошти резервів на платежі Уряду країни з погашення та обслуговування державного і гарантованого державою боргу в іноземній валюті, а Національному банку на користь Міжнародного валютного фонду.

Як стверджує Д.О. Беляєв [27], резервуючи валютні надходження і не узгоджуючи свої дії ні з Верховною Радою України, а ні з Урядом, керівництво Національного банку безконтрольно розпоряджається або розміщає за межами держави, тобто фактично забирає в українського суспільства, ще один державний бюджет. Крім того, угоди стосовно розміщення валютного резерву України складаються за допомогою зарубіжних консультантів та відповідні права українських інвесторів, підпорядковані міжнародному законодавству. Отже, внаслідок схильності керівництва Національного банку України до іноземних порадників золотовалютні резерви не можуть бути використані в країні в період найбільшої потреби.

Водночас, керівництво Національного банку України заявляє, посилаючись на перевірки, котрі проведені Міжнародним валютним фондом, що з валютними резервами держави все гаразд. Тоді багатьом фахівцям [20, 212, 307] з валютних операцій незрозуміло, чому виникає необхідність у чергових міжнародних запозиченнях. Проте, як вважають представники Національного банку України, міжнародні резерви одних країн є легким джерелом доходів банківських установ та інвестиційних фондів в інших країнах.

На нашу думку, необхідність оптимізації відносин Уряду країни та Національного банку України зумовлена потребою їх узгодженої політики і співпраці. Лише на таких засадах можлива інституціональна раціоналізація політики формування, розміщення або використання золотовалютних резервів. Однак, Закон України «Про Національний банк України» № 679-XIV від 20.05.1999 року (із змінами, внесеними згідно з Законом України № 911-VII від 24.12.2015 року) [158] надає керівництву Національного банку України безпрецедентні права або привілеї, що є одним із головних аспектів на який буде звернено увагу під час формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства, оскільки інформація стосовно розміщення і фактичного використання валютних резервів є закритою навіть для її найвищих владних органів – Парламенту та Уряду країни, а також є недоступною для визначеного Конституцією України органу – Ради Національного банку України [246].

Заключним елементом національної валютної системи країни, що безпосередньо бере участь у взаємодії складових механізму забезпечення розвитку валютної безпеки економіки, необхідність формування якого обґрунтовано закономірностями і тенденціями становлення комплексу економічної безпеки національного господарства, є регулювання сальдо

платіжного балансу країни, що відбиває кількісне та якісне вираження масштабів, структури або характеру зовнішньоекономічних операцій України чи її участі у світовому господарстві.

Ю. Сколотяний та О. Дубинський відзначають, що відображаючи операції, здійснені між національною економікою або господарствами інших країн, платіжний баланс слугує важливою інформаційною базою щодо розроблення основних положень валютної, грошово-кредитної, зовнішньоекономічної політики держави та оцінки перспектив щодо участі України у міжнародному поділі праці або її позицій на світових ринках [394].

Дослідження сукупності економічних, у тому числі фінансових, валютних та грошово-кредитних заходів, спрямованих на формування основних статей платіжного балансу України, дозволило визначити особливості економічного впливу платіжного балансу на забезпечення відповідного рівня безпеки валютної сфери національного господарства та виокремити наступні складові, як рахунки поточних операцій, які враховують баланс товарів, баланс послуг, доходи, поточні трансферти, а також рахунки операцій з капіталом чи фінансовими інструментами, які відображають прямі інвестиції, портфельні інвестиції, інші інвестиції, резервні активи за допомогою яких відбувається регулювання сальдо платіжного балансу України, наслідки реалізації котрих враховано в процесі формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства.

На нашу думку, результативність перерахованих складових, які забезпечують регулювання сальдо платіжного балансу країни, залежить від того є воно пасивним або активним. Так, експерти із валютних операцій [17, 46, 281, 358, 468] вважають, що за пасивного сальдо платіжного балансу необхідно вживати такі заходи, які спрямовані на стимулювання експорту, обмеження імпорту та залучення іноземних капіталів.

Що стосується активного сальдо платіжного балансу, то при цьому сальдо рекомендується застосовувати такі заходи, як стимулювання імпорту, обмеження експорту, сприяння вивезенню капіталів, зокрема, через надання кредитів або обмеження їх ввезення в Україну. Так, досягнення зазначених заходів залежить від розглянутих валютних інструментів як дисконтна політика, девізна політика, валютні обмеження та рестриктивні заходи, систематизацію основних умов, принципів їх проведення і можливих результатів для регулювання сальдо платіжного балансу, як ключової складової національної валютної системи, котрий

формує механізм забезпечення розвитку валютної безпеки економічних відносин, запропоновано та представлено на додатку Л, рис. Л.3.

Однак, слід зазначити, що величина сальдо платіжного балансу України визначається не тільки результативністю реалізації складових частин платіжного балансу держави, за допомогою яких відбувається регулювання його сальдо, та ефективністю валютних інструментів, які спрямовані на досягнення зазначених заходів в системі регулювання сальдо платіжного балансу, але ще знаходиться під впливом цілого ряду різноманітних факторів, що різняться за строком дії, характером впливу та значимістю, наслідки прояву яких узагальнено в додатку Л, табл. Л.2, а також враховано при розробленні механізму забезпечення розвитку валютної безпеки економічних відносин як однієї з теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки національного господарства [246].

Оцінити результативність реалізації складових платіжного балансу України, котрі здійснюють регулювання його сальдо, та ефективність впливу валютних інструментів на досягнення зазначених заходів в структурі регулювання сальдо платіжного балансу держави можливо за допомогою збалансованої системи показників-індикаторів, яка зможе не тільки конкретизувати міру валютного забезпечення національної економіки, тобто оптимальний рівень валютної складової фінансової безпеки в передумовах розвитку національного господарства, але й спрогнозувати на основі аналізу їх результативності або ефективності суттєві із погляду стратегічного управління аспекти формування або регулювання сальдо платіжного балансу національного господарства України [212, 281, 468].

Методологічні засади оцінювання умови формування валютної безпеки країни, як основи стабільності національної грошової одиниці, визначаються «Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», які затверджені Наказом Міністерства економічного розвитку та торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 року [301], що наведено в табл. 3.13. Як видно, методичні рекомендації розроблені з метою визначення валютної безпеки як однієї з складових фінансової безпеки, що є основою національної економічної безпеки, визначають перелік індикаторів рівня та якості валютного забезпечення економіки, їх порогові значення, алгоритм розрахунку інтегрального індексу валютної безпеки України, базуються на комплексному аналізі індикаторів стану валютного забезпечення із виявленням потенційних загроз економіці і застосовуються Міністерством економічного розвитку

та торгівлі України для інтегральної оцінки рівня валютної безпеки в цілому по економіці або за секторами національного господарства.

Таблиця 3.13 – Сукупність індикаторів та джерел інформації за валютною складовою фінансової безпеки (складено і систематизовано за даними Міністерства економічного розвитку та торгівлі України [328])

Найменування показника-індикатора	Порядок розрахунку індикатора	Джерело вхідної інформації
1	2	3
1. Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, середній за період	офіційний курс національної грошової одиниці до долара США у поточному періоді, середній за період / офіційний курс національної грошової одиниці до долара США у відповідному періоді попереднього року, середній за період	Середній курс гривні [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/public/sh/category?cat_id=44446
2. Різниця між форвардним та офіційним курсом гривні, грн.	офіційний курс національної грошової одиниці до долара США, станом на кінець періоду – форвардний курс національної грошової одиниці до долара США, станом на кінець періоду	Обмінний курс [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/public/sh/category?cat_id=44446
3. Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	-	Монетарний огляд [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/public/sh/category?cat_id=58037

Продовження табл. 3.13

1	2	3
4. Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, %	кредити, надані резидентам у іноземній валюті, млн. грн. / кредити, надані резидентам, млн. грн. $\times 100$	Кредити, надані депозитними корпораціями (крім Національного банку) [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publi sh/article?art_id=65833&cat_id=44578
5. Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд. дол. США	обсяг валюти, проданої населенню, млрд. дол. США – обсяг валюти, купленої банками в населення, млрд. дол. США	Основні тенденції валютного ринку [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publi sh/category?cat_id=58039
6. Рівень доларизації грошової маси, %	(переказні депозити в іноземній валюті, млн. грн. + інші депозити в іноземній валюті, млн. грн. + цінні папери, крім акцій в іноземній валюті, млн. грн.) / грошова маса (М3) $\times 100$	Огляди депозитних корпорацій [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publi sh/category?cat_id=44579

На нашу думку, виявлені аспекти оцінювання рівня валютного забезпечення економіки як однієї з складових національної фінансової безпеки не сприяють дослідженню взаємозв'язку розглянутих елементів цієї складної за внутрішньою будовою та ієрархічною декомпозицією структури, бо аналіз цієї економічної категорії відбувається за рахунок шести узагальнюючих показників, які характеризують валютну систему економіки взагалі, а не за кількістю проаналізованих діючих валютних компонентів, кожний з яких, як виявилось, має власні відмінні ознаки, або тільки при взаємодії розглянутих елементів між собою із метою приведення до функціонально-конструктивної єдності можна розв'язати актуальне завдання цієї наукової роботи – це розроблення методики формулювання критеріїв забезпечення валютної складової фінансової безпеки України.

Отже, враховуючи отримані результати дослідження, можна зробити такий висновок, щоб упорядкувати проаналізовані елементи валютної складової грошово-кредитної політики в контексті валютної кризи для створення оптимальних передумов формування валютної безпеки, як основи стабільності національної валюти або підвищення доходності суб'єктів господарської діяльності, сформовано механізм забезпечення розвитку валютної безпеки економічних відносин, що є однією з теоретико-методологічних положень формування фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного господарства країни, впровадження якого спрямовано на забезпечення стабільності національної валюти, що зміцнює інтеграцію України до світової системи, формування гнучкого режиму курсоутворення, який би створив відповідні передумови для експорту та припливу в країну інвестицій, ступінь забезпеченості економіки валютними коштами, достатнього для додержання позитивного сальдо платіжного балансу, виконання міжнародних зобов'язань і накопичення необхідного обсягу золотовалютних резервів (рис. 3.20).

Крім того, із-за недостатньої кількості підходів щодо розуміння сутності економічної категорії для формування механізму забезпечення розвитку валютної безпеки економічних відносин в країні і відсутності комплексного аналізу цього питання для теоретико-методологічних положень функціонування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства в економічно-науковій та практичній літературі, розроблений механізм забезпечення розвитку валютної безпеки економічних відносин національного господарства дозволив сформулювати концептуальний підхід щодо визначення суті поняття «валютна безпека», згідно з яким, валютна безпека України передбачає такий ступінь валютного забезпечення економіки, котрий представлений в організаційно-правовій формі реалізації здійснюваних заходів у сфері валютних відносин, котрі спрямовані на здійснення операцій з іноземною валютою та валютними цінностями на території країни з метою реалізації завдань економічного розвитку, використання національної валюти у світовому господарстві при обміні результатами праці економік, ефективне використання яких відбувається за рахунок фінансових інструментів, які створюють оптимальні передумови для підтримання стабільності національної валюти, зберігання позитивного сальдо платіжного балансу України, накопичення необхідного обсягу золотовалютних резервів, розвитку вітчизняного експорту, припливу в країну інвестицій та інтеграції України у світову систему [246].

Рисунок 3.20 – Механізм забезпечення розвитку валютної безпеки економічних відносин в Україні (авторська розробка, вперше, оприлюднено в [246])

Таким чином, проведені дослідження оптимальних передумов формування валютної складової механізму забезпечення розвитку грошово-кредитної безпеки як стабільності національної грошової одиниці та підвищення доходності суб'єктів господарської діяльності підсумовують наступні висновки та результати:

1) визначено, що ефективна реалізація валютної системи України та її вплив на оптимальні передумови формування відповідного рівня безпеки валютної сфери в національній економіці держави залежить від результативності впровадження та використання такого комплексу валютних інструментів як курсова та облікова політика Національного банку, девізна політика, регулювання сальдо платіжного балансу, формування і використання золотовалютних резервів, ключові аспекти розвитку яких використані при розробленні теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства;

2) доведено, що виявлені аспекти оцінювання рівня валютного забезпечення економіки як однієї із складових фінансової безпеки країни, не сприяють дослідженню взаємозв'язку розглянутих елементів цієї складної за внутрішньою будовою та ієрархічною декомпозицією структури, оскільки аналіз цієї економічної категорії відбувається за допомогою узагальнюючих показників, котрі характеризують валютну систему національної економіки взагалі, але не за кількістю валютних компонентів, кожний з яких, як виявилось, має власні відмінні ознаки, оскільки лише при взаємодії розглянутих елементів між собою з метою приведення до функціонально-конструктивної єдності можна розв'язати актуальне завдання цієї наукової роботи – це розроблення методики формулювання критеріїв і принципів забезпечення валютної складової національної фінансової безпеки;

3) сформовано механізм забезпечення розвитку валютної безпеки економічних відносин, що є однією з теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки господарства, впровадження якого спрямовано на забезпечення стабільності валюти, що зміцнює інтеграцію України щодо світової системи, формування гнучкого режиму курсоутворення, який би створив умови для експорту або припливу в країну інвестицій, рівень забезпеченості економіки України валютними коштами, достатнього для додержання позитивного сальдо платіжного балансу, виконання міжнародних зобов'язань або накопичення потрібного обсягу золотовалютних резервів;

4) сформульовано концептуальний підхід до визначення сутності поняття «валютна безпека», згідно із яким, валютна безпека України передбачає такий ступінь валютного забезпечення економіки, який представлений в організаційно-правовій формі реалізації, здійснюваних державою заходів у сфері валютних відносин, котрі спрямовані на здійснення операцій з валютними цінностями з метою реалізації завдань економічного розвитку і використання національної валюти у світовому господарстві при обміні результатами праці національних економік, ефективна реалізація яких відбувається за рахунок інструментів, що створюють оптимальні умови для підтримання стабільності валюти, зберігання позитивного сальдо платіжного балансу країни, накопичення необхідного обсягу золотовалютних резервів, розвитку вітчизняного експорту, припливу в країну іноземних інвестицій та інтеграції країни у світову економічну систему.

Висновки за 3 розділом

В третьому розділі досліджено головні аспекти формування та реалізації складових механізму забезпечення функціонування грошово-кредитної безпеки України, який є основою підвищення доходності суб'єктів господарської діяльності, як реалізація стратегічних принципів грошово-кредитної політики в контексті банківської і валютної кризи, економіко-організаційні основи забезпечення безпеки функціонування банківських установ в Україні та оптимальні передумови формування валютної безпеки національної економіки.

1. *Визначено*, що антикризові заходи Національного банку України спрямовані на вирішення таких основних задач цього дослідження – це розроблення економіко-організаційних основ забезпечення безпеки функціонування банківських установ в Україні та оптимальних умов реалізації валютної безпеки як стабільності національної грошової одиниці, що є теоретико-методологічними положеннями формування фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного господарства.

2. *Розроблено* концептуальну модель інституційного забезпечення грошово-кредитної політики і впровадження інструментарію грошово-кредитної політики Національного банку України через багатоаспектність її функціонування, що ускладнює або деформує розуміння сутності монетарної політики з огляду на результативність та ефективний вплив на економіку національного господарства.

3. *Сформульовано* концептуальний підхід до розуміння поняття «економічна безпека банківської установи», як складової економічної безпеки банківської системи економіки України, враховуючи сутнісні характеристики економічної безпеки банківської системи держави, що визначено в процесі дослідження, або обов'язкові умови її успішної реалізації, які систематизовано на засадах узагальнення джерел.

4. *Запропоновано* трьохрівневу систему показників оцінювання рішень по управлінню економічною безпекою банківських установ, що передбачає на першому рівні системи інтегральний показник рівня економічної безпеки банківської системи, на другому – показники ефективності банківської діяльності в країні, а на третьому – первинні показники, які фігурують у балансах і платіжних документах установ, як елемент розробки методики формулювання критеріїв та принципів забезпечення фінансової складової економічної безпеки господарства.

5. *Сформульовано* концептуальний підхід до визначення поняття «фінансова безпека банківської установи», який передбачає, що суть фінансової складової економічної безпеки банківської установи полягає в забезпеченні технічних, профілактичних і організаційно-управлінських заходів, які спрямовані на якісний захист інтересів, прав та обов'язків банківської установи, що гарантує збільшення статутного капіталу, підвищення ліквідності банківських активів, забезпечення зворотності ресурсів та збереження фінансових або матеріальних цінностей.

6. *Визначено*, що ефективна реалізація валютної системи України та її вплив на оптимальні передумови формування відповідного рівня безпеки валютної сфери в національній економіці держави залежить від результативності впровадження та використання такого комплексу валютних інструментів як курсова та облікова політика Національного банку, девізна політика, регулювання сальдо платіжного балансу, формування і використання золотовалютних резервів, ключові аспекти розвитку яких використані при розробленні теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства.

7. *Сформовано* механізм забезпечення розвитку валютної безпеки економічних відносин, що є однією з теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки господарства, впровадження якого спрямовано на забезпечення стабільності валюти, що зміцнює інтеграцію України щодо світової системи, формування гнучкого режиму курсоутворення, який би створив умови для експорту або припливу в країну інвестицій, рівень забезпеченості економіки

України валютними коштами, достатнього для додержання позитивного сальдо платіжного балансу, виконання міжнародних зобов'язань або накопичення потрібного обсягу золотовалютних резервів.

4.1 Пріоритетні напрями державної політики щодо розвитку сучасної інфраструктури фондового ринку України

Розробка теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки національного господарства неможлива без формування пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку сучасної інфраструктури фондового ринку, бо ринок цінних паперів є сферою життєдіяльності суспільства, в якій відбувається перерозподіл власності, потоків капіталів, переоцінка інструментів, формування економічних відносин та суб'єктів господарювання.

За оцінками експертів [220, 375, 453], роль фондового ринку в управлінні фінансовою складовою економічної безпеки національного господарства країни визначають функції, які полягають у переміщенні капіталу із галузей з низькою нормою прибутку в галузі національної економіки з найвищою нормою прибутку, виконанні посередницької ролі в процесі збирання коштів у власників – внутрішніх чи іноземних інвесторів, або ефективному їх розміщенні, як у державному, так й приватному секторах. З огляду на це, державна політика щодо розвитку сучасної інфраструктури фондового ринку є однією з управлінських основ зміцнення потенціалу фінансової безпеки ринку цінних паперів.

У зв'язку з цим, дослідженню особливостей розвитку вітчизняного фондового ринку або розкриттю його окремих аспектів, як виявлення бар'єрів, що перешкоджають його функціонуванню, пошук можливостей, здатних переорієнтувати фондовий ринок на виконання нових завдань в процесі економічного розвитку, розробка заходів економічної політики, спрямованих на усунення перешкод формуванню високоефективного фондового ринку присвячено роботи багатьох представників економічних шкіл в різні періоди, зокрема, вони розглядалися у працях Є. Домара [124], Дж. Кейнса [192], Дж. Мілля [48], П. Самуельсона [377], Е. Хансена [408], Р. Харрода [356] і провідних українських вчених – О.В. Гаврилюка [72], В.І. Кириленка [193], С.М. Кожем'якіної [205], О.Е. Корнійчука [220], О.В. Макарюка [275], О.М. Мозгового [296], В.В. Оскольського [325], В.О. Поворозника [353], І.О. Школьник [474-479] та ін.

Незважаючи на те, що в Україні фондовий ринок формально існує понад 20 років з моменту прийняття Постанови Верховної Ради України «Про Концепцію функціонування і розвитку фондового ринку в Україні» [361] № 342/95-ВР від 22.09.1995 року, Указу Президента України «Про державну комісію з цінних паперів і фондового ринку» [432] № 446/95 від 12.06.1995 року (Редакція станом на 23.11.2011), Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів України» [155] № 448/96-ВР від 30.10.1996 року (Редакція станом на 01.05.2016) і Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» [162] № 3480-15 від 23.02.2006 року (Редакція станом на 01.05.2016), але протягом останніх років макроекономічні процеси характеризувалися нестабільністю, що відповідним чином позначилося на розвитку фондового ринку країни.

Необхідно зазначити, що головним індикатором стану фондового ринку є біржовий індекс, що дає можливість оцінити загальну ситуацію на ринку цінних паперів. Так, за матеріалом річного звіту Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331], вітчизняні фондові індекси завершили 2015 рік зниженням, наприклад, індекси ПФТС та UX (Українська біржа), N'Comm10 (НКЦПФР) впали з початку року на 39,94 %, 35,26 % і 27,86 % відповідно. Втім, за підсумками 2015 року обсяг торгів на ринку цінних паперів знизився на 6,83 % у порівнянні з 2014 роком та становив 2 172,67 млрд. грн. (рис. 4.1).

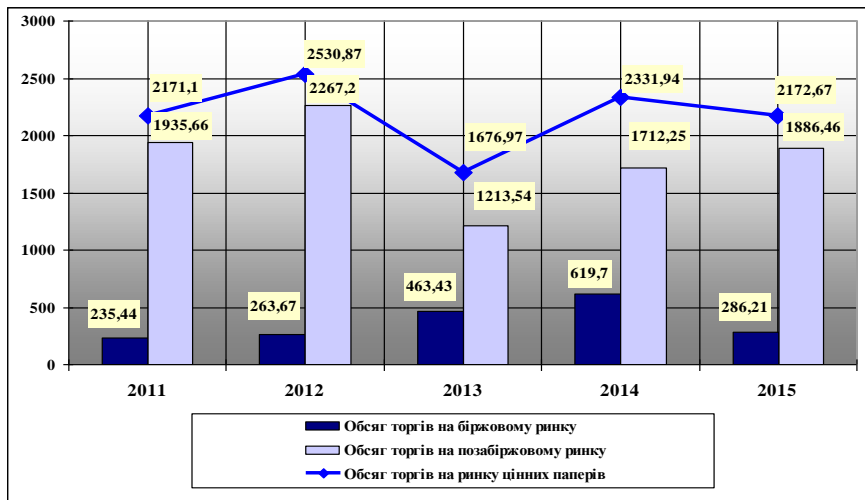

Рисунок 4.1 – Обсяг торгів на ринку цінних паперів у 2011-2015 роках, млрд. грн. (складено автором за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331])

Окрім того, протягом 2015 року на організаційно оформленому фондовому ринку спостерігалася консолідація торгівлі цінними паперами. Із 10 фондових бірж, які функціонують в Україні, лише біржі «ПФТС» і «Перспектива» відзначалися помітними обсягами торгівлі, контролюючи більш, ніж 95,56 % вартості контрактів, в структурі обсягів котрих на фондову біржу «Перспектива» припадало 76,98 % всіх обсягів торгів у 2015 році, а «ПФТС» – 18,58 % (рис. 4.2).

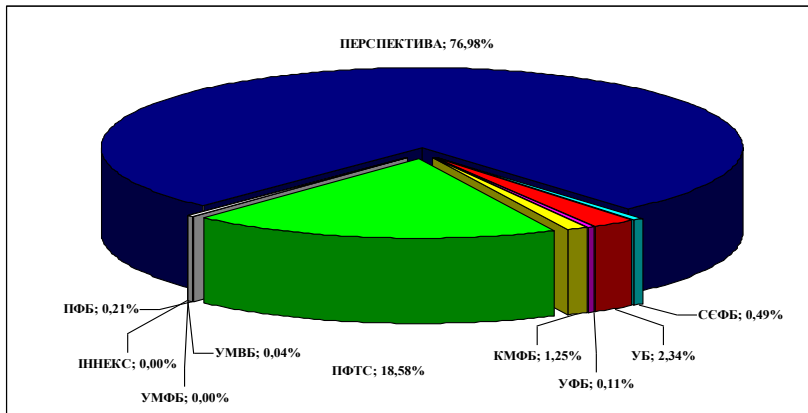

Рисунок 4.2 – Структура обсягів біржових контрактів із цінними паперами на організаторах торгівлі протягом 2015 року, % (складено автором за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331])

Як відзначають В.В. Оскольський [325] та В.О. Поворозник [353], у той час, коли національна економіка продовжує зазнавати серйозних проблем, головною рушійною силою українського фондового ринку стали не пріоритетні напрями державної політики до розвитку сучасної інфраструктури фондового ринку, а істотне скорочення обсягів торгів, що пов'язано з відходом іноземних інвесторів з фондового ринку країни з початком фінансової кризи, котрі зосередили свою увагу на великих ринках країн BRIC, приплив великої кількості спекулятивного капіталу, що впливає на зростання фондових показників, котрі не відповідають динаміці відновлення економічних потужностей господарства країни.

Як відомо, будь-яка професійна діяльність здійснюється за тією чи іншою технологією. Діяльність підприємств на фондовому ринку країни має виражену технологію, досить специфічну та порівняно стабільну, яку під час дослідження проаналізовано або систематизовано на певні види, на основі особливостей реалізації яких складено концептуальну

модель інституційного становлення та набуття необхідних якісних параметрів розвитку фондового ринку країни, спрямована на зміцнення потенціалу фінансової безпеки, що є однією з теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства (рис. 4.3).

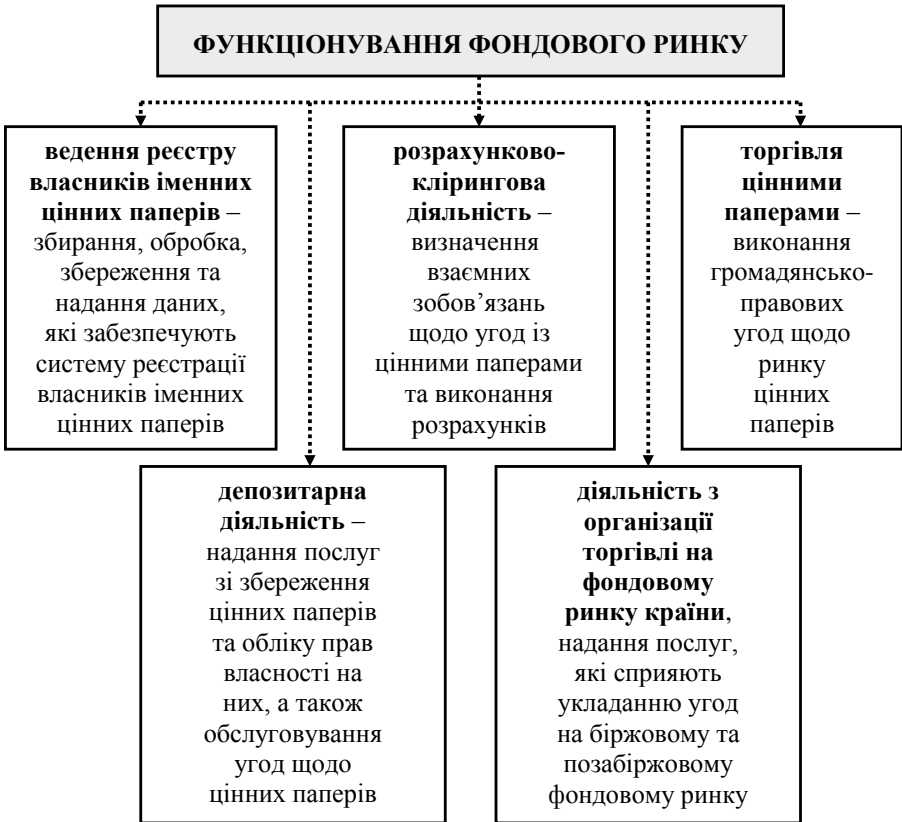

Рисунок 4.3 – Систематизація професійної діяльності на фондовому ринку України (узагальнено та систематизовано автором на засадах [193, 275, 477], оприлюднено в [240])

Головним компонентом запропонованої в роботі концептуальної моделі інституційного становлення або набуття необхідних якісних параметрів розвитку фондового ринку країни, як один із пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку сучасної інфраструктури фондового ринку, є емісія цінних паперів, пріоритетну роль у випуску яких в Україні відіграє ринок акцій, який посідає важливе місце серед

ринків капіталів. На думку О. Корнійчука [220], ринок акцій є одним із факторів, що визначає інвестиційний клімат в країні, сприяє залученню чи перерозподілу капіталу у перспективні сфери економіки.

Водночас, за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331], за 2011-2015 роки спостерігалася нерівномірна тенденція обсягу випуску акцій. В 2012 році обсяг емісії зменшився у 4 рази порівняно з попереднім 2011 роком. Наступні роки демонстрували поживлення емісійної діяльності на ринку акцій, а у 2015 році обсяг випуску акцій став 122,30 млрд. грн., нестабільність розвитку котрого негативно впливає на перспективи зміцнення потенціалу безпеки фондового ринку України. Потрібно зазначити, що найбільші обсяги випусків акцій, що зареєструвала Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку [331], належали емітентам видами діяльності яких є фінансова або страхова діяльність (88,28 млрд. грн. або 72,18 % від загального обсягу), а також наукова та технічна діяльність (29,72 млрд. грн. або 24,30 %). Як видно із даних таблиці 4.1, на кінець 2015 року кількість випусків акцій, які перебували в обігу на фондовому ринку, становила 12 216 шт., з них 9,54 % допущено до торгів на біржах.

Таблиця 4.1 – Інформація щодо кількості випусків акцій, котрі перебувають в обігу на фондовому ринку України, шт. *(складено та систематизовано автором за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331])*

Кількість випусків цінних паперів	Станом на 31.12.2011	Станом на 31.12.2012	Станом на 31.12.2013	Станом на 31.12.2014	Станом на 31.12.2015
1	2	3	4	5	6
кількість випусків цінних паперів, що перебувають в бігу на фондовому ринку	15 611	15 611	14 706	12 616	12 216
кількість випусків цінних паперів, які допущено до торгів на фондових біржах	897	1 338	1 499	1 466	1 166

Продовження табл. 4.1

1	2	3	4	5	6
кількість випусків цінних паперів, які не допущено до торгів на фондових біржах	14 714	14 273	13 207	11 150	11 050

Кількість випусків акцій, які допущено до торгів на організаторах торгівлі, зменшилася порівняно з 2014 роком, що пов'язано з загальними ринковими тенденціями і запровадженням нових вимог для внесення і перебування цінних паперів у біржовому реєстрі організаторів торгівлі. Якщо говорити про обсяг торгів акціями на ринку цінних паперів у 2015 році, то він збільшився на 11,26 % порівняно з 2014 роком та становив 462,28 млрд. грн. (рис. 4.4). Отже, зростання обсягу торгів акціями відбулося за рахунок збільшення операцій з цим видом цінних паперів на позабіржовому ринку.

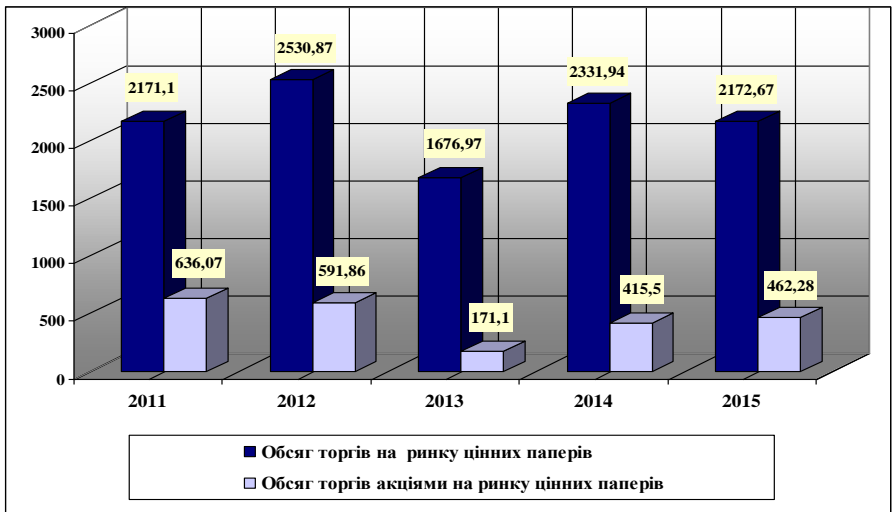

Рисунок 4.4 – Обсяг торгів акціями на ринку цінних паперів у 2011-2015 роках, млрд. грн. (складено автором за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331])

За оцінками експертів [296, 375], в Україні другим важливим сегментом емісії цінних паперів, як головної складової концептуальної моделі інституційного становлення або набуття необхідних якісних параметрів розвитку фондового ринку, є ринок облігацій на котрому відбувається обіг боргових зобов'язань, основними інструментами реалізації яких в Україні є державні та корпоративні облігації. На нашу думку, сьогодні ринок державних облігацій відіграє одну з ключових ролей у формуванні пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку сучасної інфраструктури фондового ринку, оскільки державні облігації виступають інструментом запозичень, дозволяючи залучати необхідні ресурси для забезпечення фінансової складової економічної безпеки суб'єктів національного господарства на прийнятних умовах.

За даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331], на кінець 2015 року кількість випусків державних облігацій, які перебувають в обігу на фондовому ринку країни, становила 264 шт. Зокрема, за останні п'ять років кількість випусків державних облігацій, які допущено до торгів на фондових біржах України, зберігає впевнену тенденцію до збільшення, що наведено в табл. 4.2.

Таблиця 4.2 – Інформація щодо кількості випусків державних облігацій, які перебувають в обігу на фондовому ринку, шт. *(складено та систематизовано за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331])*

Кількість випусків цінних паперів	Станом на 31.12.2011	Станом на 31.12.2012	Станом на 31.12.2013	Станом на 31.12.2014	Станом на 31.12.2015
кількість випусків цінних паперів, що перебувають в обігу на ринку	119	142	184	265	264
кількість випусків цінних паперів, які допущено до торгів на біржах	114	142	184	263	264
кількість випусків цінних паперів, які не допущено до торгів на біржах	5	0	0	2	0

Втім, незважаючи на те, що ринок державних облігацій України займає вагомую частину на фондовому ринку, другий рік поспіль обсяг торгів державними облігаціями на ринку цінних паперів знижується. У 2015 році обсяг торгів державними облігаціями становив 283,36 млрд. грн., що менше на 58,82 % порівняно з 2014 роком (рис. 4.5).

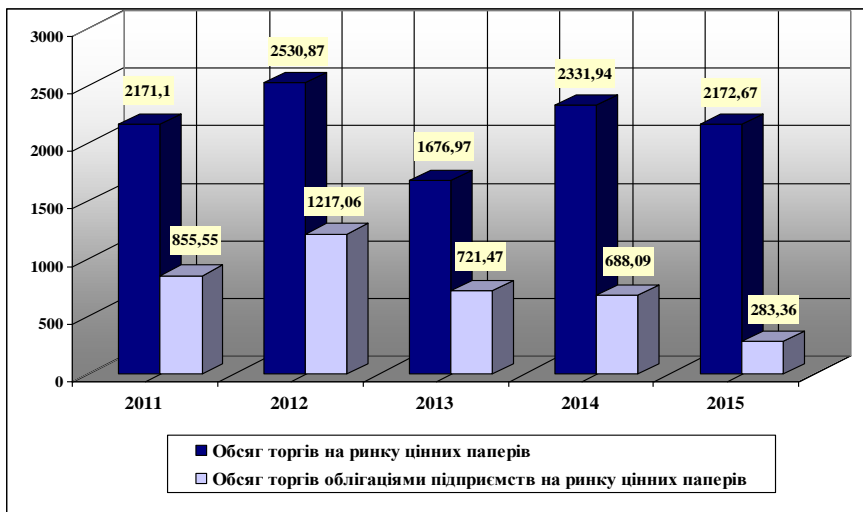

Рисунок 4.5 – Обсяг торгів державними облігаціями України на ринку цінних паперів у 2011-2015 роках, млрд. грн. (складено автором за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331])

Щодо іншого інструменту реалізації обігу боргових зобов'язань на ринку цінних паперів, то емісія корпоративних облігацій сьогодні є вагомим і успішно функціонуючим елементом, що впливає на сучасний стан розвитку вітчизняного ринку. Представлені дані акцентують увагу на тому, що у 2015 році відбулося скорочення емісійної діяльності на ринку корпоративних облігацій. Протягом року регулятор зареєстрував 147 випусків облігацій суб'єктів підприємницької діяльності на суму 11,42 млрд. грн. Порівняно з 2014 роком обсяг зареєстрованих випусків облігацій підприємств зменшився на 17,59 млрд. грн. або на 60,63 % (табл. 4.3).

Крім того, за даними річного звіту Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331], у 2015 періоді найбільші обсяги випусків облігацій підприємств, зареєстрованих Комісією, здійснені емітентами за такими видами економічної діяльності: будівництво (4,06

млрд. грн. або 35,54 % від загального обсягу); добувна промисловість і розробка кар'єрів (2,10 млрд. грн. або 18,3 %); переробна промисловість (1,91 млрд. грн. або 16,72 %); професійна, наукова і технічна діяльність (1,80 млрд. грн. або 15,79 %). На кінець 2015 року кількість випусків корпоративних облігацій, які перебувають в обігу на ринку, становила 5 908 шт., з них 6,58 % допущено до торгів на біржах (табл. 4.4).

Таблиця 4.3 – Обсяг зареєстрованих випусків облігацій компаній у 2011-2015 роках, млн. грн. (складено та систематизовано за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331])

Вид емітента	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Усього, в тому числі:	35 914,44	51 386,61	42 467,78	29 009,22	11 421,17
підприємства та інші	21 920,94	39 588,17	34 427,78	23 984,22	11 421,17
банки	13 893,50	11 770,00	8 040,00	4 800,00	-
страхові компанії	100,00	28,44	-	225,00	-

Таблиця 4.4 – Інформація до кількості випусків корпоративних облігацій, які перебувають в обігу на фондовому ринку, шт. (складено та систематизовано за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331])

Кількість випусків цінних паперів	Станом на 31.12.2011	Станом на 31.12.2012	Станом на 31.12.2013	Станом на 31.12.2014	Станом на 31.12.2015
1	2	3	4	5	6
кількість випусків цінних паперів, що перебувають в обігу на фондовому ринку	4 849	5 185	5 488	5 753	5 908
кількість випусків цінних паперів, які допущено до торгів на біржах	395	472	548	537	389

Продовження табл. 4.4

1	2	3	4	5	6
кількість випусків цінних паперів, які не допущено до торгів на фондових біржах	4 454	4 713	4 940	5 216	5 519

Окремо потрібно виділити в емісійній діяльності підприємств на фондовому ринку, як структуроутворюючу одиницю запропонованої в дослідженні концептуальної моделі інституційного становлення і набуття необхідних якісних параметрів розвитку фондового ринку України, що є, на нашу думку, одним із заходів державної політики щодо розвитку інфраструктури фондового ринку, ринок депозитних сертифікатів, представлений наступними інструментами: ощадними та депозитними сертифікатами Національного банку України.

За результатами спостереження Національної комісії із цінних паперів та фондового ринку [331] і Національного банку України [330] станом на 31.12.2015 року кількість випусків депозитних сертифікатів, які перебувають в обігу на фондовому ринку України, становила 137 шт. Упродовж останніх двох років на українському фондовому ринку відбулася низка важливих або суттєвих змін у загальній структурі операцій на фондовому ринку. Наприклад, у 2015 році обсяг торгів депозитними сертифікатами на ринку цінних паперів країни збільшився на 37,9 % порівняно з 2014 роком та становив 1 233,12 млрд. грн. (рис. 4.6).

За висновком експертів [296, 453, 477], зростання операцій із депозитними сертифікатами у 2015 році відбулося внаслідок реалізації активної монетарної політики Національним банком країни. В структурі торгів на ринку цінних паперів питома вага операцій із депозитними сертифікатами зросла із 38,33 % у 2014 до 56,76 % у 2015 році. Крім того, зростання обсягу торгів депозитними сертифікатами у 2015 році відбулося за рахунок збільшення операцій з цими цінними паперами на позабіржовому ринку України, що наведено в табл. 4.5.

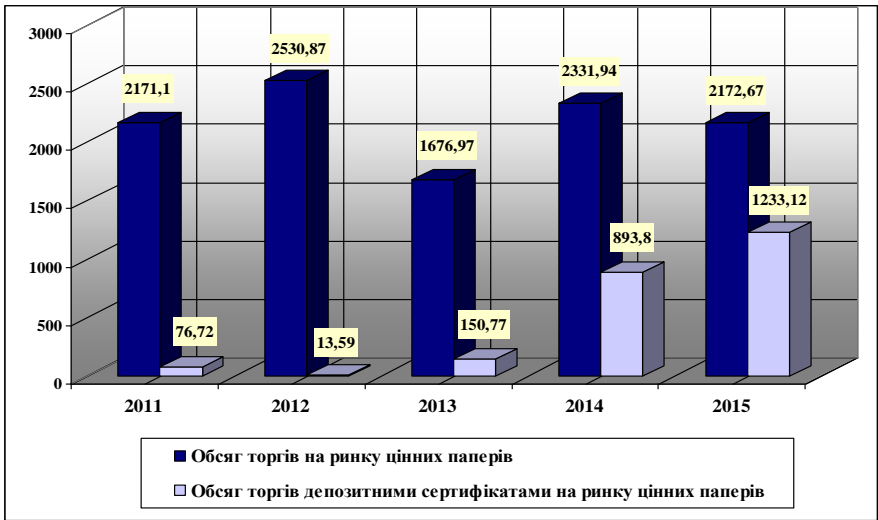

Рисунок 4.6 – Обсяг торгів депозитними сертифікатами на ринку цінних паперів у 2011-2015 роках, млрд. грн. (складено автором за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331] і Національного банку України [330])

Таблиця 4.5 – Обсяг торгів депозитними сертифікатами на біржовому або позабіржовому ринку у 2011-2015 роках, млрд. грн. (складено та систематизовано за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331] і Національного банку України [330])

Вид ринку	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Позабіржовий ринок	76,72	13,59	150,77	892,80	1 224,41
Біржовий Ринок	-	-	-	1,00	8,71
Усього	76,72	13,59	150,77	893,80	1 233,12

Виходячи із отриманих даних та вище наведених зауважень до основних аспектів управління емісією цінних паперів визначено [240], що особливий вплив на формування пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку сучасної емісійної діяльності на фондовому ринку, як однієї із складових концептуальної моделі інституційного становлення і набуття необхідних якісних параметрів розвитку ринку, здійснює нерівномірна тенденція обсягу випуску таких цінних паперів як акцій, державних і корпоративних облігацій, ощадних і депозитних

сертифікатів, яка пов'язана з ринковими тенденціями, запровадженням нових вимог щодо внесення і перебування цінних паперів у біржовому реєстрі організаторів торгівлі або проведенням монетарної політики Національним банком, що призводить до зниження приватизаційної привабливості підприємницької діяльності, зменшення інвестиційної активності, нераціонального розміщення ресурсів, не створення умов для конкуренції або поширення монополізму, наслідки реалізації яких на ринку цінних паперів враховано при зміцненні потенціалу фінансової безпеки фондового ринку України в процесі розроблення теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки національного господарства.

Формування концептуальної моделі інституційного становлення та набуття необхідних якісних параметрів розвитку фондового ринку, як однієї із управлінських основ зміцнення потенціалу фінансової безпеки фондового ринку, неможливе без депозитарної діяльності, яка надає послуги зі збереження цінних паперів незалежно від форми їх випуску, відкриття і ведення рахунків у цінних паперах власників або зберігачів, обслуговування угод та операцій емітентів щодо випущених цінних паперів. Однак, на думку експертів, зокрема, О.Е. Корнійчука [220] та О.М. Мозгового [296], сучасний стан розвитку депозитарної діяльності значно відстає від потреб фондового ринку про що свідчать наступні дані.

Як видно з наведених даних таблиць 4.6 і 4.7, станом на 31.12.2015 року кількість випусків цінних паперів, які обслуговував Центральний депозитарій цінних паперів, зменшилась на 1,95 % порівняно із цим показником, станом на кінець 2014 року. Загальна кількість цінних паперів на рахунках в цінних паперах депозитарних установ, депозитаріїв-кореспондентів й емітентів, які обслуговував Центральний депозитарій цінних паперів, станом на кінець 2015 року, перевищила на 30,06 % показник 2014 року [331].

Як свідчать дані депозитарних установ [331], у 2015 році серед розподілу цінних паперів на фондовому ринку України за загальною номінальною вартістю на рахунках власників у депозитарних установах – 27,76 % належало юридичним особам, 6,50 % – фізичним особам, 11,38 % – фінансовим установам, 27,37 % – нерезидентам, 26,98 % – Україні, 0,01 % – іншим. В структурі загальної номінальної вартості цінних паперів, котра належать власникам цінних паперів, на кінець 2015 року значний обсяг вартості зосереджено в акціях – 69,68 % (рис. 4.7).

Таблиця 4.6 – Показники діяльності Центрального депозитарію цінних паперів у 2013-2015 роках, шт. *(складено і систематизовано за даними Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку [331])*

Період	Загальна кількість випусків цінних паперів, які обслуговував Центральний депозитарій цінних паперів	Загальна кількість цінних паперів на рахунках в цінних паперах депозитарних установ, депозитаріїв-кореспондентів та емітентів, які обслуговував Центральний депозитарій цінних паперів
станом на 31.12.2013 р.	12 130	2 763 119 933 574
станом на 31.12.2014 р.	11 846	2 836 885 534 809
станом на 31.12.2015 р.	11 615	3 689 647 517 576

Таблиця 4.7 – Кількість клієнтів Центрального депозитарію цінних паперів у 2013-2015 роках, шт. *(складено і систематизовано за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331])*

Період	Кількість відкритих рахунків на кінець періоду клієнтам Центрального депозитарію депозитарним установам / зберігачам цінних паперів	Кількість відкритих рахунків на кінець періоду клієнтам Центрального депозитарію емітентам цінних паперів	Кількість відкритих рахунків на кінець періоду клієнтам Центрального депозитарію депозитаріям кореспондентам
станом на 31.12.2013 р.	425	10 618	3
станом на 31.12.2014 р.	432	10 705	1
станом на 31.12.2015 р.	433	10 610	1

Нестабільний і нерівномірний розвиток депозитарного забезпечення фондового ринку країни свідчить про наявність низки проблем у сфері регулювання депозитарної діяльності професійних учасників ринку цінних паперів, що здійснюється відповідно до Господарського кодексу [89] № 436-15 від 16.01.2003 року (Редакція станом на 01.08.2016), Цивільного кодексу [452] № 435-15 від 16.01.2003 року (Редакція станом

на 11.06.2016), Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів України» [155] № 448/96-ВР від 30.10.1996 року (Редакція станом на 01.05.2016), Закону України «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» [156] № 710/97-ВР від 10.12.1997 року, Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» [162] № 3480-15 від 23.02.2006 року (Редакція станом на 01.05.2016) та Закону України «Про депозитарну систему України» [167] № 5178-17 від 06.07.2012 року (Редакція станом на 09.12.2015).

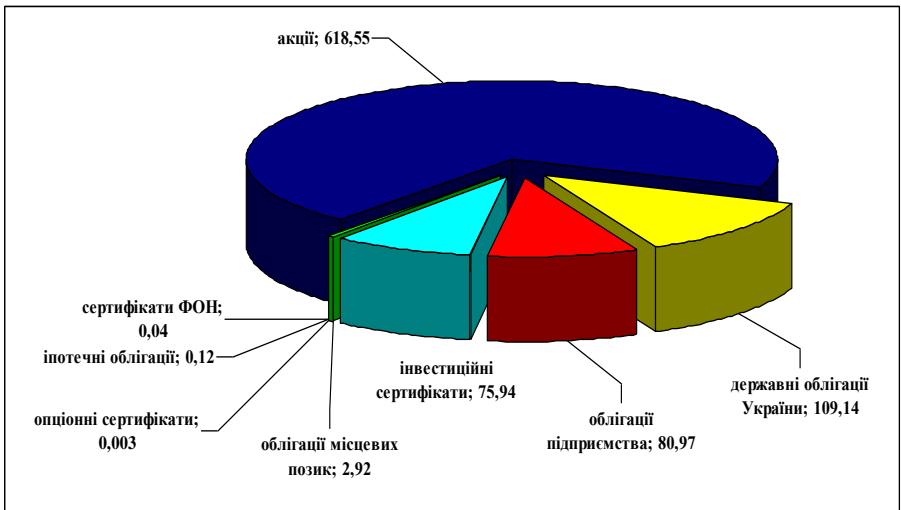

Рисунок 4.7 – Структура номінальної вартості іменних цінних паперів, які належать власникам цінних паперів з розподілом за фінансовими інструментами, станом на 31.12.2015 року, млрд. грн. (складено за даними Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку [331])

Доведено, що виявлені в роботі суперечливі тенденції розвитку сучасної інфраструктури фондового ринку залежать від вирішення ряду проблем, як відсутність формування стабільної або прозорої системи обліку прав власності на папери і наявність маніпуляцій з «подвійними реєстрами», що створює передумови для корпоративних конфліктів, особливо тих, які пов'язані з діяльністю реєстраторів.

Вирішення цих питань, на погляд В. Оскольського [325], сьогодні вже не вкладається в рамки внесення змін до існуючої нормативно-правової бази і потребує невідкладного і негайного прийняття проекту

Закону України «Про систему депозитарного обліку цінних паперів», який неодноразово вносився за законодавчою ініціативою Комітету із питань фінансів та банківської діяльності Кабінету Міністрів України на розгляд Верховної Ради України у 2008 році, але даний проект був відхилений.

Так, цей законопроект на відміну від Законів «Про Національну депозитарну систему і особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» [156] № 710/97-ВР від 10.12.1997 року та «Про депозитарну систему України» [167] № 5178-17 від 06.07.2012 року (Редакція станом на 09.12.2015) передбачає порядок або принципи взаємодії учасників депозитарної системи України як Центрального депозитарію, органів Центрального депозитарію, Національного банку, депозитарних установ та Розрахункового центру з обслуговування договорів на фінансових ринках, що спрямована на забезпечення функціонування депозитарної системи відносно емісії цінних паперів, складання реєстру власників іменних цінних паперів та захист інформації із системи депозитарного обліку професійними учасниками депозитарної системи України.

Окремо треба виділити передбачений законопроектом механізм державного регулювання, нагляду і контролю у депозитарної системи країни, наприклад, ліцензування професійних учасників депозитарної системи країни, вирішення спорів, здійснення контролю Центральним депозитарієм та відповідальність за порушення вимог законопроекту [240].

У зв'язку з цим, окрім зазначених частин проекту Закону «Про систему депозитарного обліку цінних паперів», особливості реалізації яких будуть враховані при розробці теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки національного господарства країни, визначено заходи з уніфікації взаємозв'язків між професійними учасниками депозитарної системи країни з обов'язковою умовою консолідації з Центральним депозитарієм цінних паперів, як стандартизація обліку цінних паперів за міжнародними стандартами, уніфікація документообігу щодо операцій з цінними паперами або їх нумерація згідно з міжнародними стандартами, акумулювання доходів щодо цінних паперів, взятих на обслуговування депозитарною системою, та їх розподіл за рахунками, регламентація і обслуговування механізмів застави щодо цінних паперів, прийнятих на обслуговування системою, реалізація комп'ютеризованих систем безготівкових розрахунків, що сформують основу зміцнення потенціалу фінансової безпеки фондового ринку України.

Щодо розрахунково-клірингової системи, яка нарівні з емісійною та депозитарною, бере активну участь у розробленні концептуальної моделі інституційного становлення або набуття необхідних якісних параметрів розвитку фондового ринку, яка спрямована на зміцнення потенціалу фінансової безпеки фондового ринку країни, то проведене в монографії дослідження виявило відсутність єдиного концептуально-методологічного підходу щодо створення ефективної розрахунково-клірингової системи України.

У зв'язку з тим, що розрахунково-клірингова система передбачає оновлення інформації, підготовку бухгалтерських і облікових документів, необхідних для виконання угод щодо цінних паперів, або визначення зобов'язань, які гарантуватимуть розрахунки за угодами щодо цінних паперів, за підсумками аналізу можна зробити висновок, що ризик невиконання розрахунково-клірингових операцій усувається за рахунок реалізації наступних підходів – це розрахунок клірингових операцій по принципу «постачання проти платежу» (Delivery Versus Payment – далі DVP) та участь клірингової організації як центральної сторони по угоді (Central Counter Party – далі CCP), особливості формування або використання яких виявлено і представлено в додатку М, табл. М.1.

Як вважають деякі експерти [193, 205, 296, 353], розрахунково-клірингова діяльність вибудовується виходячи з історичного розвитку біржових інститутів, рівня довіри між учасниками фондового ринку, принципів торгів і розрахунків. Тому, незважаючи на розбіжності, що притаманні підходам щодо розуміння особливостей формування або використання розрахунково-клірингових систем фондового ринку, які функціонують на принципах DVP та CCP, при систематизації досвіду роботи доведено, що більшість відмінностей, пов'язані з недоліками нормативно-правової бази України, а принципи роботи клірингових компаній однакові, тому в монографії запропоновано та сформовано механізм здійснення розрахунків клірингових операцій, що передбачає момент укладення угоди на фондовій біржі до надходження цінних паперів або коштів на рахунки контрагентів, що є однією із передумов створення нового підходу щодо розрахунково-клірингової діяльності (рис. 4.8).

Отже, аналіз виконання розрахунково-клірингових операцій за допомогою наступних концептуально-методологічних підходів, як розрахунок клірингових операцій по принципу «постачання проти платежу» або організація клірингової компанії як центральної сторони по угоді, та сформований в роботі механізм здійснення розрахунків

клірингових операцій, що передбачає момент укладення угоди на біржі до надходження цінних паперів або коштів на рахунки контрагентів, свідчить про необхідність побудови системи управління ризиками, яка би не ставила під загрозу існування самої розрахунково-клірингової системи і дозволяла розрахунково-кліринговій діяльності за операціями щодо цінних паперів почувати себе впевнено, навіть, в передумовах серйозної дестабілізації ринку цінних паперів і потенційно можливого дефолту учасників, що посприяло виокремленню вимог до побудови системи управління загрозами існуванню розрахунково-клірингової діяльності як один із заходів зміцнення потенціалу фінансової безпеки фондового ринку України (додаток М, рис. М.1).

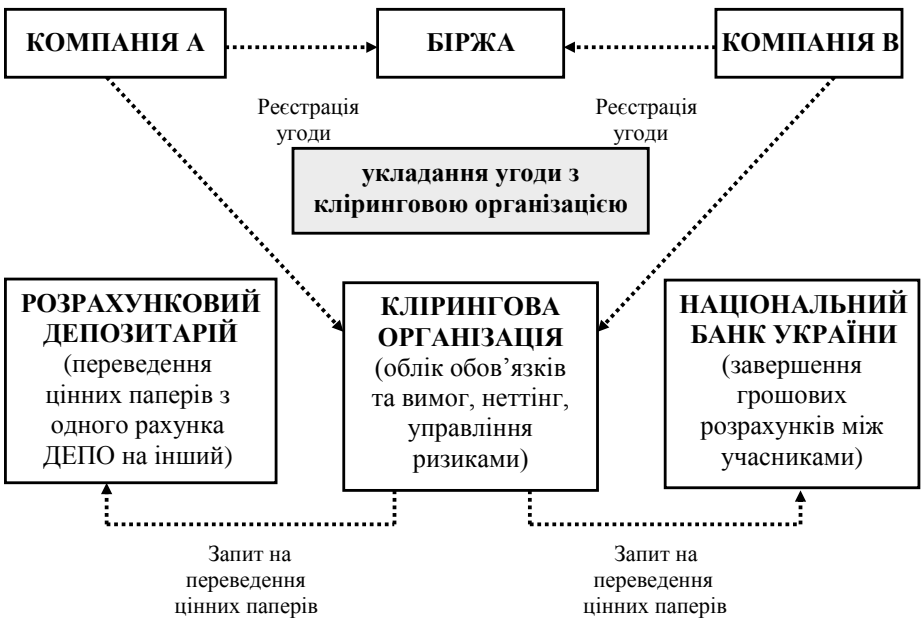

Рисунок 4.8 – Механізм здійснення розрахунків клірингових операцій (авторська розробка на засадах узагальнення [193, 205, 296, 353])

Але, серед професійних учасників фондового ринку України, які розглянуті або досліджені під час формування концептуальної моделі інституційного становлення та набуття необхідних якісних параметрів розвитку фондового ринку, емітентів, депозитаріїв або розрахунково-клірингових компаній, провідне місце належить інституціональним інвесторам, для яких діяльність з залучення ресурсів від фізичних або

юридичних осіб, наступного їх інвестування в цінні папери емітентів і здійснення комерційних операцій з ними, є одним із основних джерел доходу та невід’ємною частиною їх діяльності.

Як відзначають українські вчені-економісти С.М. Кожем’якіна [205] та О.В. Макарюк [275], найбільш затребуваною формою фінансового посередництва сьогодні є система спільного інвестування, яку згідно із Законом України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» [159] № 2299-14 від 15.03.2001 року (Редакція станом на 01.01.2014), створюють пайові, корпоративні та венчурні інвестиційні фонди.

Так, за даними Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку [331], на кінець 2015 року регулятором зареєстровано випусків цінних паперів інститутів спільного інвестування на суму 450,28 млрд. грн. Найбільша кількість паперів інститутів спільного інвестування розміщена серед юридичних осіб – резидентів (75,63 %). Номінальна вартість розміщених цінних паперів інститутів спільного інвестування, які перебувають в обігу станом на кінець минулого року, становила 82,45 млрд. грн. Крім того, у 2015 році обсяг випусків цінних паперів інститутів спільного інвестування, які зареєстровані Комісією, становив 14,78 млрд. грн., що у порівнянні із 2014 роком менше на 14,33 млрд. грн. (рис. 4.9).

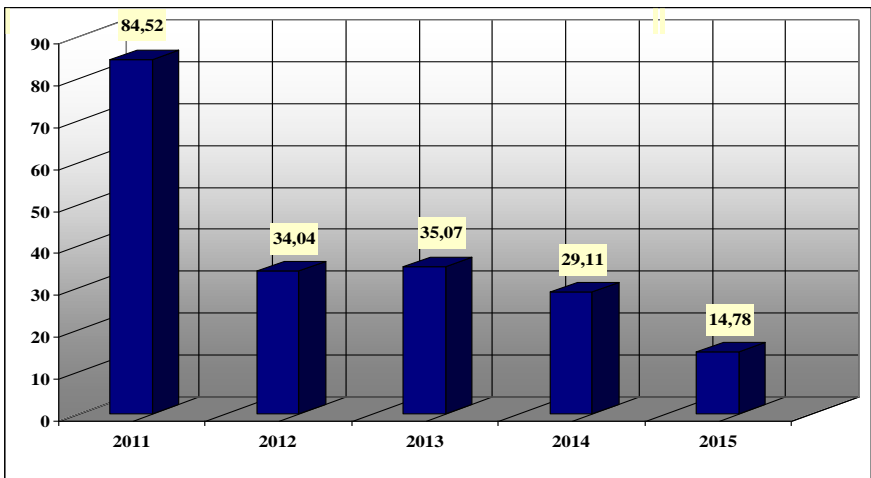

Рисунок 4.9 – Обсяг зареєстрованих випусків цінних паперів інститутів спільного інвестування у 2011-2015 роках, млрд. грн.
(складено автором за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331])

На кінець 2015 року кількість випусків цінних паперів інститутів спільного інвестування, що перебувають в обігу на фондовому ринку, становила 1 668 шт., із них допущено до торгів на фондових біржах 13,61 % (табл. 4.8).

Таблиця 4.8 – Інформація до кількості випусків цінних паперів інститутів спільного інвестування, які перебувають в обігу на ринку України, шт. (складено та систематизовано за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331])

Кількість випусків цінних паперів	Станом на 31.12.2011р.	Станом на 31.12.2012р.	Станом на 31.12.2013р.	Станом на 31.12.2014р.	Станом на 31.12.2015р.
кількість випусків цінних паперів, що перебувають в обігу на фондовому ринку	1 259	1 385	1 560	1 634	1 668
кількість випусків цінних паперів, які допущено до торгів на фондових біржах	217	240	284	301	227
кількість випусків цінних паперів, які не допущено до торгів на фондових біржах	1 042	1 145	1 276	1 333	1 441

Водночас, в більшості джерел [72, 375, 453, 477] зазначається, що найбільш привабливими інституціональними інвесторами для розвитку інфраструктури фондового ринку країни і зміцнення потенціалу його фінансової безпеки, які не схильні до значного ризику, є не інтервальні і закриті інститути спільного інвестування, а відкриті, бо цінні папери такого фонду продаються і купуються інвесторами у будь-який період, що враховано при розробці теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного господарства, бо згідно з звітом Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, загальна сума активів інститутів спільного інвестування на 2015 рік становила 243,34 млрд. грн., з яких 232,15 млрд. грн. – це активи венчурних, і 11,19 млрд. грн. – це активи невенчурних інститутів, що свідчить про зниження кількості фондів [331] (рис. 4.10).

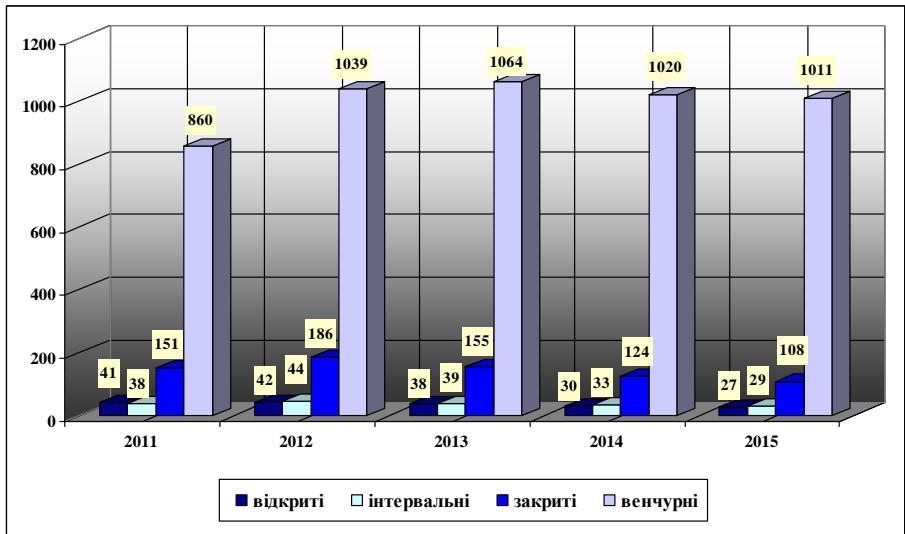

Рисунок 4.10 – Кількість інвестиційних фондів у 2011-2015 роках, шт.
(складено автором за даними річного звіту Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331])

При розробці концептуальної моделі інституційного становлення та набуття необхідних якісних параметрів розвитку фондового ринку потрібно акцентувати увагу на венчурних фондах, тобто інвестуванні ризикового капіталу, який залишається одним із найважливіших джерел для суб'єктів національного господарства, швидкий ріст або розвиток яких постійно потребує додаткових інвестицій, що стало можливим після прийняття Закону України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» № 2299-14 від 15.03.2001 року (Редакція станом на 01.01.2014) [159].

Доведено, що основна доля венчурних інвестицій спрямовується на розвиток проектів спочатку профінансованих за рахунок бюджетних коштів і великих корпорацій, тому венчурний капітал, як стверджують О. Гаврилук [72] і В. Кириленко [193], грає значну роль на подальших стадіях інвестиційного процесу, коли проекти комерціалізуються. Отже, венчурний інвестиційний фонд фінансує суб'єктів господарювання лише до того моменту, поки вони не стануть конкурентоздатними, щоб бути проданими стратегічному інвесторові і бути виведеними на ринок цінних паперів, заповнюючи розрив між власними коштами фінансування і джерелами капіталу, які надаються фондовим ринком і банківськими установами.

Як показують результати проведеного дослідження, ефективність реалізації зазначених принципів організації венчурного фінансування суб'єктів господарювання залежить від системності та узгодженості взаємодії дій, що розкриває зміст механізму використання венчурного капіталу, котрий вдосконалено на засадах узагальнення джерел, як обов'язковий елемент процесу інституційного становлення та набуття необхідних якісних параметрів розвитку ринку (додаток М, рис. М.2).

Крім того, враховуючи різні аспекти венчурного інвестування та аналіз ризиків на шляху до венчурних інвестицій, в роботі визначено головні умови, котрі мають бути виконані, щоб венчурні фонди мали серйозний вплив на забезпечення галузей національного господарства України або їх проектів венчурними інвестиціями, котрі мають далеко не вичерпаний потенціал росту, що потребує потенційно вигідних для інвестора напрямів державної політики [240]:

перша умова полягає в доступі до джерел фінансування інвестицій. Так, згідно із Законом України «Про інститути спільного інвестування (пайові або корпоративні інвестиційні фонди)» [159] № 2299-14 від 15.03.2001 року (Редакція станом на 01.01.2014), ні фізичні особи, ні інституціональні інвестори не можуть інвестувати до венчурних фондів, що скорочує потенційну інвестиційну базу для венчурного капіталу. Як визначено, джерелами фінансування венчурних фондів в Україні можуть стати або вільні ресурси фінансово-промислових груп, або ресурси зарубіжних інвесторів;

друга умова передбачає створення можливостей структурування угод, котрі би обмежували ризики венчурних інвестиційних фондів в Україні. За висновками деяких експертів [90, 325, 375, 478], йдеться про інструменти власності – це конвертовані привілейовані акції. Щодо привілейованих акцій, то, по-перше, вони не дають власнику права на участь в управлінні товариством та права голосу на зборах акціонерів, а, по-друге, сумарна номінальна вартість випущених привілейованих акцій не може перевищувати 25 % величини статутного фонду, що може виявитися не достатньо для проекту. Тому єдиний інструмент, котрий може використовувати венчурний інвестор, залишаються звичайні акції, що характерно для діяльності фондів приватного капіталу на більшості ринків, які розвиваються, проте головним недоліком тут є відсутність страхування венчурного фінансування проектів на випадок несприятливої реалізації;

третя умова – створення передумов для системи IPO (Initial Public Offering – це Первинне Публічне Розміщення). Українські підприємці

починають усвідомлювати переваги, пов'язані з публічним лістингом, та приєднуються до тренду залучення фінансових ресурсів через IPO. На думку В.І. Кириленко [193], таку популярність системи IPO можна пояснити унікальною можливістю для власників бізнесу отримати справедливу ціну за продаж активів і запропонувати до лістингу менше 50 % від статутного капіталу, зберігаючи таким чином контроль над рішеннями, пов'язаними з розвитком та стратегією бізнесу.

Спираючись на результати виконаного аналізу або узагальнення розглянутих підходів до управління складовими концептуальної моделі інституційного становлення та набуття необхідних якісних параметрів розвитку фондового ринку України, яку запропоновано в монографії, як методичне підґрунтя для дослідження проблем розвитку фінансової безпеки фондового ринку в якості основи стабільного функціонування фінансового ринку країни виявлено, що різні етапи перехідного процесу вимагають від ринку цінних паперів вирішення специфічних завдань, характерних для відповідного етапу його трансформації.

Проведені дослідження свідчать, що вітчизняний фондовий ринок використовується тільки у приватизаційних процесах, однак первинне розміщення цінних паперів практично не відбувається, що не сприяє забезпеченню суб'єктів підприємництва реальними коштами. Тому, за сучасних умов фондовий ринок має переорієнтуватися з перерозподілу прав власності під час приватизації на акумулювання та перерозподіл інвестиційних ресурсів. У зв'язку із цим, з метою усунення перешкод, котрі заважають подальшому розвитку фондового ринку чи якісному виконанню покладених на нього функцій, в роботі за результатами дослідження джерел проведено їх систематизацію, що буде враховано в процесі формування пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку сучасної інфраструктури фондового ринку країни і зміцнення потенціалу його фінансової безпеки (додаток М, табл. М.2).

В більшості джерел зазначається, що усунення перерахованих перешкод на шляху реалізації фондовим ринком України завдань щодо залучення інвестиційних ресурсів і забезпечення сталого економічного розвитку неможливе без його державного регулювання. Ця обставина додатково посилюється тим, що ринку цінних паперів притаманний рух капіталів, який забезпечується обігом різноманітних видів цінних паперів або їх похідних, котрі перебувають у тісній залежності від законодавчої бази. Визначено, що фондовий ринок України є одним із найбільш регламентованих на відміну від інших видів фінансового ринку [479].

Крім того, доведено, що на фондовому ринку України постійно стикаються інтереси різних учасників, які не вільні від суперечностей або, навіть, конфліктів. Як відомо, на фондовому ринку трапляються зловживання, обман, порушення законодавства й прав інвесторів з боку недобросовісних його професіональних учасників, що свідчить про необхідність державного втручання, бо тільки держава має можливості для серйозної протидії негативним проявам.

Водночас, як зазначає І. Школьник [478], не треба забувати, що фондовий ринок розвивається лише тоді, коли держава не перевищує меж свого втручання в процес залучення інвестиційних ресурсів або вкладення їх в національну економіку країни. Фондовий ринок здатний проявити свої позитивні якості тоді, коли на нього ніхто ззовні не тисне, не заперечує права вільного прийняття рішень учасниками угод з купівлі-продажу цінних паперів, зокрема, легітимних спекуляцій з похідними фінансовими інструментами вторинного ринку.

Втім, відбувається інший, на перший погляд, навіть, протилежний процес – процес опанування державою ситуації на фондовому ринку, котрий на перших етапах економічних перетворень став не стільки «вільним», скільки некерованим та сприятливим щодо прояву звичаїв фондових бірж минулого. У зв'язку із створенням цих напрямів стало доцільним використання комплексного підходу щодо оптимального розвитку фондового ринку, коли держава, не втручаючись в договірні відносини між продавцем і покупцем цінних паперів, стежить за тим, щоб це були договірні відносини, підпорядковані чинним правилам обігу цінних паперів, що дозволило скласти перелік пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку сучасної інфраструктури фондового ринку країни як управлінська основа зміцнення потенціалу його фінансової безпеки (додаток М, рис. М.3).

Отже, складена концептуальна модель інституційного становлення та набуття необхідних якісних параметрів розвитку фондового ринку України з наступних видів професійної діяльності, як емісія цінних паперів, депозитарне забезпечення ринку цінних паперів, розрахунково-клірингова діяльність або система спільного інвестування, визначає пріоритетні напрями політики щодо розвитку сучасної інфраструктури фондового ринку України, сутнісний зміст яких розкриється в процесі дослідження фінансової безпеки учасників фондового ринку в контексті реструктуризації фінансового ринку національного господарства країни, що є одним із завдань наукової роботи і буде детально розглянуто в п. 4.2 (рис. 4.11).

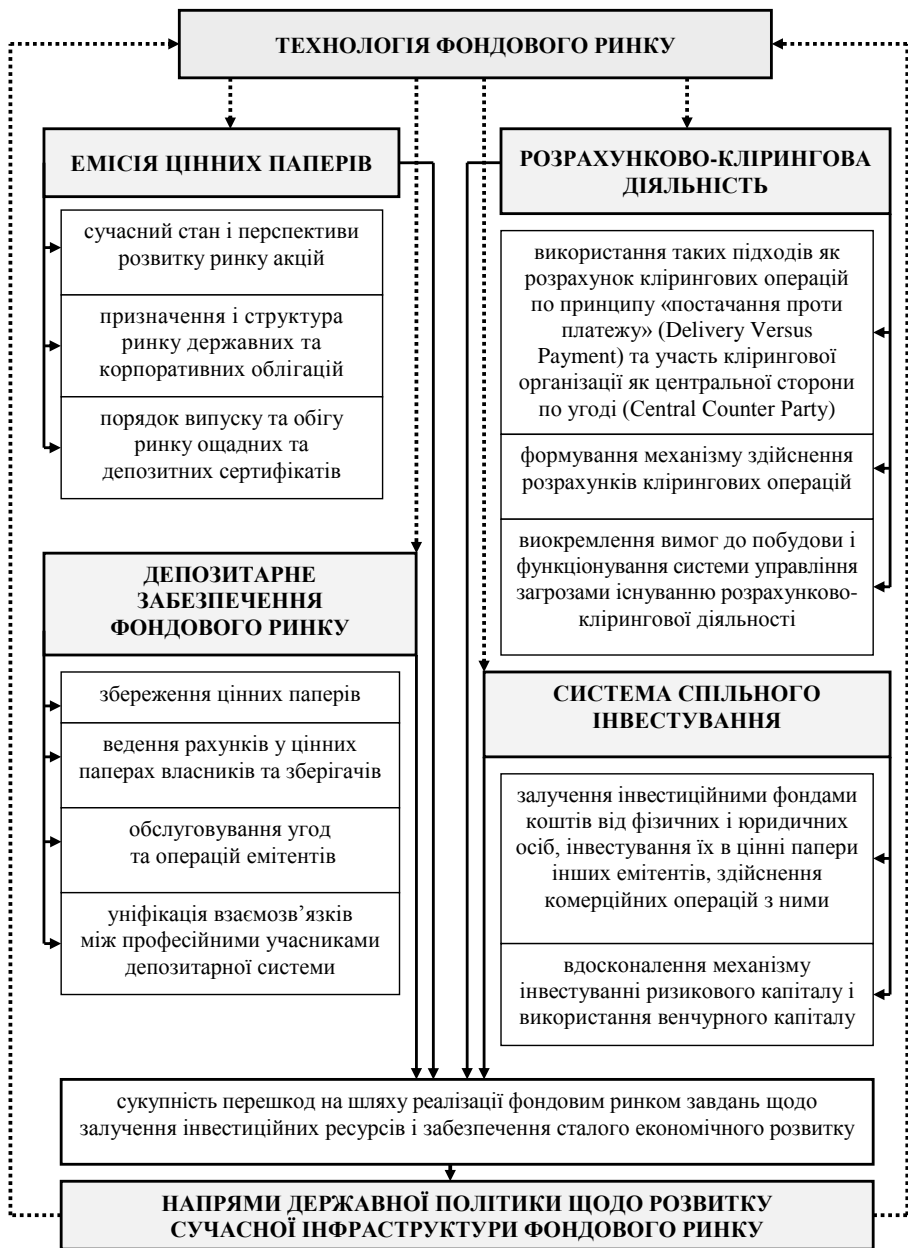

Рисунок 4.11 – Концептуальна модель інституційного становлення та набуття необхідних якісних параметрів розвитку фондового ринку України (авторська розробка, вперше, оприлюднено в [240])

Таким чином, дослідження пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку сучасної інфраструктури фондового ринку країни як управлінської основи зміцнення потенціалу фінансової безпеки фондового ринку в передумовах розвитку національного господарства підсумовують наступні результати:

1) систематизовано професійну діяльність на фондовому ринку на види на основі особливостей реалізації яких складено концептуальну модель інституційного становлення або набуття необхідних якісних параметрів розвитку фондового ринку України як управлінська основа зміцнення потенціалу його фінансової безпеки, що є однією з теоретико-методологічних положень формування фінансової складової економічної безпеки національного господарства;

2) визначено, що вплив на формування пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку сучасної емісійної діяльності на фондовому ринку країни, як однієї з складових концептуальної моделі інституційного становлення та набуття необхідних якісних параметрів розвитку фондового ринку, здійснює нерівномірна тенденція випуску цінних паперів, що пов'язана з ринковими тенденціями, запровадженням вимог щодо внесення і перебування цінних паперів у біржовому реєстрі організаторів торгівлі, проведенням активної монетарної політики, що свідчить про зниження приватизаційної привабливості, зменшення інвестиційної активності в країні, нераціональне розміщення ресурсів, не створення передумов для добросовісної конкуренції та поширення монополізму;

3) визначено заходи з уніфікації взаємозв'язків між професійними учасниками депозитарної системи з обов'язковою умовою консолідації з Центральним депозитарієм цінних паперів, як стандартизація обліку паперів за міжнародними стандартами, уніфікація документообігу щодо операцій з цінними паперами та їх нумерація згідно з міжнародними стандартами, акумулювання доходів щодо цінних паперів, взятих на обслуговування депозитарною системою, та їх розподіл за рахунками, регламентація і обслуговування механізму застави щодо цінних паперів, прийнятих на обслуговування системою, реалізація комп'ютеризованих систем безготівкових розрахунків, котрі сформуєть основу зміцнення потенціалу фінансової безпеки фондового ринку України;

4) доведено, що більшість відмінностей, пов'язані з недоліками нормативно-правової бази, а принципи роботи майже всіх клірингових компаній однакові, тому в монографії сформовано механізм здійснення розрахунків клірингових операцій, який передбачає момент укладення

угоди на фондовій біржі до надходження цінних паперів та коштів на рахунки контрагентів, що є однією з умов створення нового підходу до розрахунково-клірингової діяльності як пріоритетний напрям державної політики щодо розвитку сучасної інфраструктури фондового ринку;

5) доведено, що ефективність реалізації сформульованих принципів венчурного фінансування суб'єктів господарської діяльності залежить від узгодженості взаємодії їх дій, що розкриває сутність механізму використання венчурного капіталу, котрий вдосконалено на засадах узагальнення джерел, як обов'язковий елемент процесу інституційного становлення і набуття необхідних якісних параметрів розвитку ринку цінних паперів України.

4.2 Дослідження фінансової безпеки учасників фондового ринку в контексті реструктуризації фінансового ринку України

Дослідження пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку сучасної інфраструктури фондового ринку України свідчить, що масштабні економічні перетворення залишаються незавершеними без створення конкурентоспроможного фінансового сектора, здатного мобілізувати і надавати реформованій економіці інвестиційні ресурси. Сучасний рівень економіки вимагає не тільки накопичення і розподілу інвестиційних ресурсів, однак й швидкого їх перерозподілу із метою спрямування коштів у привабливі галузі національного господарства.

Це обумовлює пріоритетність фондового ринку як потенційного джерела фінансового сектору національної економіки України, що сприяє обігу або раціональному розміщенню коштів, дає можливість оцінити ефективність управління суб'єктами господарювання і створює умови для їх добросовісної конкуренції. У зв'язку із цим, потребує проведення дослідження фінансової безпеки учасників ринку цінних паперів в контексті реструктуризації фінансового ринку, як основи зміцнення потенціалу фінансової безпеки фондового ринку України.

Якщо враховувати визначені у п. 4.1 роботи перешкоди на шляху реалізації фондовим ринком завдань щодо залучення інвестиційних ресурсів та забезпечення сталого економічного розвитку, які призвели до його стагнації, або сучасні події на фондовому ринку України, то потрібно акцентувати увагу на тому, що із метою його оптимізації та подальшого ефективного розвитку слід здійснити ряд першочергових заходів, які би забезпечили сприятливі умови для формування його безпечного фінансового рівня.

У сучасних працях фахівців [181, 297, 370, 388], безпека фондового ринку розглядається як оптимальний обсяг капіталізації ринку (з огляду на представлені на ньому цінні папери, їх структуру і рівень ліквідності), здатний забезпечити стійкий фінансовий стан емітентів, власників, покупців, організаторів торгівлі, інститутів спільного інвестування, реєстраторів, депозитаріїв та країни в цілому.

Як зазначено в п. 1.3 монографії, дослідженню причин кризового стану економіки, котрі загрожують фінансовій складовій економічній безпеці національного господарства країни та її структуроутворюючим елементам, багато уваги приділяється в роботах О.В. Ареф'євої та Т.Б. Кузенко [6], О.І. Барановського [16], З.В. Герасимчук та І.М. Вахович [76], Н.А. Гринюк [92-93], М.М. Єрмошенка [146], А.І. Сухорукова та С.Т. Пиріжкової [414], О.Ю. Шевченко [466-467].

Отже, на певних аспектах впливу, розглянутих в розділах 2 та 3, складових фінансової безпеки національного господарства України на безпечний фінансовий рівень фондового ринку наголошують наступні економісти, як В.І. Кириленко [193], О.Е. Корнійчук [220], О.В. Макарюк [275], О.М. Мозговий [296], В.В. Оскольський [325], В.О. Поворозник [353], П.О. Сидоренко [388] та ін. Однак, дослідники не проводять поглиблений аналіз цих аспектів, як й впливу наслідків дестабілізації фондового ринку в контексті реструктуризації фінансового ринку України.

Так, О.М. Мозговий [296] та П.О. Сидоренко [388], розглядають фінансову безпеку фондового ринку, що було вже зазначено вище, як оптимальний рівень капіталізації, що дозволяє забезпечити фінансову стійкість усіх учасників ринку. Втім, на їх думку, значення кількісного оцінювання показника капіталізації, як характеристики рівня розвитку фондового ринку країни є перебільшеним, з огляду на його абсолютний характер, значну мінливість й чутливість щодо дії нефундаментальних факторів.

Але, на погляд В.І. Кириленко [193] і В.В. Оскольського [325], не зважаючи на взаємозв'язок між безпечним функціонуванням ринку цінних паперів та фінансовою стійкістю його учасників, спекулятивна сутність операцій з цінними паперами або їх похідними, інформаційна асиметрія на ринку та низка факторів унеможливають забезпечення стійкого фінансового стану усіх його учасників одночасно. Тому, за умов досягнення належного рівня розвитку та ефективності виконання ринком своїх функцій, фінансові ризики учасників ринку залежатимуть лише від обраних ними підходів до професійної діяльності.

Крім того, більшість українських науковців, зокрема, О. Макарюк [275] і В.О. Поворозник [353] схиляється до того, що фондовий ринок – не лише цінні папери, не лише його учасники, а насамперед дії, які вони виконують, оперуючи цінними паперами до капіталізації ринку. Як відомо, що перед виконанням будь-якої дії необхідно прийняти певні управлінські рішення – як діяти або діяти взагалі. Особливо це стосується оптимізації і подальшого зміцнення безпечного фінансового рівня фондового ринку, де навіть незначна помилка може призвести до великих неприємностей. Рішення приймають усі учасники фондового ринку: одні щодо випуску або продажу цінних паперів та залучення капіталу; інші – у розрахунку на придбання цінних паперів і вкладення капіталу; треті – з метою мати зиск із надання фондових послуг.

Тому, проаналізувавши існуючі підходи до визначення сутності фінансової безпеки фондового ринку України, хотілося би відзначити, що при оптимізації безпечного фінансового рівня фондового ринку слід більше акцентувати уваги на наступних аспектах функціонування ринку та його забезпечення, як співвідношення капіталізації ринку цінних паперів до валового внутрішнього продукту України, ємність фондового ринку і темпи його розвитку, співвідношення між первинним та вторинним фондовим ринком, позабіржовою і біржовою торгівлею, зміст яких дозволить сформулювати концептуальне поняття категорії, скласти механізм забезпечення розвитку фінансової безпеки фондового ринку, який буде спрямований на упорядкування або приведення до взаємодії особливостей формування його безпечного рівня, оцінити ситуацію на фондовому ринку, можливість досягнення поставлених інвестиційних цілей і здійснити вибір стратегії дій учасниками ринку із цінними паперами на провідних фондових біржах світу, оскільки приділено недостатньо уваги у відповідних нормативно-правових актах або офіційних документах методичного характеру, що підтверджує актуальність обраного напрямку дослідження [240].

Визначено, що подальше проведення ринкових реформ в контексті реструктуризації фінансового ринку країни неможливо без створення конкурентоспроможних механізмів залучення фінансових ресурсів, найдієвішим серед яких є ефективно працюючий ринок цінних паперів, що має сприяти зміцненню її економічного суверенітету.

В країні склалася абсолютна протилежна ситуація, що спричинено непрозорістю проведення торгів цінними паперами на організованих ринках, мізерними обсягами фондових операцій, які в кілька десятків разів менші, ніж у розвинутих країнах, або відсутністю ефективного

механізму функціонування і забезпечення розвитку фінансової безпеки ринку цінних паперів, що в підсумку вплинуло на інфраструктуру фондового ринку України, зміцнення потенціалу її фінансової безпеки і стало однією з передумов для складання концептуального підходу до розробки механізму забезпечення розвитку фінансової безпеки ринку цінних паперів України. Так, за даними Державної служби статистики України [326], питома вага цінних паперів компаній США на світовому ринку складає близько – 45 %, Японії – 20 %, Великобританії – 10 %, Франції – 4 %, Німеччини – 3,5 %, Канади – 2,5 %, а решта 15 % – інших країн світу.

Зважаючи на вищесказане, можна зробити висновок, що одним із основних структуроутворюючих елементів механізму забезпечення розвитку фінансової безпеки фондового ринку України повинен бути не лише рівень капіталізації фондового ринку, як стверджують більшість українських експертів [193, 325, 466], а співвідношення капіталізації ринку цінних паперів до валового внутрішнього продукту України, що дозволить відобразити ринкову вартість компаній, котрі входять до лістингу фондових бірж, бо ринкова вартість компанії визначається як добуток курсової вартості цінних паперів фондового ринку на кількість її цінних паперів, які перебувають в обігу, та акцентувати на цьому увагу автора при розробці теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки національного господарства.

Водночас, починаючи із 2011 року простежується випередження темпів обсягів торгів цінними паперами проти динаміки обсягів валового внутрішнього продукту України, наприклад, обсяг торгів на ринку цінних паперів у 2015 році перевищив даний показник на 193,21 млрд. грн., що відбулося, як свідчать дані попередніх досліджень, за рахунок двох таких факторів – це зростання курсової вартості цінних паперів і збільшення загальної кількості суб'єктів господарської діяльності, які випускають цінні папери для продажу широкому колу стратегічних інвесторів, що створює можливості щодо залучення інвестиційного капіталу компаніями через додатковий випуск цінних паперів і зміцнення потенціалу фінансової безпеки фондового сектору фінансового ринку України (рис. 4.12).

На нашу думку, ефективність розробки механізму забезпечення розвитку фінансової безпеки фондового ринку залежить не тільки від капіталізації ринку цінних паперів, але й від такого показника, як темп розвитку ємності фондового ринку країни, який передбачає можливий обсяг реалізації цінних паперів при певному рівні та співвідношенні

цін за проміжок часу, та як показує зміна структури обсягу торгів на ринку цінних паперів із розподілом за фінансовими інструментами за 2008-2015 роки, вітчизняний ринок цінних паперів має певний рівень потенціалу вдосконалення інфраструктури фондового сектору за умови проведення реструктуризації фінансового ринку (табл. 4.9; 4.10).

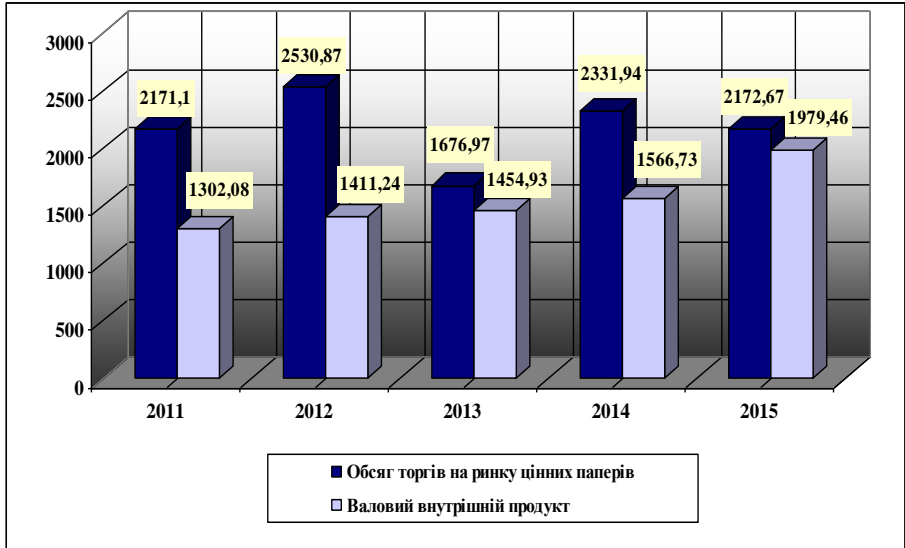

Рисунок 4.12 – Порівняльні дані обсягів торгів на ринку цінних паперів та валового внутрішнього продукту за 2011-2015 роки, млрд. грн. (складено автором за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331])

Отже, щоб оцінити вплив зміни структури обсягу торгів на ринку цінних паперів із розподілом за фінансовими інструментами за 2008-2015 роки на ефективність формування механізму забезпечення розвитку фінансової безпеки ринку цінних паперів в контексті реструктуризації фінансового ринку України, в монографії розраховано середньорічний темп зростання та приросту обсягу торгів цінними паперами на ринку за рахунок середньгеометричного статистичного методу за формулою 3.1 (табл. 4.11).

Як видно із табл. 4.11, зміна структури обсягу торгів на ринку цінних паперів України із розподілом за фінансовими інструментами за 2008-2015 період має як позитивний, так й негативний вплив на формулювання пріоритетних напрямів політики щодо розвитку сучасної

інфраструктури фондового ринку України і зміцнення його фінансової безпеки, результатом чого є середньорічний темп приросту обсягу торгів на фондовому ринку наступних цінних паперів, як державних облігацій на + 10,7 %, а депозитних та інвестиційних сертифікатів на + 54,8 % та + 36,9 % відповідно.

Таблиця 4.9 – Структура обсягу торгів на ринку цінних паперів із розподілом за фінансовими інструментами за 2008-2015 період, % (складено і систематизовано за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331])

Цінні папери	Період							
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Акції	39,94	44,11	36,67	29,79	23,39	10,20	17,87	21,30
Векселі	21,72	25,18	20,51	16,50	16,28	0,20	0,08	1,34
Державні облігації України	7,07	9,28	22,97	39,41	48,09	43,02	29,51	13,04
Облігації підприємств	23,23	7,60	4,51	4,78	4,93	5,90	3,00	2,47
Депозитні сертифікати	2,67	6,59	8,10	3,53	0,54	8,99	38,33	56,76
Деривативи	4,97	7,15	6,91	4,78	5,44	29,61	10,24	4,70
Інвестиційні сертифікати	0,03	0,01	0,24	1,10	0,98	1,07	0,41	0,27
Інші	0,37	0,09	0,08	0,11	0,34	1,01	0,56	0,12

Таблиця 4.10 – Зміна структури обсягу торгів на ринку цінних паперів із розподілом за фінансовими інструментами за 2008-2015 роки, % (систематизовано та розраховано за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331])

Цінні папери	Темп зростання, %	Роки							
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Акції	ланцюговий	100,0	110,4	83,1	81,2	78,5	43,6	175,2	119,2
	базисний	100,0	110,4	91,8	74,6	58,6	25,5	44,7	53,3
Векселі	ланцюговий	100,0	115,9	81,5	80,4	98,7	1,2	40,0	1675
	базисний	100,0	115,9	94,4	76,0	75,0	0,9	0,4	6,2

Продовження табл. 4.10

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Державні облігації України	ланцюговий	100,0	131,3	247,5	171,6	122,0	89,5	68,6	44,2
	базисний	100,0	131,3	324,9	557,4	680,2	608,5	417,4	184,4
Облігації підприємств	ланцюговий	100,0	32,7	59,3	106,0	103,1	120,0	51,0	82,3
	базисний	100,0	32,7	19,4	20,6	21,2	25,4	13,0	10,6
Депозитні сертифікати	ланцюговий	100,0	246,8	123,0	43,6	15,3	1664,8	426,4	148,1
	базисний	100,0	246,8	303,4	132,2	20,2	336,7	1435,6	2125,8
Деривативи	ланцюговий	100,0	143,9	96,6	69,2	113,8	544,3	34,6	45,9
	базисний	100,0	143,9	139,0	96,2	109,5	595,8	206,0	94,6
Інвестиційні сертифікати	ланцюговий	100,0	33,3	2400,0	458,3	89,1	109,2	38,3	65,9
	базисний	100,0	33,3	800,0	3666,7	3266,7	3566,7	1366,7	900,0
Інші	ланцюговий	100,0	24,3	88,9	138,0	309,1	297,1	55,4	21,4
	базисний	100,0	24,3	21,6	29,7	91,9	273,0	151,4	32,4

Таблиця 4.11 – Середньорічний темп зростання і приросту обсягу торгів на фондовому ринку з розподілом за фінансовими інструментами за 2008-2015 роки, % (розраховано за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331])

Цінні папери	Середньорічний темп зростання, %	Середньорічний темп приросту, %
1	2	3
Акції	091,4	- 8,6
	059,7	- 40,3
Векселі	066,9	- 33,1
	037,3	- 62,7
Державні облігації України	110,7	+ 10,7
	358,2	+ 258,2
Облігації підприємств	072,7	- 27,3
	037,3	- 62,7

Продовження табл. 4.11

1	2	3
Депозитні сертифікати	154,8	+ 54,8
	297,3	+ 197,3
Деривативи	099,2	- 0,8
	157,9	+ 57,9
Інвестиційні сертифікати	136,9	+ 36,9
	391,1	+ 291,1
Інші	085,2	- 14,8
	056,8	- 43,2

Проте, проведений розрахунок середньорічного темпу зростання обсягів торгів на ринку цінних паперів із розподілом за фінансовими інструментами за 2008–2015 роки згідно з даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331] показав, що відбулося не лише збільшення обсягу торгівлі державних облігацій, депозитних або інвестиційних сертифікатів, однак й зниження обсягу торгівлі таких фінансових інструментів, зокрема, акцій на – 8,6 %, векселів на – 33,1 %, облігацій підприємств на – 27,3 %, деривативів на – 0,8 % та інших цінних паперів на – 14,8 %, на що обов’язково необхідно акцентувати увагу при формуванні механізму забезпечення розвитку фінансової безпеки фондового ринку країни, оскільки розглянута зміна структури обсягів торгів цінними паперами на ринку може негативно вплинути на пріоритетні напрями державної політики щодо розвитку сучасної інфраструктури фондового ринку, як управлінської основи зміцнення потенціалу його фінансової безпеки, в процесі розроблення теоретико-методологічних положень формування національної фінансової безпеки в умовах розвитку національного господарства України [240].

Слід також зазначити, що при розробці механізму забезпечення розвитку фінансової безпеки фондового ринку не можна забувати про співвідношення первинного і вторинного ринку цінних паперів, бо цей фактор, як свідчать результати дослідження, може дестабілізувати ринок та ослабити його рівень безпечного функціонування.

Як стверджує О. Корнійчук [220], співвідношення між первинним і вторинним ринком цінних паперів на розвинутих ринках коливається у межах 5-15 % обсягів вторинного ринку. Хоча підґрунтям ринку цінних паперів слугує первинний ринок й саме він визначає сукупні

масштаби і темпи розвитку, але нині його обсяг незначний, бо емісія нових цінних паперів у розвинених країнах невелика або не завжди пов'язана з мобілізацією вільних ресурсів для фінансування економіки. Це означає, що в розвинених країнах відбувається не лише зменшення масштабів первинного ринку, а паралельно триває зниження його ролі як регулятора інвестиційної діяльності та економіки загалом.

Як відомо, існування первинного ринку цінних паперів за умов відсутності вторинного ринку практично неможливе, бо забезпечення ліквідності цінності паперів і створення умов для найширшої торгівлі ними надає можливості власникові цінних паперів реалізувати їх у найстисліший термін за незначних варіацій курсів і невисоких витрат на реалізацію. Втім, на думку українських експертів [181, 388, 401], вторинний ринок завжди містить елемент спекуляції, оскільки його діяльність спрямована на отримання доходу у вигляді курсової різниці, а курсова вартість формується під впливом попиту і пропозиції, та існує багато способів впливу на курс цінних паперів у бажаному напрямі.

Але, на погляд В.В. Оскольського [325], роль вторинного ринку цим не вичерпується. Вторинний ринок, концентруючи попит або пропозицію цінних паперів в обігу, формує курс згідно з яким продавці згодні продавати, а покупці – купувати цінні папери, що необхідно в процесі розподілу позикового капіталу між галузями економіки, а також суб'єктами підприємницької діяльності.

Визначено, що за передумов масового акціонування державних підприємств, створення нових акціонерних структур, які потребують інвестицій або постійних державних позик, первинний ринок слугує провідним сегментом ринку цінних паперів, котрий має відповідну інфраструктуру, а вторинний фондовий ринок перебуває у зародковому стані. Тому, характерною особливістю українського фондового ринку є безумовне переважаювання первинного ринку [240].

На нашу думку, наявність відповідної ситуації на фондовому ринку пояснюється такими основними причинами: по-перше, це небажання інвесторів продавати цінні папери, які вони придбали під час випуску, а ті інвестори, котрі хотіли би продати свої цінні папери, не можуть цього зробити, оскільки важко знайти покупця тому, що вкладання коштів в цінні папери більшості емітентів не приносить очікуваних прибутків; а, по-друге, інституційні інвестори, як правило, придбають цінні папери для того, щоб взяти участь в управлінні товариством, користуватись пільгами, які емітент може надати акціонерам, а іноді шляхом акціонерних взаємовідносин намагаються закріпити зв'язки.

Отже, розвиток вторинного ринку цінних паперів, як однієї із складових механізму забезпечення розвитку фінансової безпеки ринку цінних паперів набуває особливого значення при дослідженні фінансової безпеки учасників в контексті реструктуризації фінансового ринку.

Водночас, дослідження безпечного функціонування учасників фондового ринку України обґрунтувало необхідність включення в запропонований механізм забезпечення розвитку фінансової безпеки фондового ринку такої складової, як біржова та позабіржова торгівля, що є одним з головних показників ліквідності ринку цінних паперів, хоча розвиток біржової торгівлі в Україні, як стверджує більшість експертів [92, 275, 353], не відповідає сучасним вимогам фондового ринку особливо в контексті реструктуризації вітчизняного фінансового ринку або світових глобалізаційних процесів.

Враховуючи той факт, що існування біржі в країні сприймалося, головним чином, як приміщення для аукціонів або електронне табло для оголошень, тому процеси консолідації та універсалізації біржової торгівлі не знайшли достатнього поширення, що спричинило низьку ліквідність фондових бірж, відсутність для їх розвитку ресурсів й, як результат, обмежений фондовий потенціал.

Стає очевидним, що стратегічною помилкою 90-х років потрібно визнати недооцінку на загальнодержавному рівні ролі фондової біржі як універсального фінансового механізму, масштабом використання якого можна вимірювати стан розвитку національної економіки або створити регульований ринок фінансових ресурсів, оскільки учасники та посередники на фондовому ринку здебільшого ігнорували біржову торгівлю тому, що надто ліберальні норми законодавства дозволяли їм ринкову взаємодію у позабіржовому режимі [478-479].

Як відомо, в країні протягом останніх 5 років утримується ситуація, що характеризується домінуванням позабіржового ринку, недостатньою кількістю інвестиційно-привабливих цінних паперів, які знаходяться в обігу, і низькою ліквідністю ринку цінних паперів, що впливає на його капіталізацію, позбавляючи суб'єктів підприємництва можливостей для залучення ресурсів або змушуючи звертатися їх до кредитування, а слабка концентрація торгівлі цінними паперами на ринку ставить під сумнів наявність в Україні систем ціноутворення, здатних визначити справедливу вартість ресурсу. У 2015 році спостерігалося зниження біржового сегмента фондового ринку. Порівняно із 2014 роком обсяг біржових контрактів у 2015 зменшився на 53,8 % – 286,21 млрд. грн., що еквівалентно 14,46 % валового внутрішнього продукту (рис. 4.13).

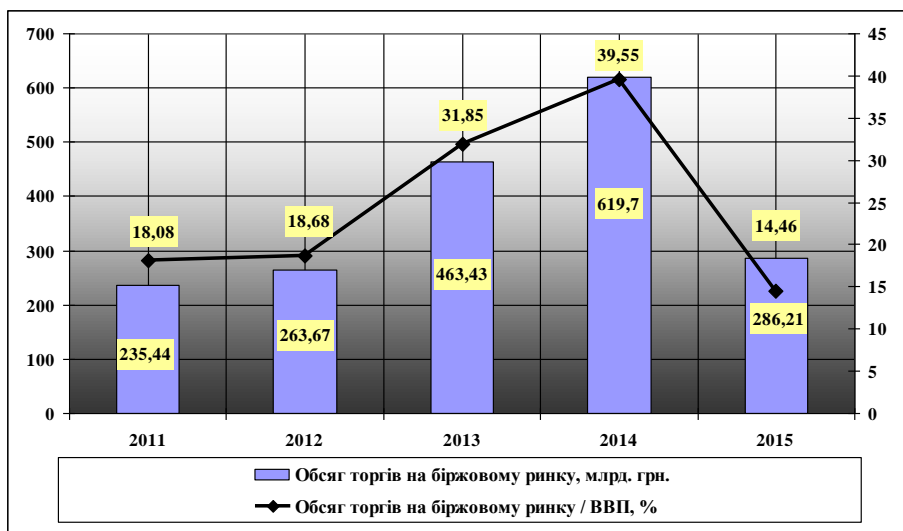

Рисунок 4.13 – Обсяг біржових контрактів з цінними паперами на організаторах торгівлі у 2011-2015 роках, % (складено за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331])

В.В. Оскольський [325] та В.О. Поворозник [353] вважають, що цілісності біржової торгівлі в країні заважає слабка взаємодія фондових бірж із системами виконання та гарантування біржових угод, оскільки відокремленість біржової торгівлі від Центрального депозитарію цінних паперів і паралельне існування окремих систем депозитарного обліку державних та корпоративних цінних паперів призводить до збільшення фінансових витрат учасників ринку і власників цінних паперів, тобто створює труднощі як для інвесторів й учасників фондового ринку, так й для держави в цілому. Також, відсутність консолідованої системи розкриття біржової інформації знижує прозорість ринку цінних паперів та його привабливість для потенційних вітчизняних або іноземних інвесторів, бо не забезпечується доступ до своєчасних та достовірних даних щодо об'єктів інвестування або ситуації на фондовому ринку, знижується вірогідність фондових індексів та нівелюється можливість визначення відповідних кредитних рейтингів.

Грунтуючись на сучасному стану біржової торгівлі в Україні, що потребує структурної перебудови, суттєвої технологічної модернізації, адаптації до норм європейського законодавства і впровадження кращої практики функціонування аналогічних систем на світових фондових

ринках, в монографії сформульовано перелік науково обґрунтованих пропозицій щодо створення необхідної біржової інфраструктури та вдосконалення організації біржової торгівлі на ринку цінних паперів, що сприятиме зміцненню потенціалу його фінансової безпеки під час формування фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного господарства (додаток Н, рис. Н.1).

Щодо впливу позабіржового ринку на формування механізму забезпечення розвитку фінансової безпеки фондового ринку країни, як частини ринку цінних паперів, що перебуває поза сферою діяльності фондових бірж, то на погляд українських експертів [267, 297, 436], позабіржова торгівля змушує фондові біржі безперервно поліпшувати якість своєї роботи, забезпечувати високий рівень надійності фондових угод, гарантій для інвесторів, виконання клірингових операцій, тобто постійно вдосконалюватися для того, щоб вистояти в конкурентній боротьбі з позабіржовим ринком.

Однак, найбільшу «загрозу» для фондових бірж країни становить запровадження в діяльність позабіржового ринку електронних систем передачі інформації, а також наполеглива робота «позабіржовиків» стосовно підвищення рівня організації торгівлі за межами фондових бірж.

Як відомо, з метою сприяння розвитку відкритого позабіржового ринку цінних паперів в Україні засновано на засадах саморегулювання, рівноправності, вільного волевиявлення та спільності інтересів своїх членів такі асоціативні об'єднання, як Асоціація «Українські фондові торговці», Українська асоціація інвестиційного бізнесу та Українська асоціація довірчих товариств інвестиційних фондів та компаній, котрі, відповідно до основних напрямків своєї діяльності на системному рівні, проводять роботу в напрямку удосконалення законодавчої і нормативної бази з питань здійснення торгівлі цінними паперами та удосконалення саморегулювання, і забезпечують проведення публічних заходів.

Враховуючи зниження обсягу біржових контрактів із цінними паперами на організаторах торгівлі у 2011-2015 роках і ключові аспекти функціонування позабіржового сегменту фондового ринку в Україні визначено, яка сукупність факторів сприяє саме його пріоритетному розвитку, а не біржовому фондовому ринку України, або яким чином це вплине на пріоритетні напрями державної політики щодо розвитку сучасної інфраструктури фондового сектору в контексті реструктуризації фінансового ринку як управлінської основи зміцнення потенціалу його фінансової безпеки (додаток Н, рис. Н.2).

Отже, сформульований на засадах узагальнення джерел [146, 296, 325, 353] перелік факторів, котрі сприяють розвитку позабіржового сегменту фондового ринку в Україні, акцентує увагу на необхідності зближення з біржовим сегментом ринку цінних паперів і впорядкування взаємодії учасників фондового ринку, бо, як стверджують експерти [92, 297, 418], багаторазові спроби реорганізації фондових бірж викликають волатильність фондових індексів, що безпосередньо впливає на розвиток сучасної інфраструктури фондового ринку та зміцнення її фінансової безпеки.

Як відомо, з початком розвитку українського фондового ринку фахівцями робилися спроби використання світових методик і розробки на їх основі власних українських біржових індексів [388]. Зокрема, починаючи з 1995 року, в Україні розраховувався L-індекс, за яким головним критерієм при відборі акцій підприємств було забезпечення ліквідності протягом останніх двох місяців та щотижневе котирування цінних паперів, градації за іншими критеріями не здійснювалось. Але, у зв'язку із відсутністю достатньої кількості підприємств, акції яких відповідали би наведеним критеріям, індекс був введений тимчасово, бо не міг достовірно відтворювати фондової ситуації.

Потім з початком фінансової стабілізації і розвитку національної економіки інвестиційні компанії почали розраховувати відразу кілька фондових біржових індексів – WOOD-15, KAC-20, ProU-50 та ПФТС-індекс, котрі вже ґрунтуються на врахуванні середніх курсів цінних паперів, що користувалися підвищеним попитом за поточний період на українському фондовому ринку, аналізують причини зміни їх курсів і дають прогнози щодо розвитку ринку цінних паперів або рекомендації інвесторам.

Тому, щоб зробити аргументовані висновки або пропозиції щодо розробки методики формулювання критеріїв і принципів забезпечення національної фінансової безпеки, як теоретико-методологічної основи формування фінансової складової економічної безпеки країни в умовах розвитку національного господарства, в роботі зроблено порівняльний опис основних українських фондових біржових індексів, що наведено у табл. 4.12.

Під час проведення порівняльного аналізу українських фондових біржових індексів визначено, що індекси Wood-15, KAC-20, PROU-50, ПФТС, KP-Dragon настільки сильно корелюють між собою, що маючи інформацію про зміну одного із п'яти, можливо робити передбачення щодо зміни інших, що зумовлено схожістю методики їх розрахунку.

Таблиця 4.12 – Порівняльний опис фондових біржових індексів за 1997-2015 роки (систематизовано автором за результатами власних досліджень)

Фондові біржові індекси	Компанії, що розраховують	Галузі, що досліджуються	Призначення фондового біржового індексу	Методика розрахунку індексу
1	2	3	4	5
WOOD-15	WOOD& Company	чорна металургія, нафтогазова промисловість, хімічна промисловість, енергетика, машинобудування, транспорт	відображає зміни, які відбуваються на ринку, у тому числі, злиття компаній, банкрутство, включення компаній до бази індексу	внесення до бази індексу компаній-претендентів, капіталізація яких, повинна перевищити капіталізацію останньої у списку компанії на 5%
KAC-20	ТОВ «Альфа-Капітал»	чорна металургія, нафтогазова промисловість, хімічна промисловість, енергетика, машинобудування, транспорт, целюлозна промисловість, банки	призначено для інвесторів, які вкладають кошти в акції декількох суб'єктів підприємства, що сприяє отриманню об'єктивної інформації про динаміку фондового ринку, та проведенню більш глибокого його аналізу	здійснення котирування цінних паперів ліквідних компаній, що дозволяє будувати не тільки лінійну зміну індексу, а й враховувати зміни його мінімальних або максимальних значень
PROU-50	ПрАТ «ІК «Прспект Інвестментс»	чорна металургія, кольорова металургія, нафтогазова промисловість, хімічна промисловість, енергетика, транспорт, целюлозна промисловість, банки	використовується для вирішення власних завдань компанії – це надання та забезпечення інформаційно-аналітичної підтримки клієнтів	змінення бази індексу, тобто капіталізації компаній, потрібним способом у будь-який час: введення та виведення емітентів, масштабування вибірки або нівелювання впливу цих змін
ПФТС	ПрАТ «Фондова біржа ПФТС»	чорна металургія, нафтогазова промисловість, хімічна промисловість, енергетика, машинобудування, транспорт, банки	відображає відсоток росту середньозважених цін акцій «індексного кошика» відносно базового періоду	здійснення розрахунків щодня за результатами торгів на основі середньо-зваженої ціни за угодами

Продовження табл. 4.12

1	2	3	4	5
КР- Dragon	ТОВ «СП «Драгон Капітал»	чорна металургія, кольорова металургія, нафтогазова промисловість, хімічна промисловість, енергетика, транспорт, целюозна промисловість, банки	показує динаміку компаній, які продаються на фондових біржах, знаходяться у вільному обігу та котируються на закордонних майданчиках, завдяки чому індекс є більш точним	поділ капіталізації компаній, які перебувають у вільному обігу, на капіталізацію за станом на момент закриття, з подальшим множенням на 1000 та поправочний коефіцієнт

Головні недоліки при розрахунку українських фондових індексів, які викликають їх волатильність, полягають у різноманітності джерел отримання інформації про ринкову вартість паперів, що пояснюється відсутністю єдиного центру котирування, відносно невеликому обсягу фондового ринку та його залежності від руху іноземних інвестицій, бо фактично українські фондові біржові індекси є індикатором руху коштів іноземних інвесторів на українському ринку цінних паперів [11, 181, 478].

Тому, в контексті розроблення в роботі методики формулювання критеріїв та принципів забезпечення фінансової складової економічної безпеки національного господарства, посилюється необхідність у використанні більш інформативних показників, котрі би враховували запропоновані пріоритетні напрями державної політики щодо розвитку сучасної інфраструктури фондового ринку і зміцнення потенціалу його фінансової безпеки.

Узагальнюючи різні погляди експертів на дослідження фінансової безпеки учасників ринку цінних паперів в контексті реструктуризації фінансового ринку України, виявлено на вирішення яких проблемних питань, що заважають підвищенню ефективності функціонування або прискоренню розвитку фондового ринку як найважливішого сегменту фінансового ринку, необхідно акцентувати увагу під час розроблення теоретико-методологічних положень формування фінансової складової економічної безпеки національного господарства [240]:

визначення принципів взаємодії між державою або приватним сектором, оскільки приватний сектор повинен ініціювати, виконувати та опосередковувати операції на фондовому ринку, тобто працювати з

урядом, а не очікувати від нього дій для розв'язання проблем, а уряд, зі свого боку, має наглядати за ринком цінних паперів, застосовуючи таку політику державного регулювання, за якої він більшою мірою спрямовує розвиток ринку, кредитуючи або розділяючи ризики, ніж виконує за нього його функції;

формування цілісного ринку цінних паперів, що забезпечується наявністю Національної фондової біржі – місця котирування цінних паперів, Центрального депозитарію цінних паперів, Клірингового банку, тобто ефективного регулювання системи обігу цінних паперів спеціально створеними державними органами;

розвиток біржового сектору фондового ринку, який гальмується відсутністю акцій стратегічних суб'єктів господарської діяльності, які не задовольняють необхідним умовам офіційного котирування цінних паперів, у порівнянні із позабіржовою торгівлею, однак процедура здійснення угод купівлі-продажу цінних паперів на позабіржовому сегменті фондової складової фінансового ринку потребує негайного впорядкування;

збільшення привабливості вітчизняного фондового ринку для потенційних інвесторів за допомогою його міжнародної інтеграції, бо іноземні інвестори вітатимуть вищі стандарти розкриття інформації, практики розміщення цінних паперів та прозорості торгівлі. Розвинені держави, зацікавлені у такій інтеграції, оскільки працюючи разом, надаючи інформацію або допомогу у вирішенні негативних моментів, можуть подолати проблеми швидше шляхом розроблення стандартів, необхідних для безпечного функціонування та ефективного розвитку ринків.

Під час дослідження фінансової безпеки учасників ринку цінних паперів в контексті реструктуризації фінансового ринку визначено, що волатильність індикаторів розвитку сучасної інфраструктури фондового ринку України залежить від упорядкування і приведення до взаємодії особливостей оптимізації безпечного функціонування або фінансового забезпечення таких структуроутворюючих процесів, як співвідношення капіталізації фондового ринку до валового внутрішнього продукту України, емність українського фондового ринку і темпи його розвитку, співвідношення між первинним та вторинним ринком цінних паперів, позабіржовою і біржовою торгівлею, що можливо досягти за рахунок сформованого в монографії автором механізму забезпечення розвитку фінансової безпеки фондового ринку України, який представлено на рис. 4.14.

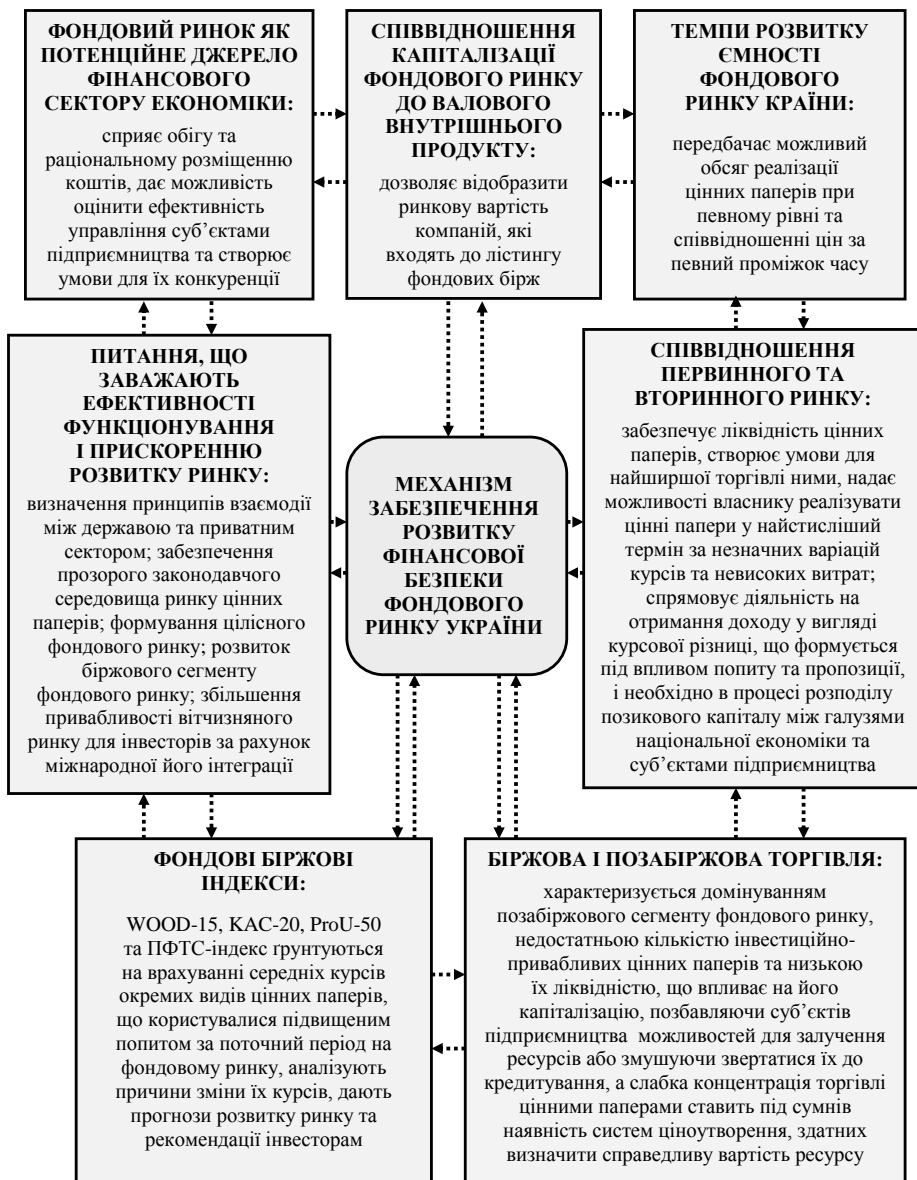

Рисунок 4.14 – Механізм забезпечення розвитку фінансової безпеки фондового ринку України (авторська розробка, вперше, оприлюднено в [240])

Відтак, розроблений в монографії механізм забезпечення розвитку фінансової безпеки фондового ринку дозволив, враховуючи існуючі підходи щодо визначення суті поняття «фінансова безпека фондового ринку», сформулювати концептуальний підхід щодо трактування цієї економічної категорії, згідно із яким, фінансова безпека фондового ринку України – потенційне джерело фінансового сектору економіки національного господарства, що забезпечує і відображає співвідношення капіталізації фондового ринку до валового внутрішнього продукту, ємність ринку цінних паперів або темпи її розвитку, співвідношення первинного і вторинного фондового ринку, біржового і позабіржового сегментів, ґрунтуючись на розрахунках фондових біржових індексів, оцінці причин зміни їх курсів або прогнозах розвитку ринку цінних паперів, що визначає проблемні питання, які заважають ефективності функціонування або прискоренню розвитку фондового ринку України [240].

Отже, дослідження фінансової безпеки учасників ринку цінних паперів в контексті реструктуризації фінансового ринку України та зміцнення потенціалу його фінансової безпеки як однієї з теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки національного господарства підсумовує такі результати:

1) визначено, що за умов масового акціонування підприємств, створення нових акціонерних структур, які потребують інвестицій або державних позик, первинний ринок слугує провідним сегментом ринку цінних паперів, котрий має відповідну інфраструктуру, а вторинний ринок перебуває у зародковому стані, тому характерною особливістю українського фондового ринку є безумовне переважання первинного ринку цінних паперів;

2) сформульовано перелік пропозицій щодо створення необхідної біржової інфраструктури і вдосконалення організації біржової торгівлі на фондовому ринку України, що сприятиме зміцненню потенціалу його фінансової безпеки в процесі розробки теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства;

3) визначено, які фактори сприяють пріоритетному розвитку позабіржового сегменту фондового ринку в Україні, а не біржовому ринку цінних паперів, та яким чином це все вплине на пріоритетні напрями державної політики щодо розвитку інфраструктури ринку в контексті реструктуризації фінансового ринку, як управлінська основа зміцнення потенціалу фінансової безпеки фондового ринку України;

4) виявлено, що волатильність індикаторів розвитку інфраструктури фондового ринку України залежить від упорядкування та приведення до взаємодії особливостей оптимізації безпечного функціонування або фінансового забезпечення таких структуроутворюючих процесів, як співвідношення капіталізації фондового ринку до валового внутрішнього продукту, ємність фондового ринку і темпи її розвитку, співвідношення між первинним або вторинним фондовим ринком, позабіржовою або біржовою торгівлею, що можливо досягти за рахунок запропонованого в монографії механізму забезпечення розвитку фінансової безпеки фондового ринку України;

5) сформульовано концептуальний підхід щодо трактування суті поняття «фінансова безпека фондового ринку», згідно з яким, фінансова безпека фондового ринку України – потенційне джерело фінансового сектору економіки національного господарства, котре забезпечує або відображає співвідношення капіталізації фондового ринку до валового внутрішнього продукту, ємність фондового ринку і темпи її розвитку, співвідношення первинного і вторинного фондового ринку, біржового або позабіржового сегментів, ґрунтуючись на розрахунку фондових біржових індексів, оцінці причин зміни їх курсів і прогнозах розвитку ринку цінних паперів, що визначає проблемні питання, які заважають ефективності функціонування та прискоренню розвитку ринку.

4.3 Шляхи забезпечення інвестиційної безпеки в системі антикризового управління суб'єктами господарювання

Дефіцит інвестиційних ресурсів обмежує конкурентоспроможність українських підприємств та можливості їх інноваційного розвитку, а також водночас активізує комплекс загроз управлінню фінансовою складовою економічної безпеки національного господарства. Сьогодні більшість українських суб'єктів господарської діяльності, які працюють в нестабільному ринковому середовищі, переживають глибокий спад виробництва і знаходяться в критичному стані чи в стані банкрутства.

Вищезазначене свідчить, що на фоні економічної нестабільності спостерігається висока імовірність виникнення та розвитку кризового стану в процесі діяльності суб'єкта господарювання, що зумовлює необхідність здійснення спеціалізованого антикризового управління, основні заходи якого повинні бути спрямовані на розроблення шляхів забезпечення інвестиційної безпеки в системі антикризового управління суб'єктами національного господарства.

Це обумовлює необхідність приділяти увагу питанням, пов'язаним з забезпеченням ліквідності і платоспроможності суб'єктів господарської діяльності на підставі оптимального поєднання власних або залучених фінансових ресурсів, отриманням прибутку і досягненням відповідного рівня рентабельності, достатнього щодо задоволення їх потреб при здійсненні інвестиційної діяльності або її активізації, вивченням умов створення сприятливого інвестиційного клімату, підвищенням рівня інвестиційної привабливості, залученням інвестиційних ресурсів або ефективним використанням їх на усіх рівнях державного управління за допомогою механізму забезпечення розвитку інвестиційної складової фінансової безпеки економіки національного господарства, формування якого, як свідчать попередні дослідження, є одним з шляхів забезпечення інвестиційної безпеки в системі антикризового управління суб'єктами господарювання.

Оцінювання визначень наведеної економічної категорії дозволяє стверджувати, що інвестиційна складова в системі управління фінансовою безпекою суб'єктів національного господарства є порівняно новим та мало вивченим поняттям для вітчизняної економічної науки. Зокрема, зазначені проблеми розвитку економіки знайшли своє відображення у працях наступних науковців, як І.А. Бланк [36], В.Г. Бодров [43], О.В. Гаврилюк [71], П.А. Гайдуцький [73], О.І. Захаров і П.Я. Пригунов [173], В.І. Кириленко [193], С.М. Кожем'якіна [205], О.Л. Коробчинський [219], О.В. Макарюк [275], О.М. Підхомний, Н.О. Микитюк та І.П. Вознюк [349], Ю. Сколотяний та О. Дубинський [394], В.Г. Федоренко [435], І.Б. Хома [449], Л.О. Чаговець [454], С.М. Шкарлет [473]. Але, у наукових роботах перерахованих авторів дослідження цього напрямку обмежується в основному економічними відносинами на макрорівні.

Проведені дослідження дозволили визначити декілька ключових підходів до розуміння суті цього поняття, наприклад, на думку деяких науковців [36, 73, 219, 349], під інвестиційною безпекою держави слід розуміти спроможність підтримувати капітальні вкладення на рівні, який би гарантував необхідні темпи відтворення, реструктуризації або технологічного переозброєння економіки, давав можливість поєднувати задоволення поточних потреб суб'єктів господарювання в капітальних вкладеннях за обсягом або структурою із урахуванням ефективного використання та повернення коштів.

Так, О.В. Гаврилюк [71] та С.М. Кожем'якіна [205] вважають, що інвестиційна безпека країни означає процес забезпечення такого стану захищеності національного господарства, за якого економіка здатна

зберігати та підтримувати достатній рівень інвестиційних ресурсів в передумовах дії внутрішніх або зовнішніх загроз, що є необхідним для забезпечення розвитку та соціально-економічної стабільності України і зростання конкурентоспроможності її суб'єктів господарювання.

Отже, враховуючи проведений аналіз підходу до визначення суті цієї економічної категорії, можна стверджувати, що, із одного боку, інвестиційна безпека характеризує досягнутий рівень використання ресурсів в економічній політиці суб'єктів господарювання, а з іншого – визначає процес та напрями ефективного їх використання.

Щодо іншого підходу до розуміння суті поняття «інвестиційна безпека», то В.І. Кириленко [193], О.В. Макарюк [275] і С.М. Шкарлет [473] акцентують увагу на тому, що інвестиційна безпека – це рівень співвідношення між величиною інвестицій України за кордоном або отриманими інвестиціями, котрий задовольняє потреби внутрішньої економіки та підтримує позитивний баланс держави. Тобто, більшість дослідників [43, 173, 435, 454] схиляється до значення, яке передбачено Методикою розрахунку рівня економічної безпеки країни, затвердженої Наказом Міністерства економічного розвитку та торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій до розрахунку рівня економічної безпеки України» [301] № 1277 від 29.10.2013 року, згідної котрої, інвестиційна безпека – це такий рівень національних або іноземних інвестицій (за передумови оптимального їхнього співвідношення), що здатний забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку при відповідному рівні фінансування сфери науково-технічної співпраці, створення інноваційної інфраструктури або адекватних інноваційних механізмів.

Враховуючи відмінні особливості підходу до визначення сутності цієї економічної категорії, досягнення інвестиційної безпеки повинно відбуватися з урахуванням різкого скорочення експорту українського капіталу за межі держави, високого ступеня поєднання міжнародних капіталів, відсутності великих мас вільного іноземного капіталу і гострої конкуренції між сферами його вкладання або країнами, які залучають іноземний капітал.

Так, зазначені понятійно-концептуальні положення забезпечення інвестиційної складової управління фінансовою безпекою національного господарства України, свідчать про необхідність їх впорядкування із метою підвищення ролі інвестиційної безпеки в системі антикризового управління суб'єктами господарської діяльності, що дозволить розробити концептуальний підхід до її формулювання як структуроутворюючого

елементу механізму забезпечення розвитку інвестиційної складової фінансової безпеки національного господарства, алгоритм формування якого представлено в процесі вирішення наукового завдання [229].

Доведено, що визначальна роль у розробці механізму забезпечення розвитку інвестиційної складової фінансової безпеки національного господарства та його суб'єктів підприємництва належить інвестиційному клімату, який представляє собою сукупність політичних, правових або економічних умов, які забезпечують і сприяють інвестиційній діяльності вітчизняних та закордонних інвесторів. Так, В.Г. Бодров [43] зазначає, що держава має сприяти формуванню привабливого інвестиційного клімату або гарантувати інвесторам недоторканність їхнього капіталу та можливість його повернення з прибутком.

У зв'язку з важливістю цього складового елемента для розробки механізму забезпечення розвитку інвестиційної безпеки національної економіки, в монографії виявлено та зроблено групування комплексу факторів, котрі визначають інвестиційний клімат, забезпечують його подальший розвиток і впливають на процес інвестування національного господарства або його активність в державі, бо значимість кожного фактора залежить від рівня економічного розвитку, історичних або національних тенденцій (додаток П, рис. П.1).

Але спільною проблемою для забезпечення інвестиційної безпеки в системі антикризового управління суб'єктами господарювання є те, що інвестиційний клімат в період реформ значною мірою визначається нестачею власних коштів, зниженням частки довгострокових кредитів, високими процентними ставками по кредитах, котрі залучаються, та скороченням обсягів капітальних вкладень в різні сфери або галузі національного господарства.

Потрібно зазначити, що в Україні інвестиційний клімат був дуже несприятливим, особливо для іноземних інвесторів. Певне «потепління» в цьому плані відбулося в 2008 році, коли Україна почала розробляти та провадити політику по вступу до Світової організації торгівлі або можливого членства в Європейському Союзу. Так, за даними Організації Об'єднаних Націй, Україна входила до двадцятки найпривабливіших для інвесторів держав, посідаючи в цьому переліку 18-е місце [321]. Крім того, Україна залишається досі привабливою для інвестицій, але вона не залишилась осторонь від світових процесів, бо є достатньо інтегрованою у світове господарство, та порушення макростабільності на зовнішніх ринках має свій відголосок на внутрішніх процесах в Україні.

Втім, згідно з даними провідної організації міжнародного бізнесу в Україні Європейської бізнес асоціації [138], в оцінюванні фактичних змін, які відбулися в інвестиційному кліматі, із моменту переобрання Президента України в 2014 році, думки інвесторів розрізняються: 56 % бізнесменів незадоволені станом інвестиційного клімату в країні, 24 % керівників не помітили позитивних змін, 15 % відзначають стабілізацію національної валюти та 5 % помітили поліпшення на макрорівні.

Як стверджує більшість вітчизняних експертів [13, 43, 71, 110, 134, 172, 342, 435], на сьогодні в країні створено сприятливе нормативно-правове поле для здійснення інвестиційної діяльності. Наприклад, ця сфера регулюється Законами України «Про інвестиційну діяльність» [153] № 1560-12 від 18.09.1991 року (Редакція станом на 06.11.2014), «Про режим іноземного інвестування» [154] № 93/96-ВР від 19.03.1996 року (Редакція на 25.06.2016), «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» [159] № 2299-14 від 15.03.2001 року (Редакція станом на 01.01.2014), якими передбачено державна гарантія захисту інвестицій, незалежно від форм власності і джерел інвестування; відшкодування збитків, включаючи упущену вигоду і моральну шкоду, завданих їм внаслідок заходів, бездіяльності і не належного виконання державними органами і посадовими особами передбачених законодавством обов'язків щодо іноземного інвестора; повернення інвестицій іноземному інвестору в натуральній формі чи у валюті інвестування без сплати мита, а також доходів з цих інвестицій у грошовій і товарній формі в разі припинення інвестиційної політики; вживання національного режиму валютного регулювання і справляння податків на території України до суб'єктів підприємницької діяльності чи інших юридичних осіб, створених за участю іноземних інвестицій, незалежно від форм та часу їх внесення тощо.

Визначено, що протягом останніх років країна успішно реалізувала низку практичних кроків, які сприяли активній інтеграції до світового економічного простору або зростанню інвестиційної привабливості: підписано міждержавні угоди про сприяння і взаємний захист інвестицій із понад 70 країнами світу; укладено 60 міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування з деякими країнами Європи, Азії, Північної і Південної Америки, Африки; отримано статус члена Світової організації торгівлі та утворено Державне агентство із інвестицій та управління національними проектами, що ліквідовано в 2015 році.

Відомо, Державне агентство з інвестицій і управління національними проектами України здійснювало управління стратегічно важливими

проектами, які спрямовані на енергозабезпечення та енергозбереження, підвищення рівня людського потенціалу або кардинальне збільшення припливу інвестицій. Кожен із проектів фактично означав створення нової індустрії – це «LNG-термінал» (будівництво на чорноморському узбережжі України терміналу із прийому зрідженого газу), «Енергія природи» (створення «чистого» джерела енергії – вітру або сонця у плановому обсязі 2000 МгВт встановленої потужності, що є аналогом енергії, отриманої від 2 млрд. куб. газу), «Нова якість життя» – в проекті повинно було бути реалізовано шість заходів, зокрема, «Чисте місто» (будівництво комплексів з перероблення твердих побутових відходів), «Якісна вода» (програма забезпечення якісною водою), «Відкритий світ» (створення інформаційно-комунікаційної мережі на базі технологій четвертого покоління), «Місто майбутнього» (формування стратегічного плану та проекту розвитку міста), «Нове життя» (нова якість охорони материнства і дитинства), «Повітряний експрес» (створення швидкісного залізничного сполучення між Києвом й аеропортом Бориспіль) [229].

Втім, що стосується специфіки створення сприятливого клімату за останній період, то Міністерство економічного розвитку та торгівлі України має в планах залучити \$ 5 млрд. іноземних інвестицій у 2016 році, зокрема, інвестиції в українські стартапи у сфері інформаційних технологій, програма Європейського Союзу з фінансування науки та інновацій – «Горизонт 2020», а також програма Європейського Союзу з підтримки бізнесу – COSME [328].

Обґрунтовано, що серед причин непривабливості українського інвестиційного клімату спеціалісти [13, 77, 98, 342, 369, 455] називають повільні темпи реформування, як національного господарства, так й законодавчої бази, важкі передумови входження іноземних інвесторів в національну економіку країни, не раціональний розподіл внутрішніх приватних та державних інвестицій, а також несприятливий клімат в країні можна пояснити нездатністю держави забезпечити фінансування тих суб'єктів господарювання, які не можуть бути проінвестовані з приватних джерел.

Виявлено, що приватні інвестори не можуть вкладати кошти в певні галузі національного господарства країни, тому уряду держави необхідно сформулювати етапи розроблення інвестиційної стратегії таким чином, щоб не було підміни приватного інвестування бюджетними коштами, бо це знижує загальний рівень забезпечення інвестиційної безпеки в системі антикризового управління суб'єктами господарської діяльності та відволікає бюджетні резерви від важливих завдань, які не

в змозі виконувати приватний сектор економіки, тобто державі слід інвестувати в ті галузі національного господарства, котрі залишаються непривабливими для приватних інвесторів.

Для того, щоб оцінити сучасний стан інвестиційного клімату в Україні та його привабливість як для інвесторів, що вже знайшли себе в цій сфері, так й для тих, хто лише входить в українську економіку, в роботі проаналізовано динаміку індексу інвестиційної привабливості України за 2011-2016 роки, котрий започаткований та розрахований Європейською бізнес асоціацією [138], як середнє арифметичне оцінок чотирьох аспектів інвестиційного клімату (рис. 4.15).

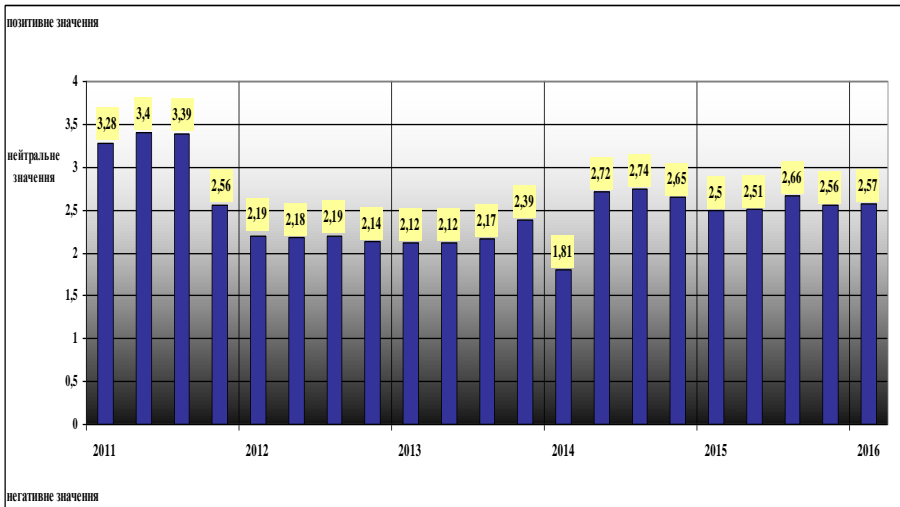

Рисунок 4.15 – Динаміка індексу інвестиційної привабливості України за 2011-2016 роки, % (складено та розраховано автором за даними Європейської бізнес асоціації [138])

Результати аналізу динаміки індексу інвестиційної привабливості України за 2011-2016 роки демонструють, що показник індексу 2016 року (2,57 за 5-бальною шкалою) залишається у негативній площині, бо є нижчим за 3 бали (нейтральне значення), що стало основою для визначення величини ризику формування механізму забезпечення розвитку інвестиційної складової фінансової безпеки економіки країни та можливості його ефективного використання під час розроблення теоретико-методологічних положень формування фінансової складової економічної безпеки національного господарства в умовах тиску з боку податкової системи, корупції, відсутності реформ в цьому напрямку або позитивних змін, що буде представлено в процесі дослідження.

Враховуючи обставини, які вивчені в процесі дослідження [229], забезпечення інвестиційної безпеки в системі антикризового управління суб'єктами господарювання, котра є основою зміцнення потенціалу фінансової безпеки фондового ринку країни, з'ясовано, що формування механізму забезпечення розвитку інвестиційної складової фінансової безпеки економіки національного господарства неможлива від такого структуроутворюючого елементу, як рух інвестицій в Україну або за її межі через фондовий ринок, бо саме через механізми фондового ринку формуються пропозиція і попит на інвестиційні ресурси, здійснюється їх акумуляція та перерозподіл з метою економічного зростання, тобто відбувається рух капіталу шляхом обігу різноманітних видів паперів.

Як свідчать дані Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку [331], у 2015 році обсяг торгів на ринку цінних паперів за участю нерезидентів становив 345,12 млрд. грн. (рис. 4.16). Так, зацікавленість іноземних інвесторів українськими активами у 2015 році зросла тільки на 0,27 % порівняно з 2014 роком. Крім того, протягом останніх років обсяги продажу цінних паперів нерезидентами перевищують обсяги їх придбання. У 2015 році обсяг операцій із продажу цінних паперів нерезидентами збільшився на 5,83 % порівняно з 2014 роком (рис. 4.17).

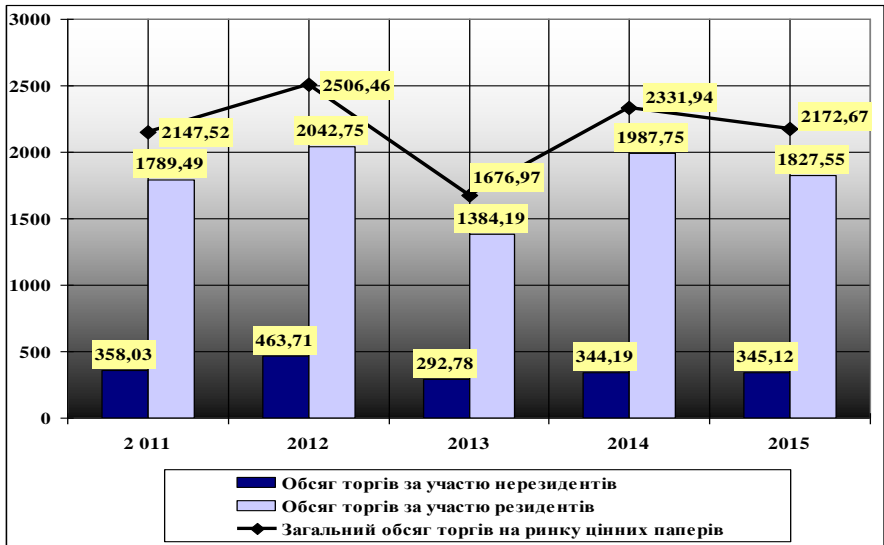

Рисунок 4.16 – Обсяг торгів на ринку цінних паперів у порівнянні з обсягом виконаних договорів з нерезидентами у 2011-2015 роках, млрд. грн. (складено автором за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331])

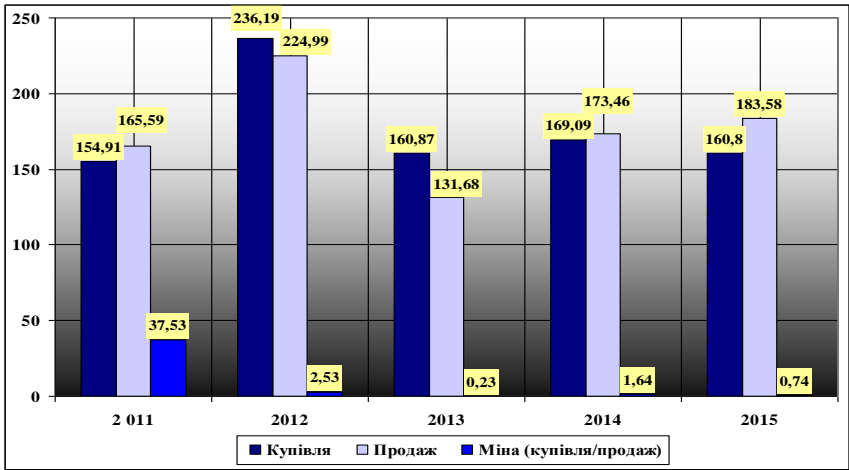

Рисунок 4.17 – Обсяг торгів на ринку цінних паперів за участю нерезидентів у 2011-2015 роках, млрд. грн. (складено за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331])

У 2015 році спостерігався відтік капіталу іноземних інвесторів із фондового ринку України: сальдо торговельних операцій за участю нерезидентів у річному підсумку становило – 22,78 млрд. грн. Іноземні інвестори виводили капітал з фондового ринку, продаючи акції (сальдо становило – 20,70 млрд. грн.). У 2015 році позитивний приріст відбувся за рахунок збільшення операцій з купівлі інвестиційних сертифікатів (сальдо становило – 1,01 млрд. грн.), що представлено на рис. 4.18.

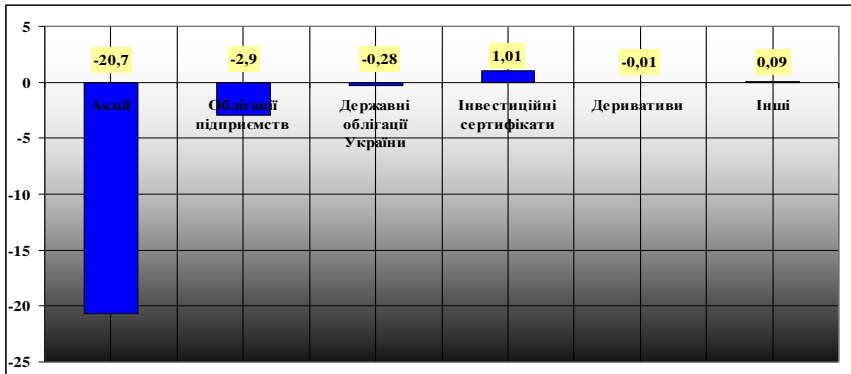

Рисунок 4.18 – Сальдо обсягу інвестицій нерезидентів в економіку України з розподілом за видом фінансового інструменту протягом 2015 року, млрд. грн. (складено автором за даними річного звіту Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331])

Відносно структури обсягу інвестицій за участю нерезидентів із розподілом за країнами, то найбільший обсяг належав такій країні, як Кіпр, річне сальдо якої становило +14,18 млрд. грн. (табл. 4.13).

Таблиця 4.13 – ТОП 10 сальдо за обсягом інвестицій від нерезидентів в економіку України через інструменти фондового ринку протягом 2015 року у розрізі країн світу, млн. грн. *(систематизовано автором за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331])*

Країна	Акції	Облігації підприємства	Державні облігації	Інвестиційні сертифікати	Деривативи	Векселі	Усього
Індія	-17 524,77						-17 524,77
Беліз	-12 540,83			223,99			-12 316,84
Віргінські острови (Брит.)	-4 520,56	-3,00		-82,40			-4 605,96
Нідерланди	-3 031,92	132,42		-0,10			-2 899,60
Багамські острови	-553,91						-553,91
Фінляндія	74,63						74,63
Туреччина	125,48	-7,23		-7,00			111,25
Велика Британія	424,46	-383,94		104,21		176,57	321,30
СЕНТ-КІТС І НЕВІС	1 047,93						1 047,93
Кіпр	15 583,58	-2 430,18	57,18	1 151,83	-1,48	-184,95	14 175,98

Водночас, протягом останніх двох років простежується тенденція збільшення номінальної вартості цінних паперів, які належать власникам-нерезидентам. За даними депозитарних установ [331], станом на кінець 2015 року, сумарний обсяг номінальної вартості цінних паперів, котрі належать власникам цінних паперів, становив 887,69 млрд. грн., у тому числі номінальна вартість цінних паперів, котрі належать власникам-нерезидентам, становила 242,92 млрд. грн. Так, темп росту номінальної вартості цінних паперів, які належать власникам-нерезидентам за 2011-2015 роки, коливався в межах від 99,76 % до 138,64 % (рис. 4.19).

Отже, найбільший обсяг номінальної вартості цінних паперів власників-нерезидентів, які володіли значними пакетами акцій емітентів (10 % і більше статутного капіталу підприємства), станом на кінець 2015 року, зафіксовано серед представників таких країн, як Кіпр (18,68 %), Росія (9,66 %), Нідерланди (5,94 %). Як видно, такі масштаби капіталу іноземних інвесторів – лише незначна частина від реальних потреб в

них національної економіки країни, а ці потреби оцінюються деякими експертами [229] в 100-150 млрд. дол. США, бо залучення капітальних вкладень, в першу чергу, потребують наступні галузі національного господарства України, як вітчизняна металургія, машинобудування, транспорт, хімічна та нафтогазова промисловість.

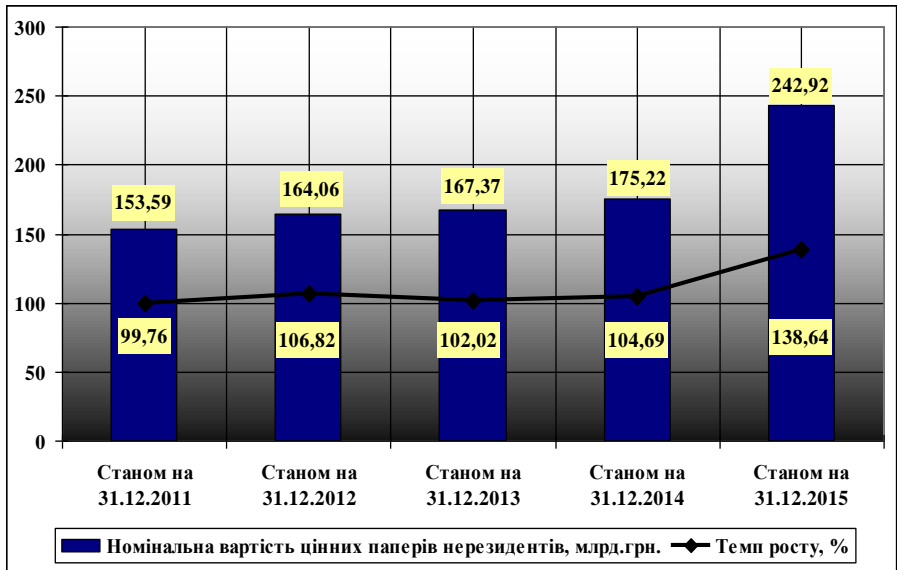

Рисунок 4.19 – Динаміка номінальної вартості цінних паперів, що належать власникам-нерезидентам у 2011-2015 роках, % (складено та розраховано за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [331])

Зокрема, С.М. Кожем'якіна [205] акцентує увагу на тому, що слід дивитись на реалії: до сих пір потреби в інвестиціях є технологічними й дані потреби досі не перетворилися на економічні. Як відомо, такого типу витрати є безповоротні, тому якщо говорити про ефективність інвестувань, то очевидно, що ефективність буде оцінюватись як низька або взагалі не буде йти мова ні про яку ефективність.

О.В. Гаврилук [71] та О.В. Макарюк [275] звертають увагу на низку активність західних інвесторів або їх зацікавленість у вкладенні коштів в країну. Навіть ті інвестори, які діють на українському ринку, кажуть, що прибутками з інвестицій не задоволені. Іноземні інвестори висловлюють незадоволення заплутаною нормативно-правовою базою, з якою доводиться мати конфлікти, або періодом окупності капіталу,

який існує, бо за українських умов віддачу можна чекати в середньому при позитивному результаті через 5-8 років, в той час як в інших країнах світу цей термін складає 2-3 роки.

Підсумовуючи вищезазначене, в науковій роботі визначено, що головним джерелом забезпечення інвестиційної безпеки в структурі антикризового управління національним господарством залишаються власні ресурси суб'єктів господарювання, але успішному вливанню в українську національну економіку перешкоджають виявлені недоліки економіко-правового середовища, як втрата підприємствами обігових або амортизаційних коштів та вилучення їх у суб'єктів національного господарства у державний бюджет на цілі, несумісні з інвестуванням, податкова система в Україні збирає із юридичних або фізичних осіб величезні податки на утримання державного апарату та його численних служб, відсутність гнучкої системи страхування інвестиційних процесів, поширена практика надання короткострокових кредитів під великі проценти, бо банківські установи майже не надають довгострокових кредитів, а також привабливість цінних паперів на фондовому ринку низька через очікуване падіння курсу гривні, це стосується, насамперед, облігацій внутрішньої державної позики або конверсійних дисконтних облігацій, що слід враховувати при розробці теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства.

Ефективність впровадження та використання запропонованого в монографії механізму забезпечення розвитку інвестиційної складової фінансової безпеки національної економіки України та його ключових структуроутворюючих елементів, як одного із шляхів забезпечення інвестиційної безпеки в системі антикризового управління суб'єктами господарювання і зміцнення потенціалу фінансової безпеки фондового ринку, можна оцінити за допомогою системи індикаторів, перелік яких та рекомендації до їх розрахунку затверджено Наказом Міністерства економічного розвитку та торгівлі «Про затвердження Методичних рекомендацій до розрахунку рівня економічної безпеки України» [301] № 1277 від 29.10.2013 року (табл. 4.14).

Втім, дослідження найменування індикаторів, одиниць їх виміру, порядку розрахунку індикаторів і джерел вхідної інформації дозволяє зробити висновок, що основне завдання системи індикаторів, котрі визначають рівень забезпечення інвестиційної безпеки економіки та її суб'єктів господарювання, полягає в оцінці ступеня впливу визначених загроз інвестиційної безпеки на вразливість її об'єктів, визначенні рівня

якості прийнятих управлінських рішень, завчасному попередженні про наближення небезпечних явищ й упередженні заходів щодо уникнення або зниження негативних наслідків.

Таблиця 4.14 – Перелік показників-індикаторів та джерел вхідної інформації за складовими економічної безпеки України (складено та систематизовано за даними Міністерства економічного розвитку та торгівлі України [328])

Найменування показника-індикатора	Порядок розрахунку індикатора	Джерело вхідної інформації
1	2	3
1. Валове нагромадження основного капіталу, % від валового внутрішнього продукту	-	експрес-випуск «Валовий внутрішній продукт України» (видання Держстату)
2. Відношення вартості нововведених основних засобів до обсягу капітальних інвестицій, %	вартість введених у дію нових основних засобів, млн. грн. / капітальні інвестиції, млн. грн. x 100	статистичний бюлетень «Баланс основних засобів України» (видання Держстату), експрес-випуск «Капітальні інвестиції в Україні» (видання Держстату)
3. Інтегральний індекс інвестиційної сприятливості бізнес-середовища, %	середнє значення нормованих показників (індекс умов ведення бізнесу, індекс інвестиційної привабливості та індекс поточного фінансово-економічного стану підприємств України)	[Електронний ресурс]: Європейська Бізнес Асоціація. – Режим доступу: http://eba.com.ua/uk/about-eba/indices/investment-attractiveness Очікування промислових підприємств щодо перспектив розвитку їх ділової активності, очікування торговельних підприємств щодо перспектив розвитку їх ділової активності, очікування підприємств сфери послуг щодо перспектив розвитку їх активності [Електронний ресурс]: Державна служба статистики України. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

Продовження табл. 4.14

1	2	3
4. Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до валового внутрішнього продукту, %	прямі інвестиції (сальдо), млн. дол. США х середній курс гривні до долара США / валовий внутрішній продукт, млн. грн. х 100	Платіжний баланс і зовнішній борг України [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publics/category?cat_id=58128 експрес-випуск «Валовий внутрішній продукт України» (видання Держстату)
5. Відношення кредитів, наданих нефінансовим корпораціям та домашнім господарствам на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості, % від валового внутрішнього продукту	((Кнеф. корп. у гривнях + Кд.г. у гривнях) + ((Кнеф. корп. у євро + Кд.г. у євро) / Тр гривні до євро) + ((Кнеф. корп. у доларах США + Кд.г. у доларах США) / Тр гривні до долара США) + (Кнеф. корп. в інших валютах + Кд.г. в інших валютах)) / валовий внутрішній продукт х 100	Кредити, надані депозитними корпораціями (крім Національного банку України) [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publics/category?cat_id=44579 Середній курс гривні [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publics/category?cat_id=44446 експрес-випуск «Валовий внутрішній продукт України» (видання Держстату)
6. Частка продукції, що була реалізована на конкурентних ринках країни, % від загального обсягу	-	Звіт Антимонопольного комітету України за відповідний рік [Електронний ресурс]: Антимонопольний комітет України. – Режим доступу: http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/95116
7. Розмір економіки України, % до світового валового продукту	(валовий внутрішній продукт, млн. грн. / середній курс гривні до долара США) /	Середній курс гривні [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publics/

Продовження табл. 4.14

1	2	3
	світовий валовий внутрішній продукт, млн. дол. x 100	[Електронний ресурс]: UNCTADstat. – Режим доступу: http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx експрес-випуск «Валовий внутрішній продукт України» (видання Держстату)

Але, під час аналізування методичних рекомендацій до розрахунку рівня економічної безпеки країни та її складових виявлено, що методика визначення індикаторів забезпечення інвестиційної безпеки економіки та її суб'єктів господарювання і розрахунку їх інтегрального індексу в системі антикризового управління зміцненням потенціалу фінансової безпеки фондового ринку України є слабкою, а практика їх оцінки не відзначається різноманітністю, оскільки розглянуті індикатори не мають однозначної інтерпретації, не зрозумілі як для осіб, котрі ухвалюють рішення, так і для суб'єктів господарювання, не опираються на наявну систему національної статистики, не мають можливості оцінювати в часовій динаміці і бути придатними для відображення зміни в політиці суб'єктів підприємництва, тобто не відображають об'єктивно існуючу і релевантну можливість негативного впливу на об'єкти інвестиційного забезпечення, що не знижує, проте підвищує значення вимірювання надійності очікуваних та розрахункових результатів рішень, що стало передумовою розробки теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки національного господарства [239].

Проаналізувавши формування механізму забезпечення розвитку інвестиційної складової фінансової безпеки національної економіки та особливості впливу його складових на процес розробки, як одного із шляхів забезпечення інвестиційної безпеки в системі антикризового управління суб'єктами національного господарства, в обов'язковому порядку проведено узагальнення розглянутих наукових праць провідних фахівців [73, 77, 98, 134, 171, 176, 369, 412] з метою систематизації та зниження впливу загроз забезпеченню інвестиційної безпеки держави, які можуть призвести не тільки до погіршення й так не привабливого інвестиційного клімату, зниження динаміки індексу інвестиційної

привабливості України та руху інвестицій в країну або за її межі через фондовий ринок, а ще поставити під питання збереження управлінських основ зміцнення потенціалу фінансової безпеки фондового ринку в цілому, бо грають не останню роль в управлінні фінансовою складовою економічної безпеки України (додаток П, рис. П.2).

Отже, враховуючи суть структуроутворюючих елементів, серед яких ключову роль для забезпечення інвестиційної безпеки в системі антикризового управління суб'єктами національного господарства, що є основою зміцнення потенціалу фінансової безпеки фондового ринку України, відіграють сучасний стан інвестиційного клімату економіки, динаміка індексу інвестиційної привабливості країни, рух інвестицій в країну або за її межі через ринок цінних паперів, методика визначення індикаторів забезпечення інвестиційної безпеки національної економіки або її суб'єктів господарювання та розрахунок інтегрального індексу в структурі антикризового управління їх потенціалом, в науковій роботі розроблено механізм забезпечення розвитку інвестиційної складової фінансової безпеки національного господарства, запропонований як концептуальна база для формулювання положень авторського підходу щодо визначення сутності поняття «інвестиційна безпека» в системі антикризового управління суб'єктами господарської діяльності (рис. 4.20).

Відповідно до сформованого в монографії механізму забезпечення розвитку інвестиційної складової фінансової безпеки економіки країни та її суб'єктів господарювання, виникає необхідність формулювання авторського підходу до розуміння та визначення сутності економічної категорії, який передбачає, що інвестиційна безпека – це сукупність політичних, правових і економічних умов, які мають сприяти динаміці індексу інвестиційної привабливості, формування якої забезпечується рухом інвестицій в Україну або за її межі через фондовий ринок, бо саме через його механізми визначається пропозиція і попит на ресурси, здійснюється їх акумуляція або перерозподіл із метою економічного розвитку національного господарства або суб'єктів господарювання, аналізування якого відбувається за допомогою індикаторів, завдання яких полягає в оцінюванні ступеня впливу таких загроз безпеки, як недоліки законодавства в сфері інвестування, надмірна фіскальна активність, обтяжлива митна політика і нерозвиненість інфраструктури фондового ринку, на вразливість її об'єктів, і упередженні заходів щодо уникнення і зниження негативних наслідків їх дій для досягнення його оптимального рівня.

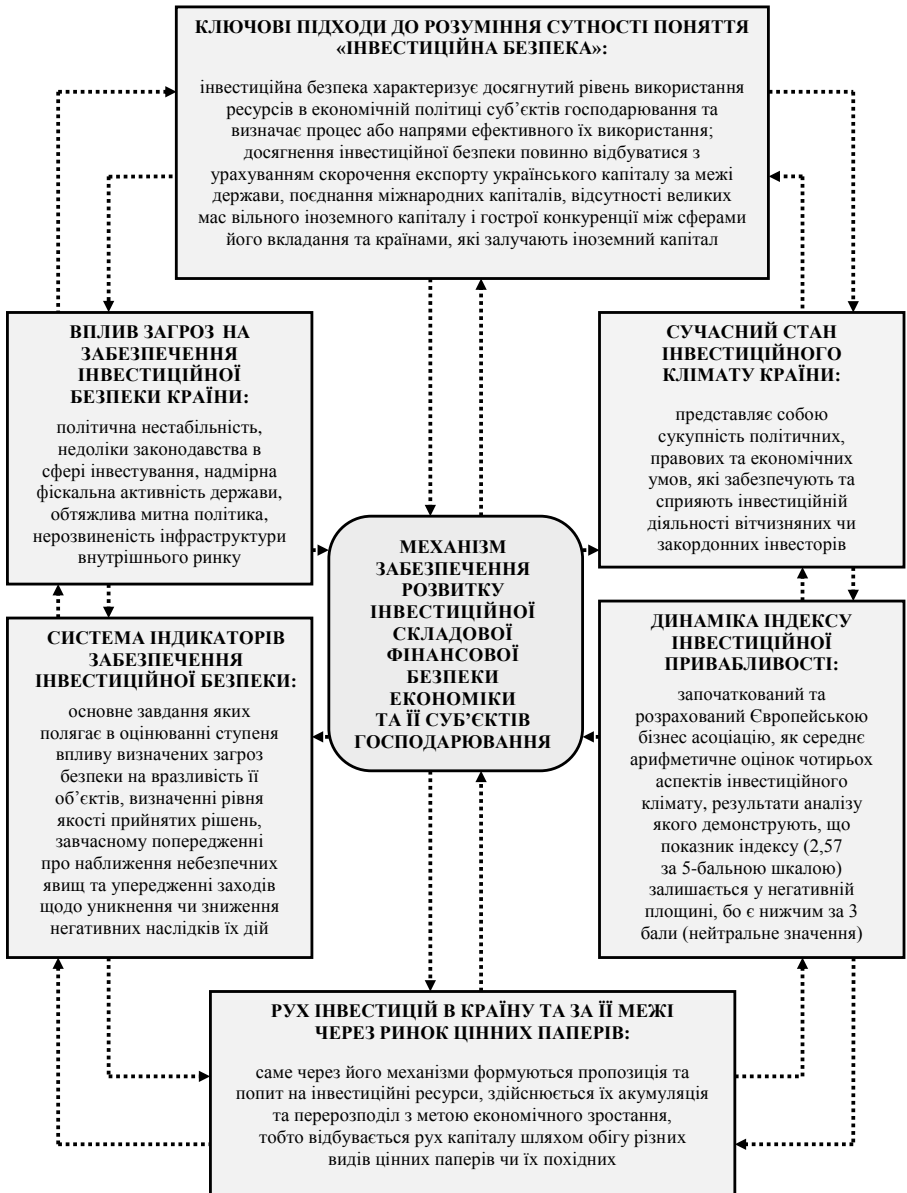

Рисунок 4.20 – Механізм забезпечення розвитку інвестиційної складової фінансової безпеки економіки України та її суб'єктів господарювання (авторська розробка, вперше, оприлюднено в [239])

Отже, проведене дослідження шляхів забезпечення інвестиційної безпеки в системі антикризового управління суб'єктами національного господарства, що є основою зміцнення потенціалу фінансової безпеки фондового ринку, в контексті розробки теоретико-методологічних основ формування національної фінансової безпеки України підсумовує наступні результати:

1) доведено, що серед причин непривабливості інвестиційного клімату називають повільні темпи реформування як національного господарства, так й законодавчої бази, важкі передумови входження іноземних інвесторів в національну економіку країни, не раціональний розподіл внутрішніх приватних або державних інвестицій, а також несприятливий клімат в Україні можна пояснити нездатністю держави забезпечити фінансування суб'єктів підприємництва, які не можуть проінвестовані з приватних джерел;

2) з'ясовано, що розробка механізму забезпечення інвестиційної складової фінансової безпеки національної економіки неможлива без такого структуроутворюючого елементу, як рух інвестицій в Україну або за її межі через фондовий ринок, бо саме через механізми ринку цінних паперів формуються пропозиція і попит на інвестиційні ресурси, здійснюється їх акумуляція або перерозподіл із метою економічного зростання, тобто відбувається рух капіталу шляхом обігу різних видів цінних паперів та їх похідних;

3) виявлено, що методика визначення індикаторів забезпечення інвестиційної безпеки економіки або її суб'єктів господарювання та розрахунку інтегрального індексу в системі антикризового управління зміцненням їх потенціалу є слабкою, а практика їх оцінювання не відзначається різноманітністю засобів, оскільки індикатори не мають однозначної інтерпретації, не зрозумілі, як для осіб, котрі ухвалюють рішення, так для суб'єктів господарювання, не опираються на систему статистики, не мають можливості бути придатними для відображення зміни в політиці суб'єктів господарювання, тобто не відображають об'єктивно існуючу та релевантну можливість негативного впливу на об'єкти інвестиційного забезпечення, що не знижує, проте підвищує значення вимірювання надійності очікуваних і розрахункових результатів управлінських рішень;

4) узагальнено наукові праці з метою систематизації та зниження впливу загроз забезпеченню інвестиційної безпеки країни, які можуть призвести не тільки до погіршення не дуже привабливого клімату, зниження динаміки індексу інвестиційної привабливості держави та

руху інвестицій в Україну або за її межі через ринок цінних паперів, а ще поставити під питання збереження управлінських основ зміцнення потенціалу складових фінансової безпеки фондового ринку України в цілому, оскільки грають не останню роль в управлінні фінансовою складовою економічної безпеки національного господарства;

5) сформовано механізм забезпечення розвитку інвестиційної складової фінансової безпеки національної економіки України або її суб'єктів господарювання, запропонований як концептуальна база до формулювання положень авторського підходу до визначення сутності поняття «інвестиційна безпека» країни.

Висновки за 4 розділом

В четвертому розділі роботи обґрунтовано управлінські основи зміцнення потенціалу фінансової безпеки фондового ринку України, пріоритетні напрями державної політики щодо розвитку сучасної інфраструктури ринку цінних паперів в контексті реструктуризації фінансового ринку або шляхи забезпечення інвестиційної складової фінансової безпеки в системі антикризового управління суб'єктами господарської діяльності як концептуальні основи розробки фінансової складової економічної безпеки в передумовах розвитку національного господарства.

1. *Систематизовано* професійну діяльність на фондовому ринку на види на основі особливостей реалізації яких складено концептуальну модель інституційного становлення або набуття необхідних якісних параметрів розвитку фондового ринку України, як управлінська основа зміцнення потенціалу його фінансової безпеки, що є однією з теоретико-методологічних положень формування фінансової складової економічної безпеки національного господарства.

2. *Сформульовано* перелік пропозицій щодо створення необхідної біржової інфраструктури і вдосконалення організації біржової торгівлі на фондовому ринку України, що сприятиме зміцненню потенціалу його фінансової безпеки в процесі розробки теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства.

3. *Визначено*, які фактори сприяють пріоритетному розвитку позабіржового сегменту фондового ринку в Україні, а не біржовому ринку цінних паперів, та яким чином це все вплине на пріоритетні напрями державної політики щодо розвитку інфраструктури ринку в

контексті реструктуризації фінансового ринку, як управлінська основа зміцнення потенціалу фінансової безпеки фондового ринку України.

4. *Виявлено*, що волатильність індикаторів стану інфраструктури фондового ринку України залежить від упорядкування та приведення до взаємодії особливостей оптимізації безпечного функціонування або фінансового забезпечення таких структуроутворюючих процесів, як співвідношення капіталізації фондового ринку до валового внутрішнього продукту, ємність фондового ринку і темпи її розвитку, співвідношення між первинним або вторинним фондовим ринком, позабіржовою або біржовою торгівлею, що можливо досягти за рахунок запропонованого в монографії механізму забезпечення розвитку фінансової безпеки фондового ринку України.

5. *Доведено*, що серед причин непривабливості інвестиційного клімату називають повільні темпи реформування як національного господарства, так й законодавчої бази, важкі передумови входження іноземних інвесторів в національну економіку країни, не раціональний розподіл внутрішніх приватних або державних інвестицій, а також несприятливий клімат в Україні можна пояснити нездатністю держави забезпечити фінансування суб'єктів підприємництва, які не можуть проінвестовані з приватних джерел.

6. *Виявлено*, що методика визначення індикаторів забезпечення інвестиційної безпеки економіки або її суб'єктів господарювання та розрахунку інтегрального індексу в системі антикризового управління зміцненням їх потенціалу є слабкою, а практика їх оцінювання не відзначається різноманітністю засобів, оскільки індикатори не мають однозначної інтерпретації, не зрозумілі, як для осіб, котрі ухвалюють рішення, так для суб'єктів господарювання, не опираються на систему статистики, не мають можливості бути придатними для відображення зміни в політиці суб'єктів господарювання, тобто не відображають об'єктивно існуючу та релевантну можливість негативного впливу на об'єкти інвестиційного забезпечення, що не знижує, проте підвищує значення вимірювання надійності очікуваних і розрахункових результатів управлінських рішень.

7. *Сформовано* механізм забезпечення розвитку інвестиційної складової фінансової безпеки національної економіки України або її суб'єктів господарювання, запропонований як концептуальна база до формулювання положень авторського підходу до визначення сутності поняття «інвестиційна безпека» країни.

ВИСНОВКИ

В монографії здійснено узагальнення і наведено нове вирішення наукової проблеми обґрунтування методологічних та концептуальних засад стратегічного управління складовими фінансової безпеки в умовах розвитку національного господарства України. Проведені дослідження підсумовують такі результати.

1. *Розвинуто* теоретико-методологічні засади управління механізмом забезпечення національної безпеки України, що дало можливість: 1) провести дослідження структури суб'єктно-об'єктних відносин і заходів по досягненню цілей забезпечення національної безпеки, що дозволило розробити алгоритм взаємодії складових механізму національної безпеки країни і сформулювати оптимальні передумови його забезпечення; 2) довести, що механізм національної безпеки – спосіб забезпечення, що відповідає потребам особистості, держави та суспільства, адекватний досягнутому рівню їх розвитку, систематизований в різних формах, який визначає спрямованість діяльності, функціонування та розвитку складових системи національної безпеки України.

2. *Доведено*, що виявлення негативної тенденції прояву загрози на етапі розвитку індикаторів соціально-економічного розвитку країни акцентує увагу на необхідності створення механізму забезпечення розвитку фінансової складової національної економічної безпеки, як найбільш небезпечної, активної або визначальної в сучасних умовах господарства, який би блокував та ліквідував негативні наслідки дії системи загроз економічній безпеці України.

3. *Запропоновано* механізм забезпечення розвитку фінансової складової національної економічної безпеки країни, який сформовано на основі конкретизації фінансових інтересів, систематизації реальних або потенційних загроз, визначення об'єктів та суб'єктів фінансової безпеки країни, застосування засобів та способів забезпечення безпеки фінансового сектору національної економіки, і має реалізовуватися на теоретико-методологічних аспектах формування фінансової складової економічної безпеки України.

4. *Виявлено* залежність ефективності впливу функціонального аспекту формування бюджетної політики на забезпечення фінансової стабільності та економічного розвитку України в основі управління бюджетною безпекою, як індикатором реалізації бюджетної політики, від сучасної системи управління її функціонуванням та розвитком, і *сформовано* на основі досліджених її складових концептуальну модель

регуляторних дій до становлення комплексного підходу з розроблення бюджетної політики України на перспективу, як одна із передумов досягнення стратегічних національних соціально-економічних інтересів і розроблення методичних підходів до оцінки рівня боргової складової бюджетної безпеки України.

5. *Проаналізовано* в рамках дослідження складові бюджетної безпеки в результаті чого виявлено основні проблеми в забезпеченні платоспроможності України, зокрема, причинами зменшення обсягів валового внутрішнього продукту є наявність технологічної деградації і загрози поглиблення технологічного регресу, відновлення сировинної рецесії і відсутність структурної трансформації бюджетоутворюючих галузей, щодо ефективності експортного потенціалу, то на позитивне сальдо торгового балансу країни у зовнішній торгівлі впливає чимало торговельних бар'єрів, невідповідна імпортоорієнтована модель країни і відсутність пріоритетів експортної спеціалізації держави на світовому ринку, втім міжнародна валютна ліквідність України залежить від застосування форм валютних обмежень, посилення інфляційного впливу на знецінення грошової одиниці України та підтримування валютного курсу на заниженому рівні з метою підвищення конкурентоспроможності експорту, тому в такій ситуації в роботі з метою упорядкування або приведення до єдиного цілого отриманих результатів *запропоновано* механізм забезпечення розвитку складових бюджетної безпеки країни.

6. *Сформульовано* концептуальний підхід до визначення сутності поняття «бюджетна безпека» в досягненні стратегічних соціально-економічних інтересів України, згідно якому, бюджетна безпека – це такий стан забезпечення платоспроможності України, що передбачає інтенсивний або екстенсивний розвиток бюджетоутворюючих галузей економіки України, знаходження перспективних сегментів ринку та їх преференційний розвиток, а також підвищення міжнародної валютної ліквідності держави на основі активізації валютної політики у сфері міжнародних валютних відносин із метою реалізації встановленого законодавством порядку складання, розгляду, затвердження і виконання бюджетів усіх рівнів.

7. *Сформовано* механізм забезпечення розвитку боргової безпеки, який є одним із завдань методики формулювання критеріїв і принципів забезпечення фінансової складової економічної безпеки країни, на основі сформульованого концептуального підходу до визначення суті боргової складової в розробленні системних положень управління бюджетною безпекою як індикатором ефективності бюджетної політики України.

8. *Розроблено* концептуальну модель інституційного забезпечення грошово-кредитної політики і впровадження інструментарію грошово-кредитної політики Національного банку країни через багатоаспектність її функціонування, що ускладнює або деформує розуміння сутності монетарної політики з огляду на результативність та ефективний вплив на економіку національного господарства.

9. *Запропоновано* трьохрівневу систему показників оцінювання рішень по управлінню економічною безпекою банківських установ, що передбачає на першому рівні системи інтегральний показник рівня економічної безпеки банківської системи, на другому – показники ефективності банківської діяльності в країні, а на третьому – первинні показники, які фігурують у балансах і платіжних документах установ, як елемент розробки методики формулювання критеріїв та принципів забезпечення фінансової складової економічної безпеки господарства.

10. *Сформульовано* концептуальний підхід до визначення поняття «фінансова безпека банківської установи», який передбачає, що суть фінансової складової економічної безпеки банківської установи полягає в забезпеченні технічних, профілактичних і організаційно-управлінських заходів, які спрямовані на якісний захист інтересів, прав та обов'язків банківської установи, що гарантує збільшення статутного капіталу, підвищення ліквідності банківських активів, забезпечення зворотності ресурсів та збереження фінансових або матеріальних цінностей.

11. *Сформовано* механізм забезпечення розвитку валютної безпеки економічних відносин, що є однією з теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки господарства, впровадження якого спрямовано на забезпечення стабільності валюти, що зміцнює інтеграцію України щодо світової системи, формування гнучкого режиму курсоутворення, який би створив умови для експорту або припливу в країну інвестицій, рівень забезпеченості економіки України валютними коштами, достатнього для додержання позитивного сальдо платіжного балансу, виконання міжнародних зобов'язань або накопичення потрібного обсягу золотовалютних резервів.

12. *Систематизовано* професійну діяльність на фондовому ринку на види на основі особливостей реалізації яких складено концептуальну модель інституційного становлення або набуття необхідних якісних параметрів розвитку фондового ринку України, як управлінська основа зміцнення потенціалу його фінансової безпеки, що є однією з теоретико-методологічних положень формування фінансової складової економічної безпеки національного господарства.

13. *Сформульовано* перелік пропозицій щодо створення необхідної біржової інфраструктури і вдосконалення організації біржової торгівлі на фондовому ринку України, що сприятиме зміцненню потенціалу його фінансової безпеки в процесі розробки теоретико-методологічних основ формування фінансової складової економічної безпеки в умовах розвитку національного господарства.

14. *Виявлено*, що волатильність індикаторів стану інфраструктури фондового ринку України залежить від упорядкування та приведення до взаємодії особливостей оптимізації безпечного функціонування або фінансового забезпечення таких структуроутворюючих процесів, як співвідношення капіталізації фондового ринку до валового внутрішнього продукту, ємність фондового ринку і темпи її розвитку, співвідношення між первинним або вторинним фондовим ринком, позабіржовою або біржовою торгівлею, що можливо досягти за рахунок запропонованого в монографії механізму забезпечення розвитку фінансової безпеки фондового ринку України.

15. *Сформовано* механізм забезпечення розвитку інвестиційної складової фінансової безпеки національної економіки України або її суб'єктів господарювання, запропонований як концептуальна база до формулювання положень авторського підходу до визначення сутності поняття «інвестиційна безпека» країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алехин Б.И. Рынок ценных бумаг / Б.И. Алехин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 464 с.
2. Андрійчук В. Можливість використання теоретико-концептуальних підходів та інструментарію для подолання фінансово-економічної кризи / В. Андрійчук // Економічний часопис-XXI. – 2009. – № 5-6. – С. 12-16.
3. Антонюк О. Державна самоідентифікація України в процесі реалізації національних інтересів / О. Антонюк // Персонал. – 2007. – № 11. – С. 4-10.
4. Антропова Т.Г. Экономическая безопасность: институциональные факторы и возможности их оценки / Т.Г. Антропова // Проблемы современной экономики. – 2008. – № 4 (28). – С. 49-55.
5. Ареф'єва О. Планування економічної безпеки підприємств: [монографія] / О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко. – К.: Видавництво Європейського університету, 2004. – 172 с.
6. Ареф'єва О.В. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки / О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 1(91). – С. 98-103.
7. Ареф'єва О.В. Інформаційний базис управління економічною безпекою підприємств / О.В. Ареф'єва // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2015. – Вип. 25.4. – С. 190-193.
8. Артус М.М. Бюджетна система України: [навч. посіб.] / М.М. Артус, Н.М. Хижка. – К.: Видавництво Європейського університету, 2005. – 220 с.
9. Багратян Г.А. Світова криза та Україна: проблеми і нові підходи щодо фінансового регулювання / Г.А. Багратян, І.С. Кравченко // Фінанси України. – 2009. – № 4 (161). – С. 33-41.
10. Баженова О. Економічна безпека країни: сучасний стан / О. Баженова // Банківська справа. – 2008. – № 1. – С. 52-61.
11. Базилевич В.Д. Розвиток фінансового ринку в сучасних умовах / В.Д. Базилевич // Фінанси України. – 2009. – № 12 (169). – С. 5-12.
12. Базилевич В. Державні фінанси: [навч. посіб.] / В.Д. Базилевич, Л.О. Баластрик. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: Атіка, 2004. – 368 с.
13. Балацький О. Управління інвестиціями: [навч. посіб.] / О.Ф. Балацький, О.М. Теліженко, М.О. Соколов. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. – 232 с.
14. Банківський менеджмент: [підручник] / За ред. О.А. Кириченка, В.І. Міщенко. – К.: Знання, 2005. – 831 с.
15. Барановський О. Фінансова безпека: [монографія] / О. Барановський. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с.
16. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки і механізми забезпечення): [монографія] / О.І. Барановський. – К.: КНТЕУ, 2004. – 759 с.
17. Барановський О.І. Стійкість банківської системи / О.І. Барановський // Фінанси України. – 2007. – № 9 (142). – С. 75-87.

18. Батрименко В. Сучасні механізми трансформації грошово-банківської сфери країни як необхідна умова виходу з фінансово-економічної кризи / В.В. Батрименко // Економічний часопис-XXI. – 2009. – № 11-12. – С. 17-20.
19. Башко В.Й. Зовнішнє фінансування дефіциту бюджету в контексті інвестиційної діяльності держави / В.Й. Башко // Економіка. Фінанси. Право. – 2006. – № 12. – С. 27-30.
20. Белінська Я. Можливості і наслідки валютно-фінансової лібералізації в країні / Я.В. Белінська // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 1. – С. 28-34.
21. Белоусова І. Економічна безпека як стратегічна складова національної безпеки України / І.А. Белоусова // Економічний часопис-XXI. – 2010. – № 5-6. – С. 14-17.
22. Белоусова І.А. Проблеми управління системою економічної безпеки суб'єктів господарювання / І. Белоусова // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2011. – № 4 (58). – С. 177-179.
23. Бень Т.Г. Інтегральна оцінка фінансового стану підприємства / Т.Г. Бень, С.Б. Довбня // Фінанси України. – 2002. – № 6. – С. 53-61.
24. Бесчастний А.В. Методичні підходи до оцінки економічної безпеки в державі / А.В. Бесчастний // Економіка та держава. – 2007. – № 11. – С. 57-59.
25. Бесчастний А.В. Регулювання національної економічної безпеки в системі ринкової економіки / А.В. Бесчастний // Економіка та держава. – 2009. – № 3. – С. 85-87.
26. Бесчастний А.В. Економічна безпека України в контексті світової економічної кризи / А.В. Бесчастний // Економіка та держава. – 2009. – № 5. – С. 67-69.
27. Беляєв Д.О. Структура класів активів золотовалютних резервів / Д.О. Беляєв // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 5 (83). – С. 139-145.
28. Бжезінський З. Стратегічне бачення: Америка і криза світової влади / З. Бжезінський. – Львів: Літопис, 2012. – 168 с.
29. Біденко А. Законодавчі аспекти управління українською національною безпекою / А. Біденко // Політичний менеджмент. – 2006. – № 1. – С. 128-139.
30. Біленчук П.Д. Формування стратегії національної безпеки України: право, політика, економіка / П. Біленчук, Ф.М. Медвідь // Економіка. Фінанси. Право. – 2008. – № 11. – С. 31-37.
31. Біленчук П.Д. Національні інтереси в умовах становлення стратегії національної безпеки України / П. Біленчук, Ф. Медвідь // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – № 4. – С. 35-39.
32. Біленчук П.Д. Економічна безпека України в контексті небезпеки, ризиків і загроз / П.Д. Біленчук, Ф.М. Медвідь // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – № 5. – С. 38-39.
33. Білик М.Д. Роль стабільної діяльності підприємств у їх фінансовій безпеці / М.Д. Білик // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 4. – С. 129-133.
34. Білорус О.Г. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації:

[монографія] / О.Г. Білорус та ін. – К.: КНЕУ, 2001. – 538 с.

35. Бланкарт Ш. Державні фінанси в передумовах демократії: вступ до фінансової науки: [підручник] / Ш. Бланкарт; за ред. В. Федосова. – К.: Либідь, 2000. – 654 с.

36. Бланк И. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 2004. – 784 с.

37. Бланк И. Управление финансовыми рисками / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 2005. – 600 с.

38. Богдан Т.П. Управління державним боргом та макрофінансові ризики в економіці України / Т.П. Богдан // Фінанси України. – 2011. – № 1. – С. 13-22.

39. Богданович В. Системний підхід до дослідження проблем національної безпеки держави / В. Богданович // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2006. – № 1. – С. 90-98.

40. Богданович В. Правило формування та відбору варіантів стратегічних рішень у сфері управління забезпеченням національної безпеки / В. Богданович, А. Семенченко // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2007. – № 1. – С. 15-23.

41. Богомолов В.А. Экономическая безопасность: [учеб. пособ.] / В.А. Богомолов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 295 с.

42. Боднар І.Р. Наслідки фінансової глобалізації для України / І.Р. Боднар // Фінанси України. – 2009. – № 8 (165). – С. 68-75.

43. Бодров В. Державне регулювання інвестиційного процесу в умовах кризи світових фінансових ринків: ризики і можливості / В. Бодров // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2008. – № 4. – С. 61-67.

44. Большаков А. Антикризисное управление: финансовый аспект / А.С. Большаков. – СПб.: СПбГУП, 2005. – 132 с.

45. Бондарук Т. Механізм управління і обслуговування державного боргу / Т.Г. Бондарук // Фінанси України. – 2003. – № 4. – С. 14-18.

46. Боринець С. Міжнародні валютно-фінансові відносини: [підручник] / С.Я. Боринець. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: Знання, 1999. – 305 с.

47. Брегеда О.А. Тенденції розвитку світової та вітчизняної банківських систем / О.А. Брегеда, С.М. Савлук // Фінанси України. – 2010. – № 4 (173). – С. 27-34.

48. Бункина М. Экономическая политика / М.К. Бункина, А.М. Семенов. – М.: Интел-Синтез, 1999. – 336 с.

49. Буравльов В. Динаміка розвитку системи національної безпеки країни / В.П. Буравльов, В.В. Гетьман // Стратегічна панорама. – 2006. – № 3. – С. 35-41.

50. Бутук О. Бюджетні виклики сучасності і пошук відповідей на них / О. Бутук // Банківська справа. – 2012. – № 3 (105). – С. 122-127.

51. Бюджетний кодекс України № 2456-VI від 08.07.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

52. Варналій З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: [монографія] / З.С. Варналій, Д.Д. Буркальцева, О.С. Саєнко. – К.: Знання України, 2011. – 299 с.

53. Варналій З. Конкурентоспроможність національної економіки країни: проблеми і пріоритети інноваційного забезпечення: [монографія] / З. Варналій, О. Гармашова. – К.: Знання України, 2013. – 387 с.

54. Варналій З.С. Бюджетний процес в країні: проблеми інституційного забезпечення: [монографія] / З. Варналій, Т. Бугай, С.В. Онищенко. – Полтава: ПНТУ, 2014. – 271 с.

55. Василик О.Д. Державні фінанси України: [підручник] / О.Д. Василик, К.В. Павлюк. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: НІОС, 2002. – 608 с.

56. Васютинська Л. Система видатків бюджету в передумовах розвитку програмно-цільового управління: [монографія] / Л.А. Васютинська. – Одеса: Друк-Південь, 2014. – 192 с.

57. Вахненко Т.П. Державний борг України: оптимізація структури та управління ризиками / Т. Вахненко // Світ фінансів. – 2008. – № 1. – С. 10-28.

58. Вахненко Т. Фінансова криза в країні: фактори, механізми дії, заходи подолання / Т.П. Вахненко // Фінанси України. – 2008. – № 10 (155). – С. 13-21.

59. Вахненко Т. Особливості формування державного боргу і управління його складовими в період фінансової кризи / Т. Вахненко // Фінанси України. – 2009. – № 6 (163). – С. 14-28.

60. Вахович І.М. Методичні підходи до діагностики фінансової безпеки сталого розвитку регіону / І.М. Вахович // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 12. – С. 105-114.

61. Вахтенко Т.П. Державний борг України та його економічні наслідки: [монографія] / Т.П. Вахтенко. – К.: Альтерпрес, 2000. – 152 с.

62. Венгер В.В. Фінанси: [навч. посіб.] / В.В. Венгер. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 432 с.

63. Венцковский Д. Сучасний стан і напрями підвищення результативності співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями / Д.Ю. Венцковский // Фінанси України. – 2012. – № 5 (198). – С. 14-26.

64. Вешкин Ю.Г. Банковские системы зарубежных стран / Ю.Г. Вешкин, Г.Л. Авагян. – М.: Экономистъ, 2004. – 200 с.

65. Висоцький В. Управління ризиками державного боргу: від концепцій щодо практичних кроків в Україні / В. Висоцький, В. Калитчук, Ю. Драчук, Т. Котович // Світ фінансів. – 2008. – № 1 (14). – С. 41-48.

66. Власюк О. Світова фінансово-економічна криза: виклики національній економіці і стратегія подолання / О. Власюк // Стратегічна панорама. – 2009. – № 1. – С. 24-30.

67. Власюк О.С. Особливості світової фінансової кризи або стратегічні напрямки антикризового регулювання в Україні / О.С. Власюк // Стратегічна панорама. – 2009. – № 3. – С. 3-14.

68. Вовчак О.Д. Податкові ризики в структурі управління економічною безпекою підприємницьких структур в Україні / О.Д. Вовчак, І.Г. Кеменяш // Фінанси України. – 2008. – № 11 (156). – С. 41-46.

69. Войнаренко М. Управління економічною безпекою підприємства на основі оцінки відхилень порогових показників / М. Войнаренко, О. Яременко // Економіст. – 2008. – № 12 (266). – С. 60-63.

70. Волощук Л. Інноваційний розвиток і економічна безпека промислових підприємств: проблеми комплексного управління: [монографія] / Л. Волощук. – Одеса: Бондаренко М.О., 2015. – 396 с.
71. Гаврилюк О.В. Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України / О.В. Гаврилюк // Фінанси України. – 2008. – № 3 (148). – С. 79-93.
72. Гаврилюк О. Глобалізація і суверенітет: економічні критерії та засоби забезпечення / О. Гаврилюк // Фінанси України. – 2011. – № 4 (185). – С. 107-119.
73. Гайдучський П. Інвестиції – фундамент економічного зростання / П. Гайдучський // Урядовий кур'єр. – 2007. – № 127. – С. 7-15.
74. Галіцина О.В. Закономірності розвитку структури економіки / О.В. Галіцина // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 9. – С. 20-24.
75. Геєць В. Моделювання економічної безпеки України: держава, регіон, підприємство: [монографія] / В.М. Геєць, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк, О.В. Баженова; за заг. ред. В.М. Геєця. – Харків: ІНЖЕК, 2006. – 240 с.
76. Герасимчук З.В. Роль фінансової безпеки у реалізації цілей сталого розвитку регіону / З.В. Герасимчук, І.М. Вахович // Економічна теорія. – 2009. – № 2. – С. 73-84.
77. Герасимчук З.В. Інвестиційний потенціал регіону: методика оцінки, механізми нарощення: [монографія] / З.В. Герасимчук, В.Р. Ткачук. – Луцьк: Надстир'я, 2009. – 232 с.
78. Гладченко Л. Бюджетний дефіцит: джерела і механізм фінансування / Л. Гладченко // Ринок цінних паперів України. – 2003. – № 3-4. – С. 15-25.
79. Голошапова О.В. Світовий досвід розв'язання проблеми забезпечення економічної безпеки / О.В. Голошапова // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємство. – 2009. – № 3. – С. 51-54.
80. Гомілко Л.П. Оцінка фінансової безпеки підприємства / Л.П. Гомілко, Т.Ф. Косянчук // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. – 2006. – № 4. – Т. 2. – С. 46-49.
81. Горбулін В. Національна безпека: український вимір / В.П. Горбулін, О.В. Литвиненко. – К.: ПП «Інтертехнологія», 2008. – 104 с.
82. Горбулін В. Пріоритетність національних інтересів у світлі стратегії національної безпеки України / В.П. Горбулін, А.Б. Качинський // Стратегічна панорама. – 2005. – № 3. – С. 11-18.
83. Горбулін В.П. Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України: [монографія] / В. Горбулін, А.Б. Качинський. – К.: ДП «НВЦ «Євроатлантикінформ»», 2007. – 592 с.
84. Горбулін В. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: [монографія] / В. Горбулін, А.Б. Качинський. – К.: НІСД, 2010. – 288 с.
85. Гордієнко Г. Характеристика економічної безпеки на регіональному рівні / Г.М. Гордієнко // Економіка та право. – 2009. – № 2. – С. 104-108.
86. Горобець О. Державний борг країни і його вплив на розподіл валового внутрішнього продукту / О. Горобець // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 3 (45). – С. 17-23.
87. Горячова К. Фінансова безпека підприємства: сутність і місце в системі економічної безпеки / К.С. Горячева // Економіст. – 2003. – № 8. – С. 65-67.

88. Горячова К. Інформаційно-аналітичне забезпечення фінансової безпеки підприємства / К.С. Горячова // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 9 (27). – С. 43-49.
89. Господарський кодекс України № 436-15 від 16.01.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/436-15>
90. Гриневецький С. Сценарії для посткризової країни / С. Гриневецький // Дзеркало тижня. Україна. – 2009. – № 41 (769). – С. 7-9.
91. Гринюк Н. Методичні підходи до обґрунтування індикаторів оцінки рівня фінансової безпеки підприємства / Н. Гринюк // Проблеми науки. – 2008. – № 6. – С. 35-40.
92. Гринюк Н. Управління фінансовою безпекою підприємства в процесі його реструктуризації / Н. Гринюк // Проблеми науки. – 2008. – № 9. – С. 19-24.
93. Гринюк Н. Інноваційні підходи до вивчення стану фінансової безпеки підприємства України / Н.А. Гринюк // Проблеми науки. – 2009. – № 1. – С. 8-15.
94. Гриценко Р.А. Економічна безпека банківської діяльності України / Р.А. Гриценко // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 4. – С. 27-28.
95. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення: [монографія] / Б.В. Губський. – К.: Укрархбудінформ, 2001. – 122 с.
96. Гулий О.С. Управління зовнішнім боргом як фактором забезпечення фінансової безпеки держави / О.С. Гулий // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2010. – № 90. – Том 2. – С. 66-67.
97. Давидова О. Державна безпека як об'єкт адміністративно-правового регулювання / О. Давидова // Підприємництво, господарство та право. – 2009. – № 8 (164). – С. 74-78.
98. Даниленко А.А. Актуальні питання прямих іноземних інвестицій до України з ЄС (у контексті розширення Євросоюзу на Схід) / А.А. Даниленко // Фінанси України. – 2008. – № 1 (146). – С.127-137.
99. Данилишин Б. Економіка України: життя після кризи / Б. Данилишин // Дзеркало тижня. Україна. – 2009. – № 1 (729). – С. 8-13.
100. Данилов Ю.А. Финансовая архитектура посткризисной экономики: эффективность или справедливость / Ю.А. Данилов, В. Седнев, Е. Шипова // Вопросы экономики. – 2009. – № 11. – С. 4-17.
101. Данільян О.Г. Національна безпека України: структура та напрями реалізації: [навч. посіб.] / О.Г. Данільян, О.П. Дзьобань, М.І. Панов. – Харків: Фолио, 2002. – 285 с.
102. Дацків Р.М. Економічна безпека держава в передумовах глобальної конкуренції / Р.М. Дацків. – Львів: Центр Європи, 2006. – 160 с.
103. Декрет Кабінету Міністрів «Про систему валютного регулювання та валютного контролю» № 15-93 від 19.02.1993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/15-93>
104. Демків О. Напрями поглиблення бюджетної реформи в Україні / О.І. Демків // Фінанси України. – 2009. – № 3 (160). – С. 46-55.

105. Дем'янишин В.Г. Бюджетне фінансування або його особливості в сучасних умовах / В.Г. Дем'янишин // Світ фінансів. – 2007. – № 2. – С. 34-48.
106. Дем'янишин В. Бюджетний дефіцит і його вплив на кризову ситуацію в країні / В. Дем'янишин // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2007. – № 5. – С. 120-123.
107. Дем'янишин В.Г. Теоретична концептуалізація бюджету держави / В.Г. Дем'янишин // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 9. – С. 3-11.
108. Дем'янишин В.Г. Бюджетний механізм держави: сутність та роль у регулюванні соціально-економічних процесів / В.Г. Дем'янишин // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 11 (78). – С. 3-11.
109. Дем'янишин В.Г. Бюджетна система: [підручник] / С.І. Юрій, О.П. Кириленко, А.Ю. Дерлиця; за заг. ред. В.Г. Дем'янишина. – Тернопіль: Вид-во Тернопільського національного економічного університету, 2013. – 386 с.
110. Дем'янишин В.Г. Фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку України: [монографія] / І.С. Гуцал, О.П. Кириленко, Т.О. Кізіма; за ред. В.Г. Дем'янишина. – Тернопіль: Вид-во Тернопільського національного економічного університету, 2014. – 248 с.
111. Дем'янишин В.Г. Бюджетний менеджмент: [навч. посібн.] / В.Г. Дем'янишин, Л.М. Клівіденко, В. Нагайчук. – Тернопіль: Крок, 2015. – 226 с.
112. Дергачова В. Моніторинг розвитку як фактор економічної безпеки України / В. Дергачова, М. Савельєв // Економіка України. – 2010. – № 1 (578). – С. 19-28.
113. Детюк А.М. Питання визначення поняття «національна економічна безпека» / А.М. Детюк // Підприємництво, господарство та право. – 2009. – № 11 (167). – С. 131-137.
114. Дець В.Ф. Бюджетна безпека та критерії її оцінювання / В.Ф. Дець // Стратегічна панорама. – 2007. – № 3. – С. 156-160.
115. Дзьобань О. Національна безпека в суспільствах транзитивного типу: [монографія] / О. Дзьобань. – Харків: НАУ ім. М.С. Жуковського «ХАІ», 2004. – 292 с.
116. Дзьобань О. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій (теоретико-методологічний аналіз): автореферат...док. філософ. наук, спец.: 21.03.01 – гуманітарна та політична безпека держави / О.П. Дзьобань. – К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2005. – 34 с.
117. Дзьобань О.П. Проблема індивідуальної та колективної безпеки у творчості Томаса Гоббса і Імануїла Канта (філософсько-правовий аспект) / О.П. Дзьобань, Ю.С. Разметаєва // Проблеми філософії права. – 2005. – № 1/2. – С. 368-373.
118. Дзьобань О. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій: методологія дослідження і забезпечення: [монографія] / О.П. Дзьобань. – Харків: Константа, 2006. – 440 с.
119. Дзьобань О.П. Механізми управлінської діяльності у перехідних соціумах: визначення понятійно-концептуальних основ / О.П. Дзьобань, С.О. Руденко // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2007. – № 776. – С. 133-145.

120. Дзьобань О.П. Механізми соціальних трансформацій: проблеми філософського розуміння / О. Дзьобань // Стратегічні пріоритети. – 2016. – № 1 (38). – С. 47-52.
121. Диба М.І. Капіталізація банківської системи як чинник підвищення надійності економіки України / М.І. Диба, Є.С. Осадчий // Фінанси України. – 2008. – № 6 (151). – С. 77-88.
122. Диба М.І. Основні джерела фінансових ризиків / М. Диба // Фінанси України. – 2009. – № 5 (162). – С. 101-111.
123. Донець Л.І. Економічна безпека підприємства: [навч. посіб.] / Л.І. Донець, Н.В. Ващенко. – К.: ЦУЛ, 2008. – 240 с.
124. Дорнбуш Р. Макроэкономика: [учебник] / Р. Дорнбуш, С. Фишер. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 784 с.
125. Дорошенко І.В. Теоретико-методологічні основи концепції розвитку фінансових ринків в умовах глобальної кризи / І.В. Дорошенко // Фінанси України. – 2009. – № 3 (160). – С. 77-89.
126. Драган І.О. Економічна безпека як об'єкт державного управління / І. Драган // Інвестиції: практика та досвід. – 2008. – № 3. – С.25-29.
127. Дубін М. Дослідження фінансово-податкових проблем національної банківської системи в умовах євроінтеграції та підготовки до вступу до СОТ / М.В. Дубін // Проблеми науки. – 2007. – № 11. – С. 41-46.
128. Дубін М. Прогнозний потенціал національної банківської системи у перехідний період інноваційного розвитку економіки України на шляху вступу до СОТ / М.В. Дубін // Проблеми науки. – 2008. – № 2. – С. 33-39.
129. Дудка Ю. Стратегія подолання ризиків і загроз економічній безпеці України в глобалізованій економіці / Ю. Дудка // Економіка та держава. – 2009. – № 3. – С. 23-27.
130. Дудка Ю.П. Рейтинги України у міжнародних вимірах та їх вплив на економічну безпеку / Ю. Дудка // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 4. – С. 36-41.
131. Дьяченко Я. Пріоритетні напрями державного впливу на формування доходів бюджету / Я.Я. Дьяченко, Л.М. Колесник // Фінанси України. – 2008. – № 7 (152). – С. 34-52.
132. Дьяченко Я. Теоретико-методологічні основи забезпечення цільового використання бюджетних коштів / Я. Дьяченко // Фінанси України. – 2010. – № 2 (171). – С.13-26.
133. Ершов М. Как обеспечить развитие в финансовой нестабильности / М. Ершов // Вопросы экономики. – 2007. – № 12. – С.14-26.
134. Есипов В.Е. Экономическая оценка инвестиций / В.Е. Есипов, Г.А. Маховикова, В.В. Терехова; под ред. В.Е. Есипова. – М.: Вектор, 2006. – 288 с.
135. Євдокимов В. Концепція управління економічною безпекою суб'єктів господарювання в контексті сталого розвитку: [монографія] / В.В. Євдокимов, О.В. Олійник, О.О. Грищенко. – Житомир: Вид-во Житомирського державного технологічного університету, 2013. – 240 с.
136. Європейська асоціація вільної торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.efta.int>

137. Європейський банк реконструкції і розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ebrd.com/home>
138. Європейська Бізнес Асоціація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eba.com.ua/uk>
139. Єдинак В.Ю. Механізм забезпечення економічної безпеки України в умовах глобалізації / В.Ю. Єдинак // Прометей. – 2009. – № 3 (30). – С. 36-40.
140. Ємець В.В. Інститути небанківського фінансового сектора у системі забезпечення економічної безпеки України / В.В. Ємець // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 11 (65). – С.126-136.
141. Єпіфанов А.О. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: [монографія] / А.О. Єпіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домбровський. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 295 с.
142. Єпіфанов А. Бюджет – головна ланка фінансів держави: [монографія] / А.О. Єпіфанов, І.І. Д'яконова, І.В. Сало. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 201 с.
143. Єріна А. Статистичні індикатори платоспроможності України / А.М. Єріна, Д.Л. Єрін. – К.: Академія, 2003. – 734 с.
144. Єрмошенко М. Визначення загрози національним інтересам держави у фінансово-кредитній сфері / М.М. Єрмошенко // Економіка України. – 1999. – № 1. – С. 4-12.
145. Єрмошенко М.М. Стратегічна інформація в забезпеченості фінансової безпеки держави / М.М. Єрмошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 10 (52). – С. 76-82.
146. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. Єрмошенко. – К.: Вид-во Київського національного торговельно-економічного університету, 2001. – 310 с.
147. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: [монографія] / Я.А. Жаліло. – К.: НІСД, 2003. – 368 с.
148. Жаліло Я.А. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації: [монографія] / Я. Жаліло, Я.Б. Базиліук. – К.: НІСД, 2005. – 388 с.
149. Желюк Т.Л. Модернізація управління довгостроковим розвитком національної економіки / Т. Желюк // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 3 (105). – С. 55-62.
150. Загорський В. Боргова політика: концепції та реалії / В. Загорський // Економіст. – 2006. – № 3. – С. 24-26.
151. Зайчикова В. Удосконалення бюджетного законодавства в контексті європейського досвіду скорочення дефіциту бюджету / В. Зайчикова // Фінанси України. – 2011. – № 5. – С. 56-67.
152. Зайцев Ю.К. Нова та конституційна політична економія Джеймса Б'юкенена / Ю.К. Зайцев // Формування ринкової економіки. – 2010. – № 23. – С.17-24.
153. Закон України «Про інвестиційну діяльність» № 1560-ХІІ від 18.09.1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/15>
154. Закон України «Про режим іноземного інвестування» № 93/96-ВР від 19.03.1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada>

gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80

155. Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів України» № 448/96-ВР від 30.10.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80>

156. Закон України «Про Національну депозитарну систему і особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» № 710/97-ВР від 10.12.1997 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/7>

157. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» № 183/98-ВР від 05.03.1998 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80>

158. Закон України «Про національний банк України» № 679-XIV від 20.05.1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov>

159. Закон України «Про інститути спільного інвестування (пайові або корпоративні інвестиційні фонди)» № 2299-14 від 15.03.2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2299-14>

160. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» № 2664-III від 12.07.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>

161. Закон України «Про основи національної безпеки України» № 964-IV від 19.06.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov>

162. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» № 3480-IV від 23.02.2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>

163. Закон України «Про першочергові заходи до запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» № 639-VI від 31.10.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/639-17>

164. Закон України «Про внесення змін щодо деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи» № 1533-VI від 23.06.2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/>

165. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання іноземних інвестицій та кредитування» № 2155-VI від 27.04.2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2155-17>

166. Закон України «Про ратифікацію Угоди про вільну торгівлю між Україною і державами ЄАВТ, Угоди про сільське господарство між Україною та Королівством Норвегія, Угоди про сільське господарство між Україною та Ісландією і Угоди про сільське господарство між Україною та Швейцарською Конфедерацією» № 4091-VI від 7 грудня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_456

167. Закон України «Про депозитарну систему України» № 5178-VI від 06.07.2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov>

168. Запатріна І.В. Бюджетна політика стимулювання економічного зростання або механізм її реалізації / І.В. Запатріна, Т.Б. Лебеда // Фінанси України. – 2006. – № 4. – С. 38-46.

169. Запатріна І. Бюджет розвитку у контексті забезпечення економічного зростання / І.В. Запатріна // Економіка і прогнозування. – 2007. – № 3. – С. 43-55.
170. Запатріна І. Розвиток системи державного капітального інвестування в Україні / І.В. Запатріна // Фінанси України. – 2009. – № 4 (161). – С. 53-64.
171. Затоначька Т. Бюджетне інвестування: теорія і практика: [монографія] / Т.Г. Затоначька. – К.: НДФІ, 2008. – 336 с.
172. Затоначька Т.Г. Стратегія нарощування інвестиційного потенціалу національної економіки / Т.Г. Затоначька, В.Л. Осецький // Фінанси України. – 2006. – № 7 (128). – С.38-47.
173. Захаров О. Організація і управління економічною безпекою суб'єктів господарської діяльності: [навч. посіб.] / О. Захаров, П. Пригунов. – К.: Вид-во Київського національного торговельно-економічного університету, 2008. – 257 с.
174. Зубок М. Безпека банківської діяльності: [навч.-метод. посіб.] / М.І. Зубок. – К.: Вид-во Київського національного економічного університету, 2003. – 156 с.
175. Іванченко Н. Моніторинг і стратегічні напрями реалізації економічної безпеки України / Н.О. Іванченко // Економіка та держава. – 2009. – № 12. – С. 20-22.
176. Ігнатенко А.В. Інвестицієне регулювання інноваційної діяльності за умови забезпечення оптимального рівня економічної безпеки України / А.В. Ігнатенко, В.Г. Кабанов, О.І. Харченко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 4 (94). – С. 33-40.
177. Їжак О.І. Форми правління та розподіл повноважень у національній безпеці: європейський досвід і перспективи для України / О. Їжак // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 1 (10). – С. 211-217.
178. Ильяшенко С. Составляющие экономической безопасности и подходы к их оценке / С.Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3 (21). – С. 11-19.
179. Інформаційне агентство – Bloomberg [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bloomberg.com>
180. Кавун С.В. Концептуальная модель экономической безопасности предприятия / С. Кавун // Економіка розвитку. – 2007. – № 3 (43). – С. 97-101.
181. Калинець К.С. Аналіз світового досвіду організації фондової біржі в контексті можливостей використання в Україні / К.С. Калинець // Регіональна економіка. – 2009. – № 3. – С. 182-191.
182. Камлик М. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: [навч. посіб.] / М.І. Камлик. – К.: Атіка, 2005. – 432 с.
183. Камышникова Э. Методы формирования комплексной оценки уровня экономической безопасности предприятия / Э.В. Камишникова // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 12 (102). – С. 87-92.
184. Карапетян О. Вплив державного боргу країни на макроекономічний розвиток: концептуальні підходи / О. Карапетян // Світ фінансів. – 2005. – № 3-4. – С. 27-35.

185. Карапетян О.М. Проблеми оцінки боргової стійкості України / О.М. Карапетян // Світ фінансів. – 2012. – № 4 (33). – С. 93-99.
186. Карлін М.І. Державні фінанси України: [навч. посіб.] / М.І. Карлін. – К.: Знання, 2008. – 353 с.
187. Каушан І.В. Вплив іноземного банківського капіталу на стабільність фінансової системи України / І.В. Каушан // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2007. – Вип. 20. – С. 304-314.
188. Качинський А.Б. Безпека, загрози, ризик: наукові концепції і моделі: [монографія] / А.Б. Качинський. – К.: ІПНБ НАСБУ, 2004. – 366 с.
189. Качинський А. Засади системного аналізу безпеки складних систем / А. Качинський, В.П. Горбуліна. – К.: ДП «НВЦ «Євроатлантикінформ», 2006. – 336 с.
190. Качинський А.Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень: [монографія] / А.Б. Качинський. – К.: НІСД, 2013. – 101 с.
191. Кваша Т.К. Підходи до визначення індикаторів економічної безпеки / Т.К. Кваша // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 10 (101). – С. 37-44.
192. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. Кейнс. – М.: Гелиос АРВ, 2002. – 352 с.
193. Кириленко В.І. Інвестиційна складова економічної безпеки України: [монографія] / В. Кириленко. – К.: Вид-во Київського національного економічного університету, 2005. – 232 с.
194. Кириченко О. Методологічні основи економічної безпеки суб'єктів господарювання в трансформаційній економіці / О.А. Кириченко, Ю.Г. Кім // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 12 (90). – С. 53-65.
195. Кириченко О. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: [монографія] / О.А. Кириченко, В.С. Сідак, С.М. Лаптев та ін. – К.: Університет економіки та права «Крок», 2008. – 401 с.
196. Кириченко О.А. Економічна безпека банківської системи України в умовах глобальної фінансової кризи / О. Кириченко, С.В. Мелесик // Актуальні питання економіки. – 2009. – № 8 (98). – С. 223-232.
197. Кириченко О. Сучасні теорії управління зовнішньою заборгованістю / О.А. Кириченко, В.Д. Кудрицький // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 7 (97). – С. 15-27.
198. Кириченко О.А. Банківська система: виміри глобальної фінансової кризи / О.А. Кириченко // Економічний часопис-XXI. – 2009. – № 9-10. – С. 39-44.
199. Кириченко О.А. Вдосконалення управління фінансовою безпекою підприємств в умовах фінансової кризи / О. Кириченко, І. Кудря // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 10. – С. 22-26.
200. Kindleberger C.P. Manias, panics and crashes: history of financial crises / C.P. Kindleberger, R.Z. Aliber. – New Jersey: John Wiley & Sons, 2005. – 356 p.
201. Клименко Т.В. Основні елементи механізму забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання / Т.В. Клименко // Вісник Житомирського

державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2011. – № 4 (58). – С. 340-343.

202. Коваленко В. Науково-методологічні основи фінансової стабільності банківської системи та індикатори її оцінки / В. Коваленко // Фінанси України. – № 7 (152). – С.111-121.

203. Ковальчук Т. Економічна безпека та політика: досвід професійного аналітика / Т.Т. Ковальчук. – К.: Знання, 2004. – 638 с.

204. Кодацький В. Зниження бюджетного дефіциту в умовах ринку / В. Кодацький // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 6. – С. 16-18.

205. Кожем'якіна С.М. Інвестиційне забезпечення розвитку економіки України / С. Кожем'якіна // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 6 (85). – С. 37-40.

206. Коженювські Л. Управління безпекою / Л. Коженювські // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 1(31). – С.147-154.

207. Козаченко Г. Економічна безпека підприємств: сутність та механізм забезпечення: [монографія] / Г. Козаченко, О. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.

208. Козюк В.В. Державний борг в передумовах ринкової трансформації економіки: [монографія] / В.В. Козюк. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 239 с.

209. Козюк В. Проблема оптимальної величини державної заборгованості у перспективі / В. Козюк // Світ фінансів. – 2012. – № 2 (31). – С. 17-27.

210. Колісник О. Управління бюджетним дефіцитом / О. Колісник // Світ фінансів. – 2005. – № 3-4. – С. 102-110.

211. Колісник О. Модернізація бюджетного планування і прогнозування в контексті гарантування бюджетної безпеки України / О.М. Колісник // Світ фінансів. – 2007. – № 3 (12). – С. 77–88.

212. Колосова В.П. Реформа розміру квот країн – членів Міжнародного валютного фонду / В. Колосова // Фінанси України. – 2010. – № 4. – С. 53-65.

213. Кондратчук К.С. Сутність та причини кризових проявів у світовій економічній системі / К. Кондратчук // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 1 (103). – С. 57-64.

214. Кондратюк О. Економічний потенціал країни, його суть та тенденції розвитку / О. Кондратюк // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 3 (105). – С. 91-98.

215. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

216. Концепція управління економічною безпекою господарювання в контексті теорії сталого розвитку: [монографія] / В. Євдокимов, О.В. Олійник, Д. Грицишен, О.О. Грищенко. – Житомир: Вид-во Житомирського державного технологічного університету, 2013. – 252 с.

217. Копилов В.А. Метрологічні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки держави / В.А. Копилов, Т.І. Єфименко // Стратегічна панорама. – 2007. – № 3. – С. 38-45.

218. Користін О.Є. Економічна безпека: [навч. посіб.] / О. Користін, О.І. Барановський, Л.В. Герасименко, О.М. Калюк та ін.; за ред. О.М. Джужі. – К.: Алерта, ЦУЛ, 2010. – 368 с.

219. Коробчинський О.Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства / О.Л. Коробчинський // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 4 (94). – С. 41-45.
220. Корнійчук О. Системні проблеми в діяльності фондового ринку та їх вплив на реалізацію національних інтересів у фінансовій сфері / О. Корнійчук // Економічний часопис-XXI. – 2006. – № 3-4. – С. 51-57.
221. Косова Т. Аналіз банківської діяльності: [навч. посіб.] / Т.Д. Косова. – К.: ЦУЛ, 2008. – 486 с.
222. Кошембар Л. Забезпечення ефективного податкового регулювання і фінансової безпеки підприємництва та інвестицій / Л.О. Кошембар // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 12 (90). – С. 142-152.
223. Кравчук Н.Я. Зовнішня заборгованість держави: емпіричні гіпотези і концептуальні підходи / Н. Кравчук // Світ фінансів. – 2005. – № 2. – С. 28-40.
224. Krugman P. Economics / P. Krugman, W.R. Wells. – New York: Worth Publishers, 2012. – 3 rd ed. – 1157 p.
225. Кракос Ю.Б. Подход к оценке уровня финансовой составляющей экономической безопасности предприятия / Ю. Кракос, И. Серик // Економіка. Фінанси. Право. – 2006. – № 12. – С. 7-12.
226. Крупка І. Фінансовий ринок України і міжнародні фінансові потоки / І.М. Крупка // Фінанси України. – 2009. – № 12 (169). – С.104-116.
227. Кудряшов В. Стан державних фінансів та напрями їх оздоровлення / В. Кудряшов // Економіка України. – 2011. – № 3 (592). – С. 14-26.
228. Кулінська А. Економіко-організаційні проблеми розвитку банківської системи України / А. Кулінська // Науковий вісник: зб. наук. пр. Чернігівського державного інституту економіки та управління. – 2012. – № 1 (13). – С. 250-254.
229. Кулінська А.В. Розвиток інвестиційних можливостей фінансово-кредитного механізму державного управління суб'єктами господарства / А.В. Кулінська // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2012. – № 2 (15). – С. 11-15.
230. Кулінська А.В. Позитивні та негативні наслідки кредитування для розвитку фінансово-кредитного механізму державного управління економікою / А.В. Кулінська // Економіка і управління. – 2012. – № 3 (55). – С. 31-35.
231. Кулінська А. Подолання дефіциту як складова національної стратегії соціально-економічного розвитку національного господарства / А. Кулінська // Університетські наукові записки: час. Хмельницького університету управління та права. – 2012. – № 3 (43). – С. 519-523.
232. Кулінська А. Наслідки впливу фінансової кризи на функціонування фінансово-кредитного механізму державного управління економікою України / А.В. Кулінська // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – № 4 (47). – С. 44-49.
233. Кулінська А.В. Формування ефективного механізму забезпечення фінансової складової економічної безпеки України / А. Кулінська // Ефективна економіка. – 2013. – № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=11&y=2013>

234. Кулінська А.В. Проблеми фінансового забезпечення національного господарства України / А.В. Кулінська // Ефективна економіка. – 2013. – № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n>
235. Кулінська А. Еволюція парадигми національної економічної безпеки в інтересах стратегічного забезпечення національної безпеки / А.В. Кулінська // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2015. – № 3 (54). – С. 173-177.
236. Кулінська А.В. Систематизація підходів щодо оцінювання боргової безпеки та її складових елементів в Україні / А.В. Кулінська // Економіка та регіон. – 2015. – № 4 (53). – С. 91-95.
237. Кулінська А. Тенденції в грошово-кредитній політиці Національного банку України / А.В. Кулінська // Економіка та держава. – 2015. – № 10. – С. 77-82.
238. Кулінська А.В. Проблеми функціонування складових фінансової безпеки в системі економічної безпеки / А.В. Кулінська // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – 2015. – № 11 (231). – С. 90-98.
239. Кулінська А. Особливості формування системи індикаторів оцінки інвестиційної безпеки держави / А.В. Кулінська // Інвестиції: практика і досвід. – 2015. – № 18. – С. 11-16.
240. Кулінська А.В. Особливості державного регламентування фондової політики України / А.В. Кулінська // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 22. – С. 66-69.
241. Кулінська А.В. Диференціація підходів до управління державною заборгованістю / А. Кулінська // Економічний форум. – 2015. – № 4. – С. 64-70.
242. Кулінська А.В. Обставини, котрі впливають на зміцнення системи національної фінансової безпеки країни / А. Кулінська // Економічний простір. – 2015. – № 104. – С. 119-126.
243. Кулінська А. Кризові ситуації, які викликають загрозу індикаторам економічної безпеки України / А.В. Кулінська // Економіка та держава. – 2016. – № 1. – С. 53-56.
244. Кулінська А.В. Управління національною безпекою як основою забезпечення сталого розвитку національного господарства / А.В. Кулінська // Економічний форум. – 2016. – № 1. – С. 20-26.
245. Кулінська А.В. Вдосконалення механізму управління державною заборгованістю України / А. Кулінська // Економічний простір. – 2016. – № 106. – С. 145-156.
246. Кулінська А.В. Оптимальні умови формування складових валютної безпеки національної економіки / А.В. Кулінська // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – 2016. – № 3 (235). – С. 86-97.
247. Кулінська А. Бюджетна безпека як умова досягнення національних соціально-економічних інтересів / А.В. Кулінська // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 4. – С. 29-35.
248. Куркин Н.В. Управление экономической безопасностью развития предприятия: [монография] / Н. Куркин. – Днепропетровск: АРТ-ПРЕСС, 2004. – 452 с.

249. Кутуєв П.В. Концепції розвитку та модернізації: еволюція програм соціологічного дискурсу / П.В. Кутуєв. – К.: Сталь, 2005. – 324 с.
250. Кухарская Н. Валютно-финансовый механизм развития экономики Украины / Н.А. Кухарская // Економіка промисловості. – 2009. – № 46 (3). – С. 22-28.
251. Кучер Г.В. Ефективність системи управління державним боргом в Україні / Г.В. Кучер // Фінанси України. – 2012. – № 6 (199). – С. 44-57.
252. Лактионова А. Системный подход к снижению финансовых рисков субъектов хозяйствования / А.А. Лактионова, О.А. Украинская // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 1 (103). – С. 123-135.
253. Ліпкан В. Національна безпека країни: нормативно-правові аспекти забезпечення: [монографія] / В.А. Ліпкан. – К.: Текст, 2003. – 180 с.
254. Ліпкан В.А. Проблеми визначення функцій системи забезпечення національної безпеки України / В.А. Ліпкан // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 2. – С. 75-79.
255. Ліпкан В.А. Теоретико-методологічні засади управління у сфері національної безпеки України: [монографія] / В.А. Ліпкан. – К.: НАВСУ, 2005. – 350 с.
256. Ліпкан В. Національна безпека України: [навч. посіб.] / В.А. Ліпкан. – К.: Кондор, 2008. – 552 с.
257. Літош Г. Економічна безпека країни: зміст та структурні елементи / Г. Літош // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 4. – 183-188.
258. Лондар С. Підходи до систематизації і контролю ризиків, пов'язаних з управлінням державним боргом в Україні / С. Лондар, В.Й. Башко // Фінанси України. – 2012. – № 6. – С. 3-14.
259. Луніна І.О. Проблеми та перспективи розвитку системи державних фінансів в Україні / І. Луніна // Фінанси України. – 2010. – № 2 (171). – С.3-12.
260. Лупан І. Економические аспекты национальной безопасности / И. Лупан // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 1 (31). – С. 22-32.
261. Лупенко А. Боргова політика держави в умовах кризи / А. Лупенко // Світ фінансів. – 2010. – № 2 (23). – С. 76-86.
262. Лютий І. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки: [монографія] / І.О. Лютий. – К.: Атіка, 1999. – 240 с.
263. Лютий І.О. Новітні тенденції розвитку фінансової системи держави / І.О. Лютий // Фінанси України. – 2004. – № 5. – С. 24-29.
264. Лютий І. Формування бюджетної політики економічного зростання / І.О. Лютий, Л.М. Демиденко // Фінанси України. – 2006. – № 10. – С. 13-19.
265. Лютий І. Бюджетна політика і стабільність соціально-економічного розвитку України / І.О. Лютий, Л.М. Демиденко, Ю.Л. Субботович // Фінанси України. – 2006. – № 10. – С. 3-12.
267. Лютий І.О. Ринок фінансових послуг України в умовах глобалізації фінансового ринку: тенденції та перспективи / І.О. Лютий, А.С. Криклій, О.М. Юрчук // Економіка та держава. – 2008. – № 3. – С. 5-12.
268. Лютий І.О. Вплив держави на ринок фінансового капіталу України / І.О. Лютий, Н.В. Дрозд // Фінанси України. – 2010. – № 8 (177). – С. 63-72.

269. Мазур І.І. Детінізація економіки як пріоритет економічної безпеки України / І.І. Мазур // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 3 (8). – С. 76-84.

270. Мазурок П.П. Історія економічних учень у запитаннях і відповідях / П.П. Мазурок. – К.: Знання, 2006. – 477 с.

271. Майборода Л. Основні підходи щодо проведення аналізу розвитку банківського сектору / Л. Майборода // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 1. – С. 49-53.

272. Макар О.П. Світовий досвід управління боргом і перспективи його застосування в Україні / О.П. Макар // Економіка та держава. – 2012. – № 10. – С. 54-57.

273. Макаренко М. Стратегія інфляційного таргетування в системі грошово-кредитної політики України: [монографія] / М. Макаренко, І. Д'яконова, Ф.О. Журавка та ін. – Суми: УАБС НБУ, 2008. – 110 с.

274. Макаренко Є.В. Бюджетний дефіцит країни в передумовах світової фінансової кризи / Є.В. Макаренко // Економіка та держава. – 2010. – № 10. – С. 72-74.

275. Макарюк О.В. Напрями забезпечення фінансової безпеки України через регулювання інвестиційного ринку / О. Макарюк // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 6 (96). – С. 38-42.

276. Макогон Ю.В. Украинская экономика на фоне выздоравливающих после кризиса экономик других стран / Ю. Макогон // Економіст. – 2009. – № 9 (275). – С. 8-11.

277. Малік Є.О. Засади та інструменти активізації фінансового впливу на соціально-економічний розвиток України / Є.О. Малік, Г.І. Завистовська // Фінанси України. – 2009. – № 4 (161). – С. 120-123.

278. Марцин В.С. Економічна стратегія конкурентної політики – шлях до ефективності діяльності підприємств / В.С. Марцин // Проблеми науки. – 2007. – № 11. – С. 22-27.

279. Марченко С. Індикатори боргової безпеки України / С.М. Марченко // Фінанси України. – 2003. – № 12. – С. 9-15.

280. Матвійчук Л. Методи визначення фінансової безпеки підприємства / Л. Матвійчук // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2010. – № 4 (54). – С. 330-332.

281. Мелих О. Валютно-курсова політика та вплив на фінансову безпеку держави / О. Мелих // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 8. – С. 50-56.

282. Меликов Н. Направления обеспечения погашения государственных долгов в современных экономических условиях / Н.Р. Меликов // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 11. – С. 74-76.

283. Мельник В.М. Оподаткування: наукове обґрунтування і організація процесу: [монографія] / В.М. Мельник. – К.: Комп'ютерпрес, 2006. – 277 с.

284. Мельник В.М. Використання податкових інструментів в умовах становлення ринкової економіки / В. Мельник, Т.В. Кошук // Фінанси України. – 2010. – № 2 (171). – С. 46-57.

285. Мирончук В. Актуальні проблеми оцінювання фінансової стійкості депозитних корпорацій: [монографія] / С.В. Ковальчук, В.М. Мирончук. – Хмельницький: ТОВ «Поліграфіст-2», 2012. – 250 с.
286. Мисак С.О. Фінансова політика / С. Мисак. – К.: ІАЕ, 2002. – 140 с.
287. Михайловська І. Гроші та кредит: [навч. посіб.] / І.М. Михайловська, К.Л. Ларіонова. – Львів: Новий Світ-2000, 2006. – 432 с.
288. Міжнародний валютний фонд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/index.htm>
289. Мірошніченко О.В. Нормативно-правові засади формування системи національної економічної безпеки країни / О. Мірошніченко // Підприємство, господарство і право. – 2007. – № 11 (143). – С. 161-165.
290. Мірошніченко О. Податкова політика та ілєгалізація господарської діяльності в контексті економічної безпеки України / О.В. Мірошніченко // Стратегічні пріоритети. – 2009. – 2 (11). – С. 167-174.
291. Mishkin F.S. The economics of money, banking and financial markets / F.S. Mishkin. – Boston: Prentice Hall, 2009. – 9 th ed. – 706 p.
292. Міщенко С.В. Вдосконалення інституційної структури нагляду за фінансовим сектором / С. Міщенко // Банківська справа. – 2007. – № 1. – С. 41-56.
293. Міщенко В. Основні напрями забезпечення стабільності фінансового сектору в контексті глобалізаційних процесів / В.І. Міщенко, С.В. Міщенко // Фінанси України. – 2008. – № 5 (150). – С. 56-59.
294. Міщенко С. Критерії і показники оцінки стабільності функціонування фінансового сектору / С.В. Міщенко // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 9. – С. 36-45.
295. Мних А.М. Політика державних запозичень із метою ефективного інноваційного розвитку / А.М. Мних // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 24. – С. 17-18.
296. Мозговий О.М. Фондовий ринок: [навч. посіб.] / О.М. Мозговий. – К.: КНЕУ, 1999. – 316 с.
297. Мошенський С.З. Фондовий ринок та інституційне інвестування в країні: вплив на інвестиційну безпеку держави: [монографія] / С. Мошенський. – Житомир: Вид-во Житомирського державного технологічного університету, 2008. – 432 с.
298. Мочерний С. Економічний енциклопедичний словник: у 2-х т. / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, С.І. Юрій; за ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2006. – 568 с.
299. Мунтіян В. Економічна безпека України: [монографія] / В. Мунтіян. – К.: КВІЦ, 1999. – 464 с.
300. Найман Е. Фінансово-економічна криза в Україні: сучасні загрози та можливості їх подолання / Е. Найман // Економічний часопис-XXI. – 2009. – № 5-6. – С. 56-61.
301. Наказ Міністерства економічного розвитку та торгівлі України «Про затвердження методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» № 1277 від 29.10.2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME131588.html

302. Наконечна Н. Методологічні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки України / Н.В. Наконечна // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.14. – С. 281-287.

303. Науменкова С. Інституційний розвиток фінансового сектору країни / С. Науменкова, С. Міщенко // Фінанси України. – 2008. – № 7 (152). – С. 53-71.

304. Науменкова С. Проблеми підтримки фінансового сектору в умовах світової кризи / С. Науменкова // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 6. – С. 12-18.

305. Науменкова С. Зарубіжний досвід організації систем регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ / С. Науменкова // Фінанси України. – 2009. – № 12 (169). – С. 20-27.

306. Науменкова С.В. Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури: [монографія] / С.В. Науменкова, С.В. Міщенко. – К.: ЦНД НБУ, 2009. – 384 с.

307. Науменкова С.В. Валютне регулювання / С.В. Науменкова, К.Ф. Черкашина. – К.: ЦП «Компринт», 2013. – 155 с.

308. Науменкова С. Макропруденційні інструменти в сфері забезпечення фінансової стабільності / С.В. Науменкова, В.І. Міщенко // Фінанси України. – 2015. – № 10. – С. 53-76.

309. Некипелов А. От замораживания к инвестированию: новые подходы к денежно-кредитной или валютной политике / А. Некипелов, Ю. Голанд // Вопросы экономики. – 2008. – № 3. – С. 47-55.

310. Нижник Н.Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): [навч. посіб.] / Н.Р. Нижник, Г. Ситник, В.Т. Білоус; за ред. Н.Р. Нижника. – К.: Преса України, 2000. – 304 с.

311. Нідзельська І. Кредитні ризики та наслідки для банківської системи України в умовах поглиблення фінансової кризи / І.А. Нідзельська // Фінанси України. – 2009. – № 8 (165). – С. 102-108.

312. Нідзельська І. Вплив валютного регулювання на розвиток вітчизняної економіки / І. Нідзельська // Фінанси України. – 2010. – № 2 (171). – С. 83-88.

313. Нікіфоров П.О. Теорія та методологія регулювання грошового обігу / П.О. Нікіфоров. – Чернівці: Рута, 2002. – 327 с.

314. Новицький В.Є. Глобальна фінансово-економічна криза: сутність, системність проявів та перспективи подолання / В. Новицький // Економічний часопис-XXI. – 2009. – № 1-2. – С. 3-6.

315. Новицький В.Є. Інституційне регулювання за умов кризи: реалії та імперативи / В. Новицький // Економічний часопис-XXI. – 2010. – № 1-2. – С. 9-11.

316. Новікова О. Економічна безпека: концептуальне визначення і механізм забезпечення: [монографія] / О.Ф. Новікова, Р.В. Покотиленко. – Донецьк: ІЕП НАНУ, 2006. – 408 с.

317. Озаріна О. Використання системного підходу при аналізі складових економічної безпеки держави / О.В. Озаріна // Прометей. – 2008. – № 3 (27). – С. 26-31.

318. Олейников Е. Экономическая и национальная безопасность: [учебник] / Е.А. Олейников. – М.: Экзамен, 2004. – 768 с.

319. Омельчук С. Забезпечення безпеки державних запозичень України / С. Омельчук // Економіст. – 2007. – № 11. – С. 30-33.
320. Опарін В.М. Фінансова система: теоретико-методологічні аспекти: [монографія] / В.М. Опарін. – К.: КНЕУ, 2005. – 240 с.
321. Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unido.org/>
322. Орловська Н. Дефіцит державного бюджету і джерела фінансування / Н. Орловська // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 5. – С. 28-30.
323. Осіпчук С. Економічна безпека держави і критерії її оцінювання / С. Осіпчук // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2008. – № 1. – С. 57-65.
324. Осіпчук С. Особливості функціонування системи економічної безпеки в Україні на сучасному етапі державотворення / С.Г. Осіпчук // Економіка та держава. – 2008. – № 8. – С. 98-100.
325. Оскольський В.В. Ринок цінних паперів: проблеми функціонування і розвитку / В.В. Оскольський. – К.: Знання України, 1996. – 145 с.
326. Офіційний сайт Державного комітету статистики країни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
327. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/>
328. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk>
329. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>
330. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>
331. Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nssmc.gov.ua/>
332. Офіційний сайт ПАТ «Українська біржа» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ux.ua>
333. Павлюк К.В. Бюджет та бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України: [монографія] / К.В. Павлюк. – К.: НДФІ, 2006. – 584 с.
334. Пазізіна К.В. Управління зовнішнім боргом в контексті подолання фінансово-боргових криз / К.В. Пазізіна // Вісник Тернопільського державного економічного університету. – 2007. – № 5. – С. 127-131.
335. Пасічний М.Д. Механізм управління дефіцитом бюджету в умовах соціально-економічних перетворень / М.Д. Пасічний // Економіка та держава. – 2011. – № 9. – С. 46-50.
336. Пасічник Ю. Бюджетний потенціал економічного зростання в країні: [монографія] / Ю.В. Пасічник. – Донецьк: Юго-Восток ЛТД, 2005. – 642 с.
337. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави: статика процесу забезпечення / Г. Пастернак-Таранушенко. – К.: Кондор, 2002. – 302 с.
338. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека країни: [монографія] / Г.А. Пастернак-Таранушенко. – К.: Вид-во КЕІМ, 2003. – 320 с.

339. Пахомов Ю. Витоки і вірогідні наслідки світової фінансової кризи / Ю. Пахомов, С. Пахомов // Економічний часопис-XXI. – 2008. – № 11-12. – С. 78-83.
340. Пахомов Ю.М. Основні завдання формування посткризової моделі розвитку економіки України / Ю.М. Пахомов // Економічний часопис-XXI. – 2010. – № 1-2. – С. 45-56.
341. Пенькова О.Г. Конкуренентоспроможність національної економіки в умовах глобалізації / О.Г. Пенькова // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 11 (77). – С. 26-31.
342. Петренко Я. Неорганізовані нагромадження заощадження в механізмі трансформації заощаджень в інвестиції / Я. Петренко // Економіка України. – 2010. – № 1 (578). – С. 54-59.
343. Петрик О. Фінансова криза в Україні і заходи щодо її подолання / О. Петрик // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 8. – С. 4-10.
344. Петрова Г. Конкуренентоспроможність країни як фактор національної економічної безпеки / Г. Петрова // Держава та регіони. – 2007. – № 3. – С. 178-181.
345. Печенюк Н.М. Економічна безпека України в контексті управління зовнішнім боргом держави / Н.М. Печенюк // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 8 (121). – С. 132-141.
346. Печенюк Н. Напрями оптимізації управління зовнішнім державним боргом України шляхом використання зарубіжного досвіду / Н.М. Печенюк // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 6 (132). – С. 270-274.
347. Пилипчук В.М. Ключові проблеми економічного розвитку України / В.М. Пилипчук // Економічний часопис-XXI. – 2010. – № 3-4. – С. 34-39.
348. Пирожков С.І. Методичні рекомендації до оцінки рівня економічної безпеки України / С.І. Пирожков. – К.: НІПМБ, 2003. – 42 с.
349. Підхормний О. Типологія загроз фінансовій безпеці підприємницької діяльності / О.М. Підхормний, Н. Микитюк, І.П. Вознюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2007. – № 605. – С. 119-123.
350. Плакіда А.О. Державна політика щодо ліквідації загроз економічній безпеці / А.О. Плакіда // Економіка та держава. – 2007. – № 9. – С. 67-69.
351. Плескач В.Л. Методологічні положення державного регулювання фінансово-економічного розвитку / В. Плескач, А.В. Кулик // Фінанси України. – 2009. – № 10 (167). – С. 27-35.
352. Плужніков І. Механізм узгодження бюджетної та грошово-кредитної політики країни / І. Плужніков // Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України. – 2003. – Т. 7. – С. 84-91.
353. Поворозник В.О. Фондовий ринок на сучасному етапі: проблеми та вирішення / В. Поворозник // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1. – С. 127-138.
354. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
355. Пойда-Носик Н.Н. Використання системного підходу в управлінні фінансовою безпекою підприємства / Н.Н. Пройда-Носик // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економічні науки. – 2011. – № 3. – С. 158.

356. Політична економія: [навч. посіб.] / Г.А. Оганян, В.О. Паламарчук, А.П. Румянцев; за заг. ред. Г.А. Оганяна. – К.: МАУП, 2003. – 520 с.
357. Полозенко Д. Планово-індикативне і бюджетне планування в умовах ринку / Д.В. Полозенко // Фінанси України. – 2008. – № 7 (152). – С. 72-77.
358. Полозенко Д. Вплив валютного регулювання на розвиток економіки країни / Д.В. Полозенко // Фінанси України. – 2010. – № 2 (171). – С. 65-69.
359. Полтораков О.Ю. «Дилеми безпеки» через призму співвідношення об'єктивної та суб'єктивної складових / О. Полтораков // Стратегічна панорама. – 2009. – № 4. – С. 35-40.
360. Полторацький О.С. Формування сучасної інтеграційної стратегії України в контексті вибору оптимальної моделі забезпечення її безпеки / О.С. Полторацький // Економічний часопис-XXI. – 2010. – № 5-6. – С. 9-13.
361. Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію функціонування та розвитку фондового ринку в Україні» № 342/95-ВР від 22.09.1995 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/34>
362. Постоленко Ю.П. Бюджетна безпека як ключова складова фінансової та економічної безпеки / Ю.П. Постоленко // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2011. – № 3 (43). – С. 76-82.
363. Предборський В. Детінізація економіки у контексті трансформаційних процесів: питання теорії й методології: [монографія] / В.А. Предборський. – К.: Кондор, 2005. – 640 с.
364. Предборський В.А. Трансформаційна модель української економіки і проблеми її детінізації / В.А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 2. – С. 76-82.
365. Предборський В. Економічна теорія: [підручник] / В. Предборський, Б. Гарін, В. Кухаренко; під ред. В. Предборського. – К.: Кондор, 2007. – 492 с.
366. Приходько О.Г. Фінансова криза / О.Г. Приходько // Дзеркало тижня. Україна. – 2008. – № 41 (720). – С. 9-11.
367. Продовольча і сільськогосподарська компанія Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/home/en/>
368. Пшенникова Ю.И. Роль долговой политики страны в финансовом планировании / Ю.И. Пшенникова // Проблемы современной экономики. – 2007. – № 3 (23). – С. 496-498.
369. Раделицький Ю. Державне регулювання ринку фінансових інвестицій: зарубіжний досвід і національні реалії / Ю.О. Раделицький // Науковий Вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2009. – Вип. 19.13. – С. 242-248.
370. Рак Р.В. Інновації на ринку державних цінних паперів України / Р.В. Рак // Фінанси України. – 2009. – № 12 (169). – С.72-80.
371. Reinhart C.M. The aftermath of financial crises / C.M. Reinhart, K.S. Rogoff // NBER Working Paper. – 2009. – Vol. 99 (2). – P. 466-472.
372. Рогова О. Денежно-кредитная система: издержки внешней политики / О. Рогова // Экономист. – 2007. – № 11. – С. 35-44.
373. Рожко О.Д. Державний борг у забезпеченні економічного зростання / О.Д. Рожко // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 82-87.

374. Самофалов В. Економізація зовнішньої політики США: досвід для України / В. Самофалов // Дзеркало тижня. Україна. – 2009. – № 37. – С. 7-10.
375. Самець С.М. Місце та значення ринку цінних паперів у сучасній економіці країни / С. Самець, О.В. Іконніков // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2010. – Вип. 20.14. – С. 244-252.
376. Самець С. Державне регулювання економіки в умовах економічної кризи / С. Самець // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2012. – Вип. 22.07. – С. 266-273.
377. Самуэльсон П. Экономикс / П. Самуэльсон. – М.: Прогресс, 1994. – 360 с.
378. Світовий банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/uk/country/ukraine>
379. Святненко А. Роль іноземних грошей у банківській системі України зростає / А. Святненко // Дзеркало тижня. Україна. – 2005. – № 6. – С. 5-8.
380. Селезнев А. О бюджетной политике в свете стратегии национальной безопасности / А. Селезнев // Экономист. – 2010. – № 5. – С. 6-19.
381. Семенченко А.І. Механізм стратегічного управління забезпеченням національної безпеки у кризових та надзвичайних ситуаціях / А.І. Семенченко // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1 (2). – С. 200-207.
382. Семенченко А.І. Теоретико-методологічні положення визначення, класифікації й оцінка системи загроз національній безпеці та рекомендації до удосконалення / А.І. Семенченко // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2007. – № 3. – С. 86-108.
383. Семенченко А. Комплексний механізм антикризового стратегічного управління забезпеченням національної безпеки / А.І. Семенченко // Економіка України. – 2007. – № 9. – С. 46-54.
384. Семенченко А.І. Методологія стратегічного планування у системі державного управління забезпеченням національної безпеки: [монографія] / А. Семенченко. – К.: Вісник Національної академії державного управління при Президенті України, 2008. – 428 с.
385. Сенчагов В.К. Бюджетная политика страны и ее роль в обеспечении роста / В.К. Сенчагов // Вопросы экономики. – 2007. – № 5. – С. 65-80.
386. Сенчагов В.К. Критерии или пороговые значения экономической безопасности / В.К. Сенчагов, Е.А. Иванов, Е.В. Коловангина // Экономические науки. – 2007. – № 7. – С. 16-26.
387. Сивульський М.І. Національні особливості фінансової кризи / М.І. Сивульський // Фінанси України. – 2009. – № 7 (164). – С. 3-19.
388. Сидоренко П. Безпека фондового ринку в системі фінансової безпеки держави / П.О. Сидоренко // Інтелект-XXI. – 2014. – № 2. – С. 94-103.
389. Сидорова А. Ефективність банківської діяльності: статистична оцінка та моделювання / А.В. Сидорова, М.А. Жмайло // Статистика України. – 2010. – № 1 (48). – С. 46-53.
390. Ситник Г.П. Державне управління національною безпекою України: теорія і практика: [монографія] / Г. Ситник. – К.: Вид-во Національної академії державного управління при Президенті України, 2004. – 408 с.

391. Ситник Г.П. Національна безпека: теорія та практика: [монографія] / Г.П.Ситник, В.М.Олуйко, М.П. Вавринчук. – К.: Кондор, 2007. – 616 с.
392. Ситник Г.П. Актуальні напрями підвищення ефективності системи забезпечення національної безпеки / Г. Ситник // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2009. – № 1. – С. 42-51.
393. Сколотяний Ю. Валютна істерія: відповідальний / Ю. Сколотяний // Дзеркало тижня. Україна. – 2008. – № 46 (725). – С. 7-11.
394. Сколотяний Ю. Антикризисні стратегії для країни: державні фінанси, заощадження, інвестиції / Ю. Сколотяний, О. Дубинський // Дзеркало тижня. Україна. – 2010. – № 9 (789). – С. 3-5.
395. Slavyuk N.R. Public Debt: State and Problems of Managing / N. Slavyuk // Business Inform. – 2011. – № 2 (1). – С.32-34.
396. Слизкая В. Управление финансовой безопасностью предприятия в условиях нестабильности / В.П. Слизкая // Проблемы современной экономики. – 2007. – № 4 (24). – С. 55-63.
397. Смирнов А. Кредитный «пузырь» и перколяция финансового рынка / А.И. Смирнов // Вопросы экономики. – 2008. – № 10. – С. 14-21.
398. Смирнов С. Проблеми фінансової безпеки регіону / С.М. Смирнов // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 2 (56). – С. 113-119.
399. Собкевич О.В. Пріоритети розвитку банківського сектору України / О.В. Собкевич // Стратегічна панорама. – 2009. – № 4. – С. 100-108.
400. Собкевич О.В. Позиції та перспективи України на світовому ринку капіталу в умовах посилення фінансової кризи / О.В. Собкевич, В.Г. Савенко // Проблеми науки. – 2010. – № 1. – С. 43-51.
401. Собкевич О.В. Проблеми розвитку українського фондового ринку у контексті світових інвестиційних процесів / О.В. Собкевич // Проблеми науки. – 2010. – № 5. – С. 18-23.
402. Сорокіна І.В. Теоретико-методологічні аспекти формування системи економічної безпеки підприємств / І. Сорокіна // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 12 (102). – С. 114-122.
403. Соскін О. Фінансово-економічні загрози, які роблять невідворотним внутрішній дефолт в Україні / О.І. Соскін // Економічний часопис-XXI. – 2009. – № 7-8. – С. 65-71.
404. Соскін О. Шляхи послаблення фінансово-економічної кризи в країні / О.І. Соскін // Економічний часопис- XXI. – 2009. – № 9-10. – С. 58-64.
405. Соскін О.І. Визначення національної економічної моделі України: порівняльний аналіз можливих альтернатив / О.І. Соскін // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 1(103). – С. 47-56.
406. Старостенко Г. Бюджетна система / Г. Старостенко, Ю. Булгаков. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 240 с.
407. Степанюк Є. Фінансові дисбаланси на світових ринках і антикризова політика банків країн / Є. Степанюк // Банківська справа. – 2008. – № 6. – С. 66-80.
408. Стиглиц Дж. Економіка государственного сектора: [практ. пособ.] / Дж. Стиглиц. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 720 с.

409. Стрельбицька Л.М. Основи безпеки банківської системи України та банківської діяльності: [монографія] / Л. Стрельбицька, М.П. Стрельбицький. – К.: Кондор, 2004. – 598 с.
410. Стрельников М. Рекапіталізація збанкрутілих банків – шлях у нікуди / М.В. Стрельников // Дзеркало тижня. Україна. – 2009. – № 21 (749). – С. 11-13.
411. Судакова О. Стратегічне формування безпеки підприємств в умовах ринкової економіки / О. Судакова // Схід. – 2008. – № 2. (86). – С. 19-22.
412. Сундук А. Банківське кредитування як гарантування інвестиційної безпеки регіонів України / А. Сундук, Я. Юрін // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 1. – С. 24-26.
413. Сухарев О. Мировой финансовый кризис и способность экономики к развитию / О. Сухарев // Економіст. – 2008. – № 12. – С. 16-22.
414. Сухоруков А.І. Сучасні проблеми фінансової безпеки: [монографія] / А.І. Сухоруков, С.Т. Пиріжкова. – К.: НІПМБ, 2005. – 140 с.
415. Сухоруков А. Фінансова безпека: [навч. посіб.] / А. Сухоруков, О.Д. Ладюк. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 192 с.
416. Сухоруков А.І. Національна економічна безпека: [навч. посіб.] / А.І. Сухоруков, С.З. Мошенський, О.М. Петрук; за ред. А. Сухорукова. – Житомир: ПП «Рута», 2010. – 384 с.
417. Тарасюк Г. Економічна безпека як критерій ефективності стратегії держави / Г.М. Тарасюк // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2010. – № 4 (54). – С. 192-193.
418. Теліженко О. Розвиток фінансового ринку в контексті формування фінансової безпеки України / О.М. Теліженко // Вісник Української академії банківської справи. – 2008. – № 1 (24). – С. 28-32.
419. Теліженко О. Забезпечення конкурентоспроможності економіки на основі досягнення комплексної безпеки країни / О.М. Теліженко, В.М. Кислий, Т.В. Бондар // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2011. – № 6/2 (49). – С. 3-7.
420. Теліженко О. Узгодження основних складових реалізації фінансової політики в Україні / О. Теліженко, В. Борнонос // Вісник Сумського державного університету. Серія: Економіка. – 2013. – № 1. – С. 35-44.
421. Ткаченко С.І. Фінансова безпека держави в передумовах посилення глобалізаційних процесів / С.І. Ткаченко // Міжнародна економічна політика. – 2013. – № 1(18). – С. 101-122.
422. Ткаченко В.Г. Положения сущности и содержания экономической безопасности государства / В. Ткаченко // Економіст. – 2008. – № 9. – С. 9-11.
423. Ткаченко В.Г. Про особливості фінансової безпеки країни в умовах ринкових трансформаційних процесів / В. Ткаченко // Економіка АПК. – 2009. – № 6. – С. 8-14.
424. Ткаченко С.І. Міжнародний банківський бізнес та фінансова безпека у світі / С.І. Ткаченко // Економіка та держава. – 2009. – № 11. – С. 76-78.
425. Третяк В.В. Економічна безпека: сутність та умови формування / В. Третяк, Т.М. Гордієнко // Економіка та держава. – 2010. – № 1. – С.6-8.

426. Тумашев А. Мировой финансовый кризис: причины и последствия / А.Р. Тумашев // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 1. – С. 32-41.

427. Указ Президента «Про Стратегію національної безпеки України» № 105/2007 від 12.02.2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>

428. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 15 червня 2007 року «Про хід виконання рішень Ради національної безпеки і оборони України до поліпшення інвестиційного клімату в Україні» № 659/2007 від 20.07.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/659/2007>

429. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 жовтня 2008 року «Про невідкладні заходи з посилення фінансово-бюджетної дисципліни або мінімізації негативного впливу світової фінансової кризи на економіку України»» № 965/2008 від 24.10.2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>

430. Указ Президента України «Про оптимізацію діяльності з розроблення наукових засад національної безпеки країни» № 471/2010 від 02.04.2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uapravo.net/akty/right-osnovni/akt>

431. Указ Президента України «Про Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України» № 583/2011 від 12.05.2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/lin

432. Указ Президента України «Про державну комісію з цінних паперів та фондового ринку України» № 446/95 від 12.06.1995 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/446/95zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1063/2011>

433. Уманців Ю. Конкурентна політика на ринку банківських послуг у глобалізації / Ю. Уманців // Банківська справа. – 2008. – № 5. – С. 55-71.

434. Федоренко Т.О. Нормативно-правове та інституційне забезпечення економічної безпеки: проблеми та напрями вдосконалення / Т.О. Федоренко // Стратегічна панорама. – 2009. – № 3. – С. 144-148.

435. Федоренко В. Інвестиції та економіка / В. Федоренко // Економіка України. – 2007. – № 5. – С. 12-16.

436. Федосов В. Фінансова реструктуризація в країні: проблеми і напрями: [монографія] / В.М. Федосов, В. Опарін, С. Львовчкін. – К.: Вид-во Київського національного економічного університету, 2002. – 387 с.

437. Фефилова Т. Риски и угрозы экономической безопасности: оценка и противодействие влиянию / Т.Ю. Фефилова // Бизнес, менеджмент и право. – 2010. – № 1. – С. 19-24.

438. Фетисов Г.Г. О мерах по преодолению кризиса или формированию устойчивой финансово-экономической системы страны / Г. Фетисов // Вопросы экономики. – 2009. – № 4. – С. 31-41.

439. Фещенко Л. Бюджетна система України: [навч. посіб.] / Л. Фещенко, П.В. Проноза, Н.В. Кузьминчук. – К.: Кондор, 2008. – 440 с.

440. Фінансова енциклопедія / О.П. Орлюк, Л.К. Воронова, І.Б. Завіруха; за заг. ред. О.П. Орлюка. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 472 с.

441. Фіскально-бюджетна і грошово-кредитна політики: проблеми і шляхи посилення взаємозв'язку: [монографія] / А. Даниленко, А. Гриценко, М. Савлук. – К.: Інститут економіки і прогнозування НАН України, 2010. – 456 с.
442. Фридмен М. Количественная теория денег / М. Фридман. – М.: Эльф пресс, 1996. – 486 с.
443. Фукуяма Ф. Сильное государство: управление и мировой порядок в XXI веке / Ф. Фукуяма. – М.: Хранитель, 2006. – 224 с.
444. Футерко О. Бюджетний дефіцит і державний борг: динаміка і основні проблеми управління / О.І. Футерко // Економічний часопис-XXI. – 2011. – № 9-10. – С. 37-40.
445. Хазин М.Л. Лестница в небо. Диалоги о власти, карьере и мировой элите / М.Л. Хазин, С.И. Щеглов. – М.: Рипол-классик, 2016. – 624 с.
446. Харрис Л. Денежная теория / Л. Харрис. – М.: Прогрес, 1990. – 728 с.
447. Хітрін О.І. Фінансова безпека комерційних банків / О.І. Хітрін // Фінанси України. – 2004. – № 11. – С. 118-124.
448. Ходжаян А. Боргова політика і роль у забезпеченні макроекономічної стабільності / А.О. Ходжаян // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 2 (104). – С. 220-229.
449. Хома І. Формування системно-комплексного підходу в оцінці рівня економічної безпеки / І. Хома // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 611. – С. 32-41.
450. Царук О.В. Концептуальні основи та статистичні індикатори оцінки боргової безпеки держави / О. Царук // Світ фінансів. – 2007. – № 1. – С. 46-50.
451. Царук О.В. Оцінка боргового фінансування дефіциту державного бюджету України / О.В. Царук // Фінанси України. – 2010. – № 4 (173). – С. 98-101.
452. Цивільний кодекс України № 435-15 від 16.01.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
453. Цінні папери: [підручник] / В.Д. Базилевич, В.М. Шелудько, Н.В. Ковтун; за заг. ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2011. – 1094 с.
454. Чаговець Л.О. Механізм формування стратегій стабілізації системи економічної безпеки підприємства / Л.О. Чаговець // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 628. – С. 687-691.
455. Чернов В. Инвестиционная стратегия / В.А. Чернов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 158 с.
456. Чуб О.О. Банківська діяльність у контексті інтеграції та глобалізації / О.О. Чуб // Фінанси України. – 2008. – № 1 (146). – С.138-146.
457. Чугунов І. Бюджетний механізм регулювання розвитку: [монографія] / І. Чугунов, Ю.О. Лупенко, Н.І. Костіна, І.О. Луїніна. – К.: НІОС, 2003. – 488 с.
458. Чуйко З. Особливості конституційно-правового регулювання питань національної безпеки України / З.Д. Чуйко // Підприємництво, господарство та право. – 2009. – № 6 (162). – С. 12-16.
459. Чухно А. Актуальні проблеми стратегії економічного та соціального розвитку на сучасному етапі / А.А. Чухно // Економіка України. – 2004. – № 4. – С. 15-23.

460. Чухно А.А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шляхи та методи її подолання / А.А. Чухно // Економіка України. – 2010. – № 2 (579). – С. 4-18.
461. Шаблиста Л.М. Податкова політика України в трансформаційний період / Л.М. Шаблиста // Актуальні проблеми економіки. – 2001. – № 3-4. – С. 26-33.
462. Шаблінський І. Фундаментальна загроза національній безпеці / І. Шаблінський // Політичний менеджмент. – 2006. – № 3 (18). – С. 124-132.
463. Шаров О. Україна: вибір стратегії управління державним боргом / О. Шаров // Світ фінансів. – 2008. – № 1(14). – С. 7-9.
464. Швайка М. Світова фінансова криза: причини виникнення та шляхи подолання / М. Швайка // Економічний часопис-XXI. – 2008. – № 11. – С. 12-16.
465. Шевцов А.І. Актуальні проблеми економіки в контексті світової фінансової кризи / А.І. Шевцов, Г.І. Мерніков // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 1 (10). – С. 80-85.
466. Шевченко О. Посилення відкритості економіки: вплив на фінансову безпеку країни / О.Ю. Шевченко // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – № 3. – С. 3-6.
467. Шевченко О.Ю. Фінансова безпека України в умовах активізації глобальних інвестиційних процесів / О.Ю. Шевченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 6 (97). – С. 84-88.
468. Шевченко О.Ю. Інтеграція валютної системи як спосіб підтримання національної фінансової безпеки / О.Ю. Шевченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 1 (104). – С. 13-17.
469. Шевчук В.Я. Формування інноваційної моделі сталого розвитку в посткризовий період / В.Я. Шевчук // Економічний часопис-XXI. – 2010. – № 1-2. – С. 6-8.
470. Шелухін В.А. Суспільство у просторі трансформацій, культура у просторі суперечностей: відкриті питання Деніела Бела / В. Шелухін // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – 2010. – № 1-2. – С. 103-105.
471. Шемаєва Л.Г. Когнітивний підхід щодо прогнозування економічної безпеки підприємства / Л.Г. Шемаєва // Проблеми науки. – 2009. – № 12. – С. 24-29.
472. Шипілова Л.М. Методика обґрунтування поняттєво-категорійного апарату теоретичних основ політики безпеки: [монографія] / Л.М.Шипілова. – К.: Інститут проблем національної безпеки, 2005. – 218 с.
473. Шкарлет С. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: [монографія] / С. Шкарлет. – К.: Вид-во Національного авіаційного університету, 2007. – 432 с.
474. Школьник І.О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку: [монографія] / І.О. Школьник. – Суми: ВВП «Мрія-1», 2008. – 348 с.
475. Школьник І.О. Вплив міжнародних фінансових конгломератів на розвиток фінансового ринку України / І. Школьник, В.М. Кремень // Фінанси України. – 2009. – № 9 (166). – С. 34-42.

476. Школьник І. Реформування фінансового нагляду під впливом рецесії / І.О. Школьник // *Фінанси України*. – 2010. – № 3 (172). – С. 50-60.
477. Школьник І.О. Капіталізація фондового ринку України в контексті тенденцій / І.О. Школьник // *Фінанси України*. – 2011. – № 4 (185). – С. 65-74.
478. Школьник І.О. Реформування вітчизняної розрахунково-клірингової системи як умова забезпечення ефективності функціонування інфраструктури ринку цінних паперів у процесі ІРО / І. Школьник, С.В. Червякова // *Проблеми економіки*. – 2012. – № 3. – С. 15-19.
479. Shkolnik I.O. The dependence of economic growth and the depth of the financial market / I.O. Shkolnik, E.O. Kravchenko // *Business Inform.* – 2015. – № 2. – P. 190-195.
480. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність та напрямки забезпечення: [монографія] / В. Шлемко, І.Ф. Бінько. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.
481. Шнипко О. Економічна безпека ієрархічних багаторівневих систем: регіональний аспект: [монографія] / О.С. Шнипко. – К.: Генеза, 2006. – 288 с.
482. Шнипко О.С. Ризик, надійність, загрози та захист, як стимулятори формування концепції національної економічної безпеки / О.С. Шнипко // *Актуальні проблеми економіки*. – 2006. – № 7 (63). – 93-99.
483. Энтов Р.М. Экономическая теория Дж.Р.Хикса / Р.М. Энтов. – М.: Прогресс, 1988. – 386 с.
484. Юрій С. Фундаментальне дослідження фінансово-монетарної сфери України / С.І. Юрій // *Фінанси України*. – 2009. – № 3 (160). – С. 118-120.
485. Яременко С.О. Падіння фінансово-банківського сектору – причина економічної кризи в Україні / С. Яременко // *Економічний часопис-XXI*. – 2009. – № 7-8. – С. 57-61.
486. Ярошенко Ф.О. Бюджетні дефіцити як інструменти посткризового відновлення світової економіки / Ф.О. Ярошенко // *Фінанси України*. – 2011. – № 1 (182). – С. 3-12.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Механізм забезпечення умов безпечного функціонування національної безпеки України

Таблиця А.1 – Складові інтересів національної безпеки України (складено і систематизовано автором на засадах узагальнення джерел [3, 30, 472])

Складові національних інтересів	Зміст національних інтересів	Заходи, що спрямовані на забезпечення національної безпеки України
1	2	3
Перша складова	включає дотримання конституційних прав громадян, збереження культурного та наукового потенціалу України	удосконалення механізму правового регулювання суспільних відносин в системі національної безпеки; гарантування можливості здійснення громадянського контролю за діяльністю системи національної безпеки; не допущення пропаганди та агітації, які загрожують забезпеченню безпеки України
Друга складова	пов'язана з доведенням до громадськості інформації про політику в сфері національної безпеки, її позиції по питанням українського та міжнародного життя	удосконалення системи формування і використання інформаційних ресурсів, що формують основу науково-технічного потенціалу України; підвищення доцільності використання недержавних інформаційних ресурсів; поширення можливості засобів масової інформації по своєчасному доведенню достовірної інформації до українських й іноземних громадян
Третя складова	включає розвиток сучасних технологій безпеки. На підставі формування на рівноправних основах державної або недержавної систем забезпечення безпеки можлива реалізація інтересів особи, суспільства та держави	забезпечення підтримки недержавної системи забезпечення безпеки через делегування їй певних повноважень та залучення її до розвитку національної безпеки України; стимулювання недержавних суб'єктів господарювання для участі у міжнародній кооперації виробників засобів та систем національної безпеки країни зміцнення сфери забезпечення безпеки недержавними організаціями

Продовження табл. А.1

1	2	3
Четверта складова	включає захист самої системи забезпечення національної безпеки України	удосконалення нормативно-правового поля системи національної безпеки за рахунок оновлення Концепції й Стратегії національної безпеки, Закону України «Про основи національної безпеки»; підсилення вітчизняного виробництва засобів національної безпеки і методів контролю за їх ефективністю; розвиток міжнародного співробітництва в сфері національної безпеки України

Таблиця А.2 – Суб'єкти забезпечення національної безпеки країни
(складено і систематизовано автором на засадах узагальнення джерел
[157, 161, 215])

Суб'єкти безпеки	Повноваження суб'єктів національної безпеки України
1	2
Президент України	Президент України як гарант суверенітету або територіальної цілісності країни, прав і свобод людини, Голова Ради національної безпеки і оборони України здійснює загальне керівництво у сферах національної безпеки країни
Верховна Рада України	Верховна Рада в межах повноважень, визначених Конституцією України та Законом України «Про основи національної безпеки України», визначає засади внутрішньої або зовнішньої політики, формує законодавчу базу, схвалює рішення з питань введення надзвичайного стану
Кабінет Міністрів України	Кабінет Міністрів України забезпечує державний суверенітет або економічну самостійність України, вживає заходи відносно забезпечення прав і свобод громадянина, громадського порядку
Міністерства і центральні органи влади	Міністерства або центральні органи виконавчої влади в своїх межах забезпечують виконання рішень, передбачених Конституцією та законами України, актами Президента та Кабінету Міністрів, здійснюють реалізацію концепцій у сфері національної безпеки
Рада національної безпеки і оборони України	Рада національної безпеки і оборони України координує або контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері безпеки. З урахуванням змін у геополітичній обстановці вносить Президенту України пропозиції щодо уточнення Стратегії національної безпеки України
Місцеві державні адміністрації	Місцеві державні адміністрації і органи місцевого самоврядування забезпечують вирішення питань у сфері національної безпеки, віднесених законодавством до їхньої компетенції
Об'єднання громадян України	Громадяни країни через участь у виборах, референдумах чи інші форми демократії, а також через установи державної влади й органи місцевого самоврядування реалізують інтереси, добровільно або в порядку виконання конституційних обов'язків здійснюють заходи, які визначені законодавством країни щодо забезпечення її національної безпеки. Безпосередньо, так й через об'єднання громадян привертають увагу суспільних та державних інститутів до небезпечних процесів у різних сферах життєдіяльності

Таблиця А.3 – Об’єкти забезпечення національної безпеки країни
(складено і систематизовано автором на засадах узагальнення джерел
[161, 215, 289])

Об’єкт безпеки	Вплив об’єкта на забезпечення національної безпеки України
1	2
Людська спільнота	При цьому треба пам’ятати, що в основі знаходиться кількісний вимір населення України. Відтворення населення є найбільш важливим показником ставлення держави до суспільства. Свого часу Ф. Ратцель відзначав, що від кількості населення залежить не тільки рівень економічного розвитку того або іншого народу, а й рівень культурного розвитку. Рейтинг держави визначається, передусім, кількістю населення або його здатністю генерувати світовий економічний чи науково-технічний прогрес. Якою би великою не була територія, вона є значимою лише тоді, коли заселена народом
Територія країни	Територія, по-перше, є історичною спадщиною нації, а, по-друге, її головним багатством. Відсутність власної території ставить під загрозу існування нації. За такої ситуації утворюються, так звані, місця компактного проживання тих чи інших народів. Але таке існування є не найкращими сторінками історії будь-якого народу. Вказані утворення є однією із форм захисту інтересів народів без території. Саме територія є тим, без чого неможливо створити державу як механізм захисту народу
Національне багатство країни	Це сума матеріальних і духовних благ, які є в розпорядженні нації. Воно нагромаджувалося народом протягом історії його діяльності. Основну частину становить матеріальне багатство – сукупність засобів виробництва та предметів споживання. Окрім того, національне багатство включає нематеріальні або духовні цінності такі, як освітній потенціал, досягнення науково-технічної думки, культурні цінності тощо. Матеріальні компоненти національного багатства разом із культурними цінностями є сукупними можливостями нації щодо розвитку виробництва або задоволення потреб населення
Національна свідомість українського народу	Народ як родове поняття є соціальною групою, члени якої володіють почуттям належності до неї завдяки спільним рисам культурної або історичної свідомості. Національна свідомість передбачає ототожнення себе з національними та культурними цінностями, а також наявність солідарних зв’язків між особами, які належать до однієї нації

Таблиця А.4 – Методи забезпечення національної безпеки країни
(складено і систематизовано автором на засадах узагальнення джерел
[360, 384, 472])

Методи	Основні заходи по забезпеченню національної безпеки країни
1	2
Правові	<p>розробка нормативних актів, які регламентують відносини в сфері національної безпеки, та методичних документів з питань забезпечення національної безпеки України;</p> <p>внесення проектів змін та доповнень у законодавство країни, що регулює відносини в сфері безпеки з метою удосконалення системи забезпечення національної безпеки, усунення внутрішніх протиріч у законодавстві й протиріч, пов'язаних із міжнародними угодами до яких приєдналась Україна;</p> <p>прийняття нормативно-правових документів, які встановлюють відповідальність юридичних і фізичних осіб за порушення чинного законодавства в сфері національної безпеки країни;</p> <p>законодавче закріплення пріоритету використання вітчизняних засобів та способів забезпечення національної безпеки країни;</p> <p>уточнення статусу іноземних підприємств, що надають послуги у сфері забезпечення національної безпеки, а також інвесторів при залученні інвестицій для розвитку інфраструктури безпеки;</p> <p>створення нормативно-правової бази для формування в Україні недержавної системи забезпечення національної безпеки або її регіональних структур</p>
Організаційно - технічні	<p>створення й удосконалення системи забезпечення безпеки, що складатиметься з державної та недержавної складових;</p> <p>виявлення загроз або небезпек, котрі можуть дестабілізувати функціонування системи національної безпеки України;</p> <p>участь у сертифікації засобів та способів забезпечення безпеки, ліцензуванні діяльності та стандартизації заходів;</p> <p>розробка, використання та удосконалення засобів чи способів національної безпеки, методів контролю за їх ефективністю або підвищення надійності їх функціонування;</p> <p>формування системи моніторингу показників (індикаторів) та характеристик національної безпеки в найбільш важливих сферах життєдіяльності суспільства</p>
Економічні	<p>удосконалення системи фінансування робіт, котрі пов'язані з реалізацією правових й організаційно-технічних методів системи забезпечення національної безпеки України;</p> <p>розробка програм забезпечення національної безпеки України та визначення порядку їх фінансування за рахунок недержавної структури національної безпеки</p>

ДОДАТОК Б

Закономірності та тенденції становлення категорії «національна економічна безпека»

Таблиця Б.1 – Регламентування розвитку національної економічної безпеки в Україні (складено та систематизовано автором на засадах узагальнення джерел [25, 126, 147, 324])

Дата	Нормативний документ	Основні положення
1	2	3
28.06.1996 р.	Конституція України	визначено, що забезпечення економічної безпеки, поряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності країни, є найважливішою державною функцією
16.01.1997 р.	Концепція (основи державної політики) національної безпеки України	визначено зміст терміна «національна економічна безпека», об'єкти економічної безпеки і принципи забезпечення економічної безпеки; окреслено національні економічні інтереси; визначено загрози національній безпеці країни, в тому числі, в економічній сфері національного господарства
19.06.2003 р.	Закон України «Про основи національної безпеки України»	визначено основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів та гарантування безпеки суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності, зокрема, в економічній сфері; визначено правову основу економічної безпеки, об'єкти і суб'єкти економічної безпеки, принципи забезпечення національної економічної безпеки; окреслено національні економічні інтереси та загрози національним інтересам в економічній сфері національного господарства
02.03.2007 р.	Методика розрахунку рівня економічної безпеки України	сформульовано категорійно-понятійний апарат із невластивих класичній економічній науці термінів: економічна безпека, загрози економічній безпеці, індикатори економічної безпеки, інвестиційна безпека, грошово-кредитна безпека, бюджетна безпека, боргова безпека, безпека фондового ринку тощо; окреслено підходи до визначення інтегрального індексу національної економічної безпеки

Таблиця Б.2 – Визначення сутності економічної безпеки в рамках багатоаспектного підходу (складено та систематизовано автором на засадах узагальнення джерел [24, 75, 95, 146, 195, 235, 299, 301, 338, 480])

Визначення	Джерело
1	2
національна економічна безпека – це сукупність умов, за яких зберігається спроможність країни ефективно захищати економічні інтереси, задовольняти в довгостроковому режимі потреби суспільства, генерувати інноваційні зрушення в економіці з метою забезпечення стабільного економічного розвитку	Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки [301]
національна економічна безпека – здатність економіки до розширеного самовідтворення з метою задоволення потреб держави і населення, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання і протистояння дестабілізуючій дії факторів, які створюють загрозу нормальному розвитку країни	А.В. Бесчастний [24]
національна економічна безпека: 1) спроможність економіки забезпечити свій вільний та незалежний розвитк і утримати стабільність громадянського суспільства або його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за всіляких несприятливих умов та варіантів розвитку подій; 2) здатність української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх або внутрішніх загроз	В.М. Геєць [75]
національна економічна безпека – спроможність держави забезпечувати захист національних економічних інтересів від зовнішніх або внутрішніх загроз, здійснювати розвиток національної економіки з метою підтримання стабільності суспільства за будь-яких умов та варіантів розвитку подій	Б.В. Губський [95]
національна економічна безпека – такий стан економічного механізму країни, який характеризується збалансованістю та стійкістю до негативного впливу внутрішніх або зовнішніх загроз, здатністю забезпечувати на основі реалізації інтересів сталий і ефективний розвиток економіки та соціальної сфери	М.М. Єрмошенко [146]
національна економічна безпека – це такий стан економіки і інститутів влади, за якого забезпечено гарантований захист національних інтересів, гармонійний, соціально-спрямований розвиток країни загалом, достатній економічний та оборонний потенціал, у тому числі за несприятливих варіантів розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів	І.В. Запоточний, В.І. Захарченко [235]

Продовження табл. Б.2

1	2
національна економічна безпека – це здатність економіки забезпечувати ефективне задоволення суспільних потреб на національному або міжнародному рівнях	О.А. Кириченко [195]
національна економічна безпека – це сукупність чинників, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і здатність до оновлення та самовдосконалення	В.І. Мунтіян [299]
національна економічна безпека – стан держави, у якому є забезпеченою стабільність її існування, забезпечені найліпші умови для життя її мешканців, функціонування та розвитку самої держави	Г.А. Пастернак- Таранущенко [338]
національна економічна безпека – стан держави, за яким вона забезпечена можливістю створення умов для заможного життя її населення та перспективного розвитку економіки національного господарства у майбутньому	В.Г. Шлемко, І.Ф.Бінько [480]

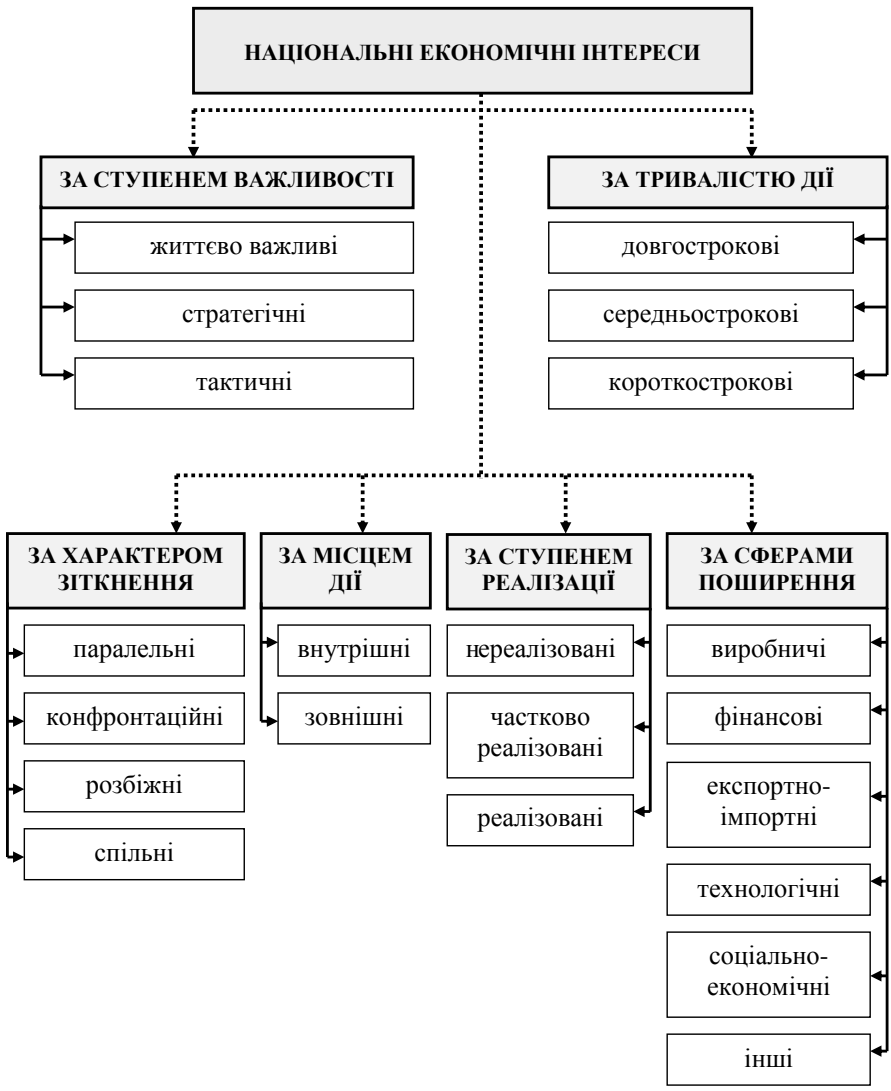

Рисунок Б.1 – Ключові національні економічні інтереси України (класифіковано автором на засадах узагальнення джерел [10, 524, 112, 216, 417])

ДОДАТОК В

Механізм забезпечення розвитку фінансової складової національної економічної безпеки України

Таблиця В.1 – Складові забезпечення фінансової безпеки України
(складено і систематизовано автором на засадах узагальнення джерел [233, 286, 420, 423])

Складові	Зміст складових фінансової безпеки України
1	2
Бюджетна безпека	<p>Під бюджетною безпекою слід розуміти стан платоспроможності держави з урахуванням балансу доходів або видатків державного і місцевих бюджетів та ефективності витрачання бюджетних коштів. Бюджетна безпека визначається розміром державного бюджету, перерозподілом валового внутрішнього продукту, розміром дефіциту, масштабами фінансування, виконанням бюджету [420].</p> <p>Тому розбалансування державного бюджету в результаті розриву між законодавчо встановленими державними зобов'язаннями та наявними фінансовими ресурсами викликає загрозу елементам фінансової безпеки. Наслідком такого розбалансування є бюджетні суперечності або відсутність прогнозування макроекономічних показників, на основі яких розраховується державний бюджет.</p> <p>На сьогодні залишаються ще незбалансованими доходи або видатки органів місцевого самоврядування. Необхідно найшвидше перевести значну частину місцевих бюджетів на самофінансування або ліквідувати штучну дотаційність. Потрібно почати зі зміни ставлення до місцевих податкових важелів та не розглядати їх як другорядні, а підняти їх роль у формуванні місцевої влади</p>
Боргова безпека	<p>Боргова безпека держави – це рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням її обслуговування та ефективності використання внутрішніх чи зовнішніх запозичень, достатній для вирішення соціально-економічних потреб України.</p> <p>Відповідний рівень боргової безпеки України дає змогу зберегти стійкість фінансової системи до внутрішніх або зовнішніх загроз, забезпечити відносну незалежність України, зберігаючи при цьому економічну можливість здійснювати виплати без загрози втратити суверенітет країни і підтримуючи рівень платоспроможності та кредитного рейтингу [286].</p> <p>Загроза неадекватній структурі державного боргу України або незваженій політиці в сфері державних запозичень в цілому має тенденцію до зниження, однак її не можна ігнорувати. Оскільки можливості зменшення боргового навантаження на економіку України через реструктуризацію не безмежні, державна політика поступово повинна переходити від переоформлення платежів до стратегічного управління державним боргом</p>

Продовження табл. В.1

1	2
Банківська безпека	Фінансову безпеку банківської системи потрібно розглядати в 2-х аспектах: по-перше, із точки зору наслідків її фінансової діяльності для України в цілому або її контрагентів; по-друге, з точки зору недопущення і відвернення реальних та потенційних загроз фінансовому стану банківської системи, Національному банку України або банківським установам. В цілому, сутність банківської безпеки країни полягає у забезпеченні раціонального використання ресурсного потенціалу, створенні сприятливих умов для реалізації інтересів банківських установ, попередженні внутрішніх чи зовнішніх загроз банківській системі та створенні умов її стабільного розвитку [423]
Валютна безпека	Валютна безпека означає: по-перше, рівень забезпеченості держави валютними цінностями, достатніми для формування і підтримки позитивного сальдо платіжного балансу, накопичення потрібного обсягу валютних (золотовалютних) резервів країни, підтримання стабільності національної грошової одиниці або виконання зобов'язань міжнародних договорів; по-друге, стан курсоутворення, котрий захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках та створює умови для розвитку вітчизняного експорту, масштабного припливу в країну іноземних інвестицій або глобальної інтеграції у світову економічну систему [233]
Грошово-кредитна безпека	Грошово-кредитна безпека – такий стан грошово-кредитної системи, що характеризується стабільністю національної грошової одиниці, доступністю ресурсів або таким рівнем інфляції, який забезпечує економічне зростання і підвищення реальних доходів населення. При цьому величина позичкового процента має бути достатньою для насичення транзакційного попиту на гроші або переходу до політики «довгих грошей», а розмір грошової маси бути достатнім для обслуговування господарських оборотів [420]
Інвестиційна безпека	Інвестиційна безпека припускає досягнення рівня, котрий дає змогу задовольняти потреби економіки України у капітальних вкладеннях за рахунок ефективного використання та повернення інвестиційних ресурсів, оптимального співвідношення між розмірами іноземних інвестицій у країну і вітчизняних за кордон та підтримання позитивного платіжного балансу України [286]. Втім, з точки зору забезпечення фінансової безпеки держави, формування системи інвестиційної безпеки в Україні необхідно здійснювати із урахуванням дотримання виваженої бюджетної, боргової, банківської, валютної та грошово-кредитної політики

Продовження табл. В.1

1	2
<p>Фінансова безпека фондового ринку</p>	<p>Складною є ситуація на фондовому ринку країни. Ефективність державного регулювання на фондовому ринку є досить низькою, про що свідчать незначні обсяги фондового ринку, а також суттєві деформації корпоративних відносин в країні, що відчувається у переділах власності або корпоративних конфліктах [423].</p> <p>Фінансова безпека фондового ринку – це оптимальний обсяг його капіталізації, який здатний забезпечити стійкий фінансовий стан емітентів, власників, покупців, посередників, реєстраторів, депозитаріїв, зберігачів та держави в цілому. Оцінюючи безпеку фондового ринку України, треба вести мову про безпеку ринку державних цінних паперів і ринку корпоративних цінних паперів</p>

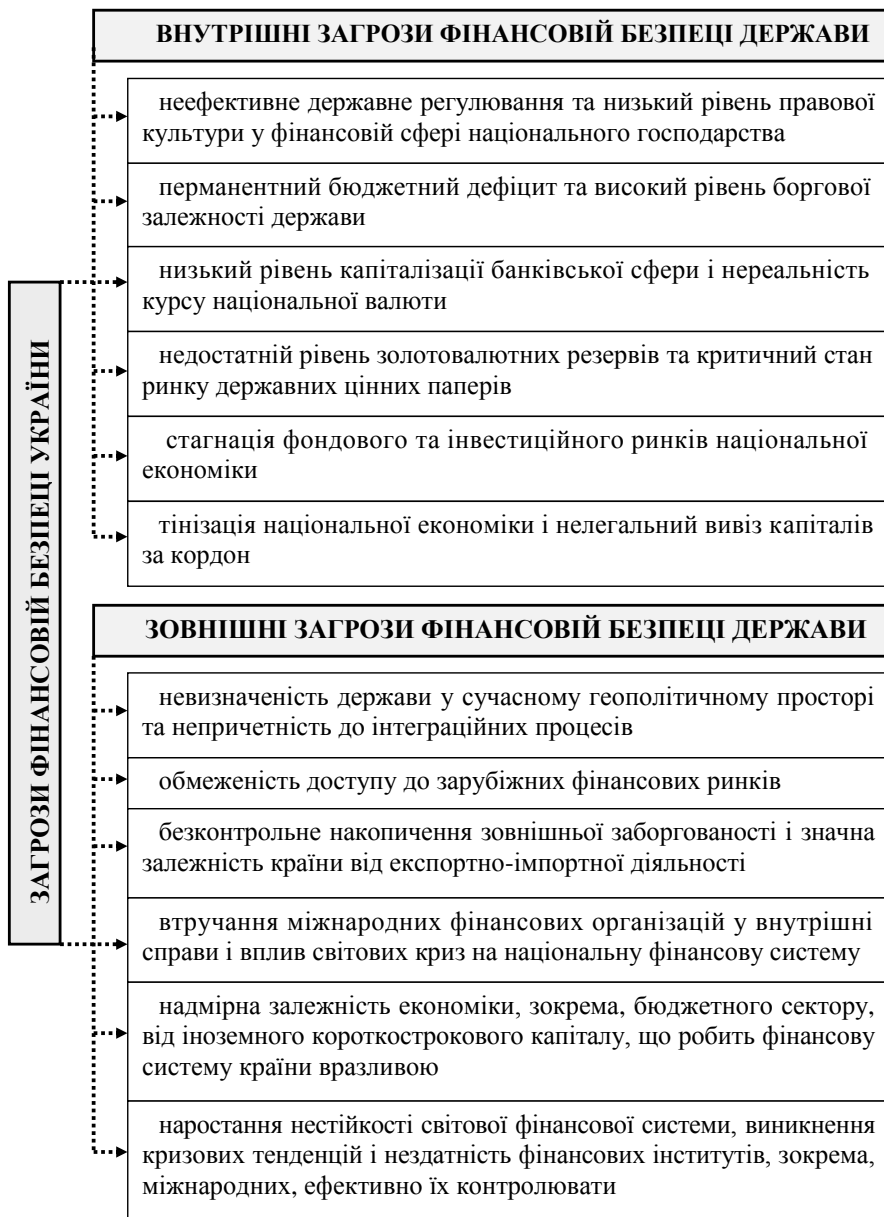

Рисунок В.1 – Джерела виникнення загроз національним інтересам у фінансовій сфері національного господарства (класифіковано автором на засадах узагальнення джерел [37, 122, 349])

ДОДАТОК Г

Концептуальна модель регуляторних дій щодо становлення комплексного підходу з розроблення бюджетної політики України на перспективу

Таблиця Г.1 – Визначення сутності бюджетної політики в рамках багатоаспектного підходу (складено та систематизовано автором на засадах узагальнення джерел [8, 62, 144, 150, 298, 336, 406, 436, 439])

Визначення	Джерело
1	2
Бюджетна політика – діяльність органів державної влади з визначення системи організаційних і методичних заходів щодо мобілізації фінансових ресурсів, розподілу і використання їх у відповідності зі потребами соціально-економічного розвитку суспільства	М.М.Артус, Н.М.Хижа [8]
Бюджетна політика – комплекс юридичних, економічних, організаційних заходів під час складання проектів бюджетів, регулювання бюджетного процесу, управління бюджетним дефіцитом, організації бюджетного контролю. Виявляється у формах та методах мобілізації бюджетних коштів або їх витрачання на різні потреби держави	В.В.Венгер [62]
Бюджетна політика – системна сукупність національних пріоритетів, наукових підходів або конкретних заходів щодо цілеспрямованої діяльності держави з регулювання процесу і використання бюджетної системи для рішення економічних та соціальних завдань	М.М. Срмошенко, І.О. Плужников, А.М. Соколовська, Ю.В. Чередніченко [144]
Бюджетна політика – це цілеспрямований комплекс дій державної влади стосовно формування, реалізації і управління бюджетним процесом	В.С. Загорський [150]
Бюджетна політика – цілеспрямована діяльність держави відносно раціонального використання важелів бюджетного регулювання, темпів одержавлення національного доходу, джерел його формування та вибору оптимальної структури витрат з метою підтримання економічного зростання в країні та досягнення стратегічних цілей	С.В. Мочерний, Я.С.Ларіна, О.А.Устенко [298]

Продовження табл. Г.1

1	2
Бюджетна політика – сукупність заходів держави з організації або використання бюджетних ресурсів для забезпечення її економічного та соціального розвитку	Ю.В. Пасічник [336]
Бюджетна політика – складова фінансової політики країни, змістом якої є розподіл та перерозподіл фінансових ресурсів. У вузькому розумінні бюджетна політика зводиться щодо формування, виконання і регулювання державного бюджету країни. У широкому розумінні бюджетна політика включає заходи уряду, спрямовані на забезпечення повної зайнятості і виробництво неінфляційного валового внутрішнього продукту шляхом зміни державних видатків, системи оподаткування і підходів до формування державного бюджету в цілому, а також маніпулювання державними доходами та видатками з метою впливу на економічний розвиток суспільства	Г.Г. Старостенко, Ю.В. Булгаков [406]
Бюджетна політика – це складова фінансової політики, що відображає сукупність державних заходів у сфері бюджету з метою регулювання економічних або соціальних процесів та яка підпорядкована фінансовій доктрині, зокрема, системі домінуючих теоретичних положень, політичних переконань, етичних ідеалів	В.М. Федосов, В.М. Опарін, С.В. Львовчкін [436]
Бюджетна політика – діяльність державних органів влади стосовно формування та регулювання державного бюджету з метою забезпечення соціально-економічного розвитку та стратегічних пріоритетів держави	Л.В. Фещенко, П.В. Проноза, Н.В. Кузьминчук [439]

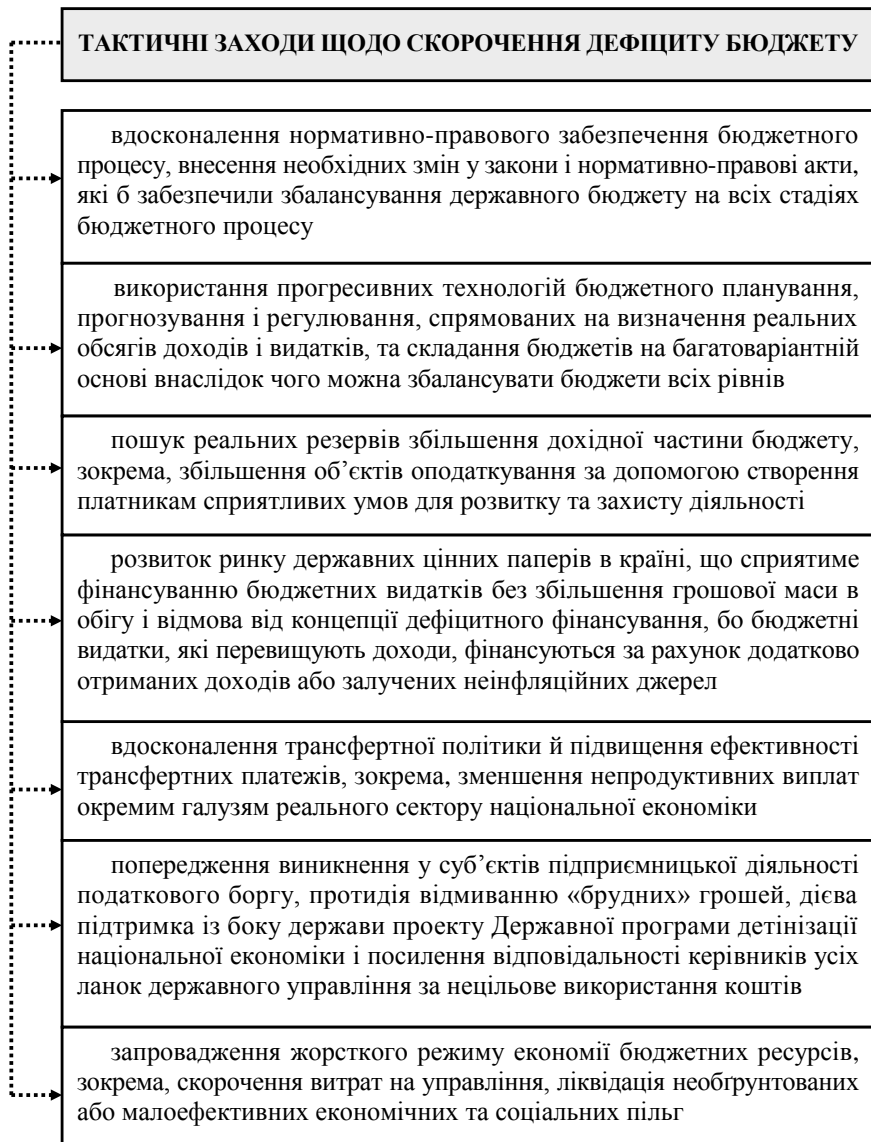

Рисунок Г.1 – Комплекс тактичних заходів, пов'язаний зі скороченням бюджетного дефіциту *(авторська розробка на засадах систематизації [8, 12, 55, 78, 151, 210])*

Таблиця Г.2 – Стратегічні напрями подолання дефіциту бюджету в Україні (складено та систематизовано автором за результатами досліджень джерел [35, 204, 227, 274, 322, 335])

Стратегічні напрями	Комплекс стратегічних заходів, спрямований на подолання дефіциту державного бюджету
1	2
Реалізація адміністративно-територіальної реформи	<p>Суттєве значення для скорочення бюджетного дефіциту має реалізація адміністративно-територіальної реформи, розширення повноважень органів місцевого самоврядування або розвиток територіально-регіонального господарського розрахунку.</p> <p>Розширення самостійності регіонів і територіальних громад дає можливість суттєво збільшити обсяги місцевих бюджетів, зміцнити фінансову основу місцевого самоврядування, передати частину видатків державного бюджету місцевим, переглянути вплив місцевих бюджетів на соціально-економічні процеси.</p> <p>Отже, в основу змін щодо децентралізації управління в країні має бути покладено новий порядок формування регіональних бюджетів – не за рахунок державних дотацій та субвенцій, а за рахунок встановленої частки податків, зібраних на територіях і за рахунок виконання програм, коли регіони навчатимуться заробляти самі, тобто треба розвивати економічну ініціативу</p>
Вдосконалення міжбюджетних відносин	<p>Важливе місце серед напрямів подолання дефіциту бюджету має відводитися удосконаленню міжбюджетних відносин та механізму їх регулювання. Міжбюджетні відносини повинні реалізовуватися на прозорій основі, сприяти вирівнюванню соціально-економічного розвитку регіонів та збалансуванню бюджетів усіх рівнів</p>
Оптимізація і реструктуризація бюджетних видатків	<p>Важливим стратегічним завданням скорочення дефіциту є оптимізація і реструктуризація бюджетних видатків. Бюджетне фінансування національної економіки має вирішувати завдання її структурної перебудови і концентруватися у перспективних галузях національного господарства, які визначають науково-технічний прогрес чи рівень економічної могутності країни</p>
Підвищення ефективності суспільного виробництва	<p>Головним стратегічним завданням держави є підвищення ефективності суспільного виробництва (створення матеріальних чи нематеріальних благ, необхідних для існування та розвитку суспільства), яке сприятиме росту обсягів фінансових ресурсів, що є основним джерелом збільшення дохідної частини бюджету</p>

Продовження табл. Г.2

1	2
Зміцнення ринкових відносин	Іншим важливим напрямом подолання дефіциту бюджету є сприяння розвитку ринкових відносин і проведенню ринкових реформ, внаслідок чого можна досягти оптимізації економіки національного господарства. Такий захід забезпечить скорочення бюджетного фінансування національної економіки і підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів
Вдосконалення податкової системи	Позитивний вплив на збалансування бюджетів і зміцнення їх дохідної бази має вдосконалення податкової системи, зокрема, забезпечення оптимального рівня податкових вилучень або гарантування їх надходжень до державного бюджету, стабільні перспективи господарювання платників податків, що сприятиме збільшенню їх кількості. Окрім того, прийняття Податкового кодексу має сприяти зниженню податкового навантаження, спрощенню системи адміністрування податків й стабільності нормативно-правової бази

Таблиця Г.3 – Органи оперативного управління бюджетом країни
(складено і систематизовано на засадах узагальнення джерел [51, 215, 327, 354])

Органи влади	Основні повноваження учасників оперативного управління Державним бюджетом України
1	2
Міністерство фінансів України	<p>Міністерство фінансів України відповідно до покладених на нього завдань:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) розробляє проекти законів та інших нормативно-правових актів з питань, які належать до його компетенції; 2) проводить разом із іншими органами центральної влади аналіз фінансово-економічного стану держави та перспектив її подальшого розвитку; 3) розробляє разом із іншими органами центральної влади проект постанови «Про основні напрями бюджетної політики на наступний бюджетний рік»; 4) складає розпис державного бюджету згідно з бюджетними призначеннями і вносить зміни до нього, у тому числі в частині міжбюджетних трансфертів; 5) організовує роботу, пов'язану з управлінням виконанням бюджету, координує діяльність учасників бюджетного процесу з питань виконання державного бюджету; 6) забезпечує регулювання міжбюджетних відносин поміж державним та місцевими бюджетами; 7) реалізує управління державним і гарантованим державою боргом; 8) аналізує стан дебіторської і кредиторської заборгованості, причини їх виникнення та готує пропозиції щодо погашення; 9) вносить пропозиції відносно щорічного перегляду ставок податків або зборів, установлених у фіксованому значенні, для компенсації інфляційного впливу на обсяг надходжень щодо державного бюджету; 10) затверджує форми фінансової і бюджетної звітності про виконання зведеного, державного та місцевих бюджетів тощо
Рахункова палата України	<p>Повноваження Рахункової палати України:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) здійснює фінансовий аудит та аудит ефективності щодо: надходжень до бюджету податків, обов'язкових платежів та інших доходів, включаючи адміністрування органами таких надходжень; проведення бюджетних видатків, включаючи використання бюджетних коштів на забезпечення діяльності Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховного Суду України, Генеральної прокуратури України та інших органів, визначених Конституцією України;

Продовження табл. Г.3

1	2
	<p>операцій відносно державних внутрішніх і зовнішніх позик, державних гарантій, обслуговування і погашення державного та гарантованого державою боргу;</p> <p>виконання інвестиційних проєктів, державного замовлення, надання допомоги суб'єктам підприємницької діяльності за рахунок коштів державного бюджету;</p> <p>реалізації кошторису доходів і витрат Національного банку;</p> <p>2) аналізує виконання державного бюджету і готує висновки, а також пропозиції щодо усунення відхилень та порушень;</p> <p>3) аналізує використання суб'єктами господарювання пільг з сплати до державного бюджету податків і зборів, доцільність функціонування пільгових режимів оподаткування та їх вплив на загальний стан надходжень державного бюджету;</p> <p>4) направляє за результатами заходів фінансового контролю (аудиту) обов'язкові для розгляду рішення Рахункової палати України;</p> <p>5) здійснює співробітництво з вищими органами фінансового контролю інших країн і міжнародними організаціями, укладає угоди про співробітництво, проводить з органами фінансового контролю інших країн спільні та паралельні аудити тощо</p>
<p>Державна фіскальна служба України</p>	<p>Державна фіскальна служба відповідно до покладених на неї завдань:</p> <p>1) розробляє форми податкових декларацій, звітності й інших документів;</p> <p>2) здійснює адміністрування податків та зборів, митних та інших платежів, єдиного внеску в порядку, який встановлений законом, забезпечує контроль за своєчасністю, достовірністю, повнотою їх нараховування і сплати до бюджету та відповідних позабюджетних фондів;</p> <p>3) здійснює контроль за дотриманням податкового і митного законодавства, законодавства щодо адміністрування єдиного внеску й іншого законодавства, контроль за дотриманням якого законом покладено на службу;</p> <p>4) вирішує відповідно до Митного кодексу України питання щодо реалізації компромісу;</p> <p>5) здійснює застосування адміністративного арешту майна платників податків та/або зупинення видаткових операцій на рахунках у банках, фінансових санкцій до платників внеску;</p> <p>б) реалізує погашення податкового боргу платників податків і стягнення ненарахованих та несплачених сум єдиного внеску з платників єдиного внеску;</p>

Продовження табл. Г.3

1	2
	<p>7) забезпечує реалізацію митного режиму, митного контролю та митного оформлення товарів, поміщених у відповідні митні режими;</p> <p>8) готує пропозиції відносно прогнозу доходів бюджетів та надходжень єдиного внеску з урахуванням прогнозу показників або тенденцій розвитку світової економіки тощо</p>
<p>Державна казначейська служба України</p>	<p>Державна казначейська служба відповідно до покладених на неї завдань:</p> <p>1) здійснює через електронні платежі Національного банку розрахунково-касове обслуговування одержувачів коштів та операцій з бюджетними коштами, спільних із міжнародними організаціями проєктів;</p> <p>2) за погодженням з Міністерством фінансів України залучає на поворотній основі кошти єдиного казначейського рахунка для покриття тимчасових касових розривів місцевих бюджетів та надання середньострокових позик місцевим бюджетам;</p> <p>3) здійснює відкриття і закриття рахунків поточного періоду, а також відкриття рахунків наступного бюджетного періоду;</p> <p>4) здійснює безспірне списання коштів державного бюджету та місцевих бюджетів на підставі рішення суду;</p> <p>5) веде базу даних про мережу розпорядників і одержувачів бюджетних коштів, складає і веде єдиний реєстр розпорядників та одержувачів бюджетних коштів;</p> <p>6) здійснює реєстрацію та облік зобов'язань розпорядників або одержувачів бюджетних коштів і відображає їх у звітності про виконання державного бюджету;</p> <p>7) складає звітність про виконання державного, місцевих та зведеного бюджетів і подає звітність органам законодавчої та виконавчої влади в строки, визначені законодавством;</p> <p>8) здійснює за дорученням Міністерства фінансів України погашення і обслуговування державного боргу в національній або іноземній валюті тощо</p>
<p>Державна фінансова інспекція України</p>	<p>Державна фінансова інспекція відповідно до покладених на неї завдань:</p> <p>1) здійснює державний фінансовий контроль за:</p> <ul style="list-style-type: none"> цільовим використанням ресурсів державного та місцевих бюджетів; цільовим використанням та своєчасним поверненням позик, одержаних під державні (місцеві) гарантії; складанням паспортів бюджетних програм та звітів про їх виконання, кошторисів та інших документів, що застосовують в процесі виконання державного бюджету;

Продовження табл. Г.3

1	2
	<p>2) забезпечує участь представників Державної фінансової інспекції України в ревізійних комісіях підприємств, в яких корпоративні права держави перевищують 50 % статутного капіталу;</p> <p>3) вживає в установленому порядку заходи до виявлених під час здійснення фінансового контролю порушень законодавства та притягнення до відповідальності винних осіб;</p> <p>4) подає щомісяця Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України і Міністерству фінансів України звіти про результати контролю за дотриманням бюджетного законодавства;</p> <p>5) погоджує плани роботи контрольно-ревізійних підрозділів у структурі міністерств, центральних органів виконавчої влади та здійснює оцінку фахового рівня працівників;</p> <p>6) розглядає скарги громадян про порушення законодавства з фінансових питань, вживає згідно законодавству відповідних заходів для їх усунення тощо</p>

Таблиця Г.4 – Основні зміни щодо Бюджетного кодексу України на 2016 рік (складено та систематизовано автором за результатами досліджень джерел [51, 227, 357, 406, 486])

Ново-введення	Сутність ухвалених змін до Бюджетного кодексу України
1	2
<p>1. Нова методика розрахунку трансфертів з державного до місцевих бюджетів</p>	<p>Раніше розрив між очікуваними доходами та видатками місцевих бюджетів, визначеними Бюджетним кодексом, покривався за рахунок міжбюджетних трансфертів. Тому, прийняття місцевих бюджетів було можливим тільки після затвердження основного бюджету країни, оскільки місцеві органи влади заздалегідь не володіли інформацією щодо належного їм обсягу трансфертів, субсидій та субвенцій.</p> <p>Новий кодекс передбачає заміну трансфертів на дотації вирівнювання, що розраховуватимуться на базі прогнозних надходжень від податку на прибуток й податку на доходи фізичних осіб до місцевих бюджетів, так що дотація буде спрямована на зменшення різниці між високодохідними та низькодохідними регіонами. Отже, для місцевих органів влади спрощено процедуру перерозподілу фінансування між різними статтями витрат (втім, це не стосується освітніх та медичних субвенцій)</p>
<p>2. Невикористані субсидії і субвенції залишатимуться в розпорядженні місцевого бюджету та можуть бути використані у наступному році</p>	<p>Досі невикористані кошти поверталися до Державного бюджету України й цей механізм часто використовувався, як прихований секвестр, тобто фінансування для деяких статей витрат бюджету, зокрема, капітальних, надходило в листопаді-грудні, коли місцеві органи влади не встигали його освоїти і кошти поверталися до державного бюджету. Таким чином, відтепер місцеві громади зможуть плавніше планувати деякі видатки свої бюджетів, особливо капітальні видатки</p>
<p>3. Право на здійснення зовнішніх запозичень</p>	<p>Право на здійснення зовнішніх запозичень поширюється не тільки на міста з населенням більше 300 тисяч чоловік (15 міст в Україні), але й на всі міста обласного значення (178 міст). В той же час, Державна казначейська служба України позбавляється права надавати середньострокові позики місцевим бюджетам. Це положення має розширити доступ місцевих громад до фінансування, але у перспективі може призвести до виникнення проблем платоспроможності окремих регіонів</p>

Продовження табл. Г.4

1	2
<p>4. Закон про бюджет обмежуватиме не тільки державний борг, але й гарантований державою борг</p>	<p>Загальний державний борг не має перевищувати 60 % валового внутрішнього продукту і щоб вийти за цю межу, Кабінет Міністрів України повинен буде отримати дозвіл парламенту (раніше Кабмін самостійно вирішував питання). Ця норма повинна підвищити якість управління боргом, хоча у перспективі може призводити до проблем, подібних до тих, які останніми роками виникають у США у зв'язку з потребою підвищувати боргову стелю</p>
<p>5. Введені передумови для середньострокового бюджетного планування</p>	<p>У рамках бюджетного процесу Національний банк буде надавати трирічний прогноз «показників валютно-курсової політики» (хоча логічніше було б вимагати прогноз грошово-кредитної політики). Крім того, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України має буде надавати однорічний макроекономічний прогноз</p>
<p>6. Ліквідовано спеціальні два фонди державного бюджету</p>	<p>Ліквідовано два спеціальні фонди Державного бюджету України, а саме, спеціальний фонд в якому акумулювався імпортний збір за нафтопродукти або автомобілі та котрий використовувався для будівництва чи ремонту доріг (тепер значна їх частина перейде в сферу відповідальності місцевої влади) і спеціальний фонд, котрий акумулював платежі за утворення радіоактивних відходів й використовувався для знешкодження відходів, а також на об'єкти радіаційного захисту (зараз ці кошти включені в екологічний податок, який переважно піде на рівень області).</p> <p>Водночас, створюються два нові спеціальні фонди: в один будуть надходити 50 % за реєстрацію прав власності та 85 % платежів за отримання інформації із Єдиного реєстру підприємств й інших реєстрів, кошти використовуватимуть для функціонування реєстрів; в інший надходитимуть 50 % платежів від виконавчого збору, що використовуватимуть для винагороди державних виконавців (це необхідно для покращення функціонування судової системи – хоч головна проблема в ній, звичайно, інша – це якість безпосередньо самих суддів)</p>
<p>7. Витрати на оборону та розвідку</p>	<p>Витрати на національну оборону країни та розвідку, які фінансуються із резервного фонду державного бюджету, включені до «захищених» видатків Державного бюджету України</p>

Продовження табл. Г.4

1	2
<p>8. Ліквідація найнижчого рівня місцевого самоврядування – громади</p>	<p>У відповідності з законом, залишаться лише два рівні – це обласний (місто обласного значення) та районний або «об'єднана громада». В інших країнах існують три рівні місцевого самоврядування – це громада, район, область й питання повсякденного життя (у тому числі організація середньої освіти і загальної охорони здоров'я) переважно вирішуються на рівні громади. Це такий рівень, на якому можна знайти демократію в її найчистішому вигляді, адже людям легше впливати на рішення сільського голови чи їх контролювати, ніж голови райради. Формально, ліквідація рівня громади суперечить принципу субсидіарності, який передбачає, що послуги громадянам повинні надаватись на найнижчому можливому рівні</p>
<p>9. Позбавлення місцевих громадян права впливати на найважливіші для їхнього життя сфери - середню або професійну освіту та охорону здоров'я</p>	<p>Позбавлення місцевих громадян права на найважливіші для їхнього життя сфери - середню й професійну освіту та охорону здоров'я, оскільки сфери фінансуються з бюджету через освітні чи медичні субвенції (хоча місцеві бюджети також можуть надавати деяке фінансування), причому обсяг фінансування залежить від кількості студентів / пацієнтів і людей, що проживають у певному районі / області. Може здаватися, що механізм має забезпечити однакові витрати на одного учня чи пацієнта на всій території країни, однак, насправді він зберігає статус-кво, коли рішення про обсяг надання послуг або склад цих послуг приймається на рівні центрального уряду.</p> <p>У децентралізованій моделі управління саме громада мала б приймати рішення щодо того, наприклад, чи необхідно підтримувати діяльність місцевої школи (а, отже, можливо, вкласти в неї більше коштів), або краще відремонтувати дорогу і запустити автобус до найближчої школи</p>

Таблиця Г.5 – Основні зміни щодо Податкового кодексу України на 2016 рік (складено та систематизовано автором за результатами досліджень джерел [68, 283, 290, 354, 461])

Податкові зміни	Необхідні кроки щодо зміни результатів функціонування національної економіки
1	2
1. Скорочення кількості податків – з 22 до 11	<p>Скасовуються 3 малоефективних зборів:</p> <ul style="list-style-type: none"> збір за провадження видів підприємницької діяльності; збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на газ для споживачів усіх форм власності; збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства. <p>Трансформуються 13 подібних податків – у 5:</p> <ul style="list-style-type: none"> акцизний податок, екологічний податок, збір у формі цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію – акцизний податок; збір за першу реєстрацію транспортного засобу, екологічний податок, збір за спеціальне використання лісових ресурсів – екологічний податок; плата за користування надрами, збір за використання води, збір за користування радіочастотним ресурсом – рентна плата; податок на нерухоме майно та плата за землю – податок на майно; єдиний податок, фіксований сільськогосподарський податок – єдиний податок; податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість, податок на доходи фізичних осіб, акцизний податок, рентна плата, екологічний податок, мито – загальнодержавні податки; податок на майно, єдиний податок, туристичний збір, збір за місяця для паркування – місцеві податки та збори
2. Реформування податку на прибуток	<p>Впроваджено єдиний облік за стандартами бухгалтерського обліку – усувається дублюючий податковий облік;</p> <ul style="list-style-type: none"> об’єкт оподаткування – фінансовий результат за фінансовою звітністю, скоригований на кілька податкових різниць; кількість податкових різниць скорочується з 49 до 3: резерви, амортизація, фінансові операції (цінні папери та проценти); 95 % платників податків (з доходом до 20 млн. грн. / рік) не вестимуть облік та не застосовуватимуть різниць
3. Реформування єдиного податку	<p>Зменшується навантаження на малий бізнес – менше груп платників, більші доходи, більше працівників, менші ставки:</p> <ul style="list-style-type: none"> 1 група: фізичні особи до 300 тис. грн. (було 150 тис. грн.) – до 10 % мінімальної заробітної плати; 2 група: фізичні особи до 1,5 млн. грн. (було 1 млн. грн.) – до 20 % мінімальної заробітної плати;

Продовження табл. Г.5

1	2
	<p>3 група: фізичні і юридичні особи до 20 млн. грн. (було 3 млн. грн.) – 2 % доходу + ПДВ чи 4 % доходу без ПДВ (було 3-5 % та 5-7 %);</p> <p>4 група: сільгоспвиробники до 50 млн. грн., ставку підвищено у 3 рази (не переглядалась з 1995 року).</p> <p>Мораторій на 2 роки на податкові перевірки малого бізнесу (до 20 млн. грн./ рік)</p>
<p>4. Зміцнення фінансової самостійності місцевих бюджетів:</p> <p>4.1. Акциз із роздрібних продажів підакцизних товарів</p> <p>4.2. Податок на майно, відмінне від земельної ділянки</p> <p>4.3. Транспортний податок з дорогих автомобілей</p>	<p>З 01.01.2015 року акцизним податком обкладаються підакцизні товари, реалізовані суб'єктами господарювання в роздрібній торгівлі (тютюн, алкоголь, пиво, нафтопродукти):</p> <p>база оподаткування – це роздрібна продажна ціна, а ставка податку – 5 %;</p> <p>платники – це особи, які здійснюють реалізацію підакцизних товарів через роздрібну торговельну мережу споживачам для некомерційного використання;</p> <p>податок сплачується до місцевих бюджетів відповідно до місця розташування пунктів роздрібного продажу підакцизних товарів</p> <p>База оподаткування включає житлову і нежитлову нерухомість. Ставка податку встановлюється органами місцевої виконавчої влади: до 2 % мінімальної заробітної плати за кв.м на рік. Не оподатковується:</p> <p>житлова нерухомість: в межах 60 кв.м – для квартир, 120 кв.м – для будинків, 180 кв.м – для об'єктів житлової нерухомості; будівлі дитячих будинків сімейного типу та гуртожитки;</p> <p>будівлі промисловості (виробничі корпуси, цехи, складські приміщення) і сільгосподарствопроизводителів, призначені для участі безпосередньо у сільськогосподарській діяльності;</p> <p>об'єкти житлової та нежитлової нерухомості, які: необхідні суб'єктам господарювання малого або середнього бізнесу, що провадять свою діяльність в малих архітектурних формах або на ринках; є власністю органів влади; належать дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, дітям-інвалідам, перебувають у власності громадських організацій інвалідів</p> <p>З 01.01.2015 року впроваджено транспортний податок у складі податку на майно. Платниками податку є фізичні та юридичні особи, зокрема, нерезиденти – власники автомобілів з об'ємом циліндрів двигуна понад 3000 куб.см та які використовувались до 5 років. Ставка податку – 25 тис. грн. / рік.</p>

Продовження табл. Г.5

1	2
4.4. Податок на землю	Ставки податку підвищені у 3 рази, крім сільськогосподарських угідь. Органи місцевого самоврядування встановлюють пільги та ставки в межах максимальних розмірів ставок
5. Єдиний соціальний внесок	<p>Зменшення тиску на роботодавців та легалізація зарплат. У 2015 році ставки єдиного соціального внеску зменшуються на коефіцієнт 0,4 якщо:</p> <ul style="list-style-type: none"> у порівнянні з 2014 роком фонд оплати праці збільшено в 2,5 рази; у порівнянні з 2014 роком середня зарплата по підприємству збільшилася на 30 % та складає не менше трьох мінімальних зарплат; середній розмір єдиного соціального внеску за працівника в місяць складає не менше 700 грн. <p>У 2016 році ставки єдиного соціального внеску зменшуються на коефіцієнт 0,6</p>
6. Податок на доходи фізичних осіб	<p>Для пасивних доходів ставки податку на доходи фізичних осіб складають:</p> <ul style="list-style-type: none"> 5 % – для дивідендів незалежно від їх суми; 20 % – для інших видів пасивних доходів (проценти, роялті, інвестиційний прибуток), незалежно від їх суми. <p>Для доходів у формі оплати праці або виплат за цивільно-правовими договорами ставки податку на доходи фізичних осіб застосовуються за прогресивною шкалою:</p> <ul style="list-style-type: none"> 15 % – для доходу до 10 мінімальних зарплат; 20 % – для суми доходів, які перевищують 10 мінімальних зарплат. <p>У 2016 році діятиме стандартна податкова соціальна пільга у розмірі 50 %. Призи (виграші) у лотерею оподатковуватимуться в загальній сумі (раніше не оподатковувалися у розмірі до 50 мінімальних зарплат)</p>
7. Зменшення тиску на бізнес	<p>Мораторій на перевірки контролюючих органів:</p> <ul style="list-style-type: none"> на 1-е півріччя 2016 року продовжено мораторій на перевірки контролюючими органами (крім органів фіскальної служби та фінансової інспекції) суб'єктів господарювання. Виключення: це перевірки з дозволу Кабінету Міністрів України за заявою суб'єкта господарювання; встановлено на 2 роки (2015-2016) мораторій на перевірки органами фіскальної служби суб'єктів малого або середнього бізнесу з обсягом доходу за попередній календарний рік до 20

Продовження табл. Г.5

1	2
	<p>млн. грн. Виключення: перевірки з дозволу Кабінету Міністрів, за заявою суб'єкта господарювання, згідно рішень суду або в межах кримінально-процесуального законодавства, перевірки платників податків, які здійснюють операції з підакцизними товарами і перевірки з питань ліцензування, податку на доходи фізичних осіб, єдиного соціального внеску, податку на додану вартість</p>

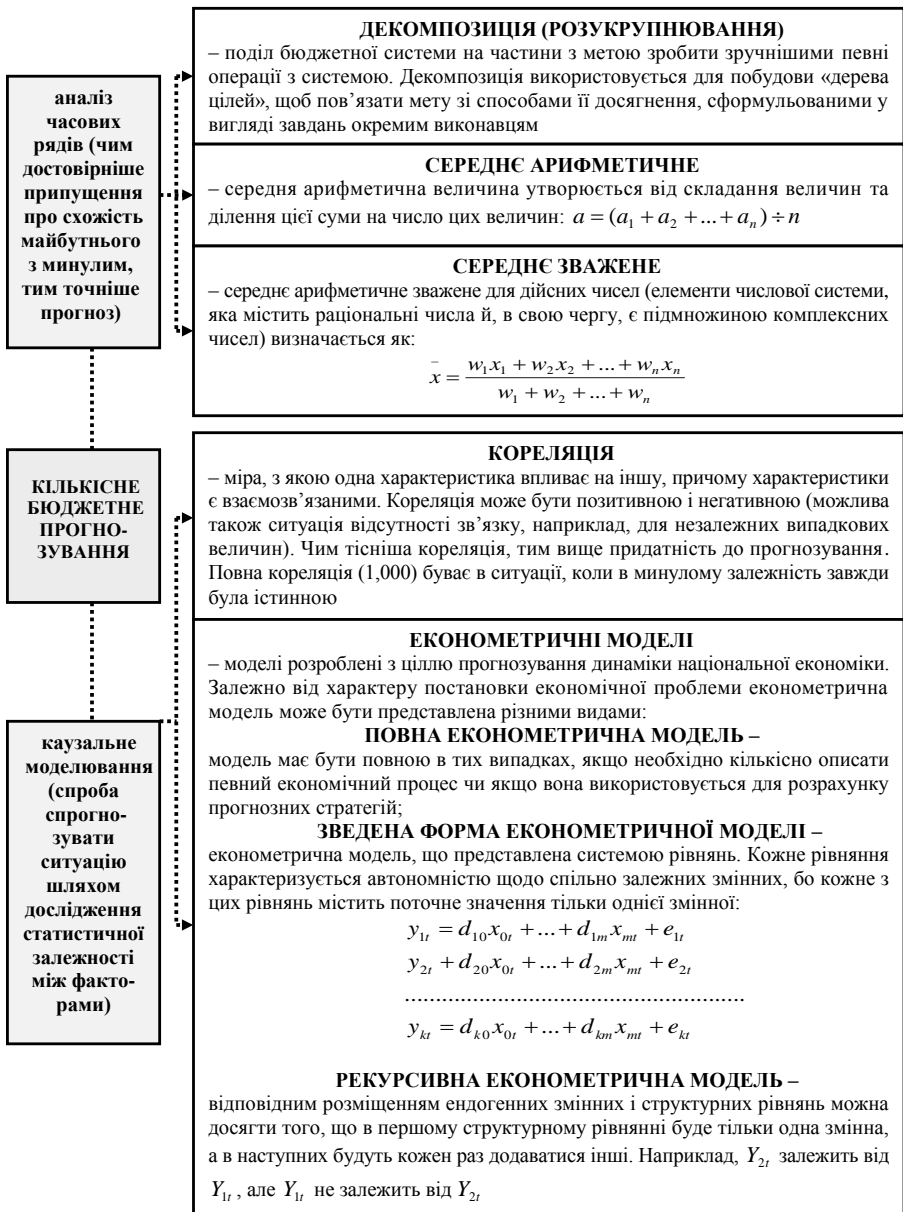

Рисунок Г.2 – Кількісний підхід до прогнозування бюджетної політики (авторська розробка на засадах систематизації джерел [54, 56, 151, 214, 403, 486], оприлюднено в [241])

ДОДАТОК Д

Механізм забезпечення розвитку бюджетної безпеки як індикатор ефективності бюджетної політики України

Таблиця Д.1 – Пріоритетні напрями співпраці з міжнародними валютно-кредитними та фінансовими інститутами (*систематизовано автором на засадах узагальнення джерел [136, 137, 288, 378]*)

Міжнародні фінансові організації	Основні завдання співпраці України з міжнародними валютно-кредитними та фінансовими організаціями
1	2
Міжнародний валютний фонд	<p>Міжнародний валютний фонд – спеціальне агентство ООН, засноване 39-ма державами, з метою регулювання валютно-кредитних відносин країн-членів та надання їм допомоги при дефіциті платіжного балансу країни шляхом видачі коротко- і середньострокових кредитів в іноземній валюті. Міжнародний валютний фонд є інституційною основою світової валютної системи.</p> <p>Основні напрями співпраці країни з Міжнародним валютним фондом [288]: сприяння міжнародній співпраці в валютно-фінансовій сфері; сприяння розширенню та збалансованому росту міжнародної торгівлі в інтересах розвитку виробничих ресурсів, досягнення високого рівня зайнятості та реальних доходів країни; забезпечення стабільності валюти з метою не допуску її знецінення щодо отримання конкурентних переваг; надання допомоги в формуванні багатосторонньої системи розрахунків між державами-членами та ліквідації валютних обмежень</p>
Світовий банк	<p>Світовий банк є однією з найбільших у світі організацій, що надають допомогу з метою розвитку. Світовий банк здійснює свою діяльність більш ніж в 100 країнах, які розвиваються, надаючи фінансову й консультаційну допомогу з підвищення рівня життя населення. Банк розробляє стратегії допомоги для кожної зі своїх країн-клієнтів у співпраці з державними органами, неурядовими організаціями і приватним сектором.</p> <p>Кошти, які надходять від Світового банку, спрямовані не лише на погашення дефіциту бюджету та платіжного балансу, проте й на реалізацію довгострокових інвестиційних проектів, підтримку українських підприємств і страхування імпорту. За класифікацією Світового банку Україна належить до III групи країн (рівень доходів нижче середнього) [378].</p>

Продовження табл. Д.1

1	2
	<p>За рахунок Світового банку в Україні реалізовано наступні проекти: експериментальні проекти у вугільній галузі, проекти структурної перебудови сільського господарства і фінансового сектора, проекти розвитку ринку електроенергії та структури казначейства, проекти реформування органів державної влади тощо. Але все ж таки пріоритетним напрямком співробітництва країни зі Світовим банком є отримання коштів на інвестиційні проекти, що надасть Україні більш відчутного імпульсу для розвитку національної економіки</p>
<p>Європейський банк реконструкції та розвитку</p>	<p>Європейський банк реконструкції та розвитку – міжнародний фінансово-кредитний інститут, який надає допомогу країнам від Центральної Європи до Центральної Азії для проведення ринкових реформ, активного інтегрування економік цих країн у міжнародні господарські зв'язки. Діяльність Європейський банк реконструкції та розвитку будує за стратегією керованого зростання на основі дотримання банківських принципів.</p> <p>Акціонерами Європейського банку реконструкції та розвитку є 61 держава та Європейський інвестиційний банк. Країнам Європейської економічної спільноти належить 55,10 %, США – 10,0 %, Японії – 8,5 %, країнам операцій – 11,8 % (Україні – 0,8 %), а іншим акціонерам – 14,6 % [137]. Банк працює лише на комерційних засадах. Надає цільові кредити під конкретні проекти приватним або державним організаціям на потреби розвитку економіки. Окрім цільових кредитів Європейський банк реконструкції та розвитку здійснює прямі інвестиції або надає технічну допомогу (консультації, навчання менеджерів та банкірів тощо)</p>
<p>Міжнародна фінансова корпорація</p>	<p>Міжнародна фінансова корпорація – одна з п'яти інституцій Групи Світового банку. нараховує 181 країну-члена, серед них Україна з 1993 року. Головна мета – сприяння економічному зростанню країн, що розвиваються, через заохочення суб'єктів підприємництва у виробничому секторі. Інвестиційна програма Міжнародної фінансової корпорації в Україні розширюється високими темпами, при цьому основна увага зосереджена на інвестиційних можливостях у фінансовому секторі національної економіки, аграрному бізнесі, виробництві устаткування для транспорту і будівельних матеріалів, енергетиці та роздрібній торгівлі [378].</p>

Продовження табл. Д.1

1	2
	<p>Також Міжнародна фінансова корпорація реалізує в Україні масштабну програму технічної допомоги. Міжнародна фінансова корпорація сприяла приватизації малих підприємств та об'єктів незавершеного будівництва, а також приватизації земель. В цей час в рамках, фінансованих донорами, програм розробляються рекомендації з корпоративного управління компаніями, розвитку лізингу, ведеться робота з поліпшення умов господарювання суб'єктів підприємницької діяльності</p>
<p>Багато-стороннє агентство з гарантування інвестицій</p>	<p>Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій – одна з п'яти інституцій Групи Світового банку. Нараховує 175 членів, Україна стала її членом з 1995 року. Основні напрями співпраці Багатостороннього агентства з гарантування інвестицій з країною: сприяння збільшенню притоку прямих інвестицій через надання гарантій, наприклад, страхування, по некомерційним ризикам; проведення досліджень та поширення інформації для сприяння інвестуванню; надання технічної допомоги країні й проведення консультацій з інвестиційних питань. Основна вимога надання гарантій: інвестор має бути резидентом країни-члена Агентства; інвестиція ж може призначатися для будь-якої держави, навіть такої, що не є її членом [378].</p> <p>Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій створено з метою захистити потенційних інвесторів від некомерційних ризиків та стимулювати потоки інвестицій. До некомерційних ризиків належать: соціальні вибухи, експропріація вкладеного капіталу, неможливість переводу прибутку за кордон й ін. Крім того, Агентство надає консультативні і рекламні послуги через Департамент політичних та консультативних послуг</p>

ДОДАТОК Е

Механізм забезпечення розвитку боргової складової бюджетної безпеки України

Таблиця Е.1 – Система показників-індикаторів оцінювання рівня боргової безпеки держави, які сформовані фахівцями Міжнародного валютного фонду (складено та систематизовано автором на засадах узагальнення джерел [288, 272, 346])

Найменування показника-індикатора	Характеристичні та нормативні значення показника
1	2
1. Показники-індикатори платоспроможності (indicators of solvency)	
1.1. Зовнішній борг до валового внутрішнього продукту (External debt over GDP)	Індикатор відношення боргу до ресурсної бази його покриття як потенціал можливості збільшення обсягу експорту з метою підвищення платоспроможності
1.2. Зовнішній борг до експорту (External debt to exports)	Показник, який використовується як індикатор, що прямо пов'язаний із платоспроможністю держави
1.3. Теперішня вартість боргу до доходів бюджету (Present value of debt over fiscal revenue)	Ключовий індикатор стійкості використовується в бідних країнах з великим боргом (НІРС) для порівняння боргового навантаження країни з ресурсами державних фінансів
1.4. Теперішня вартість боргу до експорту (Present value of debt over exports)	Ключовий індикатор стійкості використовується в бідних країнах з великим боргом (НІРС) для порівняння боргового навантаження з можливостями здійснювати платежі
1.5. Обслуговування боргу до експорту (Debt service over exports)	Індикатор, який характеризує платоспроможність і ліквідність держави та показує, яка частина валютних надходжень спрямовується у сферу погашення боргу
1.6. Покриття відсоткових платежів (Interest service ratio)	Показник-індикатор показує рівень обслуговування державного боргу як відношення відсоткових платежів до експорту

Продовження табл. Е.1

1	2
2. Показники-індикатори стану ліквідності (indicators of liquidity)	
2.1. Міжнародні резерви до короткострокового боргу (International reserves to short-term debt)	Найбільш важливий показник адекватності резервів в державах із значним, проте нестабільним доступом до ринку капіталу, який може використовуватись щодо прогнозування можливих криз ліквідності
2.2. Відношення короткострокового боргу до загальної величини боргу (Ratio of short-term debt to total outstanding debt)	Показник-індикатор відображає відносну залежність від короткострокового фінансування, який дозволяє прогнозувати майбутні ризики непогашення
3. Показники-індикатори заборгованості державного сектору (public sector indicators)	
3.1. Державний борг до ВВП або податкових доходів (Public debt over GDP or tax revenues)	Індикатор платоспроможності державного сектору, котрий може визначатись, як для внутрішнього, так й зовнішнього державного боргу
3.2. Обслуговування боргу державного сектору до експорту (Public sector debt service over exports)	Індикатор готовності боргу державного сектору до сплати або ризику неплатежу
3.3. Частка боргу номінованого в іноземній валюті у загальній величині боргу (Foreign currency debt over total debt)	Індикатор впливу зміни обмінного курсу національної грошової одиниці на державний борг
3.4. Середній строк погашення неконцесійного боргу (борг перед МФО) (Average maturity of nonconcessional debt)	Показник відображає середній термін зобов'язань країни перед міжнародними валютно-кредитними або фінансовими організаціями

Продовження табл. Е.1

1	2
4. Показники-індикатори заборгованості фінансового сектору (financial sector indicators)	
4.1. Відкрита валютна позиція (Open foreign exchange position)	Показник показує валютні активи за відрахуванням зобов'язань у валюті + довга позиція в іноземній валюті. Індикатор ризику зміни обмінного курсу, зазвичай, є малим через банківські нормативи
4.2. Невідповідність строків надходжень і виплат в іноземній валюті (Foreign currency maturity mismatch)	Індикатор навантаження на резерви Національного банку України у випадку закриття доступу сектору до валютного фінансування, оскільки відображає різницю між валютними зобов'язаннями і активами на моменти їх погашення
4.3. Валютні зобов'язання (Gross foreign currency liabilities)	Показник-індикатор використовується для оцінки обсягу валютних активів, які не можуть використанні для підтримки ліквідності
5. Показники-індикатори заборгованості приватного сектору (corporate sector indicators)	
5.1. Лєверидж (Leverage)	Ключовий індикатор фінансової стійкості, оскільки показує номінальну вартість боргу приватного сектору по відношенню до капіталу
5.2. Рентабельність активів (Return on assets (before tax and interest))	Індикатор показує відношення прибутку до сплати податків та відсотків до суми активів
5.3. Чистий грошовий потік в іноземній валюті до сукупного грошового потоку (Net foreign currency cash flow over total cash flow)	Індикатор нехеджованих валютних потоків показує грошовий потік в іноземній валюті, що визначається як різниця між майбутніми валютними надходженнями та відтоками
5.4. Відношення відсотків до грошового потоку (Interest over cash flow)	Показник-індикатор показує відношення майбутніх відсоткових виплат до операційного грошового потоку (до сплати податків та відсотків)

Продовження табл. Е.1

1	2
<p>5.5. Частка короткострокового боргу в загальній величині боргу (Short-term debt over total term debt)</p>	<p>Показник у поєднанні з левериджем є індикатором уразливості від короткострокових обмежень у джерелах фінансування</p>
<p>5.6. Відношення чистого боргу в іноземній валюті до капіталу (Net foreign currency debt over equity)</p>	<p>Індикатор ефекту впливу зміни обмінного курсу на показники балансу, який відображає борг в іноземній валюті, як різницю між валютними зобов'язаннями та активами, і капітал, як активи за вирахуванням боргу та чистих зобов'язань за деривативами</p>

Таблиця Е.2 – Система показників-індикаторів оцінювання рівня боргової безпеки України, які розроблені фахівцями Світового банку (складено і систематизовано автором на засадах узагальнення джерел [272, 346, 378])

Найменування показника-індикатора	Формула	Характеристичні та нормативні значення показника
1	2	3
1. Відношення валового зовнішнього боргу до експорту товарів та послуг	EDT / XGS (%)	Демонструє відносну довгострокову спроможність країни акумулювати валютні надходження без додаткового пресингу на сальдо платіжного балансу
2. Відношення валового зовнішнього боргу до валового національного продукту	EDT / GNP (%)	Показує який загальний рівень боргової складової національної економіки
3. Відношення загальних платежів з обслуговування боргу до експорту товарів та послуг	TDS / XGS (%)	Показує частину валютних надходжень, котра спрямовується у сферу погашення державного боргу
4. Відношення відсоткових платежів до експорту товарів та послуг	INT / XGS (%)	Визначає долю валютних надходжень, які використовуються на обслуговування державного боргу
5. Відношення відсоткових платежів до валового національного продукту	INT / GNP (%)	Визначає можливість обслуговування зовнішнього державного боргу
6. Відношення міжнародних резервів до валового зовнішнього боргу	RES / EDT (%)	Показує може країна використовувати резерви (чи яку їх частину) для погашення зовнішнього державного боргу
7. Відношення міжнародних резервів до імпорту товарів та послуг	RES / MGS (%)	Відображає запас фінансової міцності держави

Продовження табл. Е.2

1	2	3
8. Відношення боргу міжнародним організаціям до валового зовнішнього боргу	Multilateral / EDT (%)	Відображає питому долю заборгованості міжнародним фінансовим організаціям у загальній сумі зовнішнього боргу, чи, свого роду, залежність країни від фінансування цими організаціями
9. Відношення короткострокового боргу до валового зовнішнього боргу	Short-term / EDT (%)	Показує долю короткотермінового боргу у загальній сумі зовнішнього державного боргу

ДОДАТОК Ж

Механізм функціонування та реалізації інституційної моделі грошово-кредитної політики України

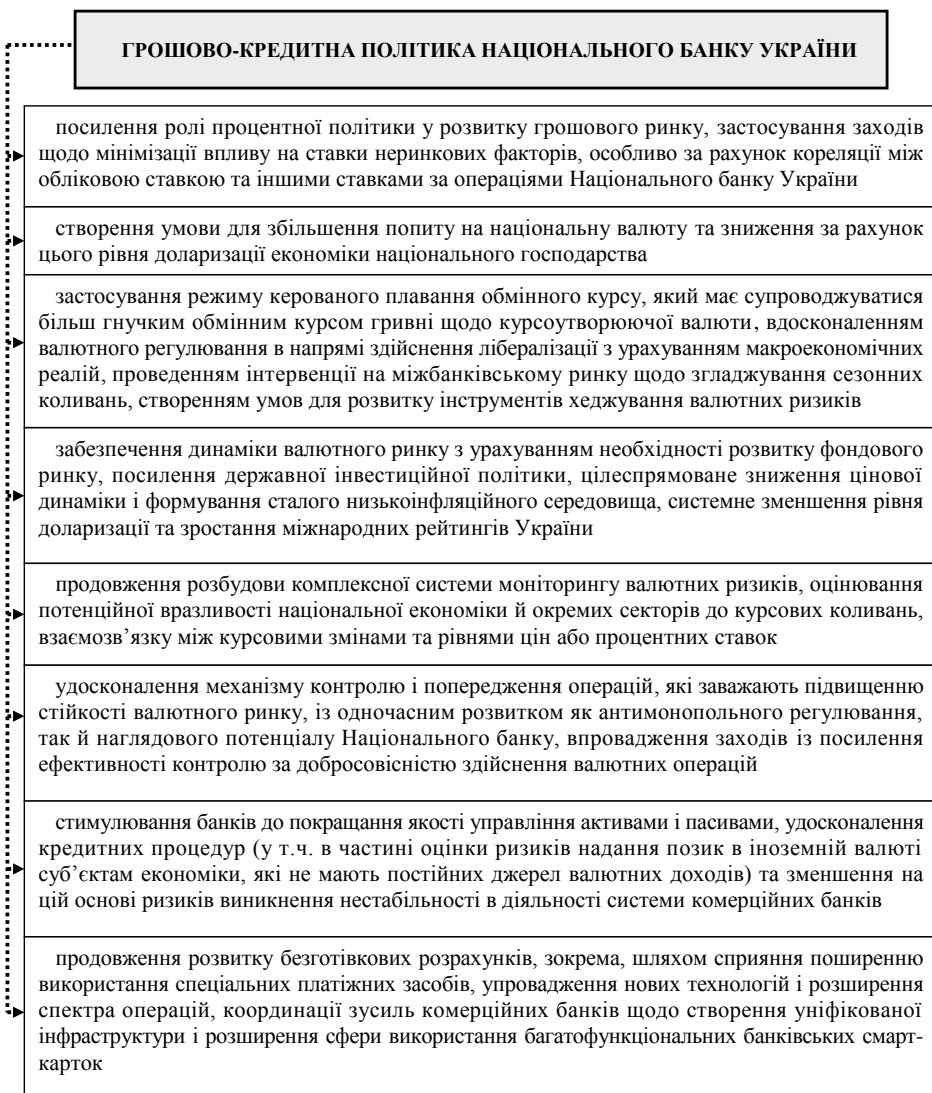

Рисунок Ж.1 – Основні засади грошово-кредитної політики Національного банку України (авторська розробка на засадах систематизації джерел [158, 263])

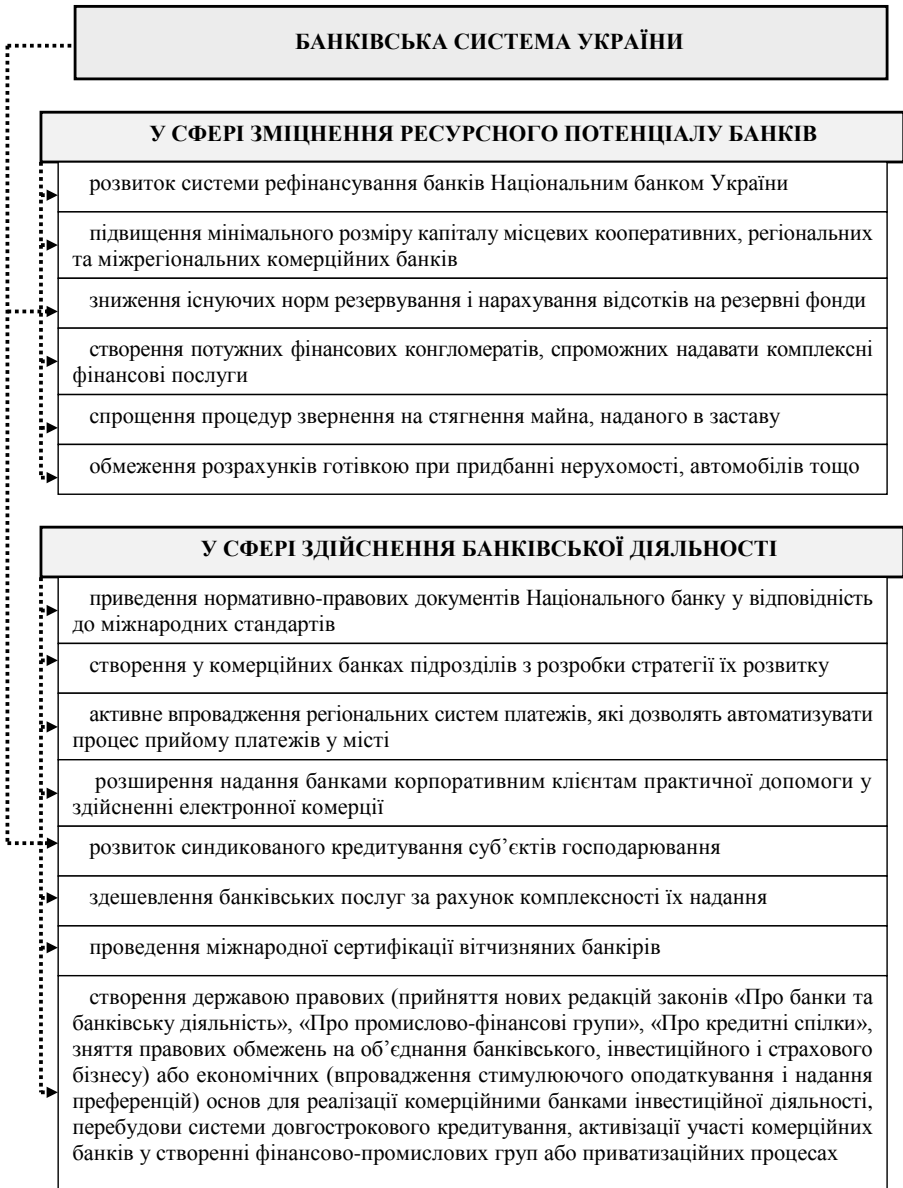

Рисунок Ж.2 – Рекомендації щодо підвищення позитивного впливу банківської системи на економіку України (авторська розробка на засадах систематизації джерел [18, 64, 311, 407, 424, 485])

Таблиця Ж.1 – Фактори впливу на попит на гроші у деформованому вигляді (складено та систематизовано автором за результатами досліджень джерел [62, 140, 192, 287, 313, 441, 484])

Фактори	Деформування факторів впливу на грошовий попит
1	2
Високі темпи підвищення цін	Високі темпи підвищення цін провокують зростання попиту на трансакційні запаси, але пов'язані з цим інфляційні очікування і ризики втрат від зберігання грошей примушують економічних агентів шукати захисту в альтернативних активах, віддаючи перевагу більш надійним, незважаючи навіть на їх дохідність. Ці тенденції деформують залежність трансакційної складової попиту від динаміки номінального валового національного продукту, послаблюють вплив альтернативної вартості зберігання грошей на динаміку попиту або мотивацію переваг ліквідності, стимулюють зростання попиту на такі нетрадиційні для ринку інструменти як іноземна валюта, ювелірні та мистецькі вироби, провокують відплив їх за кордон для підвищення надійності з наступною реалізацією для поповнення трансакційного запасу
Високий рівень інфляції	Високий рівень інфляції провокує зростання номінального процента, але реальний рівень процента підтримувати тривалий час дуже складно і він часто виявляється від'ємним, що робить вкладання в альтернативні активи збитковим. Це спричинює високу ризиковість капіталізації грошей, послаблює мотиваційну роль альтернативної вартості зберігання грошей і порушуються ринкові механізми зв'язку між процентом та попитом на гроші
Недостатній розвиток ринку цінних паперів та ринку банківських послуг	Коли реальний процент має достатнє позитивне значення, суб'єкти господарювання не мають можливості швидко і надійно трансформувати свій запас грошей у запас дохідних активів. Це істотно послаблює еластичність попиту на гроші від процента, призводить до надмірного накопичення грошей у готівковій формі. Населення країни протягом всього перехідного періоду, по суті, було відрізане від ринку державних цінних паперів та не мало можливості скористатися перевагами такого дохідного активу, як облігації внутрішніх державних позик, які Дж.М. Кейнс [192] розглядав як єдину альтернативу грошовим запасам. Обмежений доступ населення і до такого альтернативного активу, як строкові та ощадні сертифікати через ненадійність банківських структур України

Продовження табл. Ж.1

1	2
<p>Структура багатства, рівень доходів та споживання</p>	<p>Наявні структура багатства, рівень доходів або споживання в Україні теж істотно деформують еластичність попиту на гроші, як по валовому національному продукту, так й по очікуваному рівню доходу на альтернативні активи. При низькому-середньому рівні реальних доходів або споживання в портфелях активів випереджаючими темпами повинні зростати запаси грошей, щоб накопичити масу платіжних засобів, достатню для подальшого збільшення негрошових активів. Проте накопичення грошей пов'язане з ризиком інфляційних втрат і з ризиком банкрутства комерційних банків, що часто штовхає суб'єктів господарювання до пошуку обхідних шляхів трансформації грошових запасів у негрошові активи та навпаки</p>

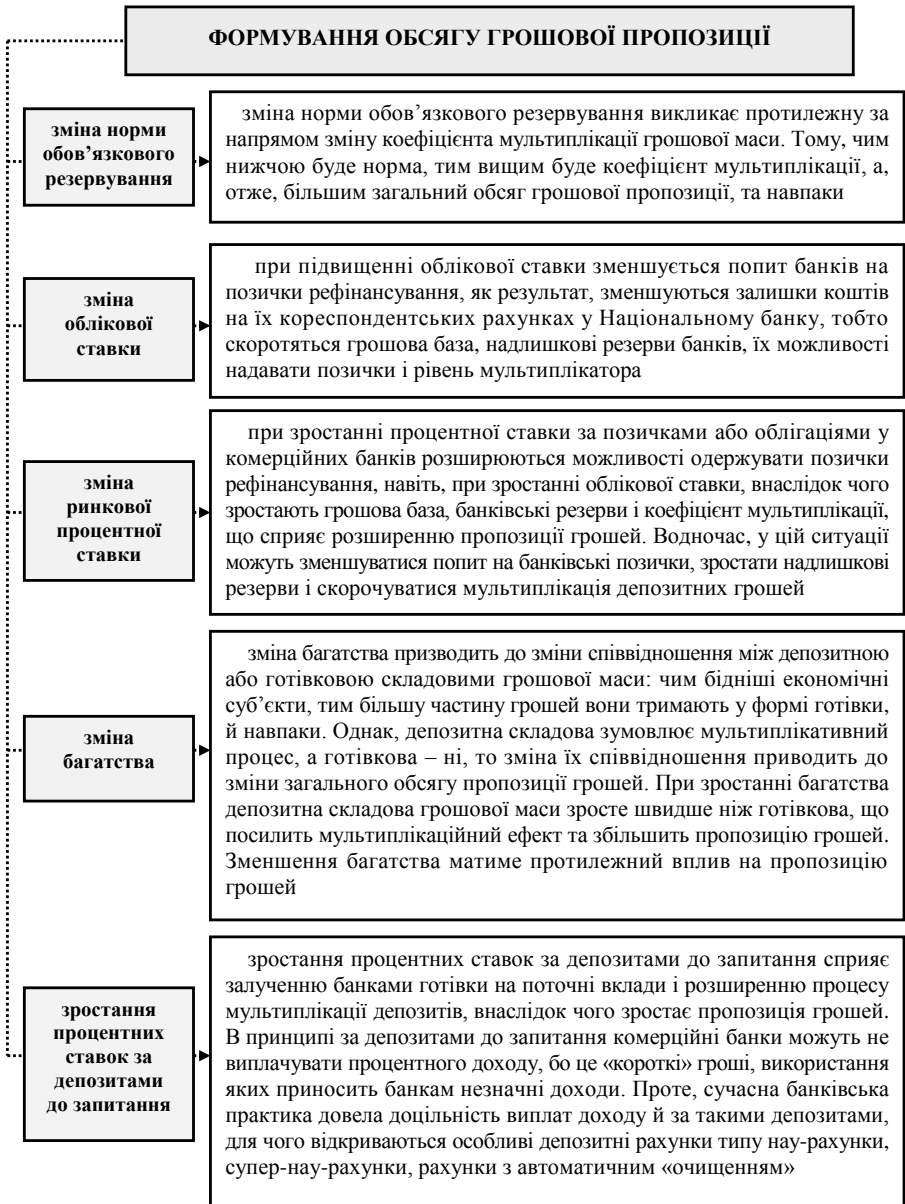

Рисунок Ж.3 – Вплив факторів на процес формування обсягу грошової пропозиції (класифіковано автором на засадах систематизації джерел [62, 140, 192, 287, 313, 441, 484])

ДОДАТОК К
**Економічні та фінансові регулятори забезпечення безпеки
розвитку банківських установ в Україні**

Рисунок К.1 – Систематизація факторів, які викликають загрози забезпеченню економічної безпеки в банківській системі України (класифіковано на засадах систематизації джерел [94, 174, 196, 409])

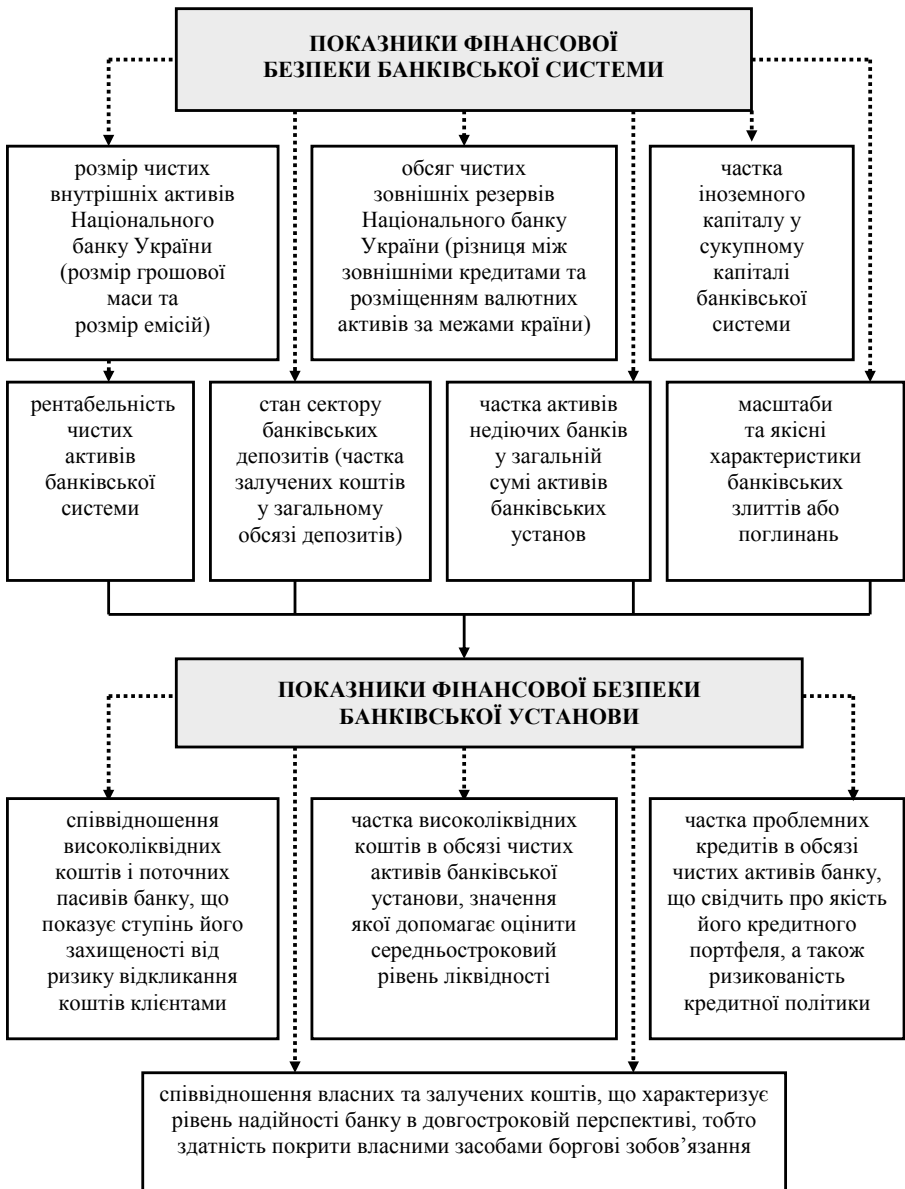

Рисунок К.2 – Основні показники оцінки фінансової безпеки банківської системи України та її установ (уточнено автором на засадах узагальнення джерел [17, 141, 202, 271, 447, 487])

Рисунок К.3 – Система індикаторів фінансової стабільності банківської системи та її структур, розроблена Міжнародним валютним фондом (систематизовано на засадах узагальнення джерел [141, 202, 288, 447])

Рисунок К.4 – Групи індикаторів фінансової безпеки банківської системи, сформульовані західними науковцями Б. Айхенгріном, А. Роузом, К. Віплосцом (класифіковано автором на засадах систематизації джерел [48, 221, 399])

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ТА ЇЇ УСТАНОВ

ЗОВНІШНІ ЗАГРОЗИ БАНКІВСЬКІЙ БЕЗПЕЦІ

- несприятлива криміногенна ситуація, зростання кримінальних або фінансових злочинів у грошово-кредитній сфері національної економіки
- нестійкість реалізації податкової, кредитної, страхової політики
- недостатність інвестиційних ресурсів в економіці і коливання валютних курсів
- несприятливі умови кредитування реального сектора національної економіки
- високий рівень інфляції та високі інфляційні очікування
- недобросовісна конкуренція на ринку банківських послуг або негативний вплив конкурентів на діяльність банківських установ
- мінливість банківських нормативів Національного банку України

ВНУТРІШНІ ЗАГРОЗИ БАНКІВСЬКІЙ БЕЗПЕЦІ

- некваліфіковане управління, помилки в стратегічному плануванні і прогнозуванні діяльності, аналізі власного капіталу та прибутку, визначенні джерел капітального зростання при прийнятті тактичних рішень
- слабе маркетингове опрацювання ринку банківських послуг та, як результат, недостатня диверсифікація операцій, які пропонуються банківською установою, та відсутність дієвої банківської реклами
- відсутність достатньої кваліфікації працівників банківської установи, недостатній кадровий потенціал для вирішення першочергових завдань забезпечення безпеки банківської діяльності
- наявність каналів витоку банківської інформації, помилок в організації збереження фінансових або матеріальних цінностей банківської установи
- недостатність ліквідних активів, як наслідок, недотримання економічних нормативів Національного банку України
- неповернення кредитних ресурсів і недоотримання прибутку внаслідок ризикованої кредитної політики банківської установи

Рисунок К.5 – Джерела формування загроз банківському сектору національного господарства (авторська розробка на засадах узагальнення [14, 121, 187, 379, 410])

ДОДАТОК Л

Комплекс інструментів та методів впливу на формування відповідного рівня безпеки валютної сфери в економіці

Таблиця Л.1 – Елементи національної валютної системи країни (складено і систематизовано автором на засадах узагальнення джерел [27, 351, 393-394, 468])

Основний елемент	Характеристика факторів впливу на формування складових національної валютної системи
1	2
Ступінь конвертованості (оборотності) національної валюти	Українська національна валюта гривня є частково вільно конвертованою. Верховна Рада України ратифікувала угоду про приєднання до VIII ст. Статуту Міжнародного валютного фонду, якою передбачено вільну конвертованість валюти в іноземну за поточними операціями
Режим курсу національної валюти	Законодавче визначення режиму валютного курсу Верховна Рада поклала на Кабінет Міністрів України і Національний банк України. Режим валютного курсу поступово змінювався від жорсткої фіксації до регульованого (у межах «валютного коридору») та вільного плавання
Режим використання іноземної валюти на національній території в загальному економічному обороті	Цей режим зводиться до повної заборони чи до заборони з деякими винятками для окремих видів платежів. В країні заборона на використання іноземної валюти у внутрішніх платежах введена в 1995 році, хоча за деякими платежами дозволено її використання зараз: надання інвалютних позичок банкам, оплата послуг, пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю (оплата авіаквитків на міжнародних авіалініях і митних послуг тощо) та в інших, визначених Національним банком України, випадках
Режим формування та використання державних золотовалютних резервів	Цей режим встановлюється для забезпечення стабільності національних грошей та може проявлятися двоюко: у формі жорсткої прив'язки національної валюти до певної іноземної з встановленням фіксованого курсу її до цієї валюти. За такого режиму іноземна валюта перетворюється в забезпечення національних грошей, тобто державні запаси її повинні на 100 % забезпечувати наявну в обороті масу національних грошей. Емісія останніх здійснюється тільки через купівлю цієї валюти на внутрішньому ринку, а вилучення з обороту – через продаж. За такого режиму курс національної валюти «плаває» разом з курсом іноземної валюти, а Національний банк України втрачає окремі функції, зокрема, статус органу монетарної політики; у формі використання валютних запасів для підтримання рівноваги на національному валютному

Продовження табл. Л.1

1	2
	ринку з метою стабілізації зовнішньої і внутрішньої вартості грошей при збереженні незалежності Національного банку України в проведенні монетарної політики, що і відбувається в українській економіці
Режим валютних обмежень, які вводяться чи скасовуються законодавчим органом влади залежно від економічної ситуації в країні	Якщо економіка розбалансована або національні гроші не стабільні, в державі вводяться певні заборони та обмеження на операції із іноземною валютою. Так, в Україні в період загострення фінансової кризи було введено обмеження на відкриття юридичними особами рахунків в іноземних банках або заборонено переведення на них інвалюти. Експортерам заборонялося вільно розпоряджатися валютною виручкою і вони зобов'язані були повністю чи частково продавати її на валютному ринку. В міру поліпшення економічної ситуації такі обмеження послаблялися або зовсім скасовувалися, що й відбулося в країнах з розвинутою економікою
Регламентація внутрішнього валютного ринку та дорогоцінних металів	Національний банк України як головний орган валютного регулювання в державі здійснює такі заходи з регламентації внутрішнього валютного ринку і ринку дорогоцінних металів, як надання дозволів банківським установам на виконання окремих видів валютних операцій, бо існує повна заборона певних валютних операцій, і юридичним особам-резидентам на відкриття поточних рахунків в даних банках; обмеження конвертованості національних валют, тому вводяться різні категорії валютних рахунків; заборона резидентам надавати позички нерезидентам за рахунок ресурсів, які мобілізовані усередині країни. Ці позички дозволяються за рахунок коштів, позичених на зовнішньому ринку; контролює надходження виручки експортерів у країну
Регламентація міжнародних розрахунків	Нормативними актами країни регламентується такі заходи з регламентації міжнародних розрахунків, як порядок відкриття у вітчизняних установах кореспондентських рахунків іноземних банків і навпаки; порядок переказування інвалюти за кордон фізичними особами; порядок виплати банками переказів із-за кордону фізичним особам-резидентам або нерезидентам; декларування іноземних авуарів або ізоляція внутрішнього від зовнішнього валютного ринку; заборона вивозу валютних коштів юридичних осіб без дозволу Національного банку та фізичним особам понад встановлену норму

ОБЛІКОВА СТАВКА НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

визначення суми відсотків, нарахованої на обсяг фінансової допомоги, яка залишається неповерненою на кінець звітного періоду, у розмірі облікової ставки Національного банку України, розрахованої за кожний день фактичного використання такої допомоги

розрахунок штрафних санкцій за порушення грошових зобов'язань у відсотках, розмір яких визначається обліковою ставкою Національного банку України, за час користування чужими коштами, якщо інший розмір відсотків не передбачено законом та договором

нарахування пені на суму податкового боргу, включаючи суму штрафних санкцій за їх наявності та без урахування суми пені, із розрахунку 120 % річних облікової ставки Національного банку України

нарахування пені на суму податкових пільг, котрі використані не за призначенням чи несвочасно повернуті, що повертаються до відповідного бюджету, із розрахунку 120 % річних облікової ставки Національного банку України

нарахування пені на суму податкових зобов'язань за результатами податкового періоду, на який припадає порушення умов за яких надавалося звільнення чи умовне звільнення від оподаткування при ввезенні товарів на митну територію країни, включаючи податок на додану вартість, що мав бути сплачений на момент ввезення товарів, виходячи зі 120 % облікової ставки Національного банку України, яка діяла на день збільшення податкового зобов'язання

нарахування пені на суми коштів, що безпідставно стягнені територіальними органами Пенсійного фонду з юридичних й фізичних осіб, які підлягають поверненню, виходячи з 120 % річних облікової ставки Національного банку України

нарахування пені на суму податкового зобов'язання, що діяло на день його виникнення у страхувальника, пов'язаного з розриванням з будь-яких причин, окрім визначеного Податковим кодексом випадку, дії договору довгострокового страхування життя та із недержавного пенсійного забезпечення протягом перших п'яти років щодо закінчення мінімального строку дії чи до настання страхового випадку, виходячи з 120 % облікової ставки Національного банку України

Рисунок Л.1 – Випадки застосування облікової ставки Національного банку України (авторська розробка на засадах систематизації джерел [250, 330, 351, 394, 468])

СТАВКА ПОЗИЧКОВОГО ВІДСОТКА

облікова ставка Національного банку України (банківські установи встановлюють відсоткову ставку по кредитних операціях, як правило, вище за облікову ставку)

рівень інфляції (повинен враховуватись, оскільки банківські установи нестимуть збитки у разі знецінення грошей)

ризик (позики з найвищим ступенем ризику повинні видаватися під вищий відсоток, щоб компенсувати кредитору витрати від ризикового розміщення коштів)

прибуток (необхідність отримання прибутку від позичкових операцій, норма позичкового відсотка повинна бути вищою за норму депозитного відсотка)

попит на позикові кошти (зростання попиту на позики призводить до підвищення відсоткової ставки)

формування позичкового капіталу (чим дорожче обходяться банківським установам ресурси, тим, за інших рівних умов, вища норма позичкового відсотка)

характер наданої застави (чим вища якість застави, то нижчий рівень відсоткової ставки за позиками)

розмір позики (розмір відсоткової ставки за великі позики повинен бути нижчим, ніж за користування дрібними, бо витрати, які пов'язані з кредитною послугою, безпосередньо не залежать від розміру позики, а тому при наданні великих позик банки несуть відносно менші витрати)

строк надання позики (рівень відсоткової ставки знаходиться в прямій залежності від строку позики – чим довша позика, тим вища відсоткова ставка)

Рисунок Л.2 – Вплив ключових факторів на формування зрівноваженої ставки позичкового відсотка (авторська розробка на засадах систематизації [17, 281, 299, 358, 407])

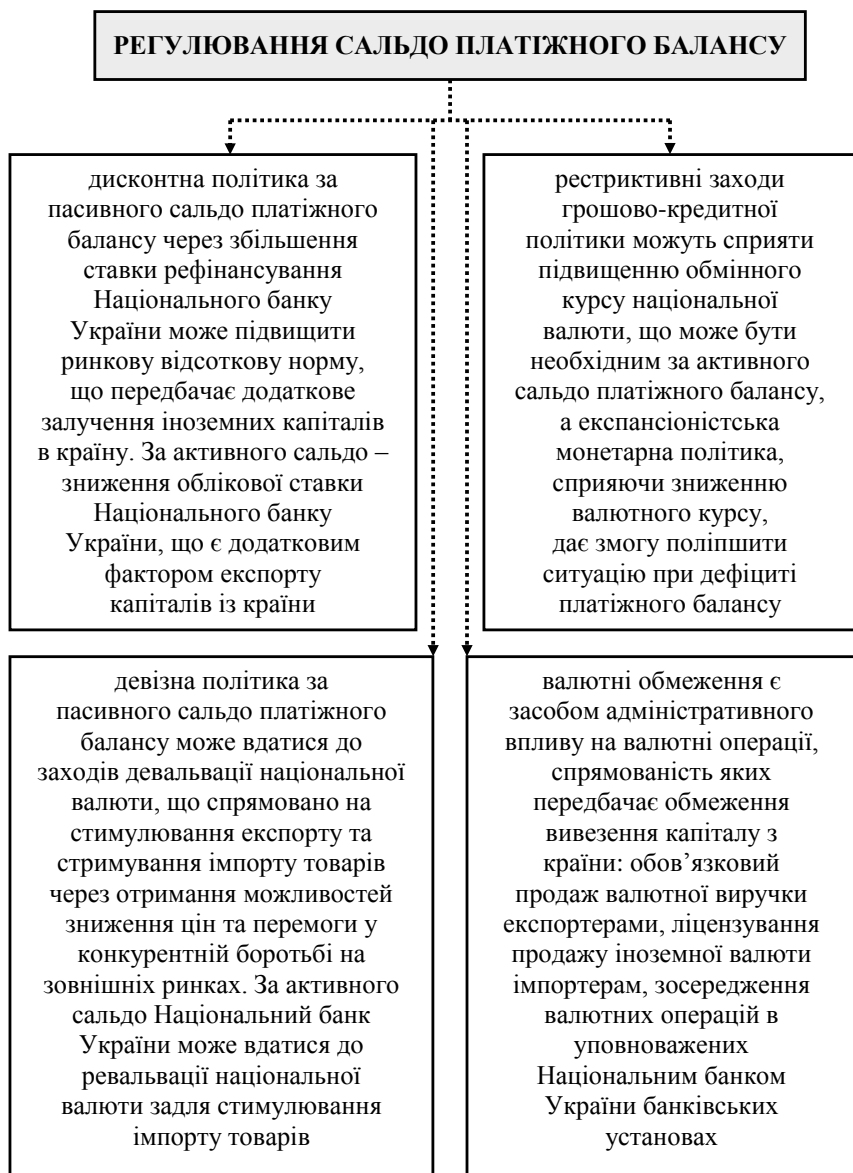

Рисунок Л.3 – Інструменти валютної політики в системі регулювання сальдо платіжного балансу України (класифіковано автором на засадах узагальнення джерел [17, 46, 281, 358, 468])

Таблиця Л.2 – Визначення величини сальдо платіжного балансу під впливом різноманітних факторів (складено та систематизовано за результатами досліджень джерел [250, 312, 358, 393-394])

Фактори впливу	Вплив макроекономічних факторів на формування сальдо платіжного балансу
Нерівномірність економічного розвитку країн	Впливає на конкурентні позиції країн на світових ринках і визначає місце у світовій торгівлі. Цей фактор показує роль міжнародної конкуренції між основними світовими центрами економічного розвитку (США, Західна Європа та Південно-Східна Азія) у формуванні їх платіжних балансів, проявом чого є поступова зміна їх позиції на світових ринках – від активного сальдо платіжного балансу США або дефіцитів платіжних балансів країн Західної Європи та Японії після Другої світової війни щодо дефіциту торговельного балансу США в сучасних умовах й активного сальдо їхніх основних конкурентів, яким Україну не вважають
Глобалізація економічних процесів	Визначає істотні спрощення при переміщеннях капіталів між країнами, обумовлює рух значних обсягів короткострокових вкладень, що часто мають виключно спекулятивний характер і за наявності кризових явищ на світових фінансових ринках (кризи 90-х років минулого століття у Мексиці, Аргентині, країнах Південно-Східної Азії) можуть призводити до значних дефіцитів платіжних балансів країн, зокрема, й України
Зовнішні державні витрати	Фінансовим фактором впливу на платіжний баланс країни є зовнішні державні витрати, які спрямовані на забезпечення досягнення різноманітних економічних цілей, зокрема, надання фінансової чи гуманітарної допомоги іншим країнам світу
Інфляційні процеси та нестабільність внутрішнього грошового обігу	Можуть спричинити підвищення собівартості або ціни на продукцію національних виробників, ускладнюючи позиції на світових ринках, обмежуючи можливості експорту. Крім того, дестабілізація грошового обігу й неконтрольовані темпи інфляції в Україні можуть зумовлювати відплив капіталів за кордон. Усе це негативно позначається на сальдо платіжного балансу, змушуючи країну вдаватися до зарубіжної допомоги або зовнішніх запозичень, що Україна і робить
Різні види надзвичайних обставин	Неврожаї, стихійні лиха, катастрофи й терористичні акти можуть украй негативно вплинути на стан платіжного балансу країни з огляду на стимулювання відпливу капіталів за кордон, порушення виробничих циклів усередині країни й зниження обсягів експортних операцій, що і відбулося в країні в останні роки

ДОДАТОК М

Концептуальна модель інституційного становлення та набуття необхідних якісних параметрів розвитку фондового ринку

Таблиця М.1 – Концептуально-методологічні підходи відносно реформування розрахунково-клірингової системи України *(складено та систематизовано на засадах узагальнення [193, 205, 296, 353])*

Категорія	Підходи	
	постачання проти платежу	центральна сторона угоди
розрахунково-клірингова діяльність	<p>при здійсненні розрахунково-клірингових операцій на основі DVP клірингова організація бере на себе ризики розрахунку вимог та зобов'язань, а також виконання угод, пов'язаних із постачанням цінних паперів чи грошей, що відбувається наступним чином: після того як Компанія А укладає угоду з Компанією В, з біржі направляється інформація про угоду в клірингову організацію, яка, у свою чергу, розрахувавши нетто-позицію, відправляє доручення в Центральний депозитарій цінних паперів і Національний банк України або будь-яку іншу дублюючу платіжну систему для завершення розрахунків. Отже, розглянутий підхід до розрахунково-клірингової діяльності припускає двосторонній залік вимог та зобов'язань учасників, що при великій кількості угод ускладнює роботу торгово-розрахункового комплексу і збільшує документообіг</p>	<p>при здійсненні розрахунково-клірингових операцій на основі ССР система припускає багатосторонній залік зобов'язань по угодах та передбачає участь клірингової організації як центральної сторони угоди, але основна відмінність цього підходу полягає в тому, що організація стає контрагентом по угоді, тобто фактично, вона стає продавцем для покупця цінного паперу і покупцем для його продавця. При цьому клірингова організація бере на себе ризик, який виникає при здійсненні угоди: у випадку відмови або неможливості завершення угоди однієї зі сторін, компанія зобов'язана завершити угоду, продавши цінні папери покупцю або виплативши їх вартість продавцю. Отже, таке залучення клірингової організації в операції на фондовому ринку збільшує рівень ризику, якому піддається компанія, але це знижує ризики, яким піддаються учасники торгів</p>

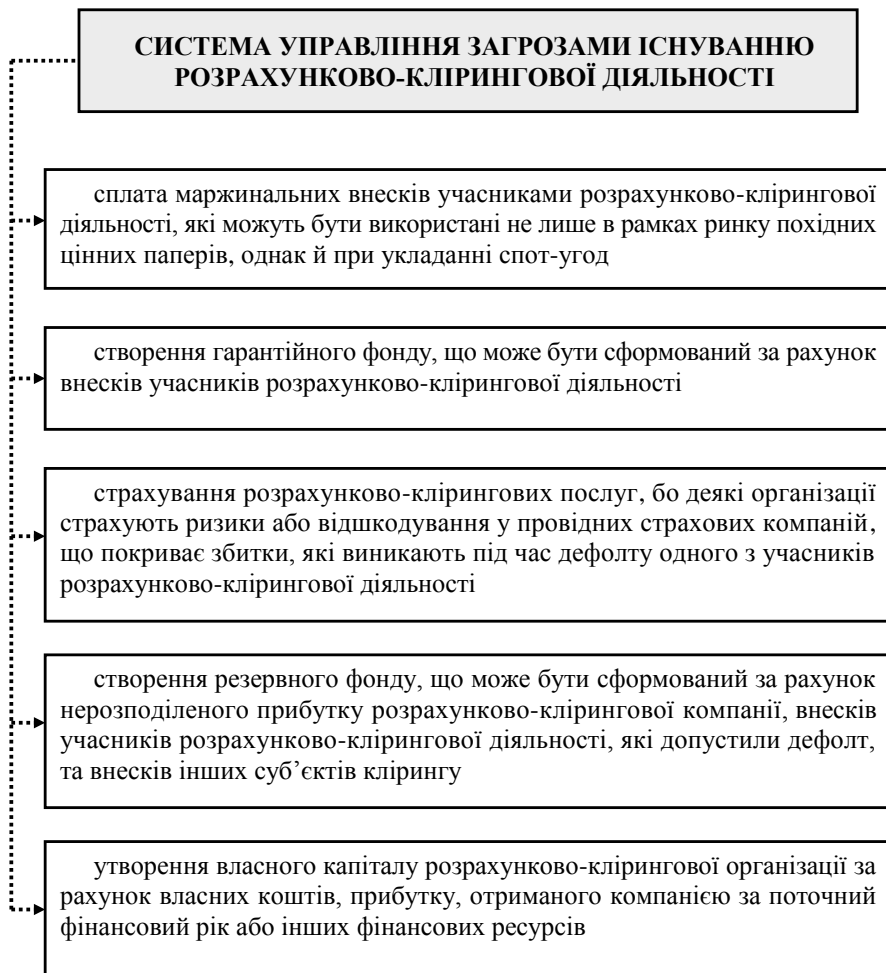

Рисунок М.1 – Вимоги щодо побудови системи управління загрозами існуванню розрахунково-клірингової діяльності за операціями щодо цінних паперів *(класифіковано автором на засадах систематизації джерел [193, 205, 296, 353])*

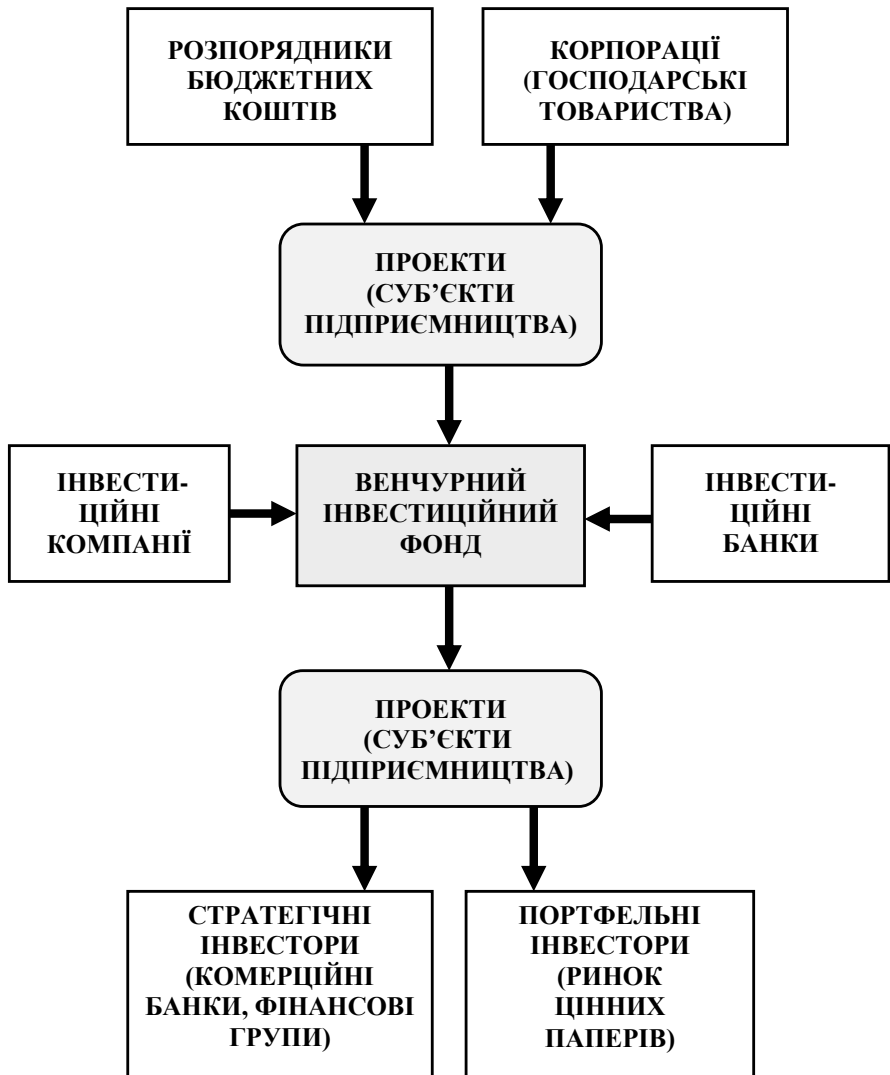

Рисунок М.2 – Інституціональний механізм фінансового забезпечення венчурних інвестицій *(удосконалено автором на засадах систематизації джерел [90, 220, 375, 479])*

Таблиця М.2 – Перешкоди на шляху реалізації фондовим ринком завдань щодо залучення ресурсів і забезпечення сталого економічного розвитку (складено та систематизовано автором за результатами досліджень джерел [72, 90, 193, 220, 375, 453, 474])

Перешкоди	Вплив перешкод на залучення інвестиційних ресурсів та забезпечення сталого економічного розвитку
1	2
Недооцінка потенціалу фондового ринку країни	Фондовому ринку відводиться другорядна роль порівняно з елементами фінансового сектору національної економіки і спостерігається недооцінка його потенціалу щодо можливості акумулювання інвестиційних ресурсів населення і суб'єктів підприємницької діяльності, тобто недооцінка потенціалу ринку цінних паперів спостерігається, як з боку держави, так і з боку господарюючих суб'єктів чи домашніх господарств [220]
Особливості функціонування структурних компонентів фондового ринку	У працях провідних фахівців [90, 375], акцентовано увагу на окремих характеристиках функціонування структурних компонентах фондового ринку України, які перешкоджають реалізації його головних завдань: превалювання неорганізованого ринку над організованим, що негативно позначається на прозорості фондового ринку і відлякує, як внутрішніх, так й зовнішніх інвесторів; мала кількість цінних паперів, якими торгують на біржі, що обмежує використання інструментів фондового ринку; наявність кількох площадок, на яких здійснюються торги цінними паперами, що не сприяє розповсюдженню якісних та кількісних параметрів операцій; учасники фондового ринку маніпулюють цінами з метою завищення вартості активів інвестиційних фондів
Низький рівень специфікації прав власності, що зумовлює корпоративні конфлікти	Низький рівень корпоративного управління є однією із проблем, що гальмує розвиток інфраструктури фондового ринку країни і стримує, як внутрішнього, так і зовнішнього інвестора. Так, на думку В.І. Кириленко [193], до найбільш поширених порушень прав інвесторів відносять: недотримання норм законодавства, що визначають порядок розміщення акцій і порушення інтересів інвесторів під час проведення додаткової емісії; ущемлення прав інвесторів під час санації, реорганізації, банкрутства та ліквідації компанії, що є об'єктом проекту; прийняття емітентами статутних норм, котрі обмежують права або інтереси інвесторів, а також змінюють порядок та терміни виплати дивідендів

1	2
Слабкість внутрішніх інституційних інвесторів	<p>За оцінками експертів [90, 453], сьогодні більш актуальним є питання не про кількісне зростання інститутів спільного інвестування, а про якість їх послуг, підвищення професійного рівня фахівців із управління активами або зростання довіри потенційних інвесторів.</p> <p>Крім того, найбільш нагальним завданням щодо розвитку інституційних інвесторів на фондовому ринку є зменшення їх участі у тінювих схемах. Розвиток інститутів спільного інвестування має бути потужним імпульсом для активізації фондової системи країни і наповнення ринку цінних паперів внутрішніми інвестиційними ресурсами. Але, вільні ресурси юридичних або фізичних осіб обминають стороною ринок спільного інвестування в Україні</p>
Слабка зацікавленість іноземних інвесторів у вітчизняному фондовому ринку	<p>На нашу думку, присутність на вітчизняному фондовому ринку стратегічних іноземних інвесторів залежить від таких факторів, як: стабільність національного законодавства; чітке забезпечення прав акціонерів і високий рівень корпоративного управління; відсутність бар'єрів для вільного переливу капіталу та передбачуваність валютної політики; прозорість як ринку цінних паперів, так й звітності вітчизняних компаній, тобто належного рівня їх корпоративного управління. Втім, більшість з наведених факторів перебувають на незадовільному рівні, що стримує приплив іноземного капіталу на вітчизняний ринок цінних паперів [474]</p>
Низькі темпи приведення нормативної бази, що врегульовує відносини у фінансовій сфері, до вимог міжнародних стандартів	<p>О.В. Гаврилук [72] акцентує увагу на тому, що в контексті нарощення інвестиційного потенціалу поряд з використанням внутрішніх ресурсів, слід використовувати можливість участі у міжнародному русі капіталів, оскільки залучення іноземних інвестицій саме через фондовий ринок видається найбільш привабливою формою міжнародного руху капіталу.</p> <p>Це пояснюється тим, що ринок цінних паперів забезпечує мобільність руху капіталів та ліквідність вкладів. За наявних умов функціонування економіки України, ліквідність вкладів можна вважати одним із вирішальних факторів, що впливає на розвиток сучасної інфраструктури фондового ринку країни. Особливо, це стосується іноземних інвесторів, які звикли до економічної стабільності, а тому чутливі до нестабільності, притаманної країнам з перехідною економікою.</p> <p>Так, на його погляд [72], одним із потужних інструментів залучення інвестицій на міжнародних ринках грошей і капіталів є процедура публічного розміщення акцій. Зазначений механізм залучення інвестицій поки що не набув популярності серед</p>

Продовження табл. М.2

1	2
	вітчизняних підприємств, оскільки вимагає високого рівня корпоративного управління, прозорості або відповідності їх звітності міжнародним стандартам. У зв'язку із цим, успішне проведення процедури публічного розміщення акцій суб'єктами національного господарства підвищить інтерес інвесторів, як до цих підприємств, так й до українського фондового ринку загалом

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ФОНДОВОГО РИНКУ

створення умов для ефективної мобілізації і розміщення учасниками фондового ринку ресурсів з урахуванням інтересів суспільства, тобто забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері випуску або обігу цінних паперів та їх похідних

одержання професійними учасниками фондового ринку інформації про умови випуску або обігу цінних паперів, результати фінансово-господарської діяльності емітентів, обсяги та характер угод із цінними паперами чи іншої інформації, що впливає на формування цін на ринку цінних паперів

створення однакових можливостей для доступу емітентів, інвесторів чи посередників на фондовий ринок та гарантування їм прав власності на цінні папери, тобто захист прав професійних учасників ринку

дотримання учасниками фондового ринку вимог законодавчих актів, запобігання монополізації і створення сприятливих умов для розвитку добросовісної конкуренції на фондовому ринку

створення системи захисту інвесторів та контролю за дотриманням даних прав емітентами цінних паперів або особами, котрі здійснюють професійну діяльність на фондовому ринку

інтеграція в європейський та світовий фондові ринки, що потребує контролю за прозорістю і відкритістю фондового ринку, дотриманням емітентами порядку реєстрації випуску цінних паперів та інформацією про їх випуск, а також умовами продажу (розміщення) цінних паперів, передбачених такою інформацією

Рисунок М.3 – Пріоритетні напрями державної політики щодо розвитку сучасної інфраструктури фондового ринку України (авторська розробка на засадах узагальнення [90, 375, 453, 479])

ДОДАТОК Н

Механізм забезпечення розвитку фінансової безпеки фондового ринку України

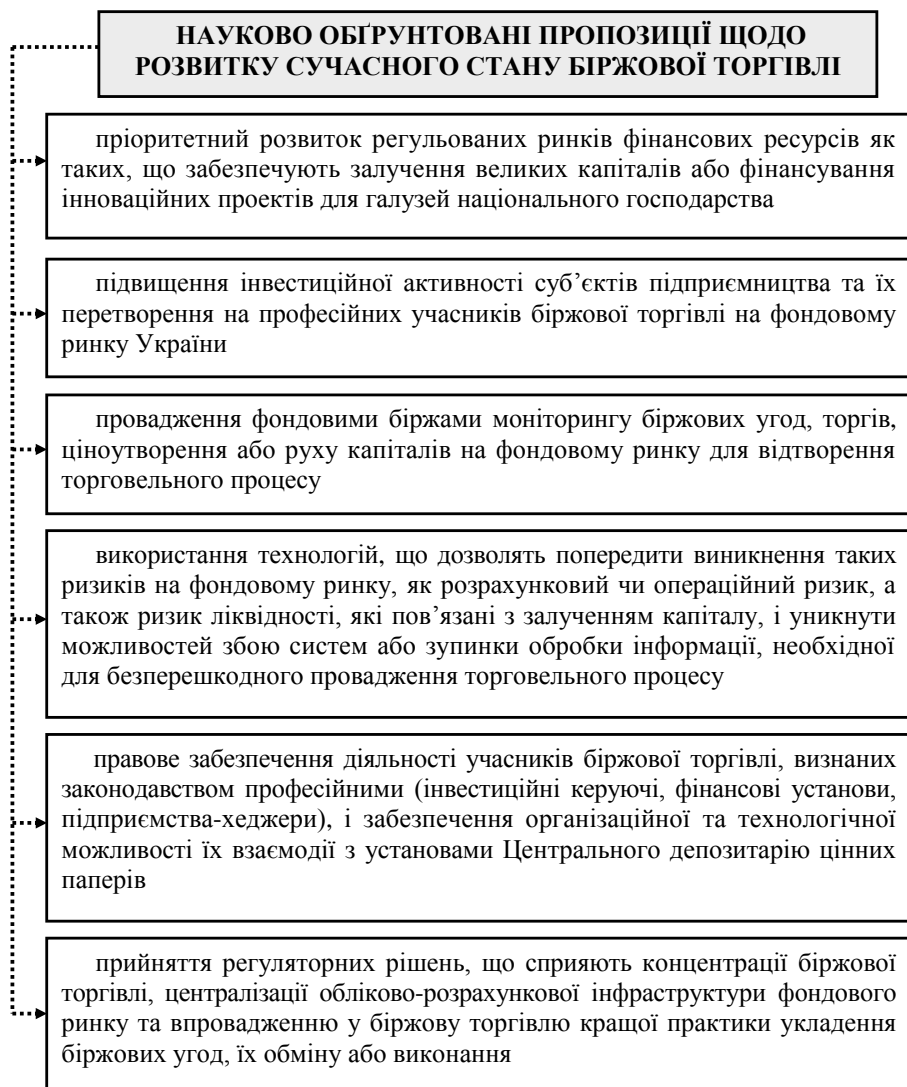

Рисунок Н.1 – Заходи щодо створення необхідної біржової інфраструктури та вдосконалення організації біржової торгівлі
(авторська розробка на засадах систематизації джерел [92, 275, 353, 388, 478])

Рисунок Н.2 – Об'єктивні фактори, що сприяють переважному розвитку позабіржового сегменту фондового ринку в Україні
(класифіковано автором на засадах узагальнення джерел [181, 267, 297, 370, 436])

ДОДАТОК П

Механізм забезпечення розвитку інвестиційної складової фінансової безпеки економіки та її суб'єктів господарювання

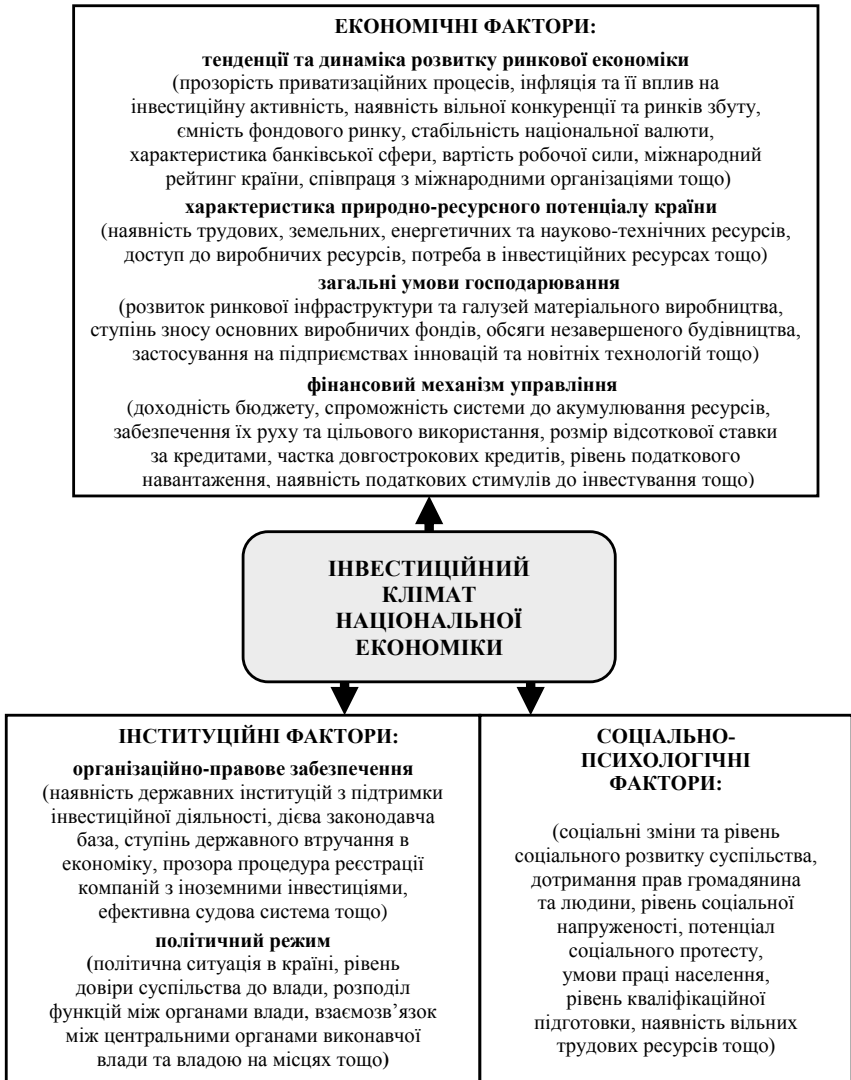

Рисунок П.1 – Комплекс факторів, що визначає інвестиційний клімат та забезпечує його розвиток в Україні (авторська розробка на засадах узагальнення джерел [13, 43, 71, 110, 134, 172, 342, 435])

ЗАГРОЗИ ІНВЕСТИЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ

ПОЛІТИЧНА НЕСТАБІЛЬНІСТЬ

часта зміна урядів країни, обіцянки зміни політичного курсу, умов ведення бізнесу, аж до націоналізації майна інвесторів, що звучить з боку різних політичних сил, особливо в передвибірний період, що, в свою чергу, посилює настороженість іноземних інвесторів та сприймається ними як додаткові ризики, які потребують підвищення прибутковості інвестицій

НЕДОЛІКИ ЗАКОНОДАВСТВА В СФЕРІ ІНВЕСТУВАННЯ

дана загроза стала причиною виходу із українського ринку багатьох інвестиційних компаній, які вже адаптувалися до правил гри в недосконалому нормативно-правовому полі, однак не могли й припустити, що даний процес затягнеться надовго та проявиться у формі відсутності системи регламентації перевірок підприємницької діяльності, тривалої процедури реєстрації і отримання необхідних сертифікатів, неоднозначного тлумачення різними гілками влади законодавчих актів, що постійно змінюються, недосконалої системи розгляду справ у господарських судах і несвоєчасного виконання їх рішень, відсутності дієвого механізму захисту інвесторів від боржників або не добросовісних партнерів

НАДМІРНА ФІСКАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ДЕРЖАВИ

потужним важелем стримування інвестицій в країну є вкрай нерівномірний розподіл податкового тиску, що є надмірним для легально працюючих суб'єктів господарювання на фоні існування величезного «тіньового» сектору економіки. Незважаючи на те, що переважна більшість іноземних інвесторів намагаються вести прозорий і легальний бізнес, «тінізація» економіки істотно ускладнює їх співпрацю з вітчизняними підприємствами, які не завжди в змозі дозволити собі ризик ведення прозорих або легальних операцій. Одним із найгостріших є питання своєчасного повернення раніше сплаченого ПДВ податковими органами, багаторівневий витяг прибутку, нестабільність податкових ставок та правил їх нарахування

ОБТЯЖЛИВА МИТНА ПОЛІТИКА

інвестори звертають увагу на високі ставки мита на ввезення іноземних інвестицій у країну, непорозуміння з митними органами при визначенні вартості продукції, способи нарахування мита або акцизних зборів, перешкоди для ввозу необхідного обладнання, сировини та комплектуючих, вивезення виробленої продукції, тому в даному контексті необхідно зазначити, що послаблення митних бар'єрів для підприємств із інвестиціями вимагає серйозного державного регулювання

НЕРОЗВИНЕНІСТЬ ІНФРАСТРУКТУРИ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ

світова практика сучасного бізнесу пов'язана з постійною співпрацею з різного роду аудиторськими, консалтинговими та іншими організаціями, але відсутність середовища таких компаній гідних, з позицій іноземного інвестора, довіри суттєво погіршує його враження від інвестиційного клімату в країні, що, в свою чергу, призводить до відсутності потужних страхових компаній, які би покривали комерційні ризики під час реалізації масштабних проєктів, обмеженості довгострокового банківського кредитування, відсутності швидкісного транспортного сполучення з промисловими і сировинними центрами

Рисунок П.2 – Загрози забезпеченню інвестиційної безпеки економіки України та її суб'єктів господарювання (авторська розробка на засадах узагальнення та систематизації джерел [73, 77, 98, 134, 171, 176, 369, 412])

Наукове видання

Кулінська Анжела Вікторівна

**УПРАВЛІННЯ СКЛАДОВИМИ
ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО
ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ:
КОНЦЕПЦІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ**

Монографія

в авторській редакції

Здано у виробництво 09.09.2016 р. Підписано до друку 12.09.2016 р.
Формат 60×84/8. Папір офсетний. Гарнітура TimesNewRoman.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 22,43. Наклад 300 прим.
Зам. № 1209/1.

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні «Апрель»
ФОП Бондаренко М. О.
65045, м. Одеса, вул. В.Арнаутська, 60
тел.: +38 0482 35 79 76

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців ДК № 4684 від 13.02.2014 р.